

B

Baavónószénu horabbim (h.) *Sok bűnünk miatt!* Szólás valamilyen baleset vagy szerencsétlenség felemlítésekor és azt az önbeismerést fejezi ki, hogy a mi bűneink miatt szenved az, akit a szerencsétlenség ért.

Babona, a józan ésszel ellenkező hiedelem és általában az a hajlamosság, amely a vallásos, de köznapi életben is elveti a tudományos tapasztalatot és nem is érzékelhető, csupán elképzelt erőhatásokat a valóban létező jelenségek közé soroz. Miután a B. a képzelődés és elfogultság produktuma, nincs is semmiféle rendszere és csak szétszórtan jelentkező felfogásokból áll. Ez különbözteti meg a hitéletben az eretnekségtől, amely torzító tendenciáiban is rendszeres. A világ nagy vallásrendszerei, az ú. n. pozitív vallások a legnagyobb erővel védekeznek a B. ellen, jóllehet, hogy ők maguk is csak szubjektív meggyőződéssel igazolhatják a felfogásukat és nem mindig támaszkodhatnak a tudományos megismerésre. Ősidők óta küzd a zsidóság a B. ellen és már a Bibliában találunk erélyes intézkedéseket a B. elfojtására. Ez a küzdelem főleg a szellemekről vallott néphit, a halotti kultusz és a boszorkányok ellen irányul. A zsidóság racionális gondolkodása és kultuszának szigorú ellenőrzése kétségtelenül kedvezően hatott a néphitre, a vallásból nagyjából ki is írtotta a B.-t, de a közönséges élet sokféle szokásában még ma is találunk babonás nyomokat, különösen ott, ahol nehezebben terjed az általános művelődés és nagyobb a vakbuzgóság. Chászidikus körökben rendületlenül hisznek ma is még a szellemekben és kaméákkal, amulettekkel, papírra vagy pergamentre írt kabbalisztikus varázsigékkel védekeznek a sédim (szellemek) rontása ellen (l. *Amulettek*). Betegséget, szenvedést vízbe ojtott parázssal gyógyítanak, járványokat és más elemi katasztrófákat a temetőben tartott éjjeli esküvőkkel háriának el. Hisznek a lélekvándorlásban, amit iburnak vagy gilgulnak hívnak és a lélek-megszállásokban is, aminek dibuk a neve. Sok helyen még ma is vörös szalagot kötnek a gyermekek nyakára vagy képére a «rossz szem» ellen. Ha a gyermeket «rossz szem» verte meg, böles férfhez vagy böles asszonyhoz viszik, akik a gyermek egyik ruhadarabja fölött titokzatos szavakat dúnyögnek; hazamenet egy szót sem szabad szólani, majd otthon megérintik a gyermeket a ruhadarabbal. Ha böles ember nem található, háromszor lenyalják a gyermek szemét s mindannyiszor ki is köpnek. Szülők, kiknek

első gyermekük elhalt, az ujonnan született gyermeket nem szólítják nevén, hanem becézőnevet («őreg», «aranyos») adnak neki, ami hosszú életet jelentene. A szép gyermek a «rossz szem» ellen csúfnevet is kap, vagy kameát is, mely egy kis zacskóból áll, abban régi pénz, só és laska. Nem szabad valamit vagy valakit igen nagyon dicsérni, az elkerülhetetlen dicséret után csitító szót (unbeschrien, unberufen) mondanak, hogy az irigység és a gonosz elkívánás hatalmat ne vehessen a megdicsérten. A jámborok sírjáról port hoznak a beteg gyógyítására. Minden szombat esti ténykedés jelentős. Ha üres korsójú emberrel találkozunk ilyenkor vagy vesztességünk van, rossz jel ez az egész hétre. Kedd a szerencsés nap, ezzel szemben a hétfő és szerda szerencsétlen, melyen semmi újat se kezdünk. Szerencse jele a kűszöbre vert patkó is. Szeretik az esküvőket telihold idején tartani. A gyermekágyas asszony szobájának négy falára (Kimpetcel) cédulákat aggatnak, melyeken megesketik az angyalokat, hogy Lilit ne bántsa az újszülött gyermeket. Gyermek nem mászik keresztül az ablakon, mert az hátráltatja a növésben, ha megtette, másszék ellenkező irányban vissza. Hasonló okból nem lépnek át gyermeket. Két éves korig nem vágják a gyermeknek sem a körmét, sem a haját; míg fogai nincsenek, ne nézzen tükörbe. Ha elmegy valaki hazulról és otthon felejtve valamit, az útról hazatér, rossz jel a számára: nem lesz sikeres az útja. Felette érdekesek a feledés, a memória megbizhatatlanságát előidéző dolgok, melyektől való óvakodás sok embernek második természetévé lett. Ilyenek: ha a ruhát az emberen varrják, cérna vagy más egyéb legyen a szájában, férfi az állat szívéet ne egye, könyvben vassal ne mutassunk, hanem nemes-fémmel vagy fával csupán; könyvet használat után nyitva ne hagyjunk. A jobb oldalt előnyben részesítik. Jobb cipőt, jobb harisnyát vesznek fel először, a kifordított ing szerencsét jelent. Nem vágják sorban le ujjajkról a körmöt, hanem össze-vissza, mert a halottnál sorban vágják le, nem vetnek le több ruhát egyszerre, hanem mindegyiket külön-külön, mert a halottnál az előbbi mód használatos. Általában a tévhitet jellemzi: a rossz szemtől való óvakodás, a munka kezdetéből az eredményre való következtetés, a halottól való megkülönböztetni akarás és a memóriagátló dolgok kerülése. Az itt felemlített babonák sok helyütt még ma is dívnek, a legtöbb a környező népek szokásaiból szivárgott a zsidó-

ságba, de van köztük olyan is (p. o. a szemveréshez fűzött tévhit), amelyről már a legrégebbi időben tudtak a zsidók (l. még *Amulettek*). A magyar zsidók erőteljes kulturálódása egyre szűkebb körbe szorítja a B.-t és remélhető, hogy nem sok idő múlva végképen kihal a nép gondolkodásából.

F. D.

Bach József, rabbi, szül. Óbudán 1784., megh. Budapesten 1886 febr. 3. A haladó irány híve volt és ő volt az első, aki szakított az addig dívott jiddis prédikálással és német nyelvű hitshónoklatokat tartott a templomban modern formákban. Emellett éleseszű tudós is volt, aki gyermekkorra óta állandóan foglalkozott a talmudtudományokkal és megtanulta az európai nyelveket is. A prágai egyetemen és az ottani zsidó tudósok vezetése mellett 12 évig tanult. Miután vagyonát elvesztette, az óbudai hitközség tanügyi vezetője lett s általában sokat foglalkozott népoktatással. Később a pesti hitközség első német hitshónokának hívta meg. Ezt az állását harminc éven át töltötte be lelkiismeretesen és számos hitshónoklata nyomtatásban is megjelent. Életrajzát fia adta ki és Kayserling látta el bevezetőssal, de a Reich-féle *«Bész-Él»*-ben is megjelent (l. k.). Egy szónoklatkötete Pesten jelent meg 1827. *«Homiletische Erstlinge»* címen.

Bacharach (*Bachrach, Bacherach, Bacher* néven is ismeretes), igen elterjedt zsidó családnév, melynek viselői nem csupán egy családhoz tartoznak. A név a rajnai Bacharach várostól veszi eredetét. A család leghíresebb tagjai: Jair Chajim Bacharach, XVII. sz.-beli morva rabbi; Bacher Vilmos (l. o.), a budapesti rabbiképző igazgatója.

Bacher, 1. *Emil*, közigazdász, B. Simon (l. o.) fia, B. Vilmos (l. o.) testvére, szül. Liptószentmiklóson 1854., megh. Budapesten 1926 okt. 15. Tanulmányait Budapesten végezte, majd hosszabb ideig külföldön képezte magát. Mint egyszerű tisztviselő kezdte pályafutását a Viktória malomtrustnál, amelynek később elnöke lett. Ezt az óriási vállalatot az egész világon ismertté tette, egyszersmind belekapcsolódott általa a hazai és külföldi pénzpiacba. A háború következményeivel járó pénzügyi összeomlás után jelentékeny része volt a szanalási műveletekben, de a világpiacon nem tudta a versenyt tartani és midőn a malom részvényeinek árfolyama lezuhant, B.-nek kellett a felelősséget viselnie. Élete végén a Molinum Rt.-gá alakult malomtalpraállításán fáradozott rendkívüli energiával, de munkája közben szervezete felmondta a szolgálatot. B. a Pesti Izr. Hitközség legjótékonyabb és áldozatkészebb hívei közé tartozott, aki évenként hatalmas összegeket adott a hitközség intézményeinek fentartására. Irodalmilag is működött és a világ gabonapiacáról a Pester Lloydba írta nagyértékű észrevételeit.

S. R.

2. *B. Rózsai*, festő, szül. Budapesten 1897. Deli Antal festő felesége. Tanulmányait Nagybányán kezdte, később Rippl-Rónai és Bornemisza Géza alatt tanult. 1924-ben gyűjteményes kiállítása volt a Nemzeti Szalonban, posztimpreszionista irányú olajfestésű tájképekből (*Nagybányai országút, Zazar partja*), figurális képekből, arcképekből, rajzokból, akvarellekből és rézkarcokból.

3. *B. Simon*, héber író és költő, szül. Liptószentmiklóson 1853 febr. 1., megh. Budapesten 1891 nov. 9. Sarja a híres Bachrach-családnak, melynek egyik őse r. Jair Chajim Bachrach, a *Chavasz Jair* szerzője. A nikolsburgi, kismartoni és bonyhádi jesivákban tanult, ahol a talmudtanulás mellett elsajátította a héber, német és francia nyelvet. Később kitűnően megtanult magyarul is. Hazatérve szüleihez, kereskedői pályára lépett és amellettt ellátta 1845—49. a hitközség jegyzőségét is. 1852—62. Szucsányban lakott, mint a turócmezei sójövédék felügyelője, egyszersmind az ottani zsidó iskola igazgatója is volt. 1862—64. megint szülőhelyén lakott. 1864—1867. a nyitrai megyei Kosson haszonbérletben bírt birtokán gazdálkodott. Költői és írói hajlammal megáldott idealista léte ezen a pályán se boldogult anyagilag. Pestre költözött, ahol eleinte 1867—1874-ig könyvelő és 1874—91-ig a Pesti Izr. Hitközség pénztárosa volt. B. minden szabad idejét a héber költészetnek szentelte. Gazdag és változatos érzelmi világát visszatükröztető, klasszikus héber nyelven írta költeményeit és fordította a magyar remekírók: Kölcsey, Petőfi, Vörösmarty, Eötvös, Arany hazafias verseit. A kongresszust megnyitása alkalmával héber ódával üdvözölte. Irodalmi működését már 1844-ben a Bikkure Haïttim új folyamatában kezdte és folytatta 1891-ig bő termékenységgel a Kochbe Jicchak, a Hamaggid, a Haivri s más héber folyóiratokban. 1860-ban jelent meg első nagyobb műve: Philippson, *Jojakim* c. német nyelvű drámájának héber nyelvű fordítása; 1865-ben Lessing *Nathan der Weise* c. drámájának költői héber átültetése; 1868-ban *Zemirosz Haarec* (Hazaflás dalok) c. alatt héberre fordított magyar költemények gyűjteménye. Halála után egyik fia, B. Vilmos (l. o.) kegyeletes emléket állított neki, 1894. kiadván összes műveit 3 kötetes gyűjteményes munkában *Sáár Simon* c. alatt. (Wien, 1894.)

M. B.

4. *B. Vilmos*, orientalista, szül. Liptószentmiklóson, 1850 jan. 12., megh. Budapesten 1913 dec. 25. B. Simon (l. o.) fia. Elemi tanulmányait Szucsányban és Liptószentmiklóson végezte, a középiskolát pedig Pozsonyban. 1870-ben vatták bölcsezdoktorrá, 1876. fejezte be rabbinikus tanulmányait Breslauban, ahol rabbivá avatták. Az 1877-ben megnyitott Országos Rabbiképző Intézet tanárává hívták meg, előzőleg rövid ideig rabbi minőségben működött Szegeden, a boszniai okkupáció idején tábori lelkész is volt. A Rabbiképzőn 36 esztendőn keresztül működött, Bloch Mózes halála óta elnöki, majd igazgatói minőségben. Tanulmányi köre a zsidó és keleti tudományok nagyon sok ágára terjedt ki. Előadta a Rabbiképzőn a bibliai tudományok valamennyi ágát és a zsidók történetét. Szaktárgyai: az írás-magyarázat, a héber nyelvtudomány, az aggáda, a vallásbölcselet, a keleti studiumok közül különösképen az arabs és perzsa tanulmányok. Jelentős része volt az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Bibliájának kiadásában, Bánóczival (l. o.) együtt megindította a Magyar Zsidó Szemlét. Legnagyobb, közel 10 kötetre terjedő műve a hagyományos irodalom agádikus ágával foglalkozott.

Önálló munkáinak száma meghaladja a félszázat, dolgozatai 750-re rúgnak. Több munkájával a kultúrvilág tudományos köreinek elismerését vívta ki. B. a legtöbboldalú, legalaposabb és legtermékenyebb zsidó tudósaink közé tartozott. Alapvetően fontosak a bibliai exegéziséről, úgyszintén a vallásfilozófusok biblia-exegéziséről (két kötet), valamint a Zóhárrol, a Targumokról és a héber grammatikusokról írt művei. Kiadta Abulvalid Mervan ibn Dsaunach gyök-szótárát Juda ibn Tibbon héber fordításában és annak héber grammatikáját az eredeti arab szövegben (Derenbourggal közösen). A Talmudkutatás terén világszerte elismert tekintély volt, aki évtizedekig reprezentálta a magyar-zsidó tudományosságot, amely azóta sem érte el az akkori magasságot. Nagyszerű munkásságával csak Goldziher Ignácé és Kaufmann Dávidé vetekedhetett és ezek mellett főleg neki köszönhető, hogy olyan korban, amikor a haladó zsidóságban erős hanyatlásnak indult a talmudikus tudomány és már-már hitét veszítette a szeminárium nevelés, a pesti Rabbiszeminárium, a zsidó tudományok komoly centrumává erősödhetett. Ő alatta élte ez a fontos intézmény legdicsőségesebb és legtermészetesebb korszakát. Munkatársa volt minden zsidó folyóiratnak, gyűjteményes munkának és lexikonnak. Hatvanadik születésnapjára tanítványai emlékkönyvvel kedveskedtek (Budapest 1910), ebben van Blau Lajos dolgozata, mely B. iratainak jegyzékét tartalmazza; ennek kiegészítését adta Friedman Dénes. Legfontosabb munkái: *Die Agada der Tannaiten*, (2 kötet); *Die Agada der paläst. Amoräer* (3 kötet); *Die Agada der babyl. Amoräer* (1 kötet) *Tradition und Tradenten; Exegetische Terminologie der j. Traditionsliteratur*. Neje B.-né Goldziher Ilona kiváló pedagógus, a bpesti áll. leánygimnáziumnak fennállása óta francia tanára. Több kitűnő tankönyv szerzője. F. D.

Bachmann Jakab, kántor, szül. Kisenevben, 1846. megh. 1905. Budapesten. Oroszország és Románia legkeresettebb kántorai közé tartozott. Apósának utódja lett a konstantinápolyi főkántori állásban. Odesszából került a budapesti Rombach-utcai templomba. Zeneirodalmi hagyatéka felette értékes. A legnépszerűbb és legtiszteltebb magyar kántorok egyike volt és a zsidó egyházi zene fejlesztése körül jelentékeny érdemeket szerzett

Bachrich Zsigmond, hegedűművész, szül. Zsámbokréten 1841 jan. 23. megh. 1913 júl. 16. Bécsben. A bécsi konzervatorium növendéke volt. 1851—57-ig Böhm tanította. Rövid ideig Bécsben működött, mint színházi karmester, majd 1866. Párisba költözött. Nehéz sorsa volt, dirigált, újságot írt, majd gyógyszerészinás lett. 1869-ben visszatért Bécsbe, ahol a Hellmesberger-féle vonósnégyes brácsása lett. Tizenkét évig működött ebben a kvartettban. Ezután 1899-ig a bécsi Zeneakadémia tanára, a filharmonikusok szólo-brácsása, a Hofoper zenekarának hangversenymestere és a Rosé vonósnégyes tagja volt. Komponált és kamarazeneműveket, dalokat írt. Két vígoperája a *Murredin* (1883) és a *Heim von Steier* (1884) nagy sikert aratott. Der *Fuchs-*

major című operettje népszerű volt a maga idejében. *Sakuntala* balletjét is bemutatták. Hátrahagyott művei közt találták ezt a kéziratot: *Aus verklungenen Zeiten, Erinnerung eines alten Musikers*. (Megjelent Bécsben 1914.) K. K.

Bachruch Károly, királykúti, ötvös, szül. Budapesten 1850., megh. u. o. 1926. Atyja *Albert*, ugyancsak ötvös, a morvaországi Raudnitzból származott és előbb csak pipakupakokat gyártott selmeci gyárában készült pipáira, melyeket főleg Bécsbe szállított. 1826-ban Pestre költözött, hol a Miatyánk-utcában nyitott üzletet. Nemcsak ezüstműves munkákat, hanem ékszereket is készített. Az üzletet 1869. fia: B. vette át, kinek többi testvérei is ötvösök voltak és Párisban telepedtek le. B. Budapesten és Párisban tanult, azután bejárta Angliát, Franciaországot, Hollandiát és Belgiumot, míg végre Pesten atyja üzletét átvéve azt virágzó iparteleppé fejlesztette. Munkáival külföldi kiállításokon számos kitüntetést nyert (1900 Páris: aranyérem, 1904 St. Louis: Grand prix). Érdemei elismeréséül 1905. I. Ferenc József a magyar nemességet «királykúti» előnévvel adományozta neki. Az ipartelep a gyári munkákon kívül művészi becsű ötvösműveket is állított elő. Legismertebbek: *Szt. István ezüstszobra* (1895 a kalocsai székesegyház tulajdonában); a Budapesti Újságírók Egyesületének *Jókai bilikoma* (1898); a budai várpalota ezüstjei; *a jubileumi történelmi pajzs a bécsi Schatzkammerben*; *I. Ferenc József király ezüstszobra a császári jubileum alkalmából* F. B.

Bachúr (l. Bocher.)

Bácsalmás, nagyk. Bácsbodrog vm.-ben 10,000 lak. A zsidók, bárha a nemzetiségek számszerű többségben vannak, magyar anyanyelvűek és 52 családban 186 lelket, 58 adófizetőt számlálnak. Ezek foglalkozás szerint így oszlanak meg: 1 nagykereskedő, a malomtulajdonos (hengermalom, 4 tisztviselővel, 25 munkással, 1 földbirtokos (Ilonamajor, Irénszálás 1000 kat. hold), 26 kereskedő, 1 nagyiparos, 2 iparos, 3 ügyvéd, 3 orvos, 1 mérnök, 2 köztisztviselő, 2 magántisztviselő, a többi egyéb foglalkozási ágakban. A hitközség alapítására vonatkozó okmányok 1850. a nagy tűzvész alkalmával elvesztek, de a megmaradt emlékek arra utalnak, hogy alapítása az 1750 és 60 között eső évekre tehető. A Chevra Kadisát 1773. alapították. Köztudomás szerint Beck Mendel (a madarasi Beck-család őse), a morva-származású Kráhl Izsák, Reich B. Wolf, a Tataházáról odaszármazott Rosenberg Mandel és Roth Moyses alapították a hitközséget, amely ezután erőteljesen gyarapodott. Régi könyvekből és följegyzésekből megállapítható, hogy 1854. már 120 tagja volt a hitközségnek, de azóta csak 66 lélekkel szaporodott meg. Ez a kedvezőtlen fejlődés azonban nem akasztotta meg hitéletének erőteljes kibontakozását és csak nagyobb áldozatkészségre ösztönözte tagjait, akik 1927—28-ra is 10,000 P-t szavaztak meg hitéleti, filantrópikus és szociális célokra. Hitéleti célokra már régebben is erején fölült költött. Már 1846. létesítette elemi iskoláját, amelyben 1869 óta magyar nyelven folyik az oktatás. 1888-ban oszlopos, díszes templomot épített.

Intézményeit egyre gyarapította és rituális fűrdőt, modern gépekkel ellátott pászkasütődét és átutazó szegények elszállásolására menházat (Sinasz lajló) épített. Kulturális fejlődésének tetőfokát 1900. érte el a kis hitközség, mikor Graugaug Lipót elnöksége alatt szép emeletes épületet emelt az iskolának. A három tanerőre berendezett és régebben virágzó iskolának ma már csak 21 tanulója és 1 tanítója van. 1922-ben az iskola további fentartása lehetetlenné vált, mert a kormány megvonta tőle az államsegélyt, jöllehet, hogy csaknem száz esztendő óta terjesztette a magyar kultúrát a túlnyomóan nemzetiségektől lakott községben. 1924-ben azonban a hitközség visszakérte iskoláját és azóta saját erejéből tartja fenn, minden államsegély nélkül. Fenntartja a Talmud-Tórát és héber tanfolyamot is, amelyet 1906. létesített az elemi iskola keretében. Szociális irányú törekvését erősen előmozdította Rein Áron budapesti lakos, aki 1916-ban 20,000 békebeli koronával szegények támogatására szolgáló «Jahrzeit»-alapítványt létesített, de a hadikölcsönbe fektetett alapítványi összeg ezidőszertint természetesen nem kamatozik és ezt a közsegélyre szoruló szegények sínylik meg. 1868-ban a hitközség két részre szakadt és külön szervezkedett. De ez a válságos állapot csak két hónapig tartott, mert a két hitközség tagjai kiegyeztek és újból egyesülve megalkották status quo ante jelleggel a ma is fennálló hitközséget, amelyhez mint anyakönyvi központhoz tartoznak: Bajmok, (Vajdaság), Madaras, Katymár, Tataháza, Mátételke, Künbaja. Múltjának legszebb emlékéül őrzi a hitközség azt a történelmi eseményt, mikor 1848. a szerb vajdaság arra szólította fel, hogy csatlakozzék hűséggel a vajdasághoz; a zsidók határozottan visszautasították a felszólítást, mert lelkesedtek a magyarságért és Kossuth Lajosért, aki átvonulása alkalmával a zsidó hitközség küldöttségét is fogadta. Ugyanilyen odaadással szolgálták a világháború alatt is a magyar hazát. Az 52 család 40 katonát küldött a háborúba. Hét elesett az olasz fronton és Oroszországban, 2 Bácsalmáson halt meg a háborúban szerzett sebesülések következtében. A hitközség vezetői: dr. Pápa Arnold megyei t. főorvos, elnök; Rein Izidor szőlőbirtokos, alelnök; Schlesinger József kereskedő, pénztáros; Krahl Miksa földbirtokos, templomgondnok; Ripp Bernát nagykereskedő, Chevra-elnök; dr. David Arthur ügyvéd, iskolaszéki alelnök; Rózsa Ede, Berger Mór kereskedők, előljárók; Gross Salamon igazg.-tanító, jegyző.

Bácska, Bánát, I. Jugoszláviai zsidóság.

Badchan. Alkalmi költő és improvizátor, aki dalainak muzsikáját is maga szerzi. A lakodalmak népszerű mulattatója és rendezője. *Marsalik*-nak is mondják. A XIX. sz.-ban Eljakim Zunser volt a leghíresebb, több dala még most is él a nép ajkán; késő vénységben halt meg Amerikában. L. *Marsalik, Klezmer.*

Baer Iszachar ben Petachja, kabbalista tudós a XVII. században, Magyarországon élt Körömbányán és valószínűen ott is született. Művei arra vallanak, hogy sokat utazott a Keleten, főképen Safedben tartózkodhatott, ahol a leghíre-

sebb kabbalista tudósok iskolái voltak. Következő héber nyelvű művei maradtak fenn: «*Pirhé Jah*» (Prága 1609), amely tudományos bevezetés a kabalába Cordovero «*Pardesz Rimonim*» c. műve alapján; «*Jes Zóchór*» (1610, u. o.), mely a Zohárban található összes rituális törvényeket tartalmazza; «*Mekór Chochmó*» (u. o. 1610), mely a Zohár nehezebb szavait és kifejezéseit tartalmazza és magyarázza (1610, u. o.); végül a «*Jode Binah*», mely a Zohárról szól, de amely nem található fel. (V. ö.: Stein «Magyar Rabbik».)

Baja, tvj. Bács-Bodrog vm. 20,065 lak. A zsidó hitközség 405 családban 2400 lelket számlál. Adófizető 664. Ezek így oszlanak meg: 10 nagykereskedő, 131 kereskedő, 10 nagyiparos, 66 iparos, 18 gazdálkodó, 12 ügyvéd, 15 orvos, 5 mérnök, 14 köztisztviselő, 53 magántisztviselő, 8 tanár és tanító, 65 magánzó, 1 katoná, 42 munkás, más pályákon 214. Közadakozásból 60 él. A VI. községkerülethez tartozik. Anyakönyvi hatásköre kiterjed Bácsbokorra, Nagybaracs-kára, Bácsmonostorra, Csátaljára, Dávodra, Garára, Vaskútra, Csávolyra és Felsőszentivánra. Évi költségvetése 56,460 P. Filantrópikus és szociális célokra 26,655 P-t fordít. Intézményei mintaszerűek. Emberbaráti célok szolgálatában áll az 1790. alapított Chevra Kadisa 459 taggal, az 1852. alakult Nőegylet, a Leányegylet (1899), az 1882. létesített kórház és az 1901. épített Aggokháza. Ez intézmény számára Fischer Sámuel 40,000 pengő értékű alapítványt létesített 1896. Elemi iskoláját 1837—39-ben, polgári leányiskoláját 1889. nyitotta meg, 4—4 tanerővel mindkettőt. 1846-ban már magyarnyelvű oktatást rendszeresített az elemi iskolában. A nagytemplomot 1845. építette közadakozásból Frey pesti műépítész tervei szerint. A hitélet megerősítésére és a közjóra irányuló törekvés mindig együtt haladt ebben a hitközségben és ennek tulajdonítható, hogy már a múlt század elején voltak alig százéves fennállása után olyan tagjai, akik a közgazdasági életben való hasznos tevékenységükkel tüntek ki. Reich Farkas fiai 1825. megalapítják a Duna—Tisza-közének legnagyobb kézműárú nagykereskedését (30 alkalmazottal), Spitzer Károly 1864. szeszgyárat épít, Pollák József 1912. bútorgyárat (120 munkással), Diamant László 1917. szövőgyárat 60 és Schön Zsigmond 1917. posztógyárat 100 munkással. A magyar mezőgazdaság érdekét előmozdították Weidinger Dezső Borotapusztán (4000 hold), Milkó Mátyás Bácsborsodon (2000 hold), Szász Ottó Szimáron (1000 hold), Pap Lajos (1200 hold), Pap Illés Kutaspusztán (1000 hold). A hitéletben gyökerező zsidó öntudat és az egészséges alkalmazkodás jellemezte mindig a hitközséget, aminek legjobb bizonyága, hogy a város bizalma két zsidót is emelt a polgármesteri székbe: dr. Hauser Mórt és Erdélyi Gyulát. Őszinte volt minden időben a kultúrát megbecsülő szelleme is, ami abból látszik, hogy kitűnő nagyságokat nevelt a tudománynak, többek között dr. Kohn Sámuel, a pesti hitközség főabbiját, dr. Perlesz József müncheni, dr. Nascher Simon berlini főabbját, Schulhof Lipót hírneves csillagászt, dr. Donáth Gyula egyetemi orvosprofesszort, dr. Balassa József filológust és másokat.

Az itt született és nevelt írók közül Tábory Róbert, Timár Szaniszló és Palóczy Lipót országsszerte becsült nevet szereztek. Történelmi fejlődését a következőkben foglalhatjuk össze. 1728-ban még csak két zsidó család lakott B.-n, 1735 hat család 34 lélekkel. 1768-ban még nagyobb a térfoglalás. Márkus József akkori rabbi és 16 család engedélyt nyert egy zsinagóga építésére. Ezek Müller Maier Löb terménykereskedő, Mayer Ábrahám terménykereskedő, Wellisch Simon bőrkereskedő, Flesch Mojzes uradalmi pálinkafőző és Hirsch Wolf szorgalmazására önálló hitközséget alkottak és az akkori bács megyei alispán 1773 okt. 18. kelt jelentésében B.-t önálló hitközségnek deklarálja. Az első előjárók Müller Maier Löb és Wellisch Simon voltak. Ebben az időben már a Chevra is működött; a Chevra-könyvben említett első halottak 1789—90-ből valók. Rabbija már a végleges megszervezés előtt volt. A megszervezett hitközség első rabbijául Kriehaber Izsákot választotta meg, aki azonban csak rövid ideig működött itt, mert innen Paksra hívták meg. Helyébe 1794 táján Moorberg Jesája, vagy amint ő maga írta és nevezte magát: Jesája Kaháná került ide Tápiószeléről. Ez 1805. lemondott állásáról és Újvidékre költözött. Utódjául 1807. az akkor még fiatal Asch Meirt hívták meg, akit talmudikus tudománya, szigorú vallásossága, jellemének tisztasága és nemes gondolkodása az akkori zsidó élet korifeusai közé emelt. Ez a nagy tudós később a gyarmati, majd az ungvári rabbiszéket töltötte be és innen nevezték gyarmati, vagy ungvári r. Meirnek is a zsidó irodalomban. A tudományok művelése nem volt papi privilégium ebben az időben. A B.-i hitközségnek voltak akkoriban olyan tagjai, akik még hírneves rabbijaikkal is vetekedtek a tudományban. A legtekintélyesebb Müller Maier Löb terménykereskedő, a hitközség első előjárója volt, aki szabad idejét a rabbinikus tudományokban való elmélyedésére fordította. Egyetlen leányát: Reicelt 1797. Kohn Schwerin Götz-höz (l. o.) adta férjhez. Apósának halála után Ascher Meir lemondott állásáról Kohn Schwerin Götz javára, aki 1815 vége felé el is foglalta a rabbi hivatalt. Mértékadó tekintélye és majdnem félszázados működése üdvös befolyást gyakorolt a zsidók kedvezőtlen helyzetére, nem csak az ő megyéjében, hanem Magyarországon egész déli részében is. A bács megyei zsidóság két hatóságot szervezett ez időben: egy világit és egy egyházit. Világi hatóságának élén a «Ros medina» (megyefőnök) állott. Mellette működött az egyes községek előjárói által választott «megyei rabbi», aki vallásos kérdésekben, amelyekhez akkor jogi kérdések is tartoztak, döntött. Mikor a rabbiszékbe Kohn Schwerin Götz került, a Ros medina tisztességét Stern Mordecháj (Márkus) viselte. Pestre költözvén, tisztességét a Mélykúton lakó Berger József Löb nyerte el, utána pedig az embernek és tudósnak egyaránt kiváló Popper Dániel került a világi hatóság élére. Ő volt Bács megye utolsó Ros medínája, mert a türelmi adó eltörlésével ez a tiszttség önmagától megszűnt. A B.-i hitközség, amióta Kohn Schwerin állt a hitélet élén, lassankint egész Bács- és a később vele egyesített Bodrog-megyének legvirágzóbb és legtekintélyesebb

községévé fejlődött. 1827-ben aszifá-t (nagygyűlést) tartottak itt a hitközségek előjárói és Kohn Schwerint egyhangúlag a megye főabbijának nevezték ki. Mindezt a XVIII. századig visszanyúló kulturális fejlődés előzte meg. Bács-Bodrog vármegye területén az első népiskola nyomát már 1771. B.-n találjuk. Ez a nyilvános zsidó népiskolák sorában mindig a vezérszerepet vitte és első volt a megmagyarosodásban is. 1846-ban már magyarul tanították itt a magyarok történetét. 1840-ben olyan esapás érte a virágzó várost, amely csaknem elpusztította. Május 1., pénteken, a déli órákban tűz ütött ki és feltartóztatlanul tovább terjedt. A zsinagóga, a vele szemben levő község háza, a rituális fürdő, a kórház és az iskola teljesen leégett. A zsidó község tagjai közül csak hármat kímélt meg a katasztrófa, a többi koldusbotra jutott. De ez nem törte meg a hitközség életerejét, tovább dolgozott és alig két évvel a tűzvész után már hozzáfoghatott a zsinagóga újjáépítéséhez. 1845-ben befejezte az építést és szept. 26. Steinhart rabbi magyar ünnepi beszéddel felavatta. Ez volt az első magyar hitszónoklat, amellyel akkortájt magyarországi zsinagógát felszenteltek. Kohn Schwerin 1852 jan. 15. halt meg. Utódja Náscher Mózes volt 1855—1878-ig. Utána 1914-ig dr. Adler Lipót töltötte be a rabbiszéket. Halála után nyolc éven át Rosenfeld Henrik rabbi helyettes látta el a rabbi funkcióit. Erre az időre esik legküzdelmesebb periódusa, mikor még a hitélet is az országos nagy gondok között csak küzködve tarthatta fenn régi intézményeit. Egyetemes nagy érdekek követelték a zsidók hagyományos áldozatkészségét és a B.-i hitközség ekkor sem tagadta meg magát. 365 tagja vett részt a világháborúban és 36 elesett. Kórházát 1914 aug. 1. hadikórház céljaira engedte át a Szentegylet. A hitközség mai vezetősége: dr. Péner Miklós főrabbi, dr. Lemberger Ármán ügyvéd, elnök, dr. Halász József terménykereskedő kultusz-előjáró, Lemberger Rezső pénzügyi előjáró, Schlieszer Miksa Chevra-elnök, Klauber Lajos bankigazgató, al-elnök, dr. Dömötör Kálmán orvos, iskolaszéki elnök, dr. Fischhof Zsigmond ügyvéd, jogügyi előjáró, dr. Sándor Imre ügyvéd, gazdasági előjáró, Kertész Lipót jegyző, Billitzer Ernő főkantár. A polgári leányiskola tantestülete: Bence László, Fischhofné R. Irén, Rosenfeld Józsefné, Rózsa Kálmán; az elemi iskoláé: Adler Sándor, Rosenfeld József, Stekler Sándorné, Stern Jakab.

Bak, 1. Henrik, belgyógyász, a san-franciscói egyetem tanára. Szül. Szegeden 1846. megh. Atalantán (Egyesült Államok) 1915. Híres rabbi-családból származott. Tanulmányait a bécsi tudományegyetemen végezte, ahol Hyrtl, Skoda és Billroth professzorok mellett dolgozott. Würzburgban, Berlinben, Párisban folytatott orvosi praxist, majd 1873. Amerikába ment és Chicagóban telepedett le. Itt csakhamar olyan hírnévre tett szert, hogy két év múlva meghívást kapott a san franciscói egyetem belgyógyászati tanszékére. Előadásaira özönlöttek a hallgatók, s mint orvost is Amerika minden részéből felkeresték a betegek. Tíz évig tartózkodott San Franciscóban, mialatt háza találkozóhelye volt a művészet és tudomány kiválóságainak. A san fran-

ciskói klímalaáasta a túlhajtott munkától amúgyis meggyöngyült egészségét s ezért délvidékre, Georgia állam fővárosába, Atlantába költözött. Itt sokáig működött még s tudományos munkálkodása mellett élénk publicistikai tevékenységet is fejtett ki. Nagyobb angolnyelvű munkát írt az akkor virágzásának tetőpontján levő bécsi egyetemről. E könyve nagyon népszerű volt amerikai orvosi körökben és több kiadást ért el. V. A.

2. **B. Hirs**, az első szegedi rabbi, szül. Szemnicen 1747., megh. Szegeden 1842-ben. 1796 óta volt szegedi rabbi, elődje R. Jechiel nem kizárólag rabbi-teendőket végzett. B. kitünő hebraista volt, amiről számos sírfelirat tanuskodik, emellett a reformiságtól teljesen távolállt és a szombat megszenteltetéséért miatti híveit úgy a hatóságoknál, mint a csanádi püspöknél feljelentette, mint-hogy azonban ezt a szombati hetivásár okozta, nem tudott eredményt elérni. Alatta kezdték építeni az új (a mai régi) zsinagógát. Fiai közül *József Eliézer* (1800—1884 okt. 5.) dájján és szellemes hitszónok, elismert talmud-tudós volt s mint ilyen működött 1842-től haláláig. (L.: Löw és Kulinyi, *A szegedi zsidók*. 1885.) S. R.

3. **B. (Bak) Ignác Vilmos**, teológus és publicista, szül. Vágújhelyen. 1823 dec. 24., megh. Budapesten a XIX. sz. végén. Pozsonyban és Prágában tanulta úgy a bibliai, mint a világi tudományokat. Miután filozófiai doktorátust tett, két évig működött mint rabbi Csehországban, majd Makón, Szegeden és Nagyváradon. A szabadságharc idején Pesten volt hírlapíró, a Bach-korszakban Gyulán, Bécsben. 1873-ban. Pozsonyban töltött be rabbiállást, de már 1874. kezdve állandóan Pesten élt, mint szerkesztő és antiquárius. A szabadságharc alatti dolgozatai a Pester Zeitung-ban és az Ungar-ban jelentek meg. Horn Edével (l. o.) együtt szerkesztette «Die Theisz» c. politikai lapot 1849., de ennek csupán négy száma jelent meg. 1874-ben Der Beobachter für jüdische Zustände c. lapot Pozsonyban szerkesztette Dr. Josephus álnéven, 1874 óta pedig Budapesten szerkesztette Der Ungarische Israelit c. hetilapját. Az ifjúság részére is szerkesztett egy hetilapot *Die Taube* címen 1876—77. S. R.

4. **B. Izrael (Bak)**, rabbi, előbbinek testvéröccse, szül. Vágújhelyen 1840 jan. 6., megh. Budapesten. Másfél éves volt, amikor szülei Szegedre költöztek. Itt és Makón járt iskolába s az utóbbi helyt a híres Ullmann Salamon főrabbi jesivájában, azután Pestre jött s kereskedőnek készült, de nemcsak héber tanulmányait folytatta, hanem a német és francia nyelvben és irodalomban is kiképezte magát. 1857-ben felvették a szegedi r. kat. tanítóképzőbe, majd Prágába ment, ahol rabbi-diplomát szerzett. 1860-ban Löw Lipót főrabbi hitoktatónak alkalmazta Szegeden, később ugyanilyen minőségben Győrben és Szabadkán, ismét Szegeden, Pécsen, 1869. kezdve Pesten működött. Tőle ered a leányok konfirmálásának meghonosítása. B. egymaga látta el a hitoktatást számos középiskolában, a hadapród-iskolában, a fogházakban, a vakok intézetében és az orsz. nőképzőben. Művei: *Magyar-héber nyelvtan* (Maslul lesón ivri. 1865 és 1875); *Dasz Izrael*. (Hittani könyv gimnáziumok és reáliskolák számára.

1875.) Mindkét munka négy-négy kiadást ért el. Szintén pedagógiai munkája: *Emlékül a jövő nemzedéknek* (1888. Konfirmációs könyv az ifjúság számára.) Ezenkívül még több hittani tankönyvet írt leányok számára. S. R.

Bakonyi, I. László, ügyvéd, író, **B. Samu** fia, szül. Budapesten 1891. 1927-ben az Orsz. Izz. Iroda titkára lett. Elbeszélései, esztétikai értekezései a Pester Lloydban, az Az Ujságban, Uj Időben, a Képes Krónikában és a Jövönkben jelentek meg.

2. **B. Miksa**, publicista, közgazdasági író, szül. Dunaföldváron 1862. Eredetileg orvosnak készült és Budapesten az orvosi egyetemet látogatta, de már orvosnövendék korában közgazdasági tanulmányokkal kezdett foglalkozni, heti és napilapokban idevágó cikkeket tett közzé. Ő volt az első Magyarországon, aki behatóan ismertette Henry George amerikai író *Haladás és Szegénység* c. korszakos munkáját, és a földtulajdon államosítására vonatkozó nagyszabású elméletét. 1885-ben a Magyar Föld c. közgazdasági napilapnak, majd a Magyar Ujság c. napilapnak segédszerkesztője lett. A múlt század kilencvenes éveinek végén a Magyar Nemzet munkatársa, majd 1903 óta Az Ujság c. napilapnak vezércikkírója és közgazdasági rovatvezetője volt. Számos politikai, társadalmi és gazdasági cikket írt. Néhány esztendeig szerkesztette a Dél c. szabadkőműves folyóiratot. Nagy érdemeket szerzett az ujságírói jóléti intézmények fejlesztése körül. Filozófiai és satirikus költeményeket tett közzé.

3. **B. Pál***, ügyvéd, szül. Pápán 1868 ápr. 21. A budapesti egyetemen tanult s miután ügyvédi oklevelet szerzett, előbb a helyi érdekű vasutak vezértitkára, majd több biztosító társulat jogtanácsosa volt s mint ilyen sokat írt biztosítási kérdésekről. Szerkesztette a Magyar Jogélet c. folyóiratot.

4. **B. Samu**, politikus és ügyvéd, szül. Debrecenben 1862 jul. 29., megh. Budapesten 1922 ápr. 22. A budapesti egyetemen tanult s miután ügyvéd lett, Debrecenben telepedett le, ahol kiváló hírnévre tett szert és a városi közéletben is élénk tevékenységet fejtett ki. Részt vett a debreceni Csokonai-kör megalapításában és annak főtítkára lett. 1901-től kezdve Debrecen városa országgyűlési képviselőnek választotta függetlenségi programmal. B. pártjának kettőszakadása után a Justh-frakcióhoz csatlakozott. Mint képviselő a parlament legjelentékenyebb tagjainak egyike és a függetlenségi párt parlamenti vezérszónoka volt. Főképpen honvédelmi kérdésekben szólalt fel s általában olyan alkalmakkor, amikor a nemzeti önállóság érdekében küzdhetett. A koalícióban a hadügyi előadó szerepét töltötte be és tagja volt a delegációnak. Mint az országos Reformklub elnöke lelkes agitációt fejtett ki az általános választójog érdekében. A zsidó hitéletben kifejtett működését a bátor kezdeményezés jellemzi és mindig azok között volt, akik fáradhatatlanul a zsidók egyetemes érdekeiért harcoltak. S. R.

Bal (h.) Ur. Valakinek vagy valaminek a gazdája. Helyesen: *Bal*.

Bal-cedókö, vulgo: *bal-cedóke* (magyarul: *a jótékonyság embere*), ez a használatos neve az adakozó embernek. Nőnemű alakja: *baalasz cedókö* (vulgo: *bálasz cedóke*).

Bal-habájisz, (h.). *A ház ura*. A kifejezés eredeti értelme az idők folyamán kiszélesedett. Nem csupán a ház urát értik alatta, de bármilyen vállalkozásnak, üzletnek vagy birtoknak, esetleg rendelkezési jognak a tulajdonosát is B.-nak nevezik. B. még általában a nős, tekintélyes és előkelő polgár. Nőnemű változata, de korumpáltan: «Balboszte», melynek jelentése ugyanaz. Szociális értelemben «polgár»-t jelent s az új Palesztina zsidó munkásai lebecsülő értelemben a burzsoát szokták «balbosz»-nak nevezni.

Bal-koré (helyesebben *baal kerio*). Tóra-olvasó.

Bal-nesz, (h.). *Csodatevő*. Olyan férfiak nevéhez fűzik e kifejezést, akik valamely csodát vittek véghez. A legismertebb köztük Rabbi Méir B. (l. *Méir Bal Nesz*).

Bal-tesuvó, (h.). *A vezeklés ura*, általában a vezeklő, a megtért bűnös, akinek nagyobbak az érdemei, mint annak aki mitsem vétkezett a valás ellen.

Bal-tokeó, (h.). *Sófárfűvő*, l. *Sófár*.

Bal-tóvó (h.). *Jótékonykodó*. Vulgo: *Bal-tojve*.

Balassa, 1. *Ármin*, ügyvéd és író, szül. Hódmezővásárhelyen, 1861 aug. 4., megh. Szegeden 1923 jan. 12. Tanulmányait szülővárosában és Budapesten végezte, azután Szegeden volt keresett ügyvéd és lapszerkesztő. Igen sokat írt vidéki lapokba és megalapította a «Szeged és Vidéke» napilapot, melynek főszerkesztője volt. Önállóan megjelent művei: *Szegény Laci* (népszínmű, 1887); *A cégér* (népszínmű, 1893); *Paraszt-szívek* (néptragédia, 1899); *A szegedi színészet államosítása érdekében* (1896); *Klopitól Bokányiig* (politikai eszmefüzetek, 1909). Zeneszerzéssel is foglalkozott és több népdala jelent meg.

2. *B. Benő*, közgazdasági író, szül. Zalaközpányban 1858. Megszerezte a polgári iskolai tanári oklevelet és 1897 óta a zalaegerszegi felső kereskedelmi iskola tanára és a kereskedelmi tanonciskola igazgatója volt. A napisajtóban és szakfolyóiratokban sok cikket és tanulmányt tett közzé különféle kereskedelmi és pénzügyi kérdésekről. Több tankönyve jelent meg takarékpénztárak, betegpénztárak, ipartestületek könyvelői számára. Főműve: *Takarékpénztárak ellenőrzése*.

3. *B. Jenő*, színművész, szül. Jászárokszálláson 1859 máj. 30., megh. Budapesten 1926. Gimnáziumi tanulmányai után a budapesti egyetem hallgatója, de később az Orsz. Színművészeti Akadémiának lett növendéke, majd vidéken színészkedett. A Vígszínháznak megnyitása óta (1896) haláláig tagja és egyszersmind a Színészegyesületnek tanára, majd igazgatója volt. Klaszszikus és kómikus szerepekben egyaránt kiváló s emellett ismert mesemondó is volt. Mint filantróp is tevékenykedett és részt vett a szocialista párt alapításában. S. R.

4. *B. József*, tanár, magyar nyelvész, szül. Baján 1864 febr. 11. A budapesti egyetemen tanult és

miután középiskolai tanári és bölcsészeti doktori képesítést szerzett, 1886-tól a székesfehérvári ker. akadémia, 1892-től a debreceni reáliskola, 1896-tól a bpesti VIII. ker. áll. főgimnázium tanára volt, 1918. mint c. igazgató nyugalomba vonult. Számos kiváló nyelvészeti szakmunka szerzője. Tanulmányai a különböző nyelvészeti folyóiratokban jelentek meg. Szerkeszti a «Magyar Nyelvőr» folyóiratot, sok kitűnő iskolai tankönyvet írt s azonkívül Simonyi Zsigmonddal (l. o.) együtt egy kitűnő magyar-német és német-magyar szótárt. Szigorú lelkiismeretesség jellemzi filológiai munkásságát és tanulmányai világos, szabatos előadással tűnnek ki. A magyar nyelvfejlődés egyik legbuzgóbb munkása. Főbb tudományos művei: *A fonetika elemei* (1886); *A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése* (térképpel, 1891); *A magyar nyelv* (1899 és 1909); *Magyar fonetika* (1904); *Kis magyar hangtan* (1905); *Kurze Darstellung des ungarischen Lautsystems* (Phonetische Studien VI.); *Ungarische Unterrichtsbriefe. Original Methode Tous-saint-Langenscheidt*; *Ungarischdeutsches und Deutschungarisches Wörterbuch* (u. o. 1915). Ezenkívül írt egy *angol nyelvtant* és *A szabad-közművészet története* (1922) és a *Helyes magyarság* (1923) c. igen elterjedt munkát. S. R.

5. *B. József*, író és hírlapíró, szül. Szegeden 1884-ben. A budapesti egyetemen jogot hallgatott, aztán hírlapíró lett. 1907-ben a Szeged és Vidéke felelős szerkesztője volt. Majd a fővárosba került, a Világ szerkesztőségébe. Művei: *Magyar békeszerződés*. (1920 és több kiadás); *Csokonai Budapesten* (1927); *Kérdezz, felelek* (1928); *IV. Károly király* (1926). S. R.

Balassagyarmat, nagyk. Nógrád vm., 11.367 lakossal. A B.-i zsidó hitközség egyike a legrégebb magyarországi hitközségeknek és körülbelül 500 évvel ezelőtt alakult. A hitközség levéltárában több fontos dokumentum volt a hitközség múltjára vonatkozólag, ezek azonban a kommün idejében eltűntek és így nem állanak rendelkezésünkre pontos adatok. A hitközség szellemi fejlesztése és a vallásosság kimélyítése érdekében sokat tett a nagyhirű Deutsch Áron Dávid (l. o.), aki hosszú ideig volt a hitközség rabbija. A hitközségnek három temploma van. A Besz-Hamidrast 1852., a nagytemplomot 1866. és az Ifjúsági Egyesület imaházát 1926. építették. Különböző intézményeket létesítettek, melyek mind működnek. Van Chevra Kadisa, elemi iskola, Talmud-Tóra, Nőegylet, Leányegylet, Ifjúsági Egyesület, Misésnéz Dalim és más jótékony alakulatok. Az iskolában, amely 5 tanerővel működik és 143 tanítványa van, 1854. rendszerezítették a magyar nyelvű oktatást. A tantestület tagjai: Adler Samu igazgató, Brandstein Irma, Rezső Adolf, Sámuel Antal és Boros Mór tanítók. A Talmud-Tóra tanítói: Klein Mózes, Kohn Hermann és Kohn József. Az előző rabbik jesivát is létesítettek, amely most Deutsch rabbi vezetése alatt áll és 23 növendéke van. A háború előtt több értékes alapítványt kezelt a hitközség, ezek azonban a korona leromlása folytán devalválódtak. A világháborúban 260-an harcoltak, akik közül 46 hősi halált halt. A hitközség orthodox

alapon áll. Körülbelül 2500 lélek, 600 család és 399 adófizető taggal bír, akik foglalkozásuk szerint így oszlanak meg: 170 kereskedő, 59 más szabadpályán, 73 iparos, 36 munkás 19 magántisztviselő, 17 gazdálkodó. 14 ügyvéd, 12 orvos, 12 köztisztviselő, 6 tanító, 3 nagykereskedő, 3 vállalkozó, 3 mérnök, 40 magánzó és 52 egyéb. 18 munkanélküli és 27 közadakozásból él. A hitközség évi költségvetése 43,525 P, amely összegből 8000 P-t filantrópikus és szociális célokra fordítanak. Anyakönyvi területéhez tartoznak Dejtár és Nógrádpatak községek. Nagyobb kereskedelmi vállalatokat létesítettek: id. Schwartz Dávid (Közgazdasági bank r.-t.), Kondor Armin és Klein Adolf (Kereskedelmi r.-t.), Himmler Géza (Áruforgalmi r.-t.). A hitközség mai vezetősége: Deutsch Dávid főrabbi, id. Schwartz Dávid elnök, Jónás Emil és Weisz Miksa alelnökök, Federer Salamon és Ungár Salamon gondnokok, Bodor Samu pénztárnok, Klein Dávid gazda, Haas Lajos és Gansel Ernő előljárók, Adler Samu jegyző.

Balatonfőkajár. A B.-i kongresszusi hitközség 1800. alakult. Alapítói, egyben első előljárói: Herzfeld Áron, Spitzer Jakab, Politzer Ábrahám, Luria Ábrahám és Koppel Salamon kereskedők voltak. A hitközség első rabbija Dessauer Gábor volt, aki hosszú áldásos működés után 1878. halt meg B.-on. A hitközség temploma már 1800. felépült, ugyanezt a templomot 1927. Nattán Soma kezdeményezésére és irányítása mellett közadakozásból újjáépítették. Van a hitközségnek Chevra Kadisája, volt elemi iskolája, mely azonban később megszűnt. A hitközségnek tagjai közül nagyobb ipari vállalatot Nattán József alapított, akinek méz kiviteli vállalata, fakereskedése és cementárúgyára körülbelül 50 munkást foglalkoztat. A hitközség a megalakulása utáni első időkben nagyon szépen fejlődött, úgy hogy 60 családot számlált, a 90-es évektől kezdve fokozatosan hanyatlott a hitközség s a háború, de különösen az ellenforradalom után tagjainak létszáma erősen lecsökkent. A hitközség 1500 pengős évi költségvetéssel dolgozik, melyből 1000 pengőt költ szociális és filantrópikus célokra. A hitközség lélekszáma 42, a családok száma 20, adót 20-an fizetnek. Foglalkozás szerint: 1 nagykereskedő, 3 gazdálkodó, 2 szabad pályán levő, 3 kereskedő, 5 magántisztviselő, 3 iparos, 2 magánzó. Az ellenforradalomnak a hitközségnek 3 tagja esett áldozatul. A hitközség mai vezetősége: Nattán Soma elnök, Klein Mór rabbi helyettes, Schwarc Lipót, Krausz Dávid, Klein Dávid és Telegdi Sándor előljárósági tagok.

Balatonfüred, nagyk. Zala vm. 1809 magyar lakossal. A zsidó hitközség alapításának ideje ismeretlen. A mai templomot az 1840-es években vette a hitközség az ottani református egyháztól. Több intézményt is létesítettek: Chevra Kadisát, Nőegyletet, rituális fürdőt és elemi iskolát. Utóbbi már nem működik. 1927-ben Goldstein Ezra jelenlegi rabbi jesivát létesített. A hitközség orthodox alapon áll. Lélekszáma 150, családszám 42, adófizetőtag 50. Foglalkozás szerint: 12 kereskedő, 10 iparos, 4 gazdálkodó, 3 orvos, 2 ügyvéd, 1 nagykereskedő, 1 vállalkozó,

1 magánzó és 6 egyéb. Évi költségvetése 10,000 pengő, amiből 1000 pengő filantrópikus és szociális célokra szolgál. Anyakönyvi területéhez tartoznak: Felsőórs, Alsóórs, Lovas, Paloznak, Balatonkövesd, Balatonarács, Csopak, Aszód, Tihany, Nagypécsely, Nemespécsely, Balatonszőlős, Vászoly, Örvényes, Balatonudvari, Akali, Alsődörgitse, Felsődörgitse, Kisdörgitse. A háborúban 4-en estek el a harctéren. A hitközség mai vezetősége: Goldstein Ezra rabbi, Ablatt Sándor elnök, Vezér Lajos alelnök, Löwinger Miksa pénztárnok és Singer Zsigmond ellenőr.

Balázs Béla, író és tanár, szül. Szegeden 1884 aug. 4. A budapesti egyetemen tanult modern nyelveket és irodalmakat, majd Berlinben és Párisban állami ösztöndíjjal folytatta tanulmányait. A kommün alatt az írói direktórium tagja volt. A kommün bukása után Bécsbe emigrált és azóta ott él, mint német író. B. a legújabb magyar irodalom számottevő alakja, akinél az élénk fantázia párosul az emberi lélek mélységes ismeretével. Versei, novellái és regényei színesek és csiszolt nyelvezetükkel, formaszépségükkel egyaránt kitűnnek. Művei: *Halálestétika* (1907); *Doktor Szélpál Margit* (dráma, 1909); *A vándor éneke* (versek, 1910); *A csend* (novellák, 1911); *Utolsó nap* (dráma, bemutatta a Nemzeti Színház); *Misztériumok* (3 egyfelvonásos, könyvalakban); *Lélek a háborúban* (1916); *Tristán hajóján* (1916); *Halálos fiatalság* (1917); *Játékok* (1917); *Testvérország* (1918); *Dialógus a dialógusról* (1918); *Kalandok és figurák* (1918); *Dramaturgia* (1918); *Hét mese* (1918); *A fekete korsó* (1919); *Isten tenyerén* (1919); *Túl a testen* (Karin Michaelisszel együtt, eredetileg németül (1922); *Der sichtbare Mensch* (filmesztétika); *Der Phantasiereiseführer, das ist ein Bädere der Seele für Sommerfrischler* (1925). Ezenkívül Bartók Béla *A fából faragott királyfi*-jához a szöveggönyvet írta (1917), míg B. *Kékszakálú herceg várából c.* szövegét Bartók zenésítette meg.

Bal-darsan, (h.) *Vándorprédikátor.* Mint neve is mutatja, a B. városról városra, faluról falura vándorol s abból tengeti életét, hogy morális célzatú, gyakran vaskos humorú szónoklatot intéz a néphez. A múlt században nagyon gyakoriak voltak minden országban, ezek a zsidó világhumort terjesztő B.-ok, akik között legismertebb és legkedveltebb a XVIII. század végén élt rajeci «rebbe» volt.

Bal-dovor, (h.) *A szavak embere.* Általánosságban megvető értelemben használják ezt a szót s olyan személyeket jelölnek meg vele, akiktől semmi jó nem várható s akikkel nem nagyon ajánlatos szóbaállni. A tolvajnyelvben B. besúgót, kémet jelent. 1737-ben Koburgban megjelent Friedrich Kluge *A zsidó Baldover c.* nagyterjedelmű antiszemita könyve, amely a tolvajnyelvben használatos zsidó-német szakkifejezéseket tartalmazza.

Bále-emunó, (h.) *Erős hitű személyiségek.* Általában olyan embereket jelöl ez a kifejezés, akik telve vannak hittel, hűséggel és becsületességgel. Ha ezek hiányzanak Izráelből, akkor

kétséges, hogy fenmaradhat-e a nép (*Jeremiás* 7, 28.)

Bálint, 1. Aladár, író, szül. Nagypeszeken 1881., megh. Budapesten 1925. Tanulmányainak befejezése után gyári tisztviselő volt. Miután az Ország-Világ c. folyóiratban 1903. megjelent első novellája feltűnést keltett, a hírlapírói pályára lépett. 1907-ben a Népszava képzőművészeti rovatának vezetője, 1909. pedig a Nyugat irodalmi folyóirat művészeti kritikusa lett. Nagy tevékenységet fejtett ki, hogy a munkásosztályban felkeltesse a képzőművészet iránt való szeretetet és előmozdítsa a művészeti alkotások megértését. Elbeszéléseiben a nagyváros nyomorának sötét képeit festette erős szociális érzéssel. Önálló munkái: *Város* (novellák); *Igy történt!* (novellák); *Képekről munkásoknak*; *Kernstok Károly* (életrajzi monografia). Sz. G.

2. B. Arthur, ügyvéd, hírlapíró, szül. Budapesten 1888 jan. 20. A budapesti egyetemen szerzett ügyvédi oklevelet. Sokáig hírlapíró, fővárosi napilapok munkatársa volt. Szerkesztette az *Új Hírek* c. napilapot. Tagja a budapesti Ügyvédi Kamara választmányának és ügyésze a Magyar Újságírói Egyesületnek. Jogtudományi szaklapoknak állandó munkatársa.

3. B. Elemér, tanár, matematikus, szül. 1888. Az egyetemet Budapesten végezte, majd áll. főreáliskolai tanár volt a VI. kerületben 1920-ig. Több jeles tanulmányt írt az algebrai egyenletek gyökeinek eloszlásáról és más problémákról, matematikai szaklapokba. Ezenkívül több lexikonnak matematikai munkatársa volt.

4. B. Imre*, közgazdasági író, szül. Budapesten 1873. Eleinte hírlapíró volt és a Budapesti Hírlap közgazdasági rovatát vezette. A közgazdasági szakirodalom terén jelentékeny munkásságot fejtett ki. 1896-ban a Magyar Gazdaszövetség megbízásából szerkesztette a szövetség hivatalos közlönyét. Amikor 1900. a kereskedelmi minisztérium kereskedelmi attaséi állásokat szervezett, Konstantinápolyba őt nevezték ki. Budapestre visszatérve a Magy. Kir. Kereskedelmi Múzeum aligazgatója, 1911. pedig a kereskedelemügyi minisztérium osztályfőnöke lett. Főbb önálló művei: *Megegyezések a biztosítási törvénytervezetre* (1895); *Aukciók és vásárok* (1895); *Vám- és kereskedelmi szövetségünk Ausztriával* (1896); *Valuta, bimetalizmus* (1896); *Kereskedelmi szerződéseink megújítása* (1898); *Gazdasági politikánk múltja és jövője* (1898); *Zálogleveleinkről* (1899); *Kivitelünk Törökországba* (1905); *Keleti képek* (1908); *Kiviteli áruk csomagolása* (1910). Sz. G.

5. B. Jenő, művészeti író, szül. Budapesten, 1889. B. Rezső festő (l. o.) testvéröccse. A világháború előtt hivatalnok volt, 1922. Dénes Lajossal (l. o.) a Helikon kiállítási szalon egyik művészeti igazgatója, majd 1923. az Alkotás-Művész-ház művészeti igazgatója lett. Ő állította ki először Nagy Balogh János ismeretlenül elhalt festő képeit a Helikonban s írt róla az Elek Artúr által szerkesztett emlékkönyvbe: *N. B. J. élete és művészete* c. alatt; kiállította Benedek Péter földműves festő munkáit és az Alkotás-Művész-házban. 1926-tól fogva szerkeszti a Magyar Művészeti

János művészete (1927. a Magyar Művészeti Könyvtárban), ezeken kívül egy novellás kötet *Opium* címmel (1914). F. B.

6. B. Lajos*, író, szül. 1886. Előbb a Magyar Hírlap, majd a Világ színházi kritikusa volt. 1914-ben többedmagával megalapította a Thalia-társaságot, 1915. pedig a Nemzeti Színház titkára és dramaturgja lett, egyszersmind irodalmi vezetője volt a Genius-könyvkiadó társaságnak. Sok regényt és drámát fordított magyarra. Önállóan megjelent kötete: *Táncosok és artisták. Tanulmányok*. (1920).

7. B. Rezső*, orvosprofesszor, szül. Budapesten 1874. okt. 22. A budapesti egyetemen tanult s Korányi Frigyes asszisztense, majd 1910. magántanár lett, 1916. pedig kinevezték ny. rendes egyetemi tanárnak és az I. sz. belgyógyászati klinika igazgatójának. Nagyobb, önállóan megjelent művei: *Dietetikai vezérfonal* (1924); *A cukorbetegségek és az insulin* (1917); *Ulcus-problem und Säuregasengleichgewicht*, ezenkívül pedig számos értekezése jelent meg bel- és külföldi szaklapokban, tőleg a szív- és idegrendszer megbetegedéseiről. S. R.

8. B. Rezső festő, szül. Budapesten, 1885. Enteriőrök, csendéletek, intim tájképek, fejek impresszionista festője, ki az olajfestésről lassan a pasztellfestésre tért át. 1906-ban Nagybanján, később Párisban tanult. Először a Visszaautasítottak Szalonjában állított ki, majd a Kéve budapesti és külföldi kiállításain, a Budapesti Műhelyben (1914), a Könyves Kálmán Szalonban, az Alkotás Művész-házban és legutóbb a Nemzeti Szalon csoportkiállításán. Művészetkritikai tanulmányokat is írt a Ház c. folyóiratba és a Kéve Könyv-évkönyv kötetébe. *Édes anyja arcképe* (olajfestmény) a Szépművészeti Múzeumban van. F. B.

9. B. Sándor, orvos és szakíró, szül. Egerben 1895. 1921-ben tanársegéde volt a berlini állami gyermekklinikának. 1923 óta a nagyváradi Mircea csecsemővédő egyesület főorvosa és a gyermekkórház belosztályának vezetője. Német szaklapokban sok orvosi cikke jelent meg.

10. B. Zoltán építész, szül. Nagyváradon 1871. Tanulmányait a budapesti műegyetemen végezte, hol 1892. építészeti oklevelet nyert. Utána külföldi tanulmányútát tett. Majd hosszabb ideig Korb és Giergl építészek irodájában dolgozott s vezette ez irodában az 1896. évi kiállítási építkezések munkálatait. 1895-ben egy színháztervvel a Magy. Mérnök és Építészegylet ezüstérmét, 1896. annak Ybl-érmét nyerte el. 1897 óta Jámor Lajos (l. o.) építésszel dolgozik társaságban, kivel együttesen több tervpályázaton vett részt: a szatmári vígadó pályázatán I. díjat (1897), a lipótvárosi zsinagóga pályázatán 23 pályázó közül II., a szűkebb pályázaton I. díjat nyertek. Legnagyobb sikerük azonban a párisi világkiállítás magyar történelmi pavillonjára (1908.) és később a palota berendezési terveire hirdetett pályázaton nyert I. díj volt. A palotát ők is építették meg, melynek külsején és belsején a legkiválóbb magyar műemlékek egész sorozatát mutatták be, de köztük a huszár-terem teljesen önálló alkotásuk volt. E munkájukkal országos hírnevet szereztek maguknak és a párisi világkiállítás zsűrfje nagy

Könyvtár sorozatot. Önállóan megjelent munkái: *Benedek Péter földműves festőművész* (1923); *Czillich Anna élete és művészete* (1923); *Vaszary díjjal* (grand prix) tüntette ki őket, B. pedig a francia becsületrend lovagkeresztjét kapta (1901). Számos pályadíjat nyertek még ezután: nagykanizsai főgimnázium és rendház I. díj (1903), a pesti Chevra Kadisa árkados sírboltja II. díj (1903), a pesti Chevra Kadisa gyógyíthatlan betegek intézete I. díj (1906), a budapesti Nemzeti Színház tervpályázatán II. díj (1913). Budapesten több berpalotát (Bajza-utca 24. Lederer Artúr palotája) és középületet (Állami számvevőszék palotája), valamint vidéken (Hajdú vármegye debreceni székháza) számos épületet építettek. Építkezéseiken szigorú anyagszerűség, sok esetben modern, magyar stílus, magyar motívumokkal ékesített majolika díszítés érvényesül. Gyakran a palotaberendezés és bútortervezés is az ő munkájuk. Részt vettek talapzat-tervezetekkel szoborpályázatokon is: Erzsébet királyné (1902, 1903), Kossuth (1902), Vörösmarty (1902). B. kiadta *Az ezredévi kiállítás architektúrája* c. diszművet (1897, egyidejűleg németül is, Bécs A. Schroll et Co), továbbá *A francia reneszánsz és Loire-völgy kastélyai* c. munkát. F. B.

Balkányi. 1. *Kálmán*, közgazdasági író, szül. Debrecenben 1883 júl. 14. Jogi tanulmányait Budapesten és Berlinben végezte s miután ügyvédi diplomát szerzett, 1908. az Orsz. Magyar Kereskedelmi Egyesület titkára, 1918. pedig igazgatója lett. Ő alapította meg Láncey Leóval együtt a Magyar-Bosnyák Keleti Gazdasági Központot, melynek célja a Kelet felé irányuló gazdasági politika elmélyítése volt. Mint hivatalos szakértő részt vett az 1922. genovai és 1923. genfi konferenciákon. Élénk közgazdasági és publicisztikai tevékenységet fejt ki. Szerkeszti az OMKE hetilapját. S. R.

2. *B. S. Mihály*, nőgyógyász, szül. Nagykanizsán 1891. A budapesti egyetem elvégzése után a müncheni női klinika asszisztense, majd a budapesti Bakács-téri klinika segédorvosa volt. Jelenleg a budai izr. hitközség nyilvános rendelőjének nőgyógyász főorvosa. Számos előadást tartott és szaklapokban több nőgyógyászati és szülészeti kérdéseket foglalkozó tanulmánya jelent meg.

Balla, 1. *Böske (Fáskerti Tiborné)*, író, Aradon él. Megjelent művei: *Színk. hangulatok* (verseskötet); *Vihar a pusztában* és *Úri kamaszok* (regények). A kolozsvári Keleti Ujság novellapályázatán első díjat nyert.

2. *B. Ignác*, író, szül. Magyarpécskán 1883. Középiskolai tanulmányai végeztével a haditengerészetnél teljesített szolgálatot, majd ujságíró lett és hosszabb időre Rómába ment, ahol az olasz irodalmat tanulmányozta eredményesen. Sok kitűnő fordítás szerzője. 1907 óta az Uj líóket szerkesztette hosszabb ideig. 1915-ben a Petőfi Társaság tagja lett. Eredeti munkáin kívül legjelentősebbek Boccaccio, D'Annunzio, G. Deledda több művének művészi átültetése. Népszerű tudományos művei: *A Rotschildok* (1912); *Edison* (1913). Versei: *Tűz* (1901); *Tenger mormolása* (1903); *Dél* (1907); *A héthíd városa* (1910). Színműve: *Az arezzoi varga* (1926). Re-

gényei és elbeszélései: *Víz fölött és víz alatt* (1916); *Az ő keze* (1917); *Kis emberek* (1917). Az utolsó években Rómában él, ahol, mint a Pesti Hírlap levelezője, szoros kapcsolatot tart fenn az olasz kormánykörökkel. Fontos szolgálatot tett a magyar-olasz közeledés érdekében. sz. G.

3. *B. Frigyes*, festőművész, *B. Ignác* író (l. o.) öccse. A bécsi és a müncheni képzőművészeti akadémián tanult. Bécsben elnyerte a Dessauer-díjat. Több ízben kiállított Budapesten a Műcsarnokban. Portrékat és figurális kompozíciókat fest. *Szent Borbála a tengerészek védőszentje* c. képe Horthy Miklós kormányzó tulajdonában van. Festőiskolája van Aradon. D. S.

4. *B. Mihály**, hírlapíró és műfordító, szül. Veszprémben 1862. Hírlapírói pályáját az Egyetértésnél kezdte meg, majd a Budapesti Hírlap segéd- és a Pesti Napló felelős szerkesztője volt. 1901—1903-ig a Győri Hírlapot szerkesztette. 1904 óta Az Ujság belső munkatársa. Műfordítói tevékenységét a Budapesti Hírlapban kezdte meg, majd külön kiadta Goethe *Götz von Berlichingen*-jének, továbbá C. F. Meyer regényének, *Jenatsch György*-nek, Bulwer *Éj és virradat*-c. és Hall Caine *Az örök város* c. regényének izes magyar stílusú fordítását. Újabban Dickens és Csehov több regényét is átültette magyarra. Ő rendezte sajtó alá Vambéry Armin angolul megjelent életrajzának (*The story of my struggles*) kibővített magyar kiadását (*Küzdelmem*, 1905). sz. G.

5. *B. Miklós*, költő, szül. Abádszalókon 1874., megh. Budapesten 1912. A Kisfaludy-Társaság a Bulyovszky-díjjal jutalmazta *Rútacska* c. költői elbeszélését, az Akadémia pedig a Farkas-Raskó-díjjal *Királyhágón* c. költeményét. Verseit erős formaérzék, kedves magyarosság, őszinte közvetlenség jellemzi. Önálló művei: *Versek* (1899); *Költemények* (1901); *Titalomfa* (1906); *A tolvaj és egyéb költemények* (1910); *Nagy idők tanuja* (dramolet, 1910) sz. G.

6. *B. Vilmos*, közgazdász és hírlapíró, szül. Budapesten 1862. A Kereskedelmi Akadémiát u. o. végezte, majd ujságírói pályára lépett és a Pesti Hírlap belső munkatársa lett. Önállóan megjelent művei: *A gabonatözsde reformja* (1896); *A megreformált börze* (1897); *Az új mezőgazdasági vámok* (1905); *Fuchsné naplója* (1906); *Utazás a tözsdeválasztás körül* (1907); *Természtisztika* (1911); *A gabonatözsde romjain* (1918); *A mindennapi kenyér* (1920); *A vadember* (1922); *II. Gergely* (1924); *A hatvanhetes idők közgazdasága* (1926); *A kávéforrás* (1927).

Ballagi, 1. *Ernö*, ügyvéd és ujságíró, szül. Budapesten 1890-ben 1915 óta az Egyenlőség politikai főmunkatársa. Tevékeny szerepet játszik a felekezeti életben és a zsidó kulturális mozgalmakban. Mint védőügyvéd több zsidó vonatkozású sajtópörben szerepelt.

2. *B. Károly**, pedagógus, B. Mór (l. o.) testvéröccse, szül. Bujon (Szabolcs vm.) 1824., ápr. 24., megh. Miskolcon 1888. nov. 21. Középiskoláit Pápán, a jogi fakultást a pesti egyetemen végezte. A szabadságharcban, mint főhadnagy megsebesült, azután az evangélikus gimnáziumban, majd

Kecskeméten és Nagykőrösön lett tanár, később Sopronban, azután Miskolcon lett tanfelügyelő és kir. tanácsos. Számos cikket írt a Néptanítók Lapjába és a Pesti Naplóba, írt több német nyelvtant és magyar nyelvtant német nyelven, azonkívül igen sok pedagógiai munkát. Egyik ilyen munkájának címe *Magyarország és Erdély története izraelita népiskolák számára* (1862 és 1888), amelyet — úgy látszik, megbízás folytán — jóval kikeresztelkedése után írt. Egyéb munkái: *Történeti életrajzok* (1851, 2 köt.) és több földrajzi tankönyv. s. R.

3. **B. Mór***, református teológus és nyelvész, szül. Inócon (Zemplén vm.) 1815 márc. 18., megh. Budapesten 1891. szept. 1. Szülei igen szegények voltak. A Talmud és Biblia nyelvét és szellemét atyja vezette be, de már gyermekkorában Nagyváradra és Pápára került a jesivákra, majd nevelőnek ment Moórra és Surányba s ekkor kezdett a görög, latin és az élő nyelvekkel foglalkozni. 1837-ben Pestre jött, itt az egyetemen felsőbb matematikát hallgatott éveken át és irogatni kezdett a Pester Tagblattba, ahonnan a közönség előnyösen ismerte meg nevét (akkor még Bloch) a magyar ügyvel kapcsolatban. Minthogy diplomához itthon vallása miatt nem juthatott, 1839. Párisba ment tanulmányait folytatni. Távolléte alatt a diéta a zsidó emancipáció kérdésével is foglalkozott és éppen keresztény körök B.-t tartották alkalmasnak arra, hogy zsidó körökben is propagálja ezt az eszmét. E célból írta kimerítő röpiratát *A zsidókról*, ami Eötvös József figyelmét annyira felkeltette, hogy őt hazatérésre szólította fel és biztatta, hogy a teljes elmagyarosításukra és a magyar nyelvű vallásos irodalom ápolására és fejlesztésére buzdítsa a zsidókat. B. haza is jött és 1840—41. megjelentette kitűnő és kommentárral ellátott *Pentateuch-fordítását*. Már az első könyv megjelenésekor az új Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Amint befejezte említett művét, kiadta még u. a. évben a *Nyelvészetű nyomozásokat*, amelyet gyors egymásutánban követtek: *Ungarischer Unterricht in der Kleinkinderschule* (1841); *Izrael könyörgései egész évre, I. rész* (1841); *Első jósok: Joshua könyve magyar fordítással, kommentárral* (1842); *Ausführliche theoretisch-praktische Grammatik der ungarischen Sprache* (1842). Már ebben az időben Széchenyi István gróf támogatását megnyerte a felállítandó magyar rabbiszeminárium ügyének, melyet ő a «Pesti Hirlap»-ban propagált. Minthogy maga a zsidóság egy része idegenkedett ettől az eszmétől, a terv nem valósulhatott meg és B. ismét külföldre ment, Tübingenbe, ahol Ewaldot és Baurt, kora legkitűnőbb teológusait hallgatta, de botanikával is foglalkozott. 1843 máj. 11. Notzingenben áttért az evangélikus vallásra (később lett református). Ettől kezdve itthon a protestantizmus ügyének buzgó harcosa lett élete végéig. 1844-ben Szarvasra fogadott el meghívást az ottani liceumba s a szabadságharc kitöréséig ott maradt. Ekkor Görgey titkára lett, majd a hadügyminisztériumban kapott hasonló beosztást. A szabadságharc leveretése után 1851. a pesti

református teológia tanára lett és megalapította a Protestantische Kirchen- und Schulzeitungot, mely a liberális protestantizmus főorganuma lett Magyarországon. *Die Protestantenfrage in Ungarn und die Politik Oesterreichs* (1860); *Tájékoztató* (1863); *A protestantizmus harca az ultramontanizmus ellen* (1869) c. művei a protestáns érdekek szolgálatában álltak. Élete végéig a református egyház legkiválóbb szellemi reprezentánsa maradt Magyarországon, ahol számos intézményt köszönhet neki a református egyháznak. Emellett élete nagy részét a magyar nyelvnek szentelte. Szótárai és nyelvkönyvei igen sok kiadást értek el s számos általa alkotott szó került be az élő nyelvbe. A Protestáns Tudományos Szemlélt is ő alapította és szerkesztette. *A Magyar Nyelv Teljes Szótára* c. encyclopédiája az egész nyelvincset felöleli; *Magyar-német* és *Német-magyar szótára* rengeteg kiadást ért el. Ezenkívül írt *Héber nyelvtant*, számos akadémiai értekezést s teológiai-vallástörténeti monográfiát. s. R.

Balmazújváros, nagyk., Hajdu vm. 13,223 lak. A B.-i (orthodox) hitközséget 1845. alapították meg Hartstein Noe, Lichtschein Mayer, Samu, Menyhért és Mór Tiszadobról beköltözött regálebérlok és földbirtokosok. A hitközség első rabbija Fried Náthán volt (szül. Magyarizséken, megh. B.-on 1917.), aki nagy tudós hírében állott és több könyvet is írt. 1850-ben építette a hitközség saját erejéből a templomát. 1878-ban nyitotta meg elemi népiskoláját. Van ezenkívül a hitközségnek egy Talmud Tórája 30 növendékkal, melyet 1894. Fried Náthán főrabbi alapított. 1866-ban létesült a Chevra Kadisa, melynek jelenleg Spitzer Jenő az elnöke, 1887. alakult meg a nőegylet, mely most özv. Gelbmann Ignácné elnöklete alatt áll. A hitközség évi 10,000 pengős költségvetéssel dolgozik, melyből 1500 pengőt fordít szociális és filantrópikus célokra. A hitközség anyakönyvi területéhez Tiszacsege és Egyek községek tartoznak, melyek közül az előbbinek önálló hitközséggé alakulása folyamatban van. A hitközség lélekszáma 318, a családok száma 86, adót 74-en fizetnek. Foglalkozás szerint: 2 gazdálkodó, 1 tanító, 12 kereskedő, 1 ügyvéd, 3 orvos, 1 munkás, 1 magántisztviselő, 12 iparos, 20 magánzó és 33 egyéb. A hitközségnek 40 tagja vett részt a világháborúban és 9-en estek el. A hitközség mai vezetősége: Markovits József elnök, Fohn Benő gondnok, Ornstein Dezső pénztáros, Gréger Jenő ellenőr, Szigeti Rezső jegyző, Fried Menyhért rabbi, Ornstein Hermann, Gyémánt Jenő, Steinberger Emil, Dickmann Ignác, Hász Jakab, Klein Adolf és Friedmann József választmányi tagok.

Balog, 1. *Armin*. Az Orsz. Rabbiképző Intézet tanára, szül. Nagykárolyban 1859. Az egyetemet Budapesten végezte. Műve: *A keresztény latin irodalom* (a Heinrich-féle Egyetemes Irodalomtörténetben, 1905). Ezenkívül lefordította és bevezette Bacon, *Novum Organum*-jának első részét (1885) és angolból Bryce *Római Szent Birodalom* c. művét az Akadémia kiadásában és Spinoza *Ethikáját*, B. Bánóczi Józsefnek a tanítóképző igazgatójává történt kinevezése óta a rabbisze-

minárium magyar és történelem tanára és könyvtárnoka volt. 1923-ban nyugalomba vonult. s. R.

2. **B. Arnold**, jogi író, szül. Tápiógyörgyén 1870., megh. Budapesten 1913. Budapesten ügyvédi gyakorlatot folytatott és a Jogtudományi Közlöny c. szakfolyóiratot szerkesztette. Különösen a kereskedelmi jog kommentálásával foglalkozott és ezen a téren értékes ösztönzésekkel gyarapította a joggyakorlatot. Nagyobb önálló munkái: *A kereskedelmiügynökök jogi állása* (1897); *A hitelezők megkárosítására vonatkozó vagyonszármazások* (1898); *A sommás eljárásról és a fizetési meghagyásról szóló törvények, valamint a kereskedelmi törvény jegyzetes és magyarázatos kiadása* (1898); *Törvény és bíró* (1910).

3. **B. Artur**, orvosi szakíró, szül. Nagybányán 1887 máj. 25. 1914-ben a debreceni egyetem tanársegéde. 1919-ben ugyanezen egyetem nyilvános előadója. Számos cikket írt külföldi szaklapokba. Meghívásra több külföldi klinikán tartott előadást.

Bal-Sém. *Csodatevő.* B. Izraelnek, a chászideus irányzat megalapítójának neve. *B. tóv* összevonásából *Bestnek* is mondják. Élt 1700—76. I. *Chaszidizmus*,

Bamberger Béla (*balástyai*), ügyvéd, nemzetgazdaságtani író, szül. Szegeden 1854 márc. 8., megh. Budapesten 1906 jún. 12. A budapesti és bécsi egyetemeken tanult s miután ügyvéd lett, Budapesten telepedett le. Több értekezést írt a valutakérdésről. Önállóan megjelent munkái: *Az északamerikai valutakérdés előzményei és pénzügyi eredményei* (1890); *A tőzsdeadó* (1895). Mindkettőt a M. Tud. Akadémia pályadíjjal jutalmazta. B. 1903. magyar nemességet kapott. s. R.

Bamidbor, hetiszakasz, mely *Mózes 4.* könyvének elejétől a 4. fejezet 20. verséig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma; népszámlálás. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész *Hósea* könyve 2. fejezetének elejétől a 22. versig terjed. A törói és prófétai rész között az az összefüggés, hogy mindkettőben Izrael fainak nagy számáról van szó. *B. (széfer)* I. *Népszámlálás könyve.*

Bán, I. *Margit*, tanár, szül. Budapesten 1892. Tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, ugyanitt szerezte bölcsészeti doktori oklevelét is. 1920 óta a Pesti Izr. Hitközség iskoláiban tanít. Írt novellákat, verseket, tanulmányokat a Hétbe, Mult és Jövőbe, Zsidó Szemlébe, Reménybe, Izr. Tanügyi Értesítőbe. *Zengő hárfa* címmel zsidó anthológiát szerkesztett (1921). Magyarra fordította Kellermann *Ingeborg* c. regényét. Zs. J.

2. **B. Zsigmond** hírlapíró és közgazdasági szakíró, szül. Iszka-szentgyörgyön 1852., megh. Budapesten 1906. Miután elvégezte a jogot és doktorátust szerzett, beutazta Nyugateurópát, főleg Német- és Franciaországot, ahol a közgazdasági életet tanulmányozta. Az 1878. évi boszniai okkupációs hadjáratban mint hadnagy vett részt. Cikkei és tanulmányai több napilapban és folyóiratban jelentek meg. Évekig a Magyarország c. napilap közgazdasági rovatát szerkesztette. Jogi és gazdasági művei: *Igazságszolgáltatásunk* (1885); *A horvát bíróságok* (1886); *A magyar pénzügyintézetek története* (1896); *Az út, az igazság és*

az élet c. bölcséleti tanulmányt írt szépirodalmi formában (1896).

Sz. G.

Bánde Zoltán, rabbi, szül. Ráckeven. (Pest vm.) 1893. okt. 27. 1897—1907-ig volt a budapesti Rabbiképző növendéke. 1906-ban avatták bölcsészdoktorrá a budapesti egyetemen, 1908. pedig rabbivá. 1908—12-ig csongrádi, 1912 óta kispesti főrabbi. Megjelent: *Juszuf al Baszir Kitab al Muhtavi* c. munkája, Budapest, 1906. Cikkeket írt a Magyar Zsidó Szemlében. Jeles hitszónok. Sokat foglalkozott a zsidó neveléssel. F. D.

Bandérium. Ünneplés fogadtatásra kivonult lovas díszmenet. A történelem feljegyzi, hogy a budai zsidók 1476. lovas-bandériummal fogadták Mátyás királyt és menyasszonyát. A díszmenet élén a község elnöke és ennek fia lovagolt kivont karddal és mögöttük huszonnégy előkelő zsidó haladt ugyancsak lóháton, díszruhában, strucc tollal a kalpagjaikon. Ezek után kétszáz zsidó lépkedett imaköpenyekben, biborszín zászló alatt, amelyre ötkörmű bagolyláb volt himezve, alatta két csillag, fölötte pedig aranyos tiara. A vének baldachin alatt haladtak a menet közepén. Ez a díszmenet főleg azért érdemel figyelmet, mert a XV. század második felében Európaszerte a zsidó folt és zsidókalap viseletének kényszere már fennállott és a zsidókat a fegyverviseléstől eltiltották a legtöbb országban. Magyarországon még a városlakó zsidók is követhették a régi szokást, amely lóval és fegyverrel emelte az ünneplés megjelenést. (V. ö. *Kohn* S. A zsidók története Magyarországon). U. L.

Baneth, I. *Eduard*, berlini rabbiszemináriumi tanár, szül. Liptószentmiklóson 1855 aug. 9. Atyja, B. Jerachmiél Bernhard kiváló talmudtudós bevezette őt a bibliai tudományokba, majd a pozsonyi jesiván tanult. Innen Gnesenbe ment, ahol elvégezte a gimnáziumot, azután a berlini egyetemen és a Hildesheimer-rabbiszemináriumban folytatta és fejezte be tanulmányait. Az egyetemen főleg filozófiát és arab filológiát tanult. 1881-ben avatták doktorrá a lipcei egyetemen és Hildesheimer Izraeltől kapta rabbi-oklevelét. Ezután Krotoschinban volt rabbi 1885-ig, amikor meghívták a berlini Lehranstalt für Wissenschaft des Judentums Talmud-tanárának. Szakfolyóiratokba írt számos tanulmányán kívül fontosabb munkái: *Samuel ha-Nagid als Staatsmann und Dichter* (1881); *Ursprung der Sadokäer und Böethosäer* (1882); *Maimunis Commentar zum Tractat «Abbot»*, a Hildesheimer-Jubelschrift-ben. Ebben az arab szöveget héberre átfordítja s kommentálja; *«Mischna: Széder Móéd»*, kritikái kiadás német fordítással és kommentárral; *Maimunis Neumondsrechnung*, mely utóbbiak a «Lehranstalt» kiadványainak XVI., XVII., és XX. kötetében jelentek meg. B.-et 1919-ben a porosz kultuszminisztérium professzori címmel tüntette ki. S. R.

2. **B. Ezekiel**, rabbi, szül. Óbudán, 1773. meghalt Nyitrán 1854 dec. 28. Atyja R. Jacob B., az óbudai rabbinátus tagja, szintén kiváló talmudtudós volt. B. miután egyideig fakereskedő volt, elvesztette vagyonát és elfogadta a széchenyi hitközség meghívását. Onnan Paksra, majd

Nyitrára került rabbinak, itt működött haláláig. B. híres jesivát tartott fenn, nagyszámú hallgatóssággal. Módszere ellenkezője volt az akkor már Magyarországon nagyon elterjedt pilpulizmusnak s inkább visszatért a középkori nagy kommentátorok tiszta módszeréhez. Responsumai nem maradtak meg, mert a hozzá beérkezőt rengeteg vallási és jogi kérdésre adott kimerítő válaszok másolatát nem őrizte meg. Mégis akkora volt a tekintélye tudományos téren, hogy ismert nevű szerzők megtiszteltetésnek vették, ha műveikhez ajánlatot írt. Ő maga azonban elvből nem írt könyvet. Toszefta-kommentárját is halála előtt elégette. Elmés mondásai sokáig közszájon forogtak. Jamborsága miatt Nyitrán zsidók és keresztények egyaránt szentnek tisztelték. Évtizedeken át ápolták azt a hiedelmet, hogy sírján tűzszlop emelkedik az égbe. Sírját sokáig zarándokhelynek tisztelték.

s. R.

3. *B. Jerachmiel Bernhard*, B. Ezekiel legifjabb fia s egyszemélyes hírneves atyjának egyik legtehetségesebb tanítványa, szül. Szechenyben 1815., megh. Liptószentmiklóson 1871 okt. 21. Atyján kívül Szófer Mózes is tanítója volt a Talmudban. Liptószentmiklóson telepedett le és híres jesivát tartott fenn. A később felajánlott orthodox rabbiállást elfogadta ugyanott, de minden rekompenzáció nélkül. Békeszeretete és jósága miatt a nem orthodox irány hívei előtt is rendkívüli tiszteletnek örvendett.

Bánfi, 1. Sándor, zeneíró, szül. Budapest 1846 okt. 30., megh. 1890. Magyar napilapok, folyóiratok, a párisi Archives Israelites, a berlini Allgemeine Deutsche Musikzeitung munkatársa volt. Több zeneesztétikai szakmunkája jelent meg. Kompozíciói közül valcerai, négy operettje, két balletje és vígoperája, a *Fanchon* nevezetesek.

2. *B. Zsigmond*, irodalomtörténész és esztétikus, szül. Gyomán 1857., megh. öngyilkosság következtében 1894. Főképpen a francia nyelvészet és irodalom körében vágó tanulmányait előbb a budapesti egyetemen, majd Párisban a Collège de France-on végezte. Hazatérve főreáliskolai tanár lett a fővárosban. A francia irodalom kitűnő ismerője volt, aki finom elmeéllével elemezte az irodalom legbonyolultabb jelenségeit is. Egyes tanulmányai a legesiszoltabb magyar essayk közé tartoznak. Főműve: *A francia dráma fejlődése a XIX. század első felében*. Kisebb tanulmányait, melyek közül a *Mizantróp*-ról szóló válik ki mélységével, a szerző halála után Gyomai Zsigmond gyűjtötte össze életrajzi bevezetéssel (1895). Lefordította Lessing *Laokonzját* és Lindau Pál *Molière könyvét*.

sz. G.

Bánffyhungar (*Huedin*, R.). Kolozs vm. 4890 lak. A B.-i (orthodox) hitközség alapításának időpontja meg nem állapítható. Az első feljegyzések 1853-tól szólnak, de az kétségtelen, hogy már előbb is éltek zsidók B.-on. E feljegyzéseket — melyek szerint 1853., mikor az első fatemplom épült, 12 tagja volt a hitközségnek, — egy vasszekrényben őrizték, azért maradtak meg. A többi összes iratok, jegyzőkönyvek és az egész levéltár, mely fényt derítene a hitközség multjára, elpusztultak az 1927 decemberi templomrombolás alkalmával. 1868-ban építették

fel a mai új templomot s ekkor már — mint a jegyzőkönyvből kitűnik — 50 tagja volt a hitközségnek. A hitközség első tiszteletbeli rabija Staresz Ábrahám volt, akinek működéséről azonban jótormán semmit se tudunk. 1853-ban alakult a Chevra Kadisa, melynek jelenlegi elnöke Weisz Samu. A hitközség másik intézménye a nőegylet több mint száz éves, 1823. létesült és elnöknője Simon Mórné. A hitélet fejlesztését szolgáló intézmények — a jesiva és a Talmud Tóra — egészen újak. A jesivát, melynek állandóan 80 növendéke van, 1923. alapították. Ugyanezen évben létesült a Talmud Tóra is, melyet átlagosan 45 növendék látogat. A hitk. tagjai közül nagyobb ipari vállalkozást Sichermann Lajos létesített, akinek gipszgyára mintegy 30 embert foglalkoztat. A hitközség évi 600.000 leies költségvetéssel dolgozik, melynek egy jelentős hányadát szociális és filantrópikus célokra fordítja. A hitközség anyakönyvi területéhez Szentkirály, Kiskalota, Havasrekettye, Monostor, Kőrösfő, Csucs, Kissebes és még 39 zsidó nem lakta község tartozik. A hitközség lélekszáma 1050, a családok száma 220, adót 200-an fizetnek. Foglalkozás szerint: 3 nagykereskedő, 54 kereskedő, 2 orvos, 4 magántisztviselő, 30 iparos, 15 magánzó és 85 egyéb. A világháborúban a hitközségnek 74 tagja vett részt, akik közül 8 halt hősi halált. A hitközség mai vezetősége: Grünwald Jakab főrabbi, Berger Ábrahám elnök, Czóbel Mór alelnök, Here rin József és Diamantstein Nándor gondnokok, Neumann Lajos pénztárnok, Kohn Salamon ellenőr, Freund Izrael segéd-rabbi és Izrael Dávid jegyző.

Bánk Ernő, festő és grafikus, szül. Szalma-teresen (Nógrád vm.) 1883. Tanulmányait az iparművészeti iskolában végezte. A Műcsarnok kiállításán 1912. szerepelt először (*Parasztház*). Később csendéleteket és tájképeket festett. A Nemzeti Szalonban 1928. rézkarcokat és figurális képeket állított ki.

F. B.

Bánki Donát*, műegyetemi tanár, szül. Bánkon (Veszprém vm.) 1859 jan. 6., megh. Budapesten 1922 aug. 1. Előbb a Ganz-gyár főmérnöke volt, majd a József-Műegyetemen a hydro-technika és gőzturbinák tanszékének nyilv. rendes tanára volt. Számos tanulmányt írt hazai és külföldi folyóiratokban. Főműve: *Energiaátalakulások folyadékokban* (1916). Fontosabbak azonban találmányai, melyek nevét világhírűvé tették, így a benzinmotorok forrasztója, a benzin- és olajmotorok vízbefecskendezése és más jelentékeny újítások és találmányok, amelyeket B. elméletileg is feldolgozott.

s. R.

Bánóczi, 1. József filozófiai és irodalomtörténeti író, pedagógus, kritikus, szül. Szentgálon 1849., megh. Budapesten 1926. Egyetemi tanulmányait Budapesten, Bécsben, Berlinben, Göttingenben és Lipsében végezte. A tanári diploma megszerzése után előbb reáliskolai tanár, majd a budapesti Rabbiképző intézet rendes tanára volt. 1887-ben az orsz. izr. tanítóképző vezetését vette át, mint igazgató. A budapesti tudományegyetem 1878. a filozófia magántanárává habilitálta, a Magy. Tud. Akadémia 1879. levelező tagnak választotta meg. Irodalmi tevékenységének két leg-

fontosabb területe a bölcelettörténet és az irodalomtörténet. Az Akadémia könyvkiadó vállalatának megbízásából lefordította Lewes három kötetes művét: *A filozófia története Thales-től Comteig*. A Filozófiai Írók Tárában, melyet Alexander Bernáttal együtt szerkesztett, a magyar filozófiai műnyelv értékes gazdagításával lefordította Kantnak *A tiszta ész kritiká-ját* (Alexanderrel együtt) és Schopenhauernek több jelentőséges értekezését. Ugyancsak ott adta ki Erdélyi János bölceleti dolgozatait. A Nyelvőrben alapvető értekezést írt *A bölcelet magyar nyelvről*. Az általa alkotott filozófiai műszavak jórésze ma is él. Legjelentősebb irodalomtörténeti munkái: *Révai Miklós élete és munkái* (a Magyar Tud. Akadémia által jutalmazott pályamű) és a Kisfaludy-társaság megbízásából írott *«Kisfaludy Károly és munkái»*. Révai életrajzában pompásan megrajzolja az embert, a költőt és a nyelvészt, Taine milió-elméletének magyar nyelven talán első felhasználásával. Kisfaludy-életrajza pedig, mint Beöthy Zsolt is elismerte, a legművészebb magyar biográfiák egyike, amely a színes korrajz mellett hősenek jellemét és fejlődését eredeti módon feltáró belső életrajzot is ad. Kiadta Kisfaludy Károly, Berzsenyi és Csokonai műveit is. Kritikáiban, amelyeknek jórésze az Akadémiához benyújtott irodalmi pályaműveket boncolgatta, feddhetetlen tudás, az igazság szenvedélyes keresése, nemes esztétikai és filozófiai világfelfogás, valamint nem egyszer finom irónia nyilvánul meg. A magyarországi zsidóság szellemi életének fellendítése körül eléggé meg nem becsülhető érdemeket szerzett. Mint az Orsz. Rabbiképző-intézet tanára a zsidó lelkész-képzésbe belevitte a magyar nyelv és irodalom iránti szeretetet. Mint az országos izraelita tanítóképző intézet igazgatója megírta annak történetét, teljességgel megreformálta és a modern pedagógia legmagasabb színvonalán álló intézetté emelte a gondjára bízott iskolát, amelynek szellemi fegyvereit az általa szerkesztett magyar nyelvi és irodalmi tankönyvekkel is gyarapította. Atyai gondoskodással támogatta az intézet jórészt nagyon szegény ifjúságát és megsegítésére segélyegyletet meg tanítóképző-internátust létesített. Felekezete szellemi életének szolgálatában 1884. Bacher Vilmossal együtt megindította a Magyar Zsidó Szemle c. társadalmi és tudományos folyóiratot, amelyet 1889-ig szerkesztett. Ebben a folyóiratban nagy harcok folytak a recepció és az autonómia érdekében, másrészt állandó orgánuma volt a magyar nyelven közérthető módon megszólaló zsidó tudománynak is. Egyik alapítója volt az Izraelita Magyar Irodalmi Társulatnak (Imit), amelynek hosszú éven át titkára és valóságos lelke volt. Ő szerkesztette mindvégig az Imit Evkönyvét, amelyben javamunkáikkal sorban megszólaltak Magyarország legkiválóbb rabbijai, zsidó írói, költői, tudósai. A társulat egyéb tudományos kiadványai közül nem egy az ő kezdeményezésének és buzdításának köszönheti megjelenését. Amikor az Imit kiadta a Szentírás fordítását, a fordítási szöveg nyelvezet szempontjából való átvizsgálásának fáradságos és felelőséges munkáját ő végezte. Nagy érdemei vannak

a magyar gyermekvédelem körül is. Szalárdi Mór dr. és Alexander mellett részt vett a Fehér Kereszt gyermekkórház alapításában, amelynek évekig titkára, majd alelnöke volt. A gyermekvédelmi propaganda érdekében szerkesztette a Fehér Kereszt naptárát is. sz. g.

2. **B. László** író, dramaturg és műfordító szül. Budapesten 1884., fia B. Józsefnek (l. o.) főv. bizottsági tag szocialista programmal. Előbb az Országos Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője, majd a Stefánia Szövetség igazgatója. Élénk részt vesz a szocialista mozgalomban. A Thália színház, amelynek rendezője s igazgatója volt, az ő kezdeményezésére létesült. Rendezője volt a Vígszínháznak, majd az Unió színházaknak. A Kisfaludy-társaságban díjat nyert *Shakespeare a modern színpadon* c. művével. Lefordította Kropotkin Péter *A francia forradalom* c. nagy munkáját. (Nagy írók — Nagy írások 1921).

Bányai Jakab, pedagógus szül. Komáromban 1852 dec. 10., megh. Nagybecskereken 1919. szeptember 21. A piaristáknál tanult, majd néh. Lederer Ábrahám vezetése alatt a zsidó tanítóképzőben. Tanítói pályáját Veszprémben kezdte, aztán Pápán működött, majd Nagybecskerekre került 1882. a zsidó iskolához; ennek 1900. történet megszűnése után a községi, majd az állami iskolához nevezték ki igazgatónak. Itt működött 1918-ig. A Délmagyarországi Tanítóegylet alelnöke, a «Délvidéki Tanügy» szerkesztője, majdnem valamennyi pedag. lapnak munkatársa volt. Diesterweg *«Wegweiser»*-jét ő fordította le és látta el magyarázatokkal. 1908-ban a Magyar Tud. Akadémia a Wodianer-féle ezerkoronás pályadíjjal tüntette ki.

Barabás Lóránd, hirlapíró és színházigazgató, szül. Budapesten 1884. Középiskolai tanulmányainak elvégzése után banktisztviselő lett. Már ekkor színes riportjai és kritikái jelentek meg különböző lapokban. Később a Déli Újság munkatársa, majd a Pesti Napló színházrovatának vezetője és kritikusa volt. Elevenen megírt színészportréi figyelmet keltettek. 1927-ben az Andrassy-úti Színház dramaturg-igazgatója lett.

Barach Juda Léb, topolyai rabbi a XIX. század közepén. Előbb Liptószentmiklóson lakott s onnan ment Puchóra, majd Topolyára rabbinak. Jelentékeny talmudtudós híreben állott s szerzője a *Melechsz Cheresz* c. házasságjogi munkának. Fia, a korán elhunyt Baruch Benedek ügyvéd, Lów Lipót szegedi főrabbi veje és *Baracs* Marcell (l. o.) és Károly (l. o.) atyja volt.

Baracs, 1. Károly, udvari tanácsos, vasútigazgató, szül. Budapesten 1868. Egyetemi tanulmányai elvégzése után a Győr-Sopron-Ebenfurti vasúttársaság szolgálatába lépett. Kiváló képességeivel gyorsan emelkedett s a vasúttársaság vezérigazgatója lett. A magyar közgazdasági életben, mint a közlekedésügy egyik legalaposabb ismerője előkelő szerepet játszik. 1921–26-ig elnöke volt a Budai Izr. Hitközségnek, amelynek fejlesztése körül jelentős eredményeket ért el. Ő vezette be a hitközségi életbe, mint egyedülálló újítást, a lajstromos szavazást és a női választójogot. Tagja a Rabbiszeminárium vezérőlbizottságának, egyik megalapítója és elnöke a

Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének. Nagy kultúrájú litterary gentleman, Göthe műveinek és a Göthe irodalomnak egyik legkiválóbb ismerője. Közéleti tevékenységének elismerésül I. Ferenc József udvari tanácsossá nevezte ki. E lexikon elnöki tanácsának elnöke. v. A.

2. *B. Marcell* politikus, ügyvéd, szül. Budapest 1865. Középiskolái elvégzése után a jogi pályára lépett. Budapesten megszerezte a jogi és államtudományi doktorátust. Tanulmányainak kiegészítése céljából több ízben tett hosszabb külföldi utat, bejárta az egész kontinent. Hazatérve, Budapesten ügyvédi irodát nyitott, mely csakhamar egyike lett a legelismertebbeknek. Jogászai pályájával párhuzamosan tevékeny részt vett állandóan a hitközségi életben, amelyben vezető szerepet játszik, továbbá a társadalmi, valamint a főváros közigazgatási és politikai életében. Hosszú évek óta tagja a fővárosi törvényhatósági bizottságának. Kiterjedt publicisztikai és irodalmi munkásságot fejt ki. Ismertebb jogi munkái: «*A jogi szakoktatás reformja*» (1902), «*Emlékbeszédek Deák Ferencről és Jókai Mórról*» (1904 és 1925). Társadalmi és politikai működésének eredményeként a budapesti községi Demokrata Párt és a Lipótvárosi Kaszinó elnökévé választották. Elnökhelyettese a Budapesti Ügyvédi Kamarának. 1927 óta tagja az országgyűlésnek, a főváros északi kerületében kapott mandátumot az akkori egyesült balpárt listáján. Harcos politikus, a demokrácia híve, kitűnő szónok. A numerusz klauzuzs ellen elmondott képviselőházi beszéde példája lehet a komoly felépítésű parlamenti szónoklatnak. A fővárosi polgárság egyik vezérének tekinti.

3. *B. Marcellné sz. Schmidl Etelka*, szül. Budapest 1878 jan. 22. A társadalmi és felekezeti életben a jótékonyági és szociális mozgalmakban fáradhatatlan tevékenységet fejt ki. 1922 óta elnöke volt a Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetségének, amelynek keretében gyakorlati szociális tanfolyamot szervezett. Megszervezte továbbá a Nemzetközi Zsidó Szövetség magyarországi alosztályát. A budapesti déli kerület demokrata listáján országgyűlési pótképviselő. A demokrata párt női osztályának szervező elnöke. Tagja a fiatalok felügyelő hatóságának, továbbá a Magyar Nők Szentkorona Szövetsége vezérőlbizottságának. Szerkeszti az Egyenlőség Asszonyok c. rovatát s gyakran ír szociális vonatkozású cikkeket napilapokba. v. B.

Bárány, 1. József, rabbi, szül. Nádudvaron (Hajdu vm.) 1856 dec. 11., megh. Kecskeméten 1916 ápr. 15. 1877—1885-ig volt a budapesti Rabbiképző növendéke. 1885-ben avatták bölcsészdoktorrá a pesti egyetemen, 1886. pedig rabbivá. 1887-ben debreceni rabbi, 1888—91-ig a Pesti Izraelita Hitközség tanfelügyelője, 1891 óta kecskeméti főrabbi. Főműve: *Gabiról bölcselete*. (Budapest, 1885). F. D.

2. *B. Róbert*, magyarszármazású orvostanár, szül. Bécsben 1876 ápr. 22., itt tanult és szerzett doktorátust 1900. Majd Frankfurt, Freiburg és Bécs egyetemének docense volt. A háború első esztendőit orosz fogságban töltötte, 1917. az upsalai egyetemen lett a filészet tanárává. Több

cikke és monográfiája jelent meg a fülgyógyászat köréből. Számos tudományos társulat tagja, 1914 óta az orvosi Nöbel-díj birtokosa.

Baranyamágócs. A b-m-i (statusquo) hitközség mintegy másfél százados mültra tekinthet vissza. A temetőjében található egyik sírkő felirata szerint 1750 táján már volt hitközség Mágócscon. A vezető szerepet ekkor egy Honig József nevű ember játszotta, aki minden valószínűség szerint az első zsidó volt, aki engedélyt kapott, hogy letelepedhessen és házat vásárolhasson a községben. Mint a még meglévő okirat tanúsítja, Honignak nem volt szabad zsidónak eladnia sem a házat, sem a hozzá tartozó két hold földet, mely tilalommal nyilvánvalóan a zsidók további letelepedését akarták megakadályozni. A hitközség első rabbija Fuchsel Mózes, kiről azonban nem tudjuk, hogy pontosan mikor működött. A templom kezdetben magánháza volt, csak 1846. építették meg a ma is meglévő nagy templomot, amelynek megalapítása körül a legtöbbet Mittler Benjámín és Hirschfeld Hermann tevékenykedtek. Ugyancsak ők alapították meg a Chevra Kadisát 1846., jöllehet a hitközségnek már 1795. volt temetője. A templomot 1906. restaurálták, mely munkálatok költségeit úgy teremtette elő a szegény hitközség, hogy adakozásra szólította fel mindazokat, akik Mágócsról elszármaztak. Van a hitközségnek még egy temploma Sásdon és egy imaháza Szászváron. Újabban elemi iskolákat is létesített a hitközség, még pedig egyet Mágócscon és egyet Sásdon. Utóbbi helyen Talmud-Tóra is működik, melyet Lebovits József (I. o.) kerületi főrabbi alapított meg. A hitközség többi intézményei: a Nőegylet és a Szandekooszegylet. A hitközségnek több olyan tagja van, akik a község és a vármegye társadalmi életében előkelő szerepet játszanak. A hitközség nevesebb szülöttei: Hajós Sámuel dr. mérnök, a földmívelésügyi miniszterium osztálytanácsosa és vízrajzi osztályának vezetője, aki a hajók sebességmérőjét feltalálta, Bein Károly matematikus, a Rabbiképző néhai tanára és néhai Lehr Benő postafőtanácsos, aki a Morse telegrammot bevezette Magyarországon és megírta a táviratozás kézikönyvét. Nagyobb — 2000 kötetet meghaladó — könyvtára Lebovits főrabbinak van. A hitközség 18.788 pengős évi költségvetéssel dolgozik, melyből jelentős összeget fordít szociális és filantrópikus célokra. A hitközség lélekszáma kb. 400, a családok száma 122, adót 108-an fizetnek. Foglalkozás szerint a hitközség tagjai többnyire kereskedők és iparosok. A hitközség anyakönyvi területéhez az egész hegyháti járás 73 községe tartozik. A hitközségnek a világháborúban részt vett tagjai közül 5-en estek el. A hitközség mai vezetősége: Lebovits József főrabbi, (az elnöki tisztség Weisz Jenő halála után még nincs betöltve), Gábor Gyula dr. és Honig Dávid alelnökök, Czincheim Adolf jegyző, Honig József pénztáros, Weisz Sámuel templomgondnok, Ausch Mór, Pollák Samu, Blum Lajos, Blum Zsigmond, Schön Ferenc, Schön Ede, Stauber Hugó dr., Fuchs József és Pollák Gábor előljárósági tagok, Sonnenschein Samu rabbi helyettes és kántor. Honig Dávid a Chevra Kadisa elnöke.

Barát Armin, publicista, szül. Illaván 1860. Sokáig szerkesztő volt Temesváron, ahol a német lapokban eredményesen küzdött a magyarság érdekeiért. Ezért 1906. miniszteri tanácsos és a miniszterelnöki sajtóiroda főnöke lett. 1915-ben nyugalomba vonult. Művei: *A temesvári magyar színészet állandósítása* (1896); *20 Tage in Paris* (1901); *Die kön. Freistadt Temesvár* (1902); *Von der Nordsee bis zum Bosporus* (1906). Ezen kívül számos politikai és dramaturgiai közleménye jelent meg külföldi folyóiratokban. Lefordította magyarra Lenau *Szerelmes verseit* (1918), azután Lenau lírai verseinek gazdag gyűjteményét, Heine *Dalok Könyvének* teljes gyűjteményét. Viszont németre fordította Arany, Tompa és Kiss József költeményeit. S. R.

2. **B. Móric**, grafikus és rajzoló, szül. Sárádon (Bihar vm.) 1880. A budapesti és müncheni képzőművészeti főiskolák elvégzése után Németországban működött, ahol több grafikai pályázatot nyert. Rajztanár a nagyváradi állami fa- és fémipariskolában. Sz. I.

Barbi Méir, pozsonyi főrabbi, szül. Barbi városkában, Halberstadt mellett 1725., megh. Pozsonyba 1789. júl. 28-án. Frankfurtban tanult. Előbb Halberstadtban, majd Halleban lett rabbi. Pozsonyban 25 évig működött mint főrabbi, 1764-től haláláig és a rabbiiskola főnöke volt. Felvilágosodottságával és tanítási módszerével elűtött késői utódaitól is. Jóllehet, hogy századának egyik legélesebbesztől talmudtudósának ismerték, nem zárkózott el a világi tudományok elől, s főleg az orvostudományban volt igen járatos. Emellett a zeneművészetet nemcsak kedvelte, hanem annak ápolását tanítványainak ajánlotta is. Szórszálhasogatástól mentes szövegértelmezésen és tiszta logikán alapuló talmudmagyarázatával teljesen különbözött kortársaitól, akik őt «Charif» (éleselméjű) névvel tüntették ki. Még életében megjelent műve *Chiddusé Maharam Barbi* címen (I., Dyrhenfurth 1785, II. rész Prága 1793). Az utóbbit veje, Seligmann rabbi adta ki. S. R.

Barchesz. (j.) Fonott kalács, szombatira és ünnepnapokra. A közönséges szombatokon és sovósokkor hosszúkás az alakja, az őszi ünnepek ideje alatt (ros hasonótól szimchasz tóráig) kekre fonják, mákkal is behintik. A szó eredete homályos, talán a brochosz (benedikciók korrumpált formája, mert megszegése előtt kiddust csinálnak, tehát áldásokat mondanak. Ilyenformán ezt jelentené: *Brochesz* (brochosz)-*brod*. Áldások kenyere. A filológia az ónémet *brezitá*-ból (fenni, csavarni) vagy az ugyancsak ónémet (áldozással összefüggő) *berchtisz* szóból származtatja. Minden ünnepi lakomához kettőt tesznek az asztalra, egy bibliai szónak erre való alkalmazásával. Az áldásmondás alatt letakarják az úgynevezett kiddyus-kendővel, aztán megszegik. Minden családtag a benedikcióhoz olyan darabot kap belőle, amely az olajbogyónál (*kezajisz*) kisebb nem lehet. Az újévi (roshasonoi) B.-t nem sóba, mint egyébkor, hanem mézbe mártják. F. M.

Barcza Lajos, szobrász, szül. Zsámbékon (Pestm.) 1871. Tanulmányait Vasadi Ferenc szobrásznál kezdte, majd 1895. az Iparművészeti iskolában id. Mátrai Lajos alatt folytatta, 1899-től

pedig Párisban a Julien-akadémián Verletnél tanult másfél évig. Budapestre visszatérve Strobl Alajos mesteriskolájában fejezte be tanulmányait. A Műcsarnok 1898. évi téli kiállításán szerepelt először *Kútszobor* (Vidor Emil építész tulajdonában), az 1899. évi téli kiállításon pedig *Libátómó leány* szobrával (Brüll Alfréd tulajdona), mellyel az 1900. évi párisi világkiállítás magyar osztályában is részt vett. Tanulmányutat tett Olaszországban. Egy pár arcképszobrot is kiállított és ő készítette a rákospalotai (1908.) és a satoraljai újhelyi *Kossuth* szobrot. Utóbbi időben nem szerepel többé kiállításokon. F. B.

Bárd, 1. Ferenc, zeneműkiadó, szül. Miskolcon 1865., a középiskolákat u. o. végezte és 1893. testvérével, B. Móriccal együtt megalapította az azóta naggyá fejlesztett zeneműkiadó vállalatát, melynek első kiadványa a Palotásy-főle száz dalt felölelő gyűjtemény volt. Ezt követték az elsőrendű hazai és külföldi komponisták művei. Számos opera, operette, tánc, dal és a zenetanítást szolgáló könyv jelent meg B.-nál, aki több mint 6000 kiadványával az ország első zeneműkiadó vállalatának tulajdonosa. Különös érdemei vannak a magyar zeneszerzők, de éppen így a drámaírók műveinek külföldön való terjesztése körül. 1908 óta a cégnek Bécsben is van fiókja s ez is a hazai termékek külföldi terjesztését szolgálja. S. R.

2. **B. Gyula**, berlini művészeti könyvkiadó, szül. Miskolcon 1873. Iskolái elvégzése után több kiadvállalatnál dolgozott, majd a 900-as évek elején Németországba költözött s Berlinben megalapította a Bárd és Marquart kiadócéget, utóbb különválva a Bárd Verlagot, mely csakhamar egyike lett a legnagyobb és legnívósabban dolgozó művészeti könyvkiadóvállalatoknak. B. szerződtette Georges Brandest, a világhírű esztétikust és kritikust, aki egyideig a vállalat művészi vezetésében is részt vett. Kiadta a berlini, frankfurti és drezdai múzeumok, továbbá a Magyar Szépművészeti Múzeum katalógusait, a képzőművészet klasszikusainak — Lionardo da Vinci, Michelangelo, Ghiberti, Dürer stb. — gyönyörűen illusztrált albumait. A német kultuszminiszter megbízásából megjelentetett bibliofil kiadásban kizárólag a császári család tagjai számára egy albumot, mely Vilmos császár palotáját és kastélyait ismertette. *Hortus Deliciarum* címen kiadott egy német klasszikus sorozatot, továbbá Dante *Divina Commediáját* Boticelli illusztrációival s egy albumot, mely Holbein összes képeinek reprodukcióját tartalmazta. V. A.

3. **B. Gyula**, new-yorki könyvkiadó, *B. Ferenc* (I. o.) fia, szül. Budapest 1891. Bécsben végezte a kereskedelmi akadémiát, majd Párisban és Londonban folytatott tanulmányokat. A háború után Amerikába ment s New-Yorkban előbb zeneműkereskedést nyitott, majd exportüzletet, végül Bard and Company néven könyvkiadó vállalatot alapított, mely főleg az európai modern írók — köztük a magyarok — műveinek népszerűsítésével foglalkozik. V. A.

4. **B. Oszkár**, költő, író és orvos. Első verseskötete 1917. jelent meg. Akkor már Haladás c. szépirodalmi lapot szerkesztett Kolozsváron. Szín-

darabjait 1920 óta a kolozsvári Magyar Színház hozta színpadra. Ezek: *Halál és még több* (színmű 3 felv.); *A csoda* (1 felv. misztérium); *Sylvio lovag*; *A professzor úr*; *Citera* (3 felv.); *Taposó malom* c. színművét Budapesten is bemutatták. Ez a darabja könyvalakban is megjelent Berlinben. Összegyűjtött versei: *Mi lesz velünk?* (1924).

5. **B. Rezső**, tanár, a Pesti Izr. Hitközség oktatásügyi előadója. Szül. Budapesten 1868 jún. 18. A tanítóképző, majd a polgári iskolai tanárképző elvégzése után 1888. lépett a hitközség szolgálatába. Előbb elemi iskolában, majd polgáriban tanított 1922-ig, azóta a hitközség oktatásügyi előadója. 18 évig szerkesztette az Izr. Tanügyi Értesítőt és írt több tankönyvet.

Bárdfalva (*Berbesti, R.*), kisk. Máramaros vm. sugatagi j.-ban 2063 román, német és magyar lakossal. A zsidó (orth.) hitközség 1850. alakult. Hozzá tartoznak: Vád, Giulesti, Sot, Sugatag, Horcest, Dosesti, Krecesti, Breli, Budesti, Sarbi, Kalinesti, Kornesti, Furesti, Borsánu, Nánesti, Vancesti, Vale Purkola. A hitközség 100 családban 556 lelket számlál 65 adófizetővel. 15 gazdálkodó, 20 kereskedő, 19 iparos, 18 katona, 20 munkanélküli és 8 közadakozásból él. A világháborúban 42 tagja vett részt, 7 elesett. Évi költségvetése 150,000 lei. Jesiváját Teitelbaum Jakab főrabbi alapította 1859., a Talmud Tórárt Grosz Zelman Léib (most szigeti rabbi) 1920. A jesivának 80, a Talmud tórának 45 a növendéke. A hitközséget Bak Samuel Leib, Bak Lázár, Tabak Mordehele kisbirtosok és Dub Hers korcsmáros alapították. Az első előljárók Bak Sámuel Leib, Bak Lázár és Bak Mendel voltak. Már a megalakulás idején imaházak építettek, de rabbit csak később választottak. A választás a sokoli (Galicia) szülletésű Teitelbaum Jakabra, Teitelbaum Sámuel gorlicei főrabbi fiára és Teitelbaum Mózes újhelyi főrabbi unokájára esett. Ez innen 30 évi működés után Ökörmezőre költözött. A hitélet irányait ő szabta meg és a hitközség még most is az ő szellemében működik. A hitközség élén állnak: Grosz Sámuel főrabbi, Davidovits Zelig elnök, Szabó Sámuel pénztáros, Szabó Dávid gondnok.

Bardócz, 1. *Arpád*, festő és grafikus szül. Budapesten 1882. Színes népeleti és tájképeket fest, olaj, vízfestmény és pasztell technikában, emellett népszerű plakátra rajzoló. Az Iparművészeti Iskolán tanult s hosszabb ideig külföldi tanulmányuton volt. A Múcsarnokban először 1912. állított ki. Gyűjteményes kiállításokat rendezett a Nemzeti Szalonban 1917. háborús munkáiból (*Ónarckép*); *Szadagorai zsidótemető*; *Csernovici zsidótemplom*. Mint illusztrátor is működött. F. B.

2. **B. Dezső**, festő, szül. Szombathelyen 1880. Münchenben Hollósynál és Heimann iskolájában tanult. Arcképeket, egyes alakokat életképszerű fölfogásban fest. A Múcsarnok 1917. évi tavaszi tárlatán állított ki először egy tanulmányt. Számos arcképe közül megemlítendő: *Köburg Klementina* hercegnő (Ferdinánd bolgár király tulajdona); *Hüllt Hümér* orvostanár; alakos képei közül: *Katona tanulmányai*; *Falusi leány*. F. B.

Bárdos, 1. *Artur**, író és színházigazgató, szül. 1882. Egyetemi tanulmányai elvégzésével

írói pályára lépett és «Színjáték» címen művészeti folyóiratot alapított és szerkesztett. Vezetője volt az Új Színpadnak. 1915-ben a Modern Színpadot, 1916. a Belvárosi Színházat alapította és vezette 1927-ig, közben a Renaissance Színháznak vezérigazgatója volt. Versei *Két ösvény* c. jelentek meg. *Az Új Színpad* c. esztétikai könyvet írt. Legutóbb Berlinben működött. Jelenleg ugyan-csak ott színiigazgató, filmíró és rendező.

2. **B. Béla**, hegedűművész, szül. Budapesten 1889. Tanulmányait ugyanott végezte. 1910–23. a Fodor iskola tanára volt, majd Amerikába ment. Jelenleg a cincinnati-i szimfónikus zenekar tagja. Nagyszerű kamara-muzsikuss.

3. **B. Imre**, jogi író, szül. Törökbecsén 1867. Nagyváradon ügyvédi gyakorlatot folytat, ahol élénk közéleti működést fejt ki. Lefordította a román agrár- és lakbérleti törvényt. Elnöke a Zsidó Nemzeti Szövetség körösvölgyi körzetének és a Zsidó Újjáépítési Alap bizottságának.

Baré Emil*, hegedűművész, szül. Bécsben, magyar szülőktől 1870. szept. 1. A zenekonzervatóriumot u. o. végezte, majd Párisban folytatta, azután több német operaháznál működött, 1897–1902 közt pedig az Egyesült Államokban volt hangversenymester. Mint első hangversenymester 1903 óta a M. kir. Operaház tagja és a Nemzeti Zenede tanára. Elismert klasszikus művész, aki vonósnégyesekben is állandóan fellép.

Bari Agoston*, közgazdasági író, hírlapíró, szül. Budapesten 1872. Tanulmányait a budapesti egyetem jogi karán végezte, ahol jogi doktori oklevelet szerzett. Eleinte ügyvédi irodákban dolgozott, de csakhamar a hírlapíráshoz adta magát. A napi sajtóban a közgazdasági irodalom egyik legtevékenyebb munkása volt, aki bonyolult szakkérdéseket is nagy ügyességgel tudott közelvinni a nagyközönség felfogásához. 1913-tól 1919-ig a Pester Lloyd közgazdasági szerkesztője volt. Több éven át e lap hasábjain tette közzé a magyar közgazdasági élet egy-egy esztendőjének összefoglaló kritikái áttekintését. Megírta több budapesti pénzintézet történetét is. Több közgazdasági szaklap szerkesztője volt. Sz. G.

Bárkány Mária, német drámai színművésznő, szül. Kassán 1862 márc. 2., megh. Berlinben 1928. Szülei könyvkötészetet tanulni Bécsbe küldték, ő azonban színésznak képezte ki magát. Laroche és Sonnenfeld fedezték fel rendkívüli tehetségét és 15 éves korában már Frankfurtba hívták meg. Itt első fellépésekor már nagy sikert aratott, mint *Adrienne Lecouvreur*. A következő években Barnaynál tanult, azután Hamburgban, majd Berlinben a Hoftheaternál szerződötték 1880-ban. A nyolcvanas években sűrűn vendégszerepelt Moszkvában, Rigában. Drezdában, Budapesten, New Yorkban és Szentpéterváron. Az utóbbi helyen Sarah Bernharddal egy szerepet játszott ugyanegy időben, nagy sikerrel. Legjelentékenyebb szerepei voltak. Fedora, Julia, Gretchen, Orleansi szűz, Stuart Mária. S. R.

Bar Kochba, hírneves zsidó szabadságharcos és katonai vezető a Traianus és Hadrianus alatti vallási és nemzeti küzdelmek idején. E mozgalom Cyprus szigeten kezdődött az ottani nagyszámú zsidóság körében. Itt római részről a kato-

nai vezető Lucius Quietus, a mezopotámiai zsidóság leverője volt, aki hamarosan Lyddát is elfoglalta a felkelőktől, akiket tömegesen végeztetett ki (*Peszáchim* 50 a; *Bába Batra* 10 b; *Eccles. R.* 9, 10). Ekkor még Pappus és Julianus voltak a zsidó katonai vezetők, de minthogy őket is kivégezték (*Taanit* 18 b; *Jer. Taanit* 66 b), újra szervezték az ellenállást, melyre az adott okot, hogy a szamaritanusok árulása félrevezette Hadriánt, aki már megengedte a Jeruzsálembe való visszatérést s megígérte a templom felépítésének engedélyezését, a kiváló prozelita zsidó Aquila kezdeményezésére. Azonban Hadrián megszorító terveihez nem nyugodtak bele a zeloták és Rimón völgyében megszervezkedtek, amikor R. Josua b. Chananjának sikerült ideiglenesen lecsillapítani őket (*Gen. R.* 64), de titokban a fegyvergyűjtés és szervezés tovább folyt. Dio Cassius római történetíró szerint nagy szerepet játszottak a zsidók építette kavernák és rejtékhelyek (69, 12). R. Akiba küldetése Babiloniába szintén a harci szervezkedés céljából történt. Ennek az egész katonai szervezkedésnek volt a lelke B., R. Akiba bizalmasa. Más néven Bar Koziba a zsidó forrásokban, míg a rómaiak nem is említik. Népszerűsége nem lehetett egyforma a zsidóknál, mert sokan elítélték és hiábavalónak tartották a nemes célzatú szervezkedést, míg mások annak eredménytelensége miatt később törtek felette pálcát. R. Akiba B.-nak («Csillag fiá»-nak) nevezte s ezt átveszi görög átirásaca Eusebius ker. egyházatyja (*Hist. Ecclesiastica* 4. 6, 2), úgyszintén Syncellus is (*Script. Byz.* 9). B. vasfegyelemmel rendezte seregét, mely kb. 200,000 önként jelentkezőből, Izrael egész flatalságából állott (*Jer. Taanit* 4. 68 d). Első sikerei után R. Akiba Messiásnak nevezte őt (u. o.). A középkori zsidó krónikák szerint fia és unokája is folytatták a küzdelmet s ezeknek is melléknevük a «Koziba» volt. A római hádvész Tinnius Rufus volt. Amíg Hadrián Szíriában és Egyiptomban tartózkodott, a zsidóság megőrizte nyugalmát, de midőn kitudódott, hogy a jeruzsálemi templom helyébe a Juppiter Capitoli-nust akarja építeni, elhatározták a háborút. Így mondja ezt már Dio Cassius, míg Eusebius szerint a felépítés a háború következménye lett volna. Kétségtelen azonban, hogy az építkezést már megkezdték, mikor a forradalom kirobbant. Az, amit Eusebius és Justin ker. egyházatyák állítanak, hogy B. kényszerítette a keresztényeket a circumcisióra és más ehhez hasonló állítás mind hamis; ebben az időben már a kereszténység és zsidóság közötti különbözőség teljes mértékben kialakult, főképpen azért, mert Pál óta a kereszténység Róma mellett és a zsidók ellen foglalt állást már a Templom lerombolásakor is. Ez alkalommal még a szamaritanusok se tagadták meg a zsidóságot s résztvettek a nemzeti és vallási küzdelemben, melyhez az egész Keletről nagy számban jöttek zsidó férfiak. Az első sikerek igen nagyok voltak, ötven örödtést és kb. 1000 helységet és hadállást tudtak a zsidók visszafoglalni (*Dio Cassius* 119. 14) s jóllehet a zsidó seregek nem haladtak túl Palesztina határára, Róma P. Marcellust Szíriából Palesztinába vezényeltette, ahol a felkelők legfontosabb erődítése Bethar volt Jeruzsálem szom-

szedságában. Ekkor Hadrián kora legkiválóbb katonáját, Julius Severust Britanniából Palesztinába vezényelte s mellé adta még csapatostól Lollius Urbinst, Germania kormányzóját, ami világosan mutatja B. küzdelmének óriási horderejét. Csupán 52 csata után tudták a római seregek Bethart elfoglalni. Ez alkalommal elesett B. is. Dio Cassius szerint 580,000 zsidó veszett el, nem számítva az éhen és betegen elpusztultakat, de a rómaiak veresége is igen jelentékeny volt. Hadriánnak oly nagy érdemül tudták be a zsidók legyőzését, hogy másodsor is császárrá választotta a szenátus, J. Severus pedig az «ornamenta triumphalia»-t kapta meg. A küzdelem, mely 3. zsidó háború néven ismeretes, három és fél évig tartott. Hadrián a zsidókat ki akarta irtani és rengeteget adatott el rabszolgának, sokat Egyiptomba telepített vagy a korinthoszi csatorna ásására rendelt, úgyszintén Hispania belsejébe. R. Akiba is ekkor halt mártír-halált tíz társával együtt. A császári ediktum megtiltotta a zsidóknak, hogy Jeruzsálem falait átlépjék, hasonlóan a circumcisiót, a szombat ünneplését s imaszerek használatát is eltiltották. Ezért nevezik e kort «az üldözések korának». L. R. Akiba, *Zeloták.* S. R.

irodalom. Krausz Sámuel tanulmánya a Jewish Encyclopedian; Graetz és Jost i. művei, továbbá Schürer, Gesch. d. jüd. Volkes I.; J. Derembourg, Essai sur l'Histoire et Géographie de la Palestine (1867); u. a. Quelques notes sur la guerre de Bar Kozéba (1878); Mommsen, Römische Geschichte V.; Schlatter, Die Tage Trajans u. Hadrians (Gütersloh 1897); The Samaritan Book of Joshua (Leyden 1848); Gregorovius, Der Kaiser Hadrian (1884); Neubauer, Mediaeval Jewish Chronicles I.; Renan, L'Église Chrétienne (2. kiad.).

Bar-mazol, (h.). Szerencse fia. Innen ered a «mazli» (szerencse) és a «mazlista» (szerencsés) kifejezés, amely a budapesti argóban is meggyökeresedett.

Bar-micvó jelenti a zsidó 13 éves fiúgyermekét és az ezen örömnep alkalmából tartott lakomát. Ez a kor keleti mértékkel mérve megfelel a férfinemnél a teljes pubertás korának, ekkor lesz a zsidó ifjú magán- és vallásjogilag nagykorúvá. Már az atyák mondásai említik: «13 esztendőskorban a vallási törvények teljesítésére van a fiú kötelezve». Mindaddig az apa felelős fiáért, ezentúl egyéni felelősséggel bír az ifjú, az apa ezért mondja ilyenkor az orthodox ritusban ezt az imát: «Áldott legyen, ki az érette viselt felelősség alól feloldott.» E vallási téren való önállóság megnyilatkozik abban, hogy az ifjút nyilvánosan a Tóra elé szólítják. A modern istentiszteleteknél ez mindjobban ünneplésesebbé válik s fokozódik a B.-ajándék által, melyet rokonok és ismerősök küldenek. Régen az ünneplő ifjú nyilvános előadást tartott a zsinagógában, rendszerint a rabbinikus tudományok köréből. F. D.

Bar-minon (ar.). Közülünk való. A holttest elnevezése a temetési szertartás alatt.

Barna, 1. Ignác, kúriai bíró, szül. Rácalmáson 1854., megh. Budapesten 1916. Jogi tanulmányainak befejezése után 1889. ügyvédi oklevelet szerzett és ügyvédi gyakorlatának folytatása mellett a budapesti Kereskedelmi Akadémián mint a kereskedelmi és váltó jog tanára működött. Később bírói pályára lépett és 1899. budapesti ítélőtáblai bíró, 1911. pedig kúriai bíró lett. Ebben a minő-

ségében beosztották az igazságügyminisztérium törvény-előkészítő osztályába, ahol min. tanácsosi rangban érdemes tevékenységet fejtett ki. A szakfolyóiratokban közzétett számos tanulmányán kívül önálló munkái: *Kereskedelmi törvény*, 1875: XXXVIII. t.-c. (Budapest, 1894); *A magánbiztosítási vállalatokról szóló törvényjavaslat* (u. o. 1896); *A német polgári törvénykönyv*. Az 1896. aug. 18. kelt birodalmi törvény (u. o. 1899).

2. *B. Izidor*, hírlapíró, szül. Abán (Fehér m.) 1860 nov. 16., megh. Budapesten 1911 okt. 31. Eleinte vidéki újságíró volt és Székesfehérváron működött, de már 1880-tól a fővárosban élt. Előbb az Egyetértésben tünt fel magas színvonalú tudósításaival, majd a Budapesti Hírlap főmunkatársa, később a Pesti Napló szerkesztője, aztán ismét a Budapesti Hírlap főmunkatársa, 1896. pedig az első magyar déli lapnak, a népszerű Esti Újságnak lett felelős szerkesztője. Költeményeket is írt s ezek összegyűjtve *Buborékok* c. (1892) jelentek meg.

3. *B. Izso*, zeneszerző, szül. Budapesten 1859 máj. 8. Tanulmányait u. o. a Zeneakadémián végezte, majd több nagy vidéki színházban, így Aradon, később a budapesti Városligeti Színházban lett karnagy. Számos zeneművet szerzett s ezek között legnagyobb sikerű volt a Népszínházban előadott *Casanova* c. operettje. Egy spanyol énekesjátékot is átdolgozott *Az unatkozó király* címen. Egyéb operettjei: *A szerzetes*; *A szoknyás hadnagy*; *Florinda kisasszony*; *Jönnek a huszárok*; *A parádicsom*; *Rézi*; *A századik menyasszony*, stb. Művelt, finom zenéjü muzsikus, akinek sokat köszönhet a főváros színházi élete.

4. *B. Jónás*, tanár, szül. Kecskeméten 1851. Az 1876-i izraelita tanítógyűlésen szenvedélyes beszédet tartott a zsidó tanítók bizonytalan helyzete ügyében és ennek folyamán adatott ki a zsidó tanítók véglegesítésére vonatkozó miniszteri rendelet. Működése nem tetszett felettes hatóságának és ezért megvált a hitközségnél viselt igazgatótanítói állásától és a főváros szolgálatába lépett. Sok tankönyvet írt. Munkatársa volt a Népnevelők Lapjának és a Néptanítók Lapjának.

Barnay Ludwig*, német színész, szül. Budapesten 1842 febr. 12., megh. Hannoverben 1924 jan. 30. Atyja a Pesti Hitközség titkára volt és ő küldte 15 éves korában fiát Bécsbe, hogy Sonnenthalnál tanuljon. Egyszersmind azonban a polytechnikumra is beiratkozott, de azt nem végezte el, amiért atyja kitagadta. Egy jótékonysági estélyen annyira megnyerte Heinrich Laube tetszését, hogy 1868. a Burgszínházhoz szerződött a rendkívül tehetséges és megnyerő külsejű B.-t, aki nem tartván magát még elég erősnek, nem fogadta el a meghívást és Mainzba ment. Innen nemsokára mégis Bécsbe került a Burgszínházba; aztán Prágában, Rigában és Lipcsében lépett fel klasszikus darabokban. 1870–75 közt Frankfurtban működött, ahol létrehozta a legnagyobb színészszervezetet, a «Genossenschaft deutscher Bühnenangehöriger»-t 1871. Ezért 2000 színész aláírásával hálaíratot küldtek neki. 1875–80 közt Hamburgban volt a Stadtheater igazgatója, 1883. megalapította a berlini Deutsches Theater-t, majd a Berliner Theater-t, amelyet 1894-ig veze-

tett. Ekkor végleg visszavonult az aktív színésztől, de mint direktor nagy szerepet játszott a német színészetben. Vezetője lett a berlini udvari színháznak, mint udvari tanácsos, 1908. pedig főintendáns lett Hannoverben. Emlékiratai 1907. jelentek meg. B., a patétikus-deklamációs stílusnak Sonnenenthal mellett egyik legkimagaslóbb egyénisége volt. Főbb szerepei voltak: Karl Moor, Faust, Tell, Orestes, Uriel Acosta, Essex, Othello, Hamlet, Wallenstein. S. R.

Bárói családok. Magyarországon a főnemességet a hercegi, grófi és B. képezik. A volt főrendiház szervezetének módosításáról szóló 1885. évi VII. t.-c. rendelkezéséhez képest a főrendiházban örökös tagsági joggal bíró családok névsorát megállapították és azokat az 1886: VIII. t.-c.-ben törvénybe iktatták. Ez évig egyetlen zsidó vallású bárói család volt, a báró Wodianer család, mely bárói méltóságát 1874 ápr. 23. nyerte. A családnak örökös főrendiházi tagsági jogosultságát a törvénybe be is cikkelyezték. Az időrendben legközelebbi rangemelés ugyancsak a Wodianer családnak egy másik tagját érte (1886). 1867—1918-ig összesen 26 zsidó vallású család kapott magyar bárói rangot, valamennyi főrendiházi tagsági jogosultság nélkül. 1890—1918-ig terjedő időközben tehát 25 zsidó család részesült a bárói rang adományozásában és pedig 1890—1899 között 5, 1900—1909 között 12 s 1910—1918 között 8. Túlnyomó részben kikeresztelkedtek s némelyik régi főrangú és régi nemes családokkal került rokonsági viszonyba. Egyesek az állami életben is jelentékeny szerepet játszottak, sőt játszanak a jelenben is. Zsidó család grófi rangot nem nyert. Osztrák báróságot kapott Schey Fülöp (koromlai) 1869. Átrubázta Schey Frigyesre és Schey Fülöp unokaöccseire. Az alábbi összeállítás betűrendben sorolja fel az 1867—1918. magyar bárói rangot nyert zsidó főrangú családokat:

Biedermann (turonyi), báró, báróság: Biedermann Rudolf szentegáti földbirtokosnak, 1902 máj. 18.

Dírsztay (dírsztai), báró, báróság: Dírsztay László és Ferenc részére, 1905 nov. 30.

Dóczy (németkeresztúri), báró, báróság: Dóczy Lajos közös külügyminisztériumi udvari és min. tanácsos részére, 1900 márc. 13.

Groedel (gyulafalvi és bogdáni), báró, báróság: Groedel Armin, Bernát és Albert részére, 1905 szept. 11.

Gutmann (gelsei és beliscsei), báró, báróság: Gutmann Vilmos, Ödön, László és Aladár nagybirtokosoknak, 1904 szept. 16.

Harkányi (taktaharkányi), báró, báróság: Harkányi Frigyesnek és Károlynak, 1895 okt. 24.

Hatvany (hatvani), báró, báróság: Hatvany-Deutsch Sándor, József, Károly és Béla részére 1908 okt. 23. Névváltoztatás Hatvanyra Károly részére 1911 ápr. 22., Ferenc és Lajos részére 1917 márc. 19.

Hazai, báró, báróság: Hazai Samu honvédelmi miniszter részére, 1912 szept. 10.

Herczel (pusztapéteri), báró, báróság: Herczel Manó részére, 1912 júl. 31.

Herzog (csetei), báró, báróság: csetei Herzog Péter budapesti nagykereskedőnek, 1904 jan. 2

Kohner (szászbereki), báró, báróság: Kohner Adolf, Kohner Alfréd, Kohner Jenő és Kohner Vilmos földbirtokosoknak, 1912 júl. 10.

Korányi (tolcsvai), báró, báróság: tolcsvai Korányi Frigyes egyetemi orvostanárnak, 1908 nov. 21.

Kornfeld, báró, báróság: Kornfeld Zsigmond, főrendiházi tag, a Budapesti Áru- és Értéktőzsde s a Magyar Általános Hitelbank elnökének. 1909 febr. 22.

Königswarter (csabacsüdi), báró, báróság: Königswarter Hermann részére 1897 márc. 13. (A család osztrák nemessége 1860 márc. 25., osztrák bárósága pedig 1870 okt. 26. kelt.)

Kuffner (diószegi), báró, báróság: diószegi Kuffner Károly diószegi cukorgyáros és nagybirtokosnak, 1904 dec. 7.

Lévay (kisteleki), báró, báróság: kisteleki Lévay Henriknek 1897 ápr. 22. Átruházás 1905 aug. 21. testvére, kisteleki Lévay Istvánra.

Madarasy-Beck (madarasi), báró, báróság: a kettős névvel Beck Nándor, a Magyar Jelzőlog-hitelbank vezérigazgatója részére 1906 ápr. 7.

Neuman (végvári), báró, báróság: ifj. Neuman Adolf, id. Neuman Adolf és Neuman Dániel aradi gyárosoknak, 1913 okt.

Ohrenstein (beocsini), báró, báróság: Ohrenstein Henrik, a beocsini Unió cementgyár r.-t. alelnökének 1910 nov. 24.

Orosdy (orosdi), báró, báróság: Orosdy Fülöp nagykereskedő részére 1905 febr. 15.

Schosberger (tornyai), báró, báróság: tornyai Schosberger Zsigmond földbirtokos és nagykereskedőnek 1890 márc. 12. Kiterjesztetett 1905 dec. 11. néhai testvére, tornyai Schosberger Henrik flaira: Schosberger Lajosra és Rezsőre a Tornyai-Schosberger kettős név használatának engedélyezésével.

Tornyai-Schosberger (tornyai), báró, i. Schosberger, tornyai, báró.

Ullmann (baranyavári), báró, báróság: baranyavári Ullmann Adolfnak, a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatójának 1918 ápr. 13.

Weiss (csepeli), báró, báróság: csepeli Weiss Manfréd budapesti gyáros és nagykereskedőnek 1918 szept. 16.

Wodianer (kavriorai), báró, báróság: Wodianer Mór, 1874 ápr. 23., Wodianer Albert részére 1886 dec. 1.

Wolfner (újpesti), báró, báróság: újpesti Wolfner Tivadar bőrgyárosnak, 1918 szept. 16. K. B.

Baron Ede, ujságíró, szül. Óbudán 1855. A magyarországi szocialista munkásmozgalom egyik úttörője. A Volksstimme szerkesztője. Több röpiraton kívül megírta a Közgazdasági Lexikonban a magyarországi munkásmozgalom történetét. Munkatársa a Szocializmusnak. Visszaemlékezései a Népszavában jelentek meg.

Báron I. Jónás, orvostanár, szül. Gyöngyösön 1845 nov. 23., megh. Budapesten 1911 aug. 17. Atyja hitközségi titkár volt. B. orvosi tanulmányai elvégeztével, 1871 óta a Zsidó Kórház sebésze, majd a sebészeti osztály főorvosa volt haláláig. 1879 óta egyetemi magántanár volt a sérvek kór- és gyógytanából. 1871-ben jelent meg akkor számottevő főmunkája; *A sebészi kór- és*

gyógytan alapvonalai címen. Ez volt az első összefoglaló sebészeti tankönyv Magyarországon. Szakértekezései a Gyógyászat, az Orvosi Hetilap, a Pester Medizinisch-Chirurgische Presse, a Wiener Mediz. Presse, a Wiener Med. Wochenschrift folyóiratokban jelentek meg. B. igen elmés ember volt, anekdótái és az orvosi prakszissal összefüggő bonmot-jai még ma is élnek a köztudatban. Fia: *B. Sándor*, jeles sebész-ortopéd, a *Therapia* szerkesztője. S. R.

2. B. Sándor, egyetemi magántanár, szül. Budapesten 1886. *B. Jónás* (l. o.) fia. Orvosi tanulmányait a budapesti és külföldi egyetemeken végezte. 1918-ban az ortopéd sebészet magántanárává habilitálták a budapesti egyetemen A Bródy-kórház és az Országos Gyermekvédő Liga főorvosa s 1928 óta a Szeretetháznak és a budai izr. hitközség ambulatóriumának sebészfőorvosa. Magyar és külföldi szaklapokban számos tudományos cikke jelent meg. V. A.

Bársony Dóra, operaénekesnő, szül. Budapesten 1890 szept. 29. A zeneakadémiát u. o. végezte, majd a M. Kir. Operaház tagja lett. Főbb szerepei; Suzuky (*Butterfly*), Marta (*Faust*), Maddalena (*Rigoletto*), Orlofszka (*Denevér*), továbbá a *Carmen*, *Varázstivola*, *Aida* stb. operák alt-szerepei. Mint koncert-énekesnő is jelentékeny sikereket aratott. S. R.

Barta, I. Ernő, festő és grafikus, szül. Székesfehérváron 1878. Tanulmányait az Iparművészeti iskolában végezte, azután Münchenben folytatta. Főleg a grafika iránt vonzódik és pasztelljeivel, vízfestményeivel, kőrajzaival, rézkarcaival és ex-libriszeivel szerepel a Műcsarnok kiállításain. *Táncosnő*, *Judás* c. képeit a müncheni Secessionban is kiállította. Egyideig a szolnoki művésztelepen dolgozott, ez időből való munkái voltak láthatók a szolnoki festők 1927/28. jubilaris kiállításán a Műcsarnokban (*Anyai örömök*; *Tanyai temető*, pasztellek). 1912-ben gyűjteményes kiállítása volt főleg grafikai munkáiból és néhány csendélet olajfestményéből. 1904-ben a Nemzeti Szalon grafikai kiállításán díjat nyert, 1905. a milánói kiállításondíszoklevelet, 1922. pedig a Műcsarnokban kitüntető elismerést. Számos rézkarca és kőrajza van a Szépművészeti Múzeumban. F. B.

2. B. Lajos*, regény- és színműíró, szül. Budapesten 1871. Elbeszélő munkáiban és színműveiben, kevés kivételt nem tekintve, az élet sötét oldalait keresi fel, de nem a hideg realizmus tárgyilagosságnak mondott közönyösségével, hanem az erős és tettervagyó szociális érzés segíteni és javítani akarásával. Az olvasót meg akarja nyerni a társadalmi forradalom szolgálatában álló eszméinek és a cél érdekében gyakran él a megdöbbenés és az éles gúny fegyvereivel is. Egyképen otthon van a faluvége kalyibáiban és a városzéle nyomortanyáiban. Egyformán ismeri a nincsetlen paraszt és a fővárosi proletár lázongó lelkét, amelyről riasztó képeket fest munkáiban. Erélyes szóval küzd a megkövesedett hagyományok, a létjogosultságukat veszített előjogok és a szociális kötelezettségükről megfeledkezett gazdagok léhaságra ellen. A proletárdiktatura után Bécsbe emigrált, ahol hírlapírói és

szépirodalmi tevékenységet folytatott. Ujabbán sokat foglalkoztatja a film esztétikája. Színművei közül a *Parasztok* a Magyar Színházban, a *Zsuzsi* a Nemzeti Színházban, a *Szerelmem*, majd a közműn idejében a *Sötét Ház* és *A forradalom* a Vig-színházban kerültek színre. Főbb elbeszélő munkái: *Egyszerű szívek*; *Az ige terjedése*; *Az élet arca*; *Élsüllyedt világ*; *Kezdetben vala az ige*; *A fekete új* (1928).

3. **B. Mór**, nyelvész, tanár, szül. Verbón 1873 aug. 21. A budapesti rabbiszemináriumot és az egyetemet végezte s miután bölcsészettudományt és középiskolai tanári oklevelet nyert, Losoncon lett gimnáziumi tanár. Lapokba és folyóiratokba írt tanulmányain kívül önállóan megjelent művei: *De dialogo Taciti qui «De Oratoribus» inscribitur* (1898); *Platen satirikus drámái* (1903); *Platen mint drámaköltő* (1906); *Néhány szó a középiskolai fegyelemről* (1906); *Sémi eredetű német szavak* (1907); *Ná-lunk használatos idegen szavak etimológiája* (1909); *Népetimológia* (1909); *A német tolvajnyelv héber jargon-elemei* (1912); *Bibliai kifejezések és közmondások* (1913). Ezenkívül kiadta, jegyzetekkel és magyarázatokkal ellátta Goethe *Egmont*-ját.

4. **B. Ödön***, politikus, szül. Széplakon 1852., megh. Budapesten 1925. Jogi tanulmányait az eperjesi jogakadémián és a budapesti egyetemen végezte. Miután ügyvédi oklevelet szerzett, Beregszászon folytatott ügyvédi gyakorlatot. Rövid idő alatt vezérszerepre tett szert Bereg vm. társadalmi és gazdasági életében. A beregvármegyei takarékpénztár és a tiszaujlaki gazdasági bank alapítója volt. Több feltűnést keltő cikkel föl hívta a kormány figyelmét a rutének fölsegítésének szükséges voltára. A kormány segítőakciója részben az ő indítványait valósította meg. 1896-ban a bereg vm.-i felvidéki kerület függetlenségi programmal országgyűlési képviselőnek választotta. 1910-ig ezt a kerületet, majd a nagyszőlősi kerületet képviselte a parlamentben, ahol értékes föl szólalásaival hozzájárult sok jogi és közgazdasági kérdés tisztázásához. Egyidőben buzgó tevékenységet fejtett ki a Bereg vm.-i zsidóság társadalmi és kulturális színvonalának emelése és fejlesztése érdekében.

5. **B. Sándor**, költő és író, szül. 1897. Első versei meg elbeszélései, amelyek az expresszionizmus szélső kifejezései, Kassák folyóiratában, a Mában jelentek meg. 1918-ban adta ki első verses könyvét a tartalmát jellemző *Vörös Zászló* címmel. 1920 óta Bécsben él, ahol az Akasztott ember és az Ék című folyóiratokat szerkesztette. Bécsben megjelent könyvei: *Igen* (Dráma); *Mese a trombitakező diákról*; *Tisztelt hullaház!*

Bártfa (Bardiov Cs.-Szl.), nagyk, ez előtt rend. tanácsú város sz. kir. város címmel Sáros vm.-ben 6102 szlovák, német és magyar lak. A zsidó hitközséget 1808-ban a «Babe Rechel»-től származó Löwy-Friedmann és Rosenwasser-családok alapították. Első rabbijai Friedmann Márkus és Ornstein A. Ch. Kevés történelmi emléke között első nagy zsinagógájának felépítése a legkiemelkedőbb, mert azt a híres nagy-kállói caddik szentelte fel. Alapításának évé-

ben, 1808. alakult meg a Chevra Kadisa is. A hitközség kezdettől fogva a hagyományos hitélet megerősítésére törekedett, még pedig sikeresen, mert mai orthodox iránya is az örökült konzervatív szellemben gyökerezik. Keretében azért is inkább a vallás szolgálatában álló intézmények fejlődtek ki. Jesivát alapított, amely ma Ungár rabbi vezetése alatt áll. A talmudikus tudományok terjesztésére megalakította a Chevró-Misnájosz-t és a Bész-hamidrast, amelyek imaházul is szolgálnak. A vallásos szellem ápolására szolgál még Halberstamm Sámuel rabbi, Waldmann rabbi és a Bikur Cholim egyesület imaháza. Legnevezetesebb intézménye a Chevró Kinjon Szeformim, amelynek könyvtára több ezerre rúgó értékes könyvet tartalmaz. A hitközség, amelyhez Mokroluha Klušov, Hertnek, Rychwald és Novaveš is tartozik, 500 családban 2500 lelket számlál és hitéleti célokra 1927—28. 220,000 ök-t fordított. Vezetősége: Halberstamm Ch. N. főrabbi, Teitelbaum Izsák alrabbi, Herzig Sámuel elnök, Horowitz Ch. M. alelnök, Müller Peszsch pénztárnok, Löwy Rudolf ellenőr, Grüngott Sámuel titkár. A Chevra Kadisa vezetősége: Halberstamm Kasiel, Ungár József, Neugröschl Mózes, Busstein L., Fränkel L. A nőegyesület elnöke Zelmanovits Etel.

Bartos Gyula, színművész, szül. Szegeden 1872. Középiskolát szülővárosában, majd a Színművészeti Akadémiát Budapesten végezte el. Előbb vidéken működött, Krecsányi társulatánál, 1907. a Nemzeti Színház szerződtette. Kiváló jellemszínész. Legnagyobb szerepei: Lear király és Shylock. Főbb szerepei még: Harpagon, Zsiga (*Cigány*), Bürgen (*Candida*) stb.

Baruch Apokalypsise, l. *Apokriphák és Messiás*.

Basch, 1. **Árpád***, festő és grafikus, szül. Budapesten 1873. Művészeti tanulmányait Budapesten Karlovsky Bertalannál és Münchenben Hollósnál kezdte, azután Párisban folytatta, 1896 óta a «Magyar Gênioz» képes folyóiratot szerkesztette. Legkiválóbbak kisméretű, finom tájképei, életképei, melyeken kívül arcképeket (*IV. Károly király*, *Zita királyné*, *Szurmay Sándor altábornagy*) is festett. Már 16 éves korában állított ki a Múcsarnokban, amelynek a háborúig állandó kiállítója volt. 1925-ben pedig a Nemzeti Szalonban rendezett régebbi és újabb olajfestményeiből és rajzaiból nagy gyűjteményes kiállítást. Kezdetben miniatűr-festményeket festett (*Sakkozó algiriek*, *Ha értem jönne egy királyfi*). A millenium évében dekoratív munkáival voltak nagyobb sikerei. Plakátjai úttörők voltak. Háborús képeiért 1917. a Ferenc József-rendet kapta. 1896-ban bronz-éremet, Londonban pedig ezüst- és aranyéremet nyert. Több olajfestménye van az állam tulajdonában: *Dalmáciai tájképek*, *Máriánál c. életkép*.

2. **B. Gyula***, festő, szül. Budapesten 1851., megh. Badenben 1928. Főleg mint arcképfestő működött, de festett életképeket is a 80-as évek novellisztikus fölfogásában. Először a Múcsarnok 1886-iki őszi tárlatán állított ki. Ismertebb életképei: *Hapták*; *Elhagyottan*; *Kis makacs*; *Miből éljünk? Bűnhődés*, ez utóbbi a Szépműv-

szeti Múzeumban. A Műcsarnoknak két ízben elnöke volt. F. B.

3. **B. Lajos**, újságíró, az *Illustrierter Wiener Extrablatt* szerkesztője, szül. Budapesten 1852. dec. 12., megh. Bécsben. Iskoláit Bécsben végezte. Még gyermekkorában került az osztrák fővárosba. Jogot tanult, majd a Wiener Landes- und Handels-Gerichte-nél működött. Itt töltött életéről és érdekes élményeiről a *Neues Wiener Tagblatt*-ban írt cikksorozatot. *Aus der Mappe eines alten Rechtspraktikanten* címmel. Később végleg az újságírás felé fordult. 1878—1881-ig törvényszéki és városházi tudósítója volt a *Constitutionelles Vorstadtzeitung*-nak. 1881-ben az *Illustrierter Wiener Extrablatt* szerkesztője. Együttal az *Interessante Blatt* vezetője volt. K. K.

4. **B. Móric Ede**, publicista, szül. Topolyán 1842 aug. 29., megh. Bécsben. Jogi tanulmányait Bécsben végezte és u. o. szerzett doktorátust. A bécsi Parlamentár szerkesztője volt ho-szú ideig. Több bécsi és külföldi lap munkatársa volt. Felesége ismert zongoraművésznő volt (l. *Basch-Mahler Fanny*).

5. **B. Viktor**, a Sorbonne tanára, szül. Budapesten 1863 aug. 18. Fiatal korában Párisba ment és a Sorbonneon tanult modern irodalmakat és filozófiát, amely szakokból 1885. Nancyban, 1887. Rennesben lett egyetemi tanár, éppen abban az időben, amikor a haditörvényszék Dreyfus perét tárgyalta. B., mint zsidó és radikális politikus egyaránt tisztességgel állta meg a helyét az ellene indított hajszában. Később a Sorbonne rendes tanára lett. Emellett alelnöke az Emberi Jogok Ligájának s vezetőségi tagja a felekezeti intézményeknek, úgy az Alliance Israelitenek, mint a francia zsidók központi consistoriumának. Gyermekei kikerestelkedtek. B. édes testvére Lányi Ernő zeneszerzőnek (l. o.). Tudományos munkái közül nevezetesebbek: *L'Esthétique de Kant* (1896); *Poétique de Schiller: La Vie intellectuelle à l'Etranger*; *Les origines de l'individualisme moderne*. S. R.

6. **B. Vilmos**, operaénekes, szül. Budapesten 1849. Eredetileg orvosi pályára készült és onnan mint baritonista lépett színpadra, különösen Wagner szerepekben. Tagja volt a magdeburgi, lipcsei, rotterdami színházaknak, 1884-től a drezdai udv. operának. 1898 óta mint nyugdíjas Budapesten élt.

Basch-Mahler Fanny, zongoraművésznő. szül. Budapesten 1857 jún. 27. Zenei tanulmányait a bécsi Konservatorium-ban végezte. Julius Epstein egyik legtehetségesebb növendéke volt, Bécsből Párisba utazott és Marmontel tanítványa lett. B. elnyerte a bécsi zeneakadémia Gesellschafftsmedaille-ját. Európai turnéja során mindenütt melegen ünnepelték, majd Párisban telepedett le.

Baseli programm. (l. *Cionizmus*).

Bász kol. (h.). *A hang leánya*, általában hang, visszhang. A talmudi irodalomban sűrűn előforduló kifejezés a B. s «égi hang»-ot jelent, amely a válságba jutott emberi lélek számára az Istentől kiinduló valamely megösmérést, illetve döntést közvetít. A talmudi teológia szerint a prófétákat megihlető szent szellem az

utolsó próféta halála után eltűnt Izraelből. Ezt a szent szellemet azután a B. pótolta. Így mikor Salamon király Mózesrel akarta magát összehasonlítani (*Kohélet* 12. 10) a B. figyelmeztetésére állt el ettől. Ugyancsak ez a B. jövendöli meg Dávid királynak, hogy országát Recha-beam és Jerobeam fel fogják osztani. A monda szerint a B. jelentkezett akkor is, mikor Jonatán ben Uziel, aki Hillel idejében élt, a prófétai könyveket le akarta fordítani aram nyelvre. Ekkor egész kiterjedésében megrázkódott a föld és fenyegetőn zendült az égi hang: «Ki az, ki titkaimat elárulja az ember fiainak?» A talmudi irodalom a B. jelentkezésének még számos fantasztikus esetéről emlékezik meg, amelyek nem közönséges fantáziáról tanuskodnak. Jabnéban a zsidóság legfőbb vallástudományi hatósága egy ilyen B.-ra hivatkozva döntötte el a Sammai és Hillel követői között dúló vitát azzal, hogy «ezek is, amazok is az élő Isten szavai, de igazodni a Hillel iskolája után kell». A közvélemény kielégítése és a tekintély iránt való gyöngéd kímélet ily módon szentesítette a maga kiegyeztető eljárását. De későbbi időkben, úgylátszik, attól félték, hogy az ily mennyei szózatra való hivatkozás visszaélésekre vezethet, azért általánossá vált a megállapodás, hogy «nem vesznek figyelembe mennyei szózatot, de ezt csak arra az esetre alkalmazzák, ha valamelyes vélemény vagy határozat a Tóra szavaival ellenkező». Ez általában azonban a prófétai szellem megszűnése után annak pótlásaként jelentkezik. B. sokszor szerepel közhangulat, közvélemény (*vox populi*) értelmében is. F. M.

Bátaszék nagyk. Tolna vm. 7498 lak. A B.-i hitközség 1851. alakult meg. Kezdetben a paksi anyahitközség fiókhitközsége volt orthodox jelleggel, később különvált, önálló lett rabbiheiyetessel az élén és a kongresszushoz csatlakozott. A hitközség első előljárói Naschitz Adolf, Klein Károly, Hoffmann Fülöp, Wolf Salamon és Pollatsek Móritz voltak. A hitközség eleinte szépen fejlődött, tagjainak nagy része borkereskedő és ügynök volt. Mikor 1890. a fioxera elpusztította a B.-i szőlőket, akkor kezdett hanyatlani a hitközség, tagjai elszegényedtek és nagy részük elköltözött B.-ről. A hitközség 1888. kéttanerős, szép iskolát épített, amelyet pár év múlva az említett gazdasági okok miatt kénytelen volt feloszlítani. Az iskolát jelenleg a község bérlti. 1862-ben építette a hitközség a templomot tagjainak önkéntes adományaiból. A hitközség egyetlen intézménye a Chevra Kadisa, melynek Naschitz Adolf az elnöke. A hitközség 3200 pengős évi költségvetéssel dolgozik, melyből 400 pengőt fordít szociális és flantropikus célokra. Anyakönyvi területéhez négy község tartozik. Lélekszáma 104, családok száma 30, adót 38-an fizetnek. Foglalkozás szerint: 1 nagykereskedő, 20 kereskedő, 1 ügyvéd, 2 köztisztviselő, 2 munkás, 2 orvos, 6 magántisztviselő, 1 iparos és 1 magánzó, 2 közadakozásból élő. A világháborúban a hitközség 20 tagja vett részt, akik közül 1 esett el. A hitközség mai vezetősége: Stein Salamon rabbi-helyettes, Lávitz József elnök, Gerő Jenő pénztárnok, Farkas Zsigmond ellenőr, Farkas Bernát

és Havas Adolf a Chevra alelnöke, illetve főpénztárnoka.

Báton vagy *batlan*, magázzó, foglalkozást nem űző egyén. B.-nak nevezik a semmittevő, lusta embereket, sőt a világtól elzárkózókat és a lelki szegényeket is. Azt a tíz szegődött embert is B.-oknak hívják, akik a zsinagógában az állandó Minjant biztosítják. Ebben az értelemben tehát B. imamunkást jelent. A közmondás szerint a B.-ra nézve szerencsétlenség egy napon két lakodalom, mert nem tud mindkettőn egyszerre jelen lenni. F. M.

Báthory Ignác, honvédfőhadnagy a szabadságharcban, melynek végén Klapka alatt szolgált Komáromban, majd Klapkával együtt Hamburgba emigrált, mint azt Klapka emlékirataiban közli. 1850-ben az Egyesült Államokba ment, ahol a hadseregben a tábornoki rangig vitte fel. (L. *Bernstein: A szabadságharc és a zsidók.*) S. R.

Bató, I. József*, festő szül. Budapesten 1888. Az Ernst Múzeumban rendezett gyűjteményes kiállításán (1923) főleg színpompás boszniai és dalmáciai tájképeivel és néhány figurális kompozíciójával (*Dávid király; Ariadne*). mint a németes posztimpreszionizmus egyik képviselője mutatkozott be. Művészeti tanulmányait Párisban végezte, azóta Berlinben él. Itthon először a Műcsarnokban állított ki (*Aratók; Köfaragók*), azután Berlinben a Seccsióban és Kölnben. A kölni múzeum *Honfleur*i kikötő képét megvette. A világháború alatt készült 23 lapból álló rézkarc sorozata, *Im Kriege gegen die Russen*, melyet az 1915. évi Had- és népegészségügyi kiállításon Budapesten is kiállítottak. F. B.

2. **B. Viola***, iparművész, szül. Budapesten 1893. B. József festő (l. o.) testvérhúga. Művészi könyvkötéssel foglalkozik. Kötéseit az Ernst Múzeumban és a Belvedere Szalonban állította ki.

Bátor Szidor, zeneszerző, szül. Budapesten 1866 febr. 23. Eredetileg Breisachnak hívták. A műgyetemmel egyidejűleg elvégezte a zeneakadémiát és a Nemzeti Zenedét, ahol a komponálást Volkmann Róberttől tanulta. B. szervezte meg a budapesti posta- és távirószemélyzet zeneegyesületét és zeneiskoláját. Írt számos magyar dalt, zongoradarabot, balletzenét. Főbb kompozíciói: *A milliomosnő* (operette, Hegyi B.-ral); *Uff király* (operett); *A titkos csók* (operett); *A bor* (ballet); dalok az *Arendás zsidó* népszínműhöz, *Falun*, *Alkonyatkor* stb. Írt ezen kívül triókat, quartetteket, cello-szonátákat. Népies magyar dal-sorozata a *Jó palócok* c. 3 füzet, melyet Mikszáth műve alapján Incédy szedett versebe. Egyik hárfára, hegedűre és csellóra írt triója Németországban is megalapította nevét. S. R.

Bátori, I. Armin, zoológus és botanikus, szül. Bakony-Magyar-Szombathelyen 1859., megh. Budapesten 1927. 1883-ban a budapesti egyetemen tanári diplomát szerzett. Pozsonyban és Turócszentmártonban polgári és kereskedelmi iskolákban, Déván a főreáliskolában, Szegeden és Budapesten főgimnáziumokban tanított. Önálló munkái: *A Cestodák és Trematodák alak-, élet- és bonctana* (1891); *Veszprém az Arpádok alatt; A virágoknak szobában való eltartása és gondozása; Képek az állatok világából; Növényzeti táblázatok* (1906); *Hazai bogarak és rovarok*

gyűjteménye (1906); *Hazai lepkék gyűjteménye* (1907); *Ásványtani képes atlasz; Herbarium és Növényhatározó* (1907); *Havasi növények gyűjteménye* (1908); *A madarak védelme és szerepe a mezőgazdaságban* (pályanyertes munka, 1909).

2. **B. Béla**, filmszínész, szül. Budapesten 1876. 1914-ig vidéki szinkázakban játszott, később filmszínész lett. 1917-ben a Corvin-filmgyárhoz szerződött, mint a felvételek vezetője. A Magyar Filmalap filmjeinek művezetője.

Bátorkeszi (Batorkesi Cs.-Szl.) Esztergom vm. 4000 lak. A B.-i (orthodox) hitközség mintegy 300 éves. Alapítására vonatkozólag nincsenek közelebbi adatok. A hitközség területén évszázadok folyamán 4 főtemplom és 5 imaház épült. A hitközség létesített Talmud-Tórát, jesivát és 1840. egytanerős elemi népiskolát. A hitközség többi intézményei: a Chevra Kadisa, melynek Dietz Vilmos az elnöke és a Nőegylet, amely Tauber Izidorné elnöklete alatt működik. A hitközség tagjai közül Schlesinger Fülöp vezet nagyobb mintagazdaságot. B.-n jelenik meg az *Emek Halóch* c. héber folyóirat, amelyet Reich Izrael főrabbi szerkeszt. A hitközség 55,000 ö. koronás évi költségvetéssel dolgozik, melynek nagy részét szociális és filantrópikus célokra fordítja. Anyakönyvi területéhez 18 község tartozik. Lélekszáma 600, a családok száma 130, adót 130-an fizetnek. Foglalkozás szerint: 2 nagykereskedő, 20 gazdálkodó, 2 tanító, 80 kereskedő, 3 orvos, 10 magántisztviselő, 3 vállalkozó, 8 iparos, 2 mérnök. A világháborúban résztvevő tagjai közül 9-en estek el. A hitközség mai vezetősége: Reich Izrael főrabbi, Tauber Izidor elnök, Twist Ignác és Waldmann Zsigmond alelnökök, Raab Lajos és Strausz Samu gondnokok, Dick Vilmos, Fuchs Jakab, Binétter Fülöp, Dick Bernát és Wilhelm Lajos előljárásági tagok.

Báttaszéki Lajos, ügyvéd és publicista, szül. Báttaszéken 1844 szept. 20., megh. Budapesten 1921 febr. 15. A budapesti egyetemen tanult s miután ügyvéd lett, előbb Nagyváradon, majd Aradon működött, 1889 óta pedig Edvi Illés Károllyal együtt a fővárosban nyitott irodát. Sok szépirodalmi cikket, verset, jogi tanulmányt írt. Lefordította Löw Tóblás és Wagner J. társaságában F. Mackeldey *A római jog tankönyve* c. 3 kötetes művét, sokáig szerkesztette a Nagyvárad c. politikai napilapot és a Bihar-megyei Közlönyt, majd a Nagyvárad-i Közlönyt, a Békésmegyei Közlönyt, az Alföldi Lapokat, a Büntetőjogtudományi Szemlét, az Alföldi Ujságot stb. vidéken és a Kritikai Szemlét, majd a «Filozemita Füzetek»-et (1884) a fővárosban. Művei: *Nők könyve* (Pest, 1864); *Hitregtan* (u. o. 1864.); *Fővárosi genreképek* (Nvárad, 1867); *Polgári házasság vagy szerelem gözzel* (1870); *A nők a magyar jogban* (1872); *A magyar általános magánjogi törvénykönyv tervezete I.* (1874); *Mi a teendő a véderőre vonatkozó törvényjavaslatl szemben?* (1899). B. a tiszazslári per idején felmerült antiszemizmussal szemben filozemita propagandát fejtett ki. Ezirányú röpiratai: *Mindenféle antisemitákról és zsidókról*, továbbá a *Tizenkét ellenröpirat*, melyek megjelenésük idején elterjedt olvasmányok voltak. S. R.

Bauer, 1. Emil, építész, szül. Budapesten 1883. Tanulmányait a budapesti műegyetemen végezte és 1907 óta mint önálló építész működik. Számos villát, bérházat és gyártelepet épített Budapesten ezek között: a Vasuti és Hajózási Club palotáját, a Corvin és az Ufa mozgóképszínházakat, a Budapestvidéki Kőszénbánya palotáját. Ő szabályozta a Ferry Oszkár-utcát, ahol egész sor villát épített. Több díjat nyert. F. B.

2. **B. Henrik**, zeneszerző, szül. Besztercebányán, 1849., megh. Szlavóniában. 1873-ban az aradi főgimnázium tanára volt. 1877-ben lemondott állásáról és Szlavóniába költözött. Legismertebb műve a *Kivándorlók* c. operett, amelyet Pesten is bemutattak. Több történeti és esztétikai cikket írt.

3. **B. Jakab**, főkantor, zeneszerző, szül. Szenicen 1852. szept., megh. Bécsben 1926. Reáliskolát, majd Pirkert és Vogl professzoroknál zenei tanulmányokat végzett. Nagy munkái közül a «Sir-Hakovod» a legnevezetesebb, amely keleti melódiák gyűjteménye. Szerkesztője volt az Oesterr.-ungar. Cantorenzeitungnak. Több érmet és kitüntetést kapott. Átszervezte a bécsi török-zsidó hitközséget, amelynek később főkantara lett.

4. **B. Julius**, osztrák humorista, szül. Győrszigeten 1853 okt. 15. Orvosnak készült, de korán feltűnt irodalmi munkásságával. 1879-ben a «Wiener Extrablatt» szerkesztője lett s ebben ő fordította le németre Jókai *Aranyember*-ét. Ezután a Theater a. d. Wien librettistája lett és számos operettet írt. S. R.

5. **B. Lajos**, orvostanár, szül. Kunszentmártonban 1868 jan 3., megh. Budapesten. A budapesti egyetemen tanult, majd gyermekgyógyász specialistává képezte ki magát s előbb az Orsz. Lelkeháznak, majd a Szt. Margit-kórháznak lett gyermekgyógyászati főorvosa, egyszersmind egyetemi magántanár. Számos tanulmányán kívül főbb művei: *A gyermekbetegségek diagnosztikája*; *Gyermekhygiene*; *Csecsemők táplálkozási betegségei*.

6. **B. Mária Bernát*** (eredeti nevén Cohen Hermann), r. kat. áldozópap, szül. Pesten 1829., megh. Párisban 1898. Kalandos ifjúság után áttért a katolikus hitre s előbb karmelita szerzetes, majd világi pap lett. Mint egyházi szónok eleinte Bécsben tűnt fel, majd, mint felszentelt c. püspök Eugenia császárné gyóntatója lett 1867. A Suez-csatorna megnyitó ünnepségén, 1869. ő tartotta az ünnepélyes egyházi szónoklatot. A császárság bukása után, a püspöksüveget otthagya, a turfon próbált szerencsét és lóversenyszakértő lett. Művei: *Le Judaïsme comme preuve du Christianisme* (1866); *Le But de la Vie* (1869); *Napoléon III. et l'Europe* (1867). Elettét a Grand Encyclopedie is tárgyalja. S. R.

7. **B. Mihály**, matematikus, szül. Budapesten 1874 szept. 20. Tanulmányait u. o. végezte s közepiskolai tanári és doktori oklevele elnyerése után 1909. magántanár, 1918. rk. tanár lett a műegyetemen. Az Eötvös Lóránt Fizikai és Matematikai Társulat 1922. a König Gyula-jutalommal tüntette ki tudományos munkásságát, mely különösen az algebra és számelmélet kérdéseire terjed ki. Számos kitűnő szaktanulmánya jelent

meg, főképp külföldi tud. folyóiratokban. Ezeknek egyrészt felsorolja Pogendorf, Bibliographisches Literarisches Handwörterbuch V. kötete.

Bauer-Márkfi Herman, a szegedi hitközség titkára, szül. Szenicen (Nyitra m.) megh. Szegeden. Előbb Makón volt jegyző és tanító, egyszersmind azonban jeles hebraista és talmudtudós, aki magyar és német hitszónoklatokat tartott. 1834-ben választották meg Szegeden jegyzőnek és itt működött kiváló eredménnyel 1862-ig, amikor nyugalomba vonult. Állandó irodalmi munkásságot fejtett ki. Munkatársa volt a Bécsben megjelenő «Bikuré Hoittim» c. hébernyelvű tudományos folyó iratnak és Steinschneider számos itteni értekezését sorolja fel. Külön megjelent művei: *Salomó hasonlatai*. Magyarítá B. (Budán a M. K. Egyetem betűivel 1844. héber és magyar szöveggel); *Ünnepélyes beszéd*. Irta és a szegedi izr. Egyháznak 1843 máj. 19. megült felszentelésekor elmondta (Szeged 1843); *Eine Freudensstimme* (a csongrádi főispán iktatása alkalm., 1852). B. volt az első zsidó, aki magyar nyelven bölcseleti tanulmányt írt Mendelssohn *Phaedon*-ja nyomán; címe: *A lélek*. Magyarosította B. I. *A lélek hathatatlanságáról* (Szeged 1836). S. R.

Baumgarten, 1. Egmont*, orvostanár, szül. Bécsben 1859., megh. Budapesten 1912 ápr. Budapesten és Bécsben tanult és az utóbbi helyt volt kórházi orvos, majd Chiari tanárnál képezte ki magát gégespecialistává. 1885-től kezdve Budapesten volt, előbb a Stefánia-kórház, majd a Poliklinika gégegyógyász főorvosa s egyszersmind egyetemi magántanár. Számos tanulmánya jelent meg hazai és külföldi szakfolyóiratokban. Nagyobb művei: *Die Epistaxis* és *A rostacsont gennyedéséről*. S. R.

2. **B. Ferenc***, esztétikus, szül. Budapesten 1881., megh. Tátrafüreden 1927 jan. 18. Abból a régi patricius családból származott, amelyből B. Izidor (I. o.) és B. Nándor (I. o.). Egész fiatalon a Budapesti Szemlébe kritikái tanulmányokat írt. Egyetemi tanulmányai elvégzése után Németországba költözött és német író lett. Főleg irodalom- és művelődéstörténettel és esztétikával foglalkozott és ilyen irányú munkássága német irodalmi körökben nagy méltánylásra talált. Nagyobb, új szempontokban gazdag, beható tanulmányt írt *Conrad Ferdinand Mayerről*, másik könyve: *A modern regény fejlődése*. Írt még több finom, mély érzésű novellát és kéziratban is több munkát hagyott hátra. B. a magyar irodalomban azzal tette nevét halhatatlanná, hogy mintegy egymillió pengőt kitevő vagyonát a magyar írókra hagyta. E hagyaték egyike a legnagyobb magyar kulturális alapítványoknak s kamatait olyan meg nem alkuvó magyar írók kapják, akiknek munkássága csakis eszmei célokat szolgál. Az alapítvány vagyonkezelője B. végrendelete alapján Babits Mihály költő és Basch Lóránt budapesti ügyvéd. Az első B.-évdíjat 1929 jan. 18. osztották ki tíz magyar író között, akik fejenként négyezer pengőt kaptak. V. A.

3. **B. Izidor**, kúriai tanácselnök, jogtudós, szül. Budapesten 1850 márc. 27., megh. u. o. 1914 okt. 1. Miután a budapesti egyetemen jogi tanul-

mányát elvégezte és ügyvéd lett, külföldre ment hosszabb tanulmányútra. 1885-ben a büntetőjog magántanára, 1886. ügyész lett, 1898. az igazságügyminisztériumba osztották be és itt élénk részt vett a büntetőperrendtartás novella-tervezetének kidolgozásában. Nagy munkásságot fejtett ki 1899. a Budapesten tartott nemzetközi büntető-egyesületi kongresszus megszervezése körül is. A legkiválóbb magyar büntetőjogászok egyike volt. Nagy műveltségével, éles judiciumával, jeles szónoki képességével minden állásban egyaránt kitűnt és nagy tekintélyt szerzett. Az ú. n. klasszikus büntetőjogi iskola híve és Magyarországon egyik leghivatottabb képviselője volt. Művei a magyar büntetőjogi irodalomnak maradandó értékű alkotásai. Erdemei elismerésül 1901. koronaügyész-helyettesé, később kúriai tanácselnökké nevezték ki. Számos kül- és belföldi jogi szaklapokba írt tanulmányain kívül nagyobb önálló munkái: *A kísérlet tana* (1884., németül is); *A tett azonosságának kérdéséhez* (1889); *Törvényhalmaz és bűnhalmazat* (1886); *A sajtójogi felelősségrendszere* (1882); *Az előzetes eljárás reformja* (1893); *A vádhatározatról* (1895); *A felelősség ténykérdésben* (1898); *A büntetés kimérése kriminálpolitikai szempontból* (1901); *Büntetőjogi tanulmányok* (1907). S. R.

4. *B. Károly*, jogtudós, B. 1. testvéröccse, szül. Budapesten 1853. szept. 21., megh. u. o. 1913. jan. 28. Tanulmányait végeztével ügyvéd volt 1892-ig s egyszersmind a Polgári Törvénykezést szerkesztette. 1892-ben mint kereskedelmi bíró működött, 1898. ítéltáblai bíró, 1909. kúriai bíró s mint ilyen 1910. ítéltáblai tanácselnök lett. S. R.

5. *B. Nándor*, kereskedelmi jogász, szül. Budapesten 1875. máj. 29. Egyetemi tanulmányait u. o., továbbá Lipcsében és Berlinben végezte, majd ügyvédi irodát nyitott és a Jogállam c. folyóiratot szerkesztette 1901-től kezdve. Később a Magyar Jogászegylet titkára lett s a kereskedelmi miniszter megbízása folytán az Egyesült-Államokba ment tanulmányútra 1904., a következő évben pedig a kereskedelmi- és váltójog magántanára lett az egyetemen. 1914-ben a közigazgatási bírósághoz nevezték ki ítéltáblai bírónak. 1915-ben ny. rk. egyetemi tanár lett, 1921. pedig nyugalomba vonult. Művei: *Nemzetközi vasúti fuvarozási jog* (1900); *A tőzsdebíróság hatásköre és a különözeti ügylet* (1901); *Közigazgatási bíráskodás vasúti ügyekben* (1902); *Ipari veszély* (1902); *Kartellek, trösztök* (Meszlényi Arturral, 1906., németül is); *Vétel és átvétel* (1906); *A sztrájk jogi következményei* (1908); *Jelzőlogos kölcsönök visszafizetése* (1909). S. R.

6. *B. Miksa*, festő, szül. Péten (Fejér vm.) 1826 körül, megh. Bécsben 1914—16 között. Orvos fia, tanulmányait Pesten a Marastoni féle akadémián végezte (1854—58), azután Bécsben és a brüsszeli akadémián Portaels alatt folytatta és itt (1864) Ludwig és Perczel Mór arcképét állította ki. Brüsszelben ismerkedett meg br. Jósika Miklóssal, aki cikket írt róla a Fővárosi Lapokba (1864). A 60—70-es években mint arc-képfestő működött Székesfehérvárott, később Bécsben telepedett le. F. B.

7. *B. Samu*, orvos-író, szül. Budapesten 1863. okt. 10. Az egyetemet u. o. végezte, miután hallgató korában már Jendrassik Jenő élettanprofesszor pályamunkáját 1200 forint állami ösztöndíjjal tüntette ki. Öt éven át a Zsidó Kórház orvososa volt, azután hosszabb tanulmányúton Bécs, Berlin, Páris és London leghíresebb sebészeinél képezte tovább magát. Hazatérve szanatóriumi főorvos volt. A világháborúban, bár a hadköteles koron túl volt, önként jelentkezett szolgálatra és 1920-ig egyik nagy állami kórház urológiai osztályát vezette. Rendkívül kiterjedt szakmunkásságot fejtett ki. Állandó munkatársa a budapesti, bécsi és berlini szakfolyóiratoknak. Önállóan megjelent nagy műve: *Die durch Gonococcen verursachten Krankheiten des Mannes, ihre medikamentöse u. chirurgische Behandlung* (1910), amellyel külföldön is nagy elismerést szerzett. S. R.

8. *B. Sándor**, építész, szül. Dunaföldváron (Tolna m.) 1864., megh. Budapesten 1928. Középiskoláit, továbbá műegyetemi tanulmányait Budapesten végezte, hol 1888. nyert építészeti oklevelet. Utána hat évig Steindl, Hauszmann és Weber Antal építőművészek mellett működött. Közben tanulmányúton volt Német-, Francia- és Olaszországban. Egyike a legtevékenyebb magyar építőművészeknek. Számos pályázaton vett részt, többi között a budapesti áru- és értéktőzsde tervpályázatán II. díjat nyert. Legjelentékenyebb alkotásai: a budapesti m. kir. tudomány egyetem központi épületének Egyetem-terti része Mária Terézia korabeli barokk stílusban, továbbá az Erzsébet nőiskola és a Vakok orsz. intézete, mindkettő magyaros stílusban, a Niedermann-féle szanatórium. A budapesti postatakarékpénztár épületének tervét Lechner Ödönnel közösen készítette. Mintegy háromszáz budapesti és vidéki iskolát tervezett. Mint kir. közalapítványi igazgató működött Budapesten. F. B.

Baumhorn, 1. *Lipót*, építész, szül. Kisbéren (Komárom m.) 1860. A főreáliskolát Győrött, a műegyetemet Bécsben végezte Ferstel, König, Weyr tanárok alatt. Azután Budapestre jött és 12 évig dolgozott Lechner Ödön és Pártos Gyula építész irodájában. 1893-ban és 1899. Olaszországot, 1904. Közép-Európát utazta be építészeti tanulmányok céljából. Első önálló műve az 1888. épült mór stílusú esztergomi zsinagóga volt, mely hírnevét megalapította. Ettől kezdve B. 22 zsinagógát épített Magyarországon, köztük a legjelentősebb a szegedi (1903), mely a régi osztrák-magyar monarchiában egyike a legnagyobbaknak volt (740 férfi- és 600 női üléssel), jelentősek még az újvidéki, nagybecskereki, flumei, brassói, temesvári, szolnoki, ceglédi, egri, losonci, lipótszentmiklósi, Budapest Arena-úti, Páva-utcai, Csáky-utcai zsinagógák. Más épületei még: A győri kir. tábla (1890), a salgótarjáni üveggyárak (1893), az ezredéves kiállítás papir- és sokszorosító ipar pavillonja (1896), a Temes-Bégavölgyi vízszabályozó társulat temesvári székpálatája, a temesvári áll. felsőbb leányiskola, a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár székpálatája, (1903), az Ujvidéki Takarékpénztár palotája a Bajai Takarékpénztár, a Temesvári Lloyd és tőzsdepalota (1910—12). F. B.

Bazini vérvád. 1529 máj. 27., a magyar zsidóság történetének legtragikusabb napján, Bazin pozsonymegyei város piacán harminc máglya tüze elhamvasztott ugyanannyi zsidót, korra és nemre való tekintet nélkül, a mesterségesen kiesztelt és szított vérvádrágalom következtében. Wolf Ferenc, pozsony-szentgyörgyi és bazini gróf, aki a zsidóknál eladósodott, koholta ezt a vérvádat, hogy szabaduljon a bazini és marcheggi zsidók követeléseitől. Mendel Izsák, a magyarországi zsidóságnak a király által kinevezett prefektusa a közelgő veszedelem hírére I. Ferdinánd király védelmét és az igazságszolgáltatás alkalmazását kérte s jöllehet ígéretet kapott erre nézve, a gróf nem hallgatott a királyra. A koholt vád annyira valótlannak bizonyult, hogy a gyermek, akiről a gróf azt állította a közvélemény előtt, hogy a zsidók rituális célból meggyilkolták, rövidesen megérkezett szülővárosába s kitünt, hogy maga a gróf csempészte őt Bécsbe arra az időre, amíg tervét végrehajtja. Éppen ezért a marcheggi zsidók az utolsó pillanatban megmenekültek s nem osztották bazini testvéreik sorsát. A krakkói hitközség «Memor Könyve» felsorolja a mártirok neveit s ezek közt nők és gyermekek is szerepelnek, azonkívül a legtekintélyesebb bazini zsidók, köztük Mózes ben Jakob Köhen, aki gyermekeivel együtt ment a lángokba. A szörnyű barbárságot, amelyhez hasonló sem azelőtt, sem azután nem sújtott magyar zsidó hitközséget, még azzal tetézték, hogy a maradék zsidóságot kiűzték a városból, ahol már annak megalapítása óta lakott. A kiűzetés után századokon át nem engedték be a zsidókat Bazinba s midőn egy alkalommal, a XVII. század közepén, Pálffy gróf Hirsch Lázár nevű zsidó kereskedőnek menedékhelyet adott saját birtokán, a fanatizált és nemzedeken át izgatott nép kívánságára kieszközölték I. Lipót királytól a zsidók további kitiltását. Csupán egy századdal később települtek le ismét Bazinba. (L. Vérvád, Nagyszombati vérvád és Tiszaszlári vérvád.)

S. R.

Bechovod (h.). Tisztességes, tisztességesen. Vulg. bechoved.

Bechukószáj, hetiszakasz, mely Mózes 3. könyve 26. fejezetének 3. versétől a könyv végéig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Áldás és átok. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész Jeremiás könyve 16. fejezetének 19. versétől a 17. fejezet 14. verséig terjed. A tórai és prófétai rész között az az összefüggés, hogy a prófétánál is a törvény betartásának áldása jut kifejezésre. Neha a naptári beosztás folytán a megelőző hetiszakasszal olvastatik együtt. (Behar-Bechukószáj.)

F. D.

Beck 1. *Ábrahám.* holicsi rabbi, szül. Porlicon, megh. 1851. Sámuel kolini rabbinál, a *Machcisz Hasekel* szerzőjénél tanult. Előbb Lundenburgban, később Kostelben, majd Holicson volt rabbi 1823-tól haláláig. Ósei is kiváló rabbik voltak, egyik fia B. Menáchem pedig Krumenuban lett rabbi, akinek fia viszont Posenban töltött be rabbihivatalt; másik fia, B. Jakab Cháim, mint verbőci rabbi halt meg. Unokái Bäck lissai, Rosenfeld Mayer miskolci, Schück Salamon karcagi és

Deutsch Menáchem palánkai rabbik voltak. B. nagy talmudtudós hírében állott és nevét több döntvénytár említi, így a Chaszam Szófer is. (V. ö. Stein, *Magyar Rabbik*.)

2. *B. Dénes,* közgazdasági író, szül. Balmazújvároson 1847., megh. Budapesten 1924. A kereskedelmi pályára lépett és 1869. mint takarékpénztári tisztviselő Budapestre került. Bankigazgató, fővárosi törvényhatósági bizottsági tag, számos pénzügyi és ipari vállalat igazgatósági tagja volt. Nagy emberbaráti tevékenységet is fejtett ki és több népjóléti intézményt alapított. Sokat foglalkozott a közös jegybankhoz kapcsolódó problémákkal. 1910-ben az Osztrak-Magyar Bank privilégiumának meghosszabbításáról szóló tárgyalások során figyelembe vették a készfizetések felvételével kapcsolatos javaslatait. A napilapokban és a szakajtóban számos cikke és tanulmánya jelent meg az aktuális gazdasági és pénzügyi kérdésekről. Nagyobb önálló munkái: *A kiadások megtérítése; A jelzáloglevelek biztosítása; A pénz drágulásának okairól; A drágaság viszonyítva a pénz forgalmához.*

Sz. G.

3. *B. Gyula báró,* l. *Madarassy-Beck Gyula.*

4. *B. Hugó (madarasi)*,* kúriai tanácselnök, jogtudós, szül. Baján 1843 jan. 13., megh. Budapesten. Unokatestvére volt B. Károly (l. o.) német költőnek. A pesti és bécsi egyetemeken tanult és 1892-ig ügyvédi gyakorlatot folytatott. Ekkor kúriai bíró, majd 1908. kúriai tanácselnök lett. Ünöke volt a szabadalmi tanácsnak és társelnöke a Magyar Jogászegyletnek. Nagyobb művei: *Észrevételek a magyar kereskedelmi törvénykönyv tervezetének a biztosítási ügyletet tárgyaló részére* (1874); *Az 1876. évi 27. t. c. hivatalos források alapján szerkesztve* (1878); *Törvénykezési reformok a biztosítási ügy terén* (1890); *Tanulmányok a biztosítási jogból* (1891); *Törvényjavaslat a magánbiztosítási vállalatokról* (az igazságügyminiszter megbízásából, 1894).

5. *B. János,* operaénekes, szül. Pesten 1827 máj. 5., megh. Pozsonyban 1904 ápr. 9. Baritonista volt, aki Hamburgban, Wiesbadenban, Frankfurtban és különösen Bécsben aratott nagy sikereket.

6. *B. Karl*,* német költő, szül. Baján 1817 máj. 1., megh. Bécsben 1879 ápr. 10. Kilenc éves koráig nem tudott németül. Ekkor a pesti gimnáziumba lépett, majd annak elvégzése után Bécsben az orvosi fakultásra iratkozott be, de költői hajlamai miatt hamarosan abbahagyta azt és Lipésébe ment a filozófiai szakra. Már ekkor, 1838. fel-tűnést keltett és nevét ismertté tette a *Nächte* c. verskötetével, úgy, hogy Gutzkow B.-nek Byron dicsőségét helyezte kilátásba. 1846-ban kiadott verskötetete miatt a porosz kormánnyal ellentétbe jutott. Különösen szabadságszerető hangja tetszett a közönségnek. 1855-ben Pestre költözött, ahol Frische Quellen c. szépirodalmi folyóiratot szerkesztett rövid ideig. Arcképét több egykorú festő lefestette. Kortársai szertelen, gazdag fantáziájú, igazi magyar hajlamú és érzelmű álmodozónak, másrészt nyugtalan túlfűtött temperamentumú, egetostromló Byronnak tartották, egyszersmind azonban nagyrabecsülték és szerették. Művei: *Nächte. Gepanzerte Lieder* (1838); *Der Fahrende Poet* (1838); *Stille Lieder*

(1840); *Gedichte* (4. kiad. 1846); *Lieder vom armen Mann* (4. kiad. 1848); *Janko, der ungarische Kosshirt* (3. kiad. 1870); *Mater dolorosa* (regény, 1854). B.-ről tanulmányt írt Gragger R. a «Budapesti Szemle» 1909 és Heinrich G. az Akad. Értekezések (1904) évf.-ban. Életét tárgyalja azonkívül a «Jüdisches Athenäum, Gallerie berühmter Männer jüdischer Abstammung» (1851). S. R.

7. *B. Lajos (madarasi)**, gazdaságpolitikus, B. Hugó (l.o.) fia, szül. Budapesten 1874 jún. 12. Az egyetemet u. o. végezte és ügyvédi oklevelet szerzett. 1905 óta képviselő, a háború előtt és alatt függetlenségi programmal, majd mint pártonkívül álló. Főleg agrárpolitikai és kivándorlási kérdésekkel foglalkozott és számos alkalommal tartott figyelemreméltó beszédeket. 1917-ben a Wekerle-kormányban igazságügyi államtitkár volt, 1918. a Károlyi-kormány alatt pedig az Osztrák-Magyar Bank budapesti fiókjának kormányzója lett. Emellett kiterjedt publicisztikai és tudományos irodalmi munkásságot fejt ki folyóiratokban és napilapokban. Nagyobb munkái: *Az életbiztosításról* (1895, pályadíjjal kitüntetve); *Ideálok* (politikai regény, 1895); *Új nemzedék* (u. a., 1904); *Magyar birtokpolitika* (1910); *48—67. Politikai tanulmány* (1910); *A magyar földbirtok megoszlása* (1918).

8. *B. Miksa báró, l. Madarassy-Beck Miksa.*

9. *B. Moritz*, román szerkesztő. Pápán született a negyvenes évek végén és mint iskola-igazgató és rabbi működött Bukarestben. Emellett szerkesztette a «Revista Israelita» kéthónapos folyóiratot. Egyéb műve: *Vocabular analytici ebraico-romaniste* (3. k. 1882).

10. *B. Nándor báró, l. Madarassy-Beck Nándor* címszó alatt.

11. *B. Ö. Fülöp**, éremművész és szobrász, szül. Vágújhelyen 1873. Eleinte ötvösnek készült és Budapesten az iparművészeti iskolában, később Párisban tanult. A millenniumi korona- és a háromféle kiállítási díjérem pályázatán első díjat nyert és megbízást kapott a kivitelre. A Múcsarnok kiállításain 1894 óta szerepel, de díjakat nyert külföldön is, Párisban, Velencében, Turinban, Milanóban, Rómában. Érem- és plakettgyűjteményét bemutatta az Éremkedvelők Egyesületének 1907-iki kiállításán. Érmei és szobrai az Ernst-Múzeumban a Céhbeliek kiállításain, 1924 óta pedig a Kutkiállításain szerepeltek, ahol a fiatal szobrász-nemzedék élén a haladó irányú szobrászatot képviselte. Művészete az érem és plakett terén is hosszú fejlődésen ment át. Régebbi érmei (a *Nemzeti Múzeum* jubiláris plakettje, *Rákóczi Ferenc* feje, a *Petőfi-plakett* stb.) képszerű összbenyomást, lapos mintázást, tehát gyakran festői elemeket mutatnak. A későbbiekben már a nagy plasztikával való foglalkozása érződik (*Muzsikáló angyalok, Zongoránál*). Nagyon szabású szobraival 1914. lépett a nyilvánosság elé; ezeken még az olaszországi és görögországi tartózkodásai alatt nyert hatások érezhetők (antik-szobrok, *Michelangelo*). A korábbi domborművek (*Liszt-fej, Magyar paraszt-asszony*) és szobrok vaskos, primitívsegre hajló, nem egyszer torzszerűen ható formákat mutatnak a belső tartalom és a kifejező plasztikai hatás

elérésére. 1922-ben kiállított szobrai már finomodott, egyensúlyozott formáikkal hatnak (*A hős glorifikációja, Afrodite, Judit*). Arcképszobrai leegyszerűsített formákat erőteljes jellemzéssel egyesítenek (*Móric Zsigmond, Chorin Ferenc*). Újabban épületeket díszítő domborműveket és kis bronzokat is készített. F. B.

12. *B. Salamon*, ügyvéd, jogi író, szül. Bács-topolyán 1885. A budapesti egyetemen tanult és 1910 óta u. o. ügyvéd és jogi szakíró. Szerkeszti a *Polgári Jog*-ot. Jogi szaklapokban számos értekezése jelent meg, főképp a kereskedelmi és magánjog köréből. Tagja az országos ügyvédvizsgáló bizottságnak. Önállóan megjelent művei: *A kötelesrészes jogállása* (1910); *Rendeltetések javak* (1917); *A tisztességtelen versenyről szóló törvény magyarázata* (Vámbéry Rusztemmel együtt); *Kötelemlételezés* (1921). S. R.

13. *B. Soma**, orvostanár, szül. Keszthelyen 1872 aug. 3. A budapesti egyetemen tanult s előbb a bakteriológiában volt specialista. Két évi külföldi tanulmányútjáról visszatérve a hitközség Bródy Adél gyermekkorházának főorvosa, majd a budapesti egyetem magántanára lett a gyermekkori szifilis tanából. 1919-ben a Zita-kórház főorvosa, 1921., miután kikeresztelkedett a pozsonyi Erzsébet Egyetem ny. rendes tanára a bőr- és nemibetegségek tanából. A pozsonyi egyetem Pécsre költözésekor ott lett hasonló minőségben a bőrgyógyászati klinika igazgatója.

14. *B. Vilma* szül. Magyarországon, megh. Londonban 1851. Az 1848/49. szabadságharcban a magyar hadseregnek kémszolgálatot teljesített. A világosi fegyverletétel után Londonba ment, ahol haláláig a titkos rendőrség szolgálatában állott. Németül, franciául és angolul megírta emlékiratait két kötetben: *Egy nő emlékiratai a magyar szabadságharcból* (1850). S. R.

15. *B. Vilmos*, festő, szül. Baján 1824., megh. Budapesten 1862. A táblabíró-világ egyik derék arcképfestője, az első képes élelapp «Der Zeitgeist» kiadója és torzképrajzolója Pesten (1846). Atyja bajai kereskedő, aki a múlt század 30-as éveiben költözött Pestre. 1844—46-ban Bécsben tanult, előbb Alconière-nél, majd Eybl-nél az akadémián. Már ez idő alatt küld képeket a pesti Műegylet kiállításaira (1842, 1844, 1846), még pedig arcképet, életképet (*Pihenő a korcsmában*) és szépségképet (*Odaliszka*). 1846-ban megalapítja az említett élelappot, majd 1849. Bécsbe költözött, hol Engländer S.-el együtt a «Charivari»-t indította meg, de a lap miatt fogházba zárták és kiszabadulása után Pestre utasították (1850). Az «Eulenspiegel» élelappba és számos németországi és ausztriai élelappba rajzolt. Írt hazai lapok kereskedelmi rovatába tudósításokat is. Önarképe az Ernst-Múzeumban van. F. B.

16. *B. Vilmos*, operaénekes, szül. Budapesten 1868., megh. Chicagóban 1925 dec. 1. A párisi zenekonzervatóriumban képezte ki magát s már 1892. a budapesti Operaház tagja lett. 1901—3 közt Bécsben volt ugyancsak az ottani Operaház tagja, de 1903. ismét visszaszerződtek s itt működött 1908-ig, amikor a párisi, majd madridi s végül a chicagói operaháznak tagja lett. Szerepköre a hősbariton volt s az olasz

és francia operákban, csakúgy, mint a Wagner-operákban kiváló volt.

Bede Jób, író és hírlapíró, szül. Szilágysomlyón 1868., megh. Budapesten 1919. Kolozsvárott végezte a középiskoláit, majd miután néhány évig az ottani egyetemen jogot és filozófiát hallgatott, kolozsvári lapok munkatársa lett. 1895-ben Budapestre került és attól fogva politikai és társadalmi cikkei, valamint novellái a fővárosi lapokban jelentek meg. Sokáig a Pesti Hírlap vezércikkírója, politikai rovatvezetője volt. Népszerű karcolatokat is írt. Önállóan megjelent novelláskönyvei, amelyeket élénk meseszöveg és érdekes leírásaik realizmusa jellemez: *Trifólium*; *Tárak*; *Novellák*; *Elbeszélések*. Sz. G.

Bedecken (n.), lefátyolozni, letakarni. Az esküvői szertartásnak az a része, mikor a rabbi, vagy a násznagyok fátyollal, vagy Bedecktuchal a menyasszony fejét leborítják. Csak hajdon menyasszonynál kötelező.

Bedikó (h.). *Vizsgálat*. Szűkebb értelemben az állat tüdejének a rituális vágás után való megvizsgálása. L. *Élkezési törvények*, *Séchita*.

Bedő, 1. **Mór**, jogtudományi író, ügyvéd és várospolitikus, szül. Szegeden 1879., megh. Budapesten 1928. A budapesti egyetemen tanult. A doktorátus és az ügyvédi oklevél megszerzése után Budapesten ügyvédi irodát nyitott. A kereskedelmi jog specialistája, aki az utóbbi esztendők során több szenzációs magánjogi pörben elvi jelentőségű döntések hozatalára adott alkalmat a bíróságoknak. A főváros törvényhatósági bizottságának éveken át tagja volt, a budapesti közszociális demokrata párt programjával, egyúttal a Beszkárt igazgatóságában is helyet foglalt pártjának megbízásából. Több sikeres akciót folytatott a főváros közigazgatásának és pénzügyi gazdálkodásának purifikálásáért a túltengő bürokrácia ellen az adózó lakosság védelmében. Régebben jogi irodalmi munkásságot is fejtett ki a szakajtóban. Önállóan megjelentek tollából a kereskedelmi, váltó- és csődjognak gyakorlati kommentárokkal ellátott kiadásai. Sz. G.

2. **B. Rudolf**, nagyiparos, szül. Budapesten 1893. A harc téren fél lábát vesztette. A háború után a nagybányai Phönix vegyészeti gyár társulatjónosa lett. Számos vegyészeti és közgazdasági folyóiratban jelentős szakmunkásságot fejtett ki. Sz. I.

Bedy-Schwimmer Róza, feminista politikus, szül. Budapesten 1877. Mint tisztviselő, majd a Nőtisztviselők Egyesületének elnöke megalapította a Feministák Egyesületét és nagymerű agitációt fejtett ki a nők egyenjogúsításáért. A háború alatt külföldön pacifista szellemben agitált, a forradalomban tagja lett a Nemzeti Tanácsnak, a Károlyi-kormány pedig őt küldte ki Svájcba követnek, ahol azonban nem akkreditálták, mire Amerikába költözött. Azóta New-Yorkban él. T. Zs.

Beer 1. **Károly Richárd**, festő, szül. Budapesten 1892. Első bemutatkozása itthon a Belvedere művészeti szalonban rendezett gyűjteményes kiállításán (1922) volt, mely világos színekben tartott impresszionisztikus módon festett tájképekkel és néhány figurális tanulmányból állott.

Tizenkilenc éves korában Amerikába került, hol a philadelphiai iparművészeti iskolán tanult; visszatérve Európába, Münchenben és a genfi képzőművészeti főiskolán folytatta tanulmányait. A háború alatt itthon katonáskodott, majd Svájcban telepedett le, hova budapesti kiállítása után ismét visszatért. F. B.

2. **B. Péter**, pedagógus, szül. Neubidchóban (Csehország) 1758 febr. 19., megh. Prágában 1838 nov. 10. Gyermekkorában egyidejűleg Talmudot és latin nyelvet tanult s mindkét tanulmányi ágat folytatta Prágában, majd Pozsonyban és Bécsben, ahol II. József császár ediktuma következtében az egyetemet is látogathatta. Bécsben magántanító volt és a keresztyén pedagógusok között is több jóbarátot szerzett. 1785-ben meghívták Nagymartonba, ahol mint német tanító működött 1815-ig és így ő volt az első Magyarországon, aki mint szakképzett világi pedagógus nyert alkalmazást zsidó iskolában. Később Prágába hívták meg az ottani zsidó főiskola etika, történelem, földrajz és a természettudományok előadójaként. Ezt az állást általános nagyrabecsüléstől övezve töltötte be élete nyolcvanadik évéig. Az osztrák zsidók művelődésében való jelentékeny részét általánosan elismerik. Nemzedékek nőttek fel keze alatt s tanítványai a zsidó ismeretek mellett nagy világi műveltségre tettek szert. Művei: *Toldos Izráel* (Prag 1796), mely egyik legrégebbi formája a későbbi zsidó-történelmi tankönyveknek; *Dasz Izráel* (1808), bevezetés a hit- és erkölcs-tanba; *Das Judentum oder die Grundsätze der jüdischen Religion nach Maimonides* (Prag 2. köt.); *Geschichten, Lehren und Meinungen aller religiösen Sekten der Juden* (Brünn 1827), amely Ausztrián kívül is azonnal elterjedt és nagyon népszerű volt a keresztyén körökben is; *Das Handwörterbuch der deutschen Sprache* (Wien 1827. 2. köt.); *Ceremonialgesetz der Juden* (Prag 1818); *Leben und Wirken der R. Moses Maimonides* (u. o. 1834); *Selbstbiographie* (u. o. 1838); *Reminiszenzen* (u. o. 1835); *Über Literatur der Israeliten in dem oesterr. Kaiserstaate im letzten Dezennio des 18. Jahrhunderts*. (Sulamith folyóirat 2. évf. 1. kötetében és folytatása az *Annalen der Litteratur und Kunst in dem oesterr. Kaiserstaate* IV. (1805) évf.-ban jelent meg.) Ezekon kívül több tankönyvet írt 1808—36. között. B. élete szakadatlan harc volt az elfogultság és fanatizmus ellen s míg állami részről kitüntetésekben és elismerésekben részesült, hitsorsosai nem méltányolták eléggé nagyszerű tevékenységét. S. R.

Bézsasz ha-Sem, (h.). *Isten segítségével*. Levelek és okiratok szokásos bevezetése, amelyet a megszólítás fölé írnak, de a két szó kezdőbetűit (b. és h.) csupán. Nem csak héber, vagy jiddis, hanem másnyelvű írások fölé is alkalmazták ezt az ajánlást és a vallásos zsidók között Magyarországon is dívik.

Befarheszjó, vagy korrumpálva *befreszjó*: a nyilvánosság előtt. Olyan értelemben használják a B. szót, ha valaki például a nyilvánosság előtt szegi meg a törvényeket. Így ha szombaton nyilvánosan dohányzik, nem rituális kosztot eszik, vagy becsmérlő szavakkal illeti az erkölcsi fel-

fogást és a jogrendet. A törvény nyilvános megszégése szigorúbb megítélés alá esik a talmudi jogban, mert a példaadás veszedelmével fenyegeti a közszellemet.

F. M.

Begyedim (*h.*) *ruhák*, különösen a halotti ruhák, 1. *Tacharichem*.

Béhaaloszchó, hetizsakasz, mely *Mózes 4.* könyve 8. fejezetének elejétől a 12. fejezet végéig terjed. Rövid tartalma: A mécsesek elhelyezése, a leviták elkülönítése, a második peszach törvénye, a taborbaszállás és az indulás rendje, az ezüstitrombiták használata, Izrael és Chóbáb. A nép elégedetlensége, Aron és Mirjam Mózes ellen. A hetizsakaszhoz tartozó prófétai rész, *Zachariás* könyve 2. fejezetének 14. versétől a 4. fejezet 7. verséig terjed. A tórai és prófétai rész között az az összefüggés, hogy ez utóbbiban is a szentély menorájáról, mécseseiről van szó. F. D.

Béhár hetizsakasz, mely *Mózes 3.* könyve 25. fejezetének elejétől a 26. fejezet 2. verséig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Társadalmi törvények. A hetizsakaszhoz tartozó prófétai rész *Jeremiás* könyve 32. fejezetének 6. versétől a 27. versig terjed. A tórai és prófétai szakasz között az az összefüggés, hogy mindkettőben birtok- és rabszolgaeladásról van szó. Néha a naptári beosztás folytán a következő hetizsakasszal olvastatik együtt (Béhar-Béchu-kószáj).

F. D.

Behemót. A Jób könyvében leírt óriási állat, amely alatt rendszerint krokodilust értenek. Miután Egyiptomon kívül sehol sem található krokodil, valószínű, hogy a bibliai szerző a Nilusban látta és ennek alapján ábrázolta ezt a szörnyeteket. Ujabbán a B. szót úgy fogják fel, mint a «béhémo» (állat) szó többesszámát, (béhémosz, behémót) amely tehát nem az állatok egy különleges fajtáját jelenti. A B. szó a magyar nyelvhasználatban nagyot, óriásit jelent.

F. D.

Behr Dezső, nagykereskedő, kormányfőtanácsos, szül. Kecskeméten 1868. febr. 4. Iskoláit Budapesten és Bécsben végezte, majd hosszabb külföldi tanulmányutakat tett. 1898-ban alapította meg a Behr és Flusser textiláru nagykereskedelmi és kikészítő céget, mely rövidesen az ország egyik legnagyobb és legjobb hírű ilyenmű cégévé fejlődött. A kereskedelmi életben intenzív részt vesz mint a Magyar Kereskedelmi Csarnok elnöki tanácsának, az OMKE, az OHE és más egyesületek és vállalatok igazgatósági tagja. 1903-ban kereskedelmi tanácsos lett. 1924-ben kormányfőtanácsossá nevezték ki. Az összes szaklapokban és egyes napilapokban állandóan jelennek meg közgazdasági vonatkozású cikkei.

V. A.

Bein, 1. *Károly*, tanár, szül. Baranyamágyoson 1853., megh. Budapesten 1907. A műegyetem elvégzése után a reáliskolát végzi el, 1874. a műegyetemnek lesz hallgatója. 1878. kerül az Országos Rabbiképző intézetbe, ahol matematikát, fizikát és természetrajzot tanított az alsó tanfolyamon. Több jeles munkát írt, biztosítási mennyiségtanát az Akadémia pályadíjjal tüntette ki. Az izr. tanítóképzőben és keresk. Akadémián is tanított.

S. R.

2. *B. Nátán*, rabbi, szül. Sárospatakon 1825., megh. Lemesen 1906. Morvaországi jesivákon

tanult s főleg Kvets Salamon híres leipniki rabbit hallgatta. Első rabbiállása a Kassa mellett levő «Öt falu» volt, majd negyven éven át Lemesen működött és nagy talmudtudós hírében állott; sok tanítványt nevelt.

S. R.

Beke, 1. *József*, mérnök nyug. miniszteri tanácsos, szül. Pápán. (Veszprém vm.) 1867 aug. 22. A budapesti műegyetemen végzett tanulmányai után a hidépítészet híres tanárának Kherndlnek asszisztense lett. A mechanikai tanszék mellett is asszisztensként működött. 1892-ben a kereskedelmi minisztérium hidépítési osztályában működött, ahol 1920-ig, nyugdíjaztatása idejéig dolgozott. Rövidesen főmérnök, műszaki tanácsos majd főtanácsos és miniszteri tanácsos lett. A budapesti Ferenc József-híd, a Margit-híd margitszigeti lejárójának, az Erzsébet-híd, az átalakított Lánchíd tervezésében és kivitelében is jelentős része volt. Nagyobb műve még a győri Duna-híd terve. A szakirodalom terén is dolgozott. Ismertebb munkája Richterrel együtt írt műve: *Vasbetétes betonszerkezetek* (1903). Több grafosztatikai és hidépítési tárgyú értekezése jelent meg magyar, német és amerikai szakfolyóiratokban. A Technika Világa c. összefoglaló munkában a hidépítésről szóló fejezetet írta.

2. *B. Manó**, matematikus, egyetemi tanár, szül. Pápán, 1862 ápr. 24. Tanulmányait a budapesti egyetemen és műegyetemen végezte s miután előbb a gyakorló főgimnázium tanára és egyetemi magántanár volt, 1900. kinevezett ny. r. egyetemi tanárnak. 1914 óta az Akadémiának is rendes tagja volt. 1922-ben nyugalmába vonult s attól kezdve az Athenaeum könyvkiadóvállalat matematika-természettudomány kiadványainak szerkesztője. Számos kitűnő értekezést írt különböző folyóiratokba a matematika a természettudományok és pedagógia köréből azonkívül sok középiskolai tankönyvet. Nagyobb önállóan megjelent munkái: *A legkisebb működés elve a Gauss-féle görbület-elmélet alapja* (1884, németül is); *Bevezetés a differenciál- és integrálszámításba* (1908, Franklin Népszerű Főiskolai Könyvtára); *Differenciál- és integrálszámítás* (2 köt. 1910); *A matematika-tanítás reformja* (1909, u. a. németül 1910, Mikola S. ral); *Vizsgálatok az analitikai függvények elmélete köréből* (1914); *Les resultats obtenus* (1914); *A hatványsorok kompozíciója* (1915); *Differenciál- és integrálszámítás* (1916); *D. terminánsok* (1925); *Analytikus geometria* (1926)

3. *B. Odön*, nyelvész, tanár, szül. Komáromban 1883. A budapesti egyetemen tanult s 190 áll. főgimnáziumi tanár, a kommün alatt a finn-ugor nyelvészet megbízott előadója lett. A világháborúban a fogolytáborokban a cseremisz nyelvét tanulmányozta. Értekezései a Nyelvtudományi Közleményekben, Keleti Szemlében és «Magyar Nyelvőr»-ben jelennek meg. Főbb művei: *A páparvidéki nyelvjárás* (1905); *A vog határozók* (1905); *Északi osztják szójejegyz.* (1907—1908); *Finn-ugor határozós szerkezet* (1914); *Cseremisz nyelvtan* (1911). Ujabbán budapesti zsidó gimnázium tanára.

S.

Béke (*h. sólom*), eredetileg a «termékenysé és «egészség» megjelölése is volt héber nyelv

(Jer. 29, 7; Jób. 15, 21; Jesája 48, 18; Zsolt. 122, 6; Abot 3, 2). Mint üdvözlési forma a legrégibb azok között, amelyek ma is használatosak. A zsidó üdvözlési forma máig is a «Sólam» s ugyanígy üdvözölte már Jákob patriarcha is a pásztorokat (Genes. 29, 6), József testvéreit (Gen. 43, 27). A B. kifejezés tehát eredetileg a barátság megjelölése volt; a B. tehát a harc ellentéte; jelenlenti még a szív és kedély B.-jét is, a rossz által okozott elégedetlenséggel szemben. A B.-t a zsidó felfogás Isten áldásának tartotta, mert Isten a B. teremtetője (Jesája 45, 7; v. ö. Jes. 57, 19; Genes. 15, 15; Zsolt. 29, 11; 147, 14). A messiási kort (I. Messiás) az örök békével színezte ki a zsidó felfogás, amelynek ez legsajátabb terméke és adománya az emberiség részére. A próféták az egész világra s valamennyi népre kiterjedő egyetemes B.-ről beszélnek. Jesája szerint a messiási korban minden nép és minden ember Isten útján jár, Isten itél felettünk s az örök béke idején a háború többé ismeretlen lesz örökre (2—4). Azonkívül az állatokra is ki fog a B. terjedni. (11. 6—9) Ez oly gondolat, amely sehol máshol nem található fel. Micha próféta szerint is minden élőlény örvendeni fog az örök B.-nek (4. 4). «B. fejedelme» néven említi Jesája a Messiást (9, 6; v. ö. 60, 17; 66, 12; Zacharja 9, 10). Az apokrifák közül főképp Szirach domborítja azt ki (18 és 25), de a rabbinikus irodalom még nagyobb jelentőséget tulajdonít annak s azt a legfőbb jónak tekintí. Zsidó és pogány közt a B.-re törekvést kötelességnek tartja, amely mellett a nemzsidó igényjogosultságát a zsidó könyörületességre állandóan hangsúlyozzák (Gittin 59b, 61a). A Talmudban ez áll: «Az egész Tóra csupán a B. kedvéért létezik». (Gittin u. o.); «Három dolgon épült fel a világ: igazságon, jótékonyágon és békén» (Abot 1, 18); «Szeresd a B.-t és törekedj a B.-re», mondta Hillel (Abot 1, 12); «B.-szerzés a jótékonyáshoz hasonlatosan mindkét világon haszonnal jár» (Peah 1, 1); «Isten neve B.»; (Sábbát 10b); «Nagy dolog a B., mert a papi benedikció is B.-vel végződik» (Szifré, Num. 6, 26); «Járj elől az embereknek B.-vel való üdvözlésében» (Beráchót 17a); «Aki saját házában B.-t teremt, annak nagyobb az érdeme, mintha az egész Izráelben csinálna B.-t» (Abot d'R N. 28, 43a); «Ha a zsidók idolatrák volnának, de ugyanakkor B. uralkodna köztük, Isten azt mondaná: nem haragszom, mert B. van köztük» (Gen. R. 38b).

S. R.

Brokolom, Guttmacher (Jew. Encycl.); M. Lazarus, Ethik d. Judentums; Earenreich, Der Geist d. Talmud; Taylor, Sayings of the Jewish Fathers.

Békési Antal*, novellista és regényíró, szül. Szentesen 1859., megh. Szegeden 1907. 1878-ban Budapesten az újságírói pályára lépett. 1880-ban Szegedre költözött mint a Szegedi Napló munkatársa. 1899-ben nagy vidéki lapszerkesztője lett. Jelentékeny szerepet játszott Szeged politikai életében. Egyik alapítója volt a Dugonics-társaságnak, amelynek irodalmi céljait mint főtítkár is szolgálta. Kiváló érdemei vannak a vidéki hírlapírók szociális helyzetének javítása körül, amelyet mint a Vidéki Hírlapírók Szövetségének alelnöke törekedett előmozdítani. Mint szépirodalmi író is feltűnt. Már *Bíró előtt* c. első kötetében

a magyar népelet kitűnő megfigyelőjének és színes tollú megelevenítőjének mutatkozott. Egyéb munkái: *A kálvárián* (1894); *A kis regényhősnő* (1895); *Az asszony tétél* (1897); *Egy kis battiszturuha és más történetek* (1899).

E. G.

Békés, nagyk. Békés vármegyében, 26,826 túlnyomóan magyar lakossal. Kongresszusi alapon szervezett zsidó hitközségét autochton magyar zsidók alapították a múlt század hetvenes éveiben és ma 96 családban 250 lelket számlál, 109 adófi. etóvel. Ezek között 58 kereskedelemmel, 12 iparral foglalkozik, 7 tagja az orvosi, 1 pedig az ügyvédi pályán működik. 2 nagykereskedő, 3 köztisztviselő, 6 magántisztviselő, 8 magánzó. 1910-ben még 446 lelket számlált a hitközség, ez a szám a háború és a forradalmak után az elköltözések következtében majdnem 200 lélekkel mecsökkent, ami komoly veszedelemmel fenyegeti a hitelet fejlődését és csak a tagok áldozatkészségének köszönheti a hitközség, hogy intézményeit mégis fenttarthatja. Az utolsó esztendőben is 10,000 P-t állított be a költségvetésbe, hiteleti, filantropikus és szociális célokra 4000 P-t költött. Az alapítók nevét ma már nem lehet megállapítani, mert a hitközség jegyzőkönyvei (több értékes ereklyével és emlékekkel) a román megszállás alatt elpusztultak. De már fejlődésének első periódusában is kedvezőtlen gazdasági viszonyokkal küzdödhett a hitközség, ami abból látszik, hogy 1852. gróf Wenckheim A. József 50 pengőforint kölcsönrel segítette meg, a még megmaradt okmány bizonyossága szerint. Úgy látszik, komoly berendezkedése miatt verte magát adósságba, mert már 1850. alapította meg a Chevra Kadisát, amelynek első alapszabályait a hitelesítési záradék szerint Ilovics Miklós közíg. szolgabíró hagyta jóvá, 1861. pedig Frey Lipót orvostudor kezdeményezésére az iskolát, amely még ma is fennáll és terjeszti a magyar kultúrát. A hitközség ügykezelése elejétől fogva magyar volt, iskolájában is már alapításának évében rendszeresítette a magyarnyelvű oktatást. Az említettekén kívül más jóléti szervezetek is működnek a hitközségben: a Nőegylet, amely 1865., a Bikur Cholim (betegsegélyző), amely 1894. és a Malbis arumim (szegényeket ruháztató), amely 1895. alakult meg. 1909-ben Löwy Jakab volt hitközségi alelnök és néhai Weisz Ármin támogatásával a mai kornak megfelelő új templomot épített. Istentiszteleti rendjében az első rabbijától: Fonféder Mordechájától (szül. 1836. Nagysallón, megh. 1867. Békésen) örökölt tradíciót követi és e szellem fentartásán fáradozik mostani rabbija: dr. Winkler Sándor is. A világháborúban 30 tagja vett részt, sokan kitüntetéset kaptak, nyolc elesett. A hősi halottak nevét a város közepén álló emlékszóbor és a zsinagóga falán elhelyezett emléktábla örökítette meg. A forradalmak és ellenforradalmak megpróbáltatásait a B.-i hitközség sem kerülte el. Fischof Dávid kereskedő 1920. Budapesten vértanúhalált halt. A hitközség élén állnak: dr. Frey Géza orvos, elnök; Farkas Mór kereskedő, alelnök; dr. Sarkadi M. orvos, gazd. előjáró; Pintér József, Morgenbesser kereskedő, gondnokok; Berger J. L. kereskedő, pénztárnok;

Kellner B. kereskedő, ellenőr és Widder Miksa ny. tanító, jegyző.

Békéscsaba, nagyk. Békés vm., 42,335 lakossal. A régi egységes hitközség 50 tagja 1883. külvált és Tafler Bernát, Silberstein Ignác, Ammer Dávid, Hesszer Fülöp kereskedők és Rosenbaum József sírkőfaragó kezdeményezésére megalapította az orthodox hitközséget, amely ma már 168 családban 700 lelket számlál 120 adófizetővel. Tagjai között van: 1 nagykereskedő, 118 kereskedő, 2 nagyiparos, 15 iparos, 2 gazdálkodó, 1 orvos, 1 malomtulajdonos, 4 tanító, 5 magántisztviselő, 7 köztisztviselő, 5 magánzó és 1 munkás, a többi más foglalkozási ágakban. Kilencen élnek közadakozásból és 1 munkanélküli. Fejlődése lépésről-lépésre történt. Eleinte csak bérelt imaháza volt, 1884. már magyarnyelvű oktatásra berendezett elemi népiskolája volt, amelyet az ideiglenes templom épületében helyeztett el. Ez időtől fogva kitartóan arra törekszik, hogy egyéb intézményeit is kiépítse. 1885-ben házat vesz a rituális fürdő számára, amelyet 1901. modernebb felszereléssel más házba helyeztett át. 1893-ban új telket vásárolt, az ide szánt templomot 1894. (mór stílusban, Michay Sándor tervei szerint), az iskolát és rabbi-lakást csak 1904. építette fel. Van még két más imaháza is, az egyikben a 25 tagot számláló szefard ritusúak végzik istentiszteleteiket. Fennállása óta nagy gondot fordít a hitközség az ifjúság vallásos nevelésére és elemi iskolája mellett megfelelő könyvtárral ellátott Talmud-Tórát létesített, amelynek ellátásához Rasofszki Fülöp 11 hektár szántóföld alapítvánnyal járult hozzá. Grünwald Kálmán és Silberstein Ignác és neje szintén létesítettek jelentősebb alapítványt a Talmud-Tóra támogatására. 1885-ben megalapítják a Chevrasz Anijim egyletet, 1926. a Chevra Kadisát, mindkettőt a hagyományos jótékony és kegyelet szellemében. 1928. évi költségvetésébe 23,600 P-t állított be a hitközség. Hiteleti célokra 18,000, filantrópikus célokra 6000 P-t fordít, jóllehet, hogy tagjainak gazdasági helyzete a háborút követő válságokban erősen leromlott. 54 tagja vett részt a világháborúban, 5 elesett. A hitközség élén állnak: Fonféder Mózes nagykereskedő, elnök, Grünwald Mór fakereskedő, alelnök, Silberstein Izrael kereskedő, pénztárnok, Frisch Ferenc, Herschkovits Adolf kereskedő, gondnokok, Fisch József ker. utazó ellenőr, Grinsztler Ernő bőrkereskedő, gazda, Singer Manó nyug. igazgató-tanító, jegyző. A kongresszusi hitközség az 1830—40 közti években alakult. Alapítói Lamberger József, Freund Ábrahám, Schwarc Dávid, Grüner Fülöp és Riesz Dávid, a környező falvakból beköltözött kereskedők voltak, akik egykorú feljegyzések szerint valamennyien zsák és ponyvavászon árúsításával foglalkoztak. A hitközség első elnöke Lamberger József volt, első rabbiul pedig Hirschfeld Józsefet választották meg, aki 1879. bekövetkezett haláláig vezette a hitközséget. Az ő működése alatt létesült az első hitelesanyakönyv. A hitközség 1896. tagjainak önkéntes adományából építette fel templomát. Három tanerős iskolája 1865. létesült s kezdetől fogva magyar nyelven folyik benne a tanítás. 1921-ben a hitközség polgári fiúiskolát

létesített. Csak egy osztálya nyílt meg a polgári iskolának, melyet a tervek szerint évről évre fokozatosan akartak fejleszteni, de anyagi okok miatt az iskola már az első tanév végén megszűnt. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa, melynek Herczog Henrik dr. az elnöke, az 1928. létesült Aggok Háza, a Nőegylet, amely Rosenthal Adolfné elnöklete alatt áll és az Omike B.-i fiókja, mely Révész Fülöp dr. vezetése alatt énekkart tart fenn és kulturális előadásokat rendez. Talmud Tórája nincs a hitközségnek, de Silberfeld Jakab dr. főrabbi vezet egy héber tanfolyamot, melyet 20 növendék látogat. A hitközség területéről elszármazottak közül országos hírnévre tettek szert Perlott Csaba Vilmos festőművész (l. o.) és Engel Iván zongoraművész (l. o.) A hitközség tagjai közt előkelő társadalmi pozíciót töltöttek be: Tardos Dezsó dr. hitközségi elnök, a Kereskedelmi Csarnok elnöke, aki évekig volt a város helyettes rendőrkapitánya, Csillag Ignác, a Ferenc József-rend lovagja és néhai Reisz Miksa dr. városi tiszti orvos. Sokan létesítettek nagyobbarányú ipari és gazdasági vállalkozást, így: Rosenthal Márton, az Első Békéscsabai gőzmalmot, Deutsch Vilmos és Iván — akik a maguk szakmájában országos tekintélyek — a Hubertus kötszőgyárat, mely 535 munkást foglalkoztat, Teván Adolf könyvnyomdát és országos hírv kiadóvállalatot, Lóvy Albert faipari vállalatot, Kugel Sámuel vasnagykereskedést, Stern Samu és Steinberger Imre a Békéscsabai Áruforgalmi Rt.-ot, mely 40 tisztviselőt és 100 munkást foglalkoztat. A hitközség tagjai közül nagyobb mintagazdaságot Rosenthal Adolf gőzmalomtulajdonos vezet, aki 6000 hold földön gazdálkodik. A hitközség területén több munka jelent meg, így Révész Fülöp dr. *A békéscsabai izraelita hitközség múltja és jelene* c. könyve (1926), továbbá Silberfeld Jakab dr. (l. o.) könyvei. A hitközség 56,000 pengős évi költségvetéssel dolgozik, melyből 11,000 pengőt fordít szociális és filantrópikus célokra. A hitközség anyakönyvi területéhez Újkígyós község tartozik. A hitközség lélekszáma: 1200, a családok száma 290, adót 433-an fizetnek. Foglalkozás szerint: 11 nagykereskedő, 7 gazdálkodó, 16 szabadpályán levő, 2 tanító, 124 kereskedő, 13 ügyvéd, 8 köztisztviselő, 1 művész, 1 munkás, 10 nagyiparos, 21 orvos, 86 magántisztviselő, 2 vállalkozó, 41 iparos, 3 mérnök, 22 magánzó, 21 közadakozásból élő és 83 egyéb. A világháború alatt a hitközség a menekültek számára népkonyhát tartott fenns volt egy bizottsága, mely hadisegélyben részesítette az arra rászorultakat. A hitközségnek a világháborúban részt vett tagjai közül 18-an estek el. A hitközség mai vezetősége: Silberfeld Jakab dr. főrabbi, Tardos Dezsó dr. elnök, Stern Sámuel gazdasági előljáró, Csillag Ignác kultuszelőljáró, Prónai Ernő dr. iskolaszéki elnök, Hoffmann Lajos dr. ügyész, Schwarc Márkus és Benjámín Jakab gondnokok, Hauer Fülöp pénztárnok, Klein Gyula főkantor és Drégely Lipót titkár.

Békésgyula, rtv. 24.908 lak. A B.-i kongresszusi hitközség 1853. okt. 19. alakult meg. Alapítói: Hoffmann Móritz, Bact Salamon, Löfner Móritz, Grünwald Fülöp és Billitz Vilmos voltak,

akik többnyire a közeli községekből költöztek be. A hitközség első rabbijául Baruch Leopoldot választotta meg, akinek működéséről nincsenek feljegyzések. Az első előljáróság tagjai: Wallfisch B., Spitzer Áron, Kálmán Mór és Leder Salamon voltak. A hitközség 1873. építette fel templomát tagjainak önkéntes adományaiból. 1865-ben létesült elemi iskolája, két tanerővel. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa, amelynek Reisner Ede az elnöke, a Nőegylet, mely Reisner Edéné és Adler Ignácné vezetése alatt áll és a zsidó Kultúregylet, mely zsidó vonatkozású irodalmi előadások tartásával intenzív kulturális tevékenységet fejt ki. A hitközség tagjai közül nagyobb arányú ipari vállalkozásokat létesítettek: Weisz Mór kötött- és szövöttárugyárat, Reisner Ede az Első Gyulai Gőzmalom r.-t.-ot és Reisner Emánuel gyufagyárat, mely vállalatok mind sok munkást foglalkoztatnak. A hitközség évi költségvetése 22,475 P., melynek egy részét szociális és filantropikus célokra fordítja. A hitközség kezelésében van több jótékony célú alapítvány, melyeket Reisner Emánuel, Weisz Mór, Mérő Samuné és Koppich Frigyes létesítettek. A hitközség anyakönyvi területéhez Gyulavári, Kétegyháza és Doboz községek tartoznak. Lélekszáma 600, családok száma 200, adót 192-en fizetnek. Foglalkozás szerint: 3 nagykereskedő, 1 gazdálkodó, 1 tanító, 1 katona, 149 kereskedő, 6 ügyvéd, 5 köztisztviselő, 1 munkás, 3 nagyiparos, 8 orvos, 10 magántisztviselő, 5 iparos és 3 magánzó. A hitközségnek a világháborúban résztvevő tagjai közül 19 esett el. A hitközség mai vezetősége: Adler Ignác főrabbi, Reisner Ede elnök, Silberstein Izidor alelnök, Neumann Jónás és Klein Ferenc templomi előljárók, Schön Vilmos pénztáros, Gábor Imre ügyész, Klein Jenő kántor és Lidet Ábrahám előimádkozó.

Békessy Imre* író és hírlapíró, szül. Németkeresztúron 1887 okt. 13-án. Korán újságíró lett és közgazdasági eleven riportjaival tűnt fel már a háború előtt. 1919-ben Bécsbe költözött s ott a «Die Borse» címen lapot alapított, melynek szerkesztője lett. Később «Die Stunde» címen alapított és szerkesztett politikai napilapot 1927-ig. Karl Krausz, a «Fackel» szerkesztője és főleg Fr. Austerlitz, az «Arbeiterzeitung» szerkesztője körbe fogták, mire B.-t letartóztatták, de csakhamar tisztázta magát a vádak alól és Budapestre költözött, ahol megalapította a német nyelven Budapesten és Bécsben megjelenő «Panoptikum» c. havi szemlét.

Béla, 1. Henrik*, publicista, szül. Tarnowban 1864. Mint árva gyermek alig egynéhány éves korában Magyarországra került. Rákosi Jenő, akinek figyelmét fel tudta kelteni, 1889. a Budapesti hírlap szerkesztőségébe hívta meg. Azóta főképpen politikával foglalkozott és mint politikai tudósító, majd mint vezércikkíró nagyszabású tevékenységet fejtett ki. 1908-ban alkotmánypárti programmal, mint a trencsényi kerület képviselője, bekerült az országgyűlésbe. 1910-ben ismét ugyanez a kerület juttatta mint pártönkívüli jelöltet mandátumhoz. Önállóan megjelent munkája *A kis herceg* c. gyermekregény.

Béla, 2. Pál szemorvos, szül. Tolnán 1865 jan. 20. Egyetemi tanulmányait Bécsben és Budapes-

ten végezte. A szem-, majd a sebészeti klinikán működött rövid ideig, azután 1897. a Fehérkereszt kórház szemészeti osztályának főorvosa lett. Ugyanekkor főorvosa lett a Charité poliklinikának 1900. az Erzsébet-szegényház rendelő orvosává nevezték ki. 1902 óta a budapesti állami gyermekmenhely szemészfőorvosa. A világháború alatt a Zita kórház szemészeti osztályának főorvosa volt. A hitközségi életben is részt vett és sokáig tagja volt a kórházi és egyéb bizottságoknak. Ő ismerte fel elsőnek a szem látóhártyájában a «cysticercus» nevű élősdit. Az újszülöttek gennyes szemgyulladásának gyógyítása körül új kezelési eljárásokat kezdeményezett, melyeket azóta általánosan elfogadtak. Számos tudományos cikke jelent meg

V. A.

Béla (IV.) király zsidótörvénye. 1251 dec. adatott ki és sokáig alapul szolgált a magyar zsidók jogainak. A hét esztendővel azelőtt kiadott osztrák zsidótörvény alapján készült, amely az akkori jogfelfogáshoz viszonyítva igen kedvezően szabályozta a zsidók jogi helyzetét. IV. Béla mindössze kisebb-nagyobb módosításokat tett az eredeti szövegen és mint kiváltságlevelet adta ki a magyar zsidók számára. A magyar állami és jogi viszonyok szemelőttartásával készült el az eredeti osztrák törvénytől eltérően hol a zsidók javára, hol hátrányára. Azokat a rendkívül szigorú büntetéseket, amiket az osztrák törvény a zsidók ellen elkövetett bűntettekre szab, Béla leenyhíti. Leszállítja a zsidók bántalmazóira kiszabandó pénzbírságot, de ugyancsak következetesen lecsökkenti a zsidókra kirótt büntetéspénzeket is. Az osztrák törvény kézcsonkítási büntetésével szemben, amire a zsidó megsebesítőjét ítéli, ha a pénzbírságot nem fizeti le és azt, aki zsidón erőszakot követ el, más méltó büntetést ír elő, olyat, amely felér a kézcsonkítással. Az osztrák törvény irányelve az, hogy keresztény zsidó ellen csak úgy bizonyíthat, ha van zsidó tanuja is. Béla törvényében is megvan ez az irányelv, de kivételt tesz megdönthetetlen esetekben, vagy akkor, ha a zsidó tanu nélkül állítja, hogy kereszténynek zálogot adott és ez azt tagadja, bizonyításul erre elég tulajdon esküje. Az osztrák törvény megítéli a zálog után járó tőkét és a kamatot is a zsidónak, ha nála keresztény lopott holmiját zálogosították el, Béla viszont az önhibáján kívül kárba esett tulajdonosnak elengedi a kamatok megfizetését. Az osztrák törvény igen magasán megállapítja a kamat maximumát, Béla egyáltalában nem állapítja meg, mert az egyház kamatvételi törvényt nem engedélyezett. Zsidó meggyilkolásával gyanúsított keresztényt az osztrák törvény párbaj által eldöntendő istenítélet elé utalja, Béla ezt oly módon változtatja meg, hogy a párviadalnak csak akkor van helye, ha a vádat igazságos és valószínű okok támogatják. Ez a törvény, ellentétben az osztrák joggal, magában foglalja egyben a zsidók fegyverviselési jogát is. Az osztrák törvény megszünteti azt a régi szokást, hogy a király, az országnagyok és földesurak a jobbágyok házaiba szállhattak; Béla ezt úgy módosítja, hogy a zsidók házaiba nem fogunk szállni. Ennek az a magyarázata is lehet, hogy csak a

maga részéről mond le a régi jogról, de az fennáll továbbra is az országnagyok és földesurak számára. Az osztrák törvény a Mózes öt könyvére való eskütételre csak a fejedelem előtt kötelezi a zsidót, Béla az ünnepeles eskütétel alól csak akkor menti fel, ha a vád csekély fontosságú. Végül az osztrák törvény minden pert, amelyet zsidó ellen indítottak, a zsidóbíró, még pedig a rabbik és egyéb zsidó törvénytudósok gyűlékezete elé utalja. Béla ezt csak zsidó peresfelekre teszi kötelezővé. Béla törvényének egyik fő érdeme, hogy a zsidók jogait jobban és erélyesebben megvédi, mint az osztrák törvény. Így például, ha a keresztény zálogadó úgy kívánja, eskütételre kötelezi a zsidót, ha nála zálogbাহagyott tárgyak tűzvész, vagy rablás miatt elvesztek. Béla csak indokolt esetben írja elő az esküt, mert ha a zálogtárgyak elvesztése köz tudomású, eskütétel alól felmenti a zsidót. A törvény a zsidók személyét, életét, vagyonát erélyesen védelmezi, az egész országban háborítatlan mozgási szabadságot biztosít számukra, üzletüket oltalmazza és vallási meggyőződésüket és szertartásaikat tiszteletben tartja. A törvény utolsó pontja a törvényben foglalt ilyértelmű jogok mellett fentartja a zsidók régebbi jogait is és elrendeli azon városbíró elmozdítását, aki a zsidókkal szemben jogtalanságot követ el. Mindössze ott szorítja meg a törvény a zsidók jogait, ahol kimondja, ellentétben az osztrák törvénnyel, hogy a zsidóknak az országnagyok által elzálogosított jószágok ki nem váltásuk esetén sem maradhatnak meg zsidó kézen. Amíg valamely keresztény a zálogbirtokot ki nem váltotta, a zsidó csak a jószág javadalmait élvezheti, de a benne lakó keresztények felett semmiféle fennhatóságot nem gyakorolhat. Béla zsidótörvénye nem a magyar zsidók jogi és társadalmi életéből következett, hanem csupán az osztrák törvényt alkalmazta a magyar zsidóságra, mert Béla felismerte azokat az anyagi előnyöket, amelyek a törvény életbe léptetésével a koronára származnak. Ezzel aztán több régi nyomasztó határozat érvényét veszítette, mint p. o. a zsidó-jel (l. o.) kötelező viselete, de érvényre jutott az az eddig Magyarországon ismeretlen jogelv, hogy a zsidók a kamara szolgálai, (l. *Kamaraszolgaság*) mint ilyenek a korona tulajdonába tartoznak és királyi oltalom alatt állanak. Kitűnik ezekből a törvény-cikkekből is, amelyekben a zsidók viszálykodása fölött való bíraskodás jogát a király maga, vagy kancellárja hatáskörébe utalja és a kirótt pénz-bírságot és elkobzott vagyont a kincstár számára foglalja le. A törvény nehezen jutott érvényre, mert csak egy hivatalos példány adatott ki, ami sok baj előidézője lett a zsidók és a városi hatóságok között. Ezek a törvény hitelességét kétségbe vonták, úgy, hogy a zsidók kénytelenek voltak sérelmeikkel a királyhoz fordulni. Béla a zsidók kérésére 1256. több hiteles példányban lemásoltatta és királyi pecsétjével ellátta. Béla halála után, főleg pedig a vegyesházi királyok uralma alatt Béla zsidótörvénye mindinkább feledésbe jutott. A zsidók jogalapja egyre jobban ingadozott és Nagy Lajos alatt történt száműzetésük után (l. *Kiűzetés*) voltaképen semmiféle jog-

alapjuk nem volt, ami védelmet nyújthatott volna számukra a kényurak zsarolásai, a lakosság gyűlölete és a városok önkénye ellen. Egy mentesség kínálkozott mindössze: érvényre juttatni ismét IV. Béla elfeledett zsidótörvényét. Székesfehérvári Salamon, mint a magyar zsidóság megbízott képviselője járt el az ügyben és Zsigmond királlyal sikerült keresztülvinnie, hogy 1396. elrendelte a székesfehérvári káptalannál, «keres-tesse és találta fel a szóban forgó levelet», a levél hiteles másolatát pedig «jogaik megszerzése céljából adja ki a nevezett Salamonnak és a királyságában levő egyéb zsidóknak». A kiváltságlevél valóban előkerült és egészen a mohácsi vészig ez alkotta a zsidók jogállapotának alapját. Az akkori idők rendellenes viszonyai miatt azonban a kiváltságlevél csak azoknak nyújtott védelmet, akik azt fel is mutathatták. Ezért szüksége mutatkozott annak, hogy több másolatát megszerezzék. 1406-ban Budáról való Saul és Pestről való Saul kieszközölték, hogy a székesfehérvári káptalan IV. Béla kiváltságlevelét «a két Saul sa Magyarországon lakó többi zsidó számára, nagyobb biztonságuk s az igazság kedvéért» újra átíratta és hitelesíttette. Egy negyed századdal később, 1431. egy Farkas nevezetű soproni zsidó, mint a zsidók megbízott képviselője, a székesfehérvári káptalan által kiállított másolatot ismét több példányban átíratta és a király pecsétjével hitelesíttette. Néhány példányt a zsidóknak juttatott, egyet pedig a budai levéltárban helyezett el. Az 1436-i békekötés után Zsigmond király Béla zsidótörvényét egész terjedelmében megerősítette. Ezenkívül még újabb kiváltságokkal megtoldotta (l. *Zsigmond kiváltságlevele*) azzal, hogy azok «örök időkre érvényesek maradjanak». A zsidók jogai azonban a király halálával érvénytelené váltak, mert a középkorban uralkodó nézet szerint egyszerűen megszűntek azok a szabadalmak és jogok, amelyeket az uralkodó még életében adott. A király halála után törvényen kívül állóknak tekintették a zsidókat mindaddig, míg az új király meg nem erősítette előbbi jogait. Valahányszor tehát új király került a trónra, a zsidók azon voltak, hogy jogaikat visszaszerezzék. Így történt aztán, hogy ezentúl egészen a mohácsi vészig, V. László kivételével a királyok egymásután újra megerősítették IV. Bélának Zsigmond által felújított régi zsidótörvényét. Albert 1438., mikor Székesfehérvárott megkoronázták, újra megerősítette IV. Béla zsidótörvényét Zsigmond kedvező pótlásaival együtt. Az ország zsidóságának képviselőit ez alkalommal két Pozsonyban lakó zsidó jelent meg Albertnél, a budai Kis Jakab és egy másik Jakab nevű zsidó. V. László 1453. ugyan megerősítette IV. Béla zsidótörvényét, Zsigmond pótlásával együtt Farkas és Major budai zsidóknak, mint a magyar zsidóság képviselőinek kérelmére, de ugyanakkor súlyos sérelmeket okozott a zsidóságnak, mert eltörölte a zsidó kamatokat, kiindulva abból az elvből, hogy a zsidóság vagyonostól koronatulajdon és így azzal a király tetszése szerint rendelkezhet. Mátyás király 1458. erősítette meg az országnagyok beleegyezésével a zsidók szabadságlevelét és a királyi oklevelet most is Far-

kas és Major zsidó népképviselők vették át. Hat évvel később az előbbi Farkas, Nyul és egy harmadik, Jakab nevű budai zsidó újra folyamodtak Mátyáshoz a szabadságlevelét megegyeszeri megerősítése végett. Erre azért volt szükség, mert Magyarország koronáját csak az előző évben adta ki Fridrik császár és Mátyás csak a megkoronáztatásakor fogadta az ország szabadalmainak megtartását. Így a zsidók sem elégedhettek meg szabadalmaiknak a koronázás előtt történt megerősítésével. Mátyás tehát 1464 jún. 4-én másodízben megerősítette a zsidók régi jogait és a királyi levelet az országnagyok hosszú sora is aláírta. II. Ulászlótól trónraléptekor, 1490. nyomban kérték a zsidók jogaik megerősítését, mert a királyválasztás közt lefolyt idők alatt keservesen érezték védtelenségüket. Ulászló megígérte kérésük teljesítését, de az ígéret beváltásával nem igen sietett. Az elkövetkező néhány esztendő alatt erősen megsínylette a zsidóság a jogtalanság állapotát, végül is 1493. Mendel Jakab zsidó praefectusnak sikerült a királytól kieszközölni a megerősítő okmányt, melyet Tamás győri püspök állított ki júl. 26. és az országnagyokon és számos főpapon kívül a király is aláírt. Mendel a rákövetkező évben, jan. 10. az okiratot több példányban lemásoltatta és a hiteles másolatokat az egyes nagyobb községeknek megküldötte. A pozsonyi, valamint a kassai község példányai a városok levéltárában még ma is megtalálhatók. Ezek a másolatok, minthogy IV. Béla szabadságlevelét későbbi megerősítéseivel együtt tartalmazzák, fentartották számukra ama fontos okiratok hosszú sorát, melyek a magyar zsidóság jogait és szabadalmait IV. Bélától egész II. Lajosig elismerték és újra biztosították, bár nem azzal az eredménnyel, amelyre a zsidóságnak szüksége lett volna. II. Lajostól röviddel trónralépte után, mindenesetre még 1518. szeptembere előtt megkapták jogaik és kiváltságaik megerősítését. Az 1526. bekövetkezett mohácsi gyász azonban új fordulatot adott a magyar zsidóság történelmének is. (V. ö. *Kohn Sámuel* «A zsidók története Magyarországon».) U. L.

Béldi Izor*, zenekritikus és ügyvéd, szül. Budapesten 1867 ápr. 23., megh. u. o. 1927. Ügyvédi hivatása mellett a Pesti Hirlap színházi és zenerovatát szerkesztette 1893-tól haláláig. Emellett számos zeneirodalmi tárcát és színházi tanulmányt írt, azonkívül regényeket, drámát és főleg operetteket. Művei: *Elemér gróf* (regény, 1885); *Bureau Maliconre* (operette, 1886); *Katalin* (u. a. 1901); *Bonaparte* (tört. színmű, 1903); *Külföldi hercegnő* (operette, 1905); *Úr c.* drámáját a Budai Szinkör mutatta be 1918. Egyéb prózai művei: *A gyanús király* (1916); *Vál — a sírből* (1919); *Intimitások* (1922). s. R.

Belényes. (*Beius R.*) nagyk. Bihar vm. 4206 lak. A zsidó hitközség 1852. alakult 15 taggal. 1883-ig csak az önként belépők voltak hitközségi tagok és mindegyik a maga által önként felajánlott adósszeget fizette. 1883-ban a belényesi, magyarországi és vaskohi főszolgabírói járások területén lakó zsidók megalakították B. központtal az anyakönyvi területet, de Magyarországra 1908. kivált belőle és önálló hitközséget alakított. Az elszaka-

dás nem gyöngítette meg fejlődésében az orthodox irányú hitközséget, mert még így is 103 községre terjed ki az anyakönyvi terület, amely 225 családban 1162 lelket és 196 adófizetőt számlál. Ezek foglalkozás szerint így oszlanak meg: 4 nagykereskedő, 72 kereskedő, 54 iparos, 2 gazdálkodó, 2 ügyvéd, 3 orvos, 14 magántisztviselő, 5 vállalkozó, 10 munkás, 2 tanító, 5 magánzó. A többi más foglalkozási ágakban él. 7 közadakozásból él és 6 munkanélküli. A hitközséget Guttmann Gerson, Girner Emánuel, Schauer Márton, Schwimmer Mihály kereskedők, Léw Lázár pipakészítő és Schönberger Mór szappanfőző alapították. Első rabbija Rubin Sándor volt, aki innen Érmihályfalvára költözött és mint annak főabbija 1900. meghalt. Templomot már 1858. épített, ezt 1894. megnagyobbította, 1896-ban Vaskoh is épített a saját erejéből zsinagógát. Chevra Kadisája 1857 óta működik, elemi iskolája 1886 óta, két tanerővel. Hitéleti célokra évi 475,000, filantropikus célokra 275,000 lelt fordít. A világháborúban 152 tagja vett részt, 33 hősi halált halt. A hitközség vezetői: dr. Politzer Alajos ügyvéd, elnök; Weisz Albert kötéilverő, gondnok; Leipnik Bernát kereskedő, pénztárnok; Freiberger bádogos, ellenőr; Lévi Lázár magántisztviselő, jegyző. A Chevra Kadisa főgondnoka Sehlesinger Mihály, másodgondnoka Freiberger Ignác.

Ben. (*h.*). *Frü.* Az 1800-as évekekig, amikor a zsidók polgári neveket vettek fel, a B. szó — az arab Ibn-nek meg felelően — családi nevek képzésére szolgált úgy, hogy a flü nevét összekötötte az apáéval (pl. Mózes ben Naftali) B. szóból képzett családnévek a zsidóknál ma is előfordulnak. Más összetételekben is használják a B. szót. Így «B. movesz» az, aki a halálban bűnös, tehát a gyilkos; «B. brisz» hittársat, általában zsidót jelent, míg «B. tóra»-nak (a Tóra fia) a Tórában jártas egyéneket, a tudósokat nevezik.

Benamy Sándor, író és ujságíró, szül. Sápon 1899. máj. 6. A Keleti Akadémia elvégzése után ujságíró volt Kolozsváron. Később a Nagyváradai Naplónak lett a szerkesztője. Útleírásait könyvalakban is kiadta 1925. (*Európától Azsiáig. Új-Palesztina*). Megjelent egy regénye: *Három ágy története* c., amely modern és teljesen egyéni felfogásával élénk feltűnést keltett. Újabban kizárólag színpadi irodalommal foglalkozik. *Mimi Blanche és Konfliktus* c. drámáit a berlini Róbert színház vette programjába. sz. 1.

Ben Chananja. Theológiai kérdésekkel foglalkozó németnyelvű havi folyóirat. Löw Lipót (l. o.) szegedi főrabbi szerkesztette. Első száma Lipcsében jelent meg 1844. Az első szám után a lap 14 évig szünetelt s azután 1858-tól Szegeden jelent meg. Zsidó társadalmi, politikai, tudományos, különösen pedig az emancipációval összefüggő kérdésekkel foglalkozott a lap, melynek munkatársai a legjelesebb hazai és külföldi zsidó írók és tudósok voltak. Alig volt még folyóirat, amely olyan termékenyítően hatott a zsidó tudományokra, mint B. Befolyása alatt addig aligápolat területek kerültek megművelés alá és a legkiválóbb tudósok itt közölték kutatásaik eredményeit. Azóta is a zsidó teológia kimeríthetlen forrás-

munkája is a magyar-zsidó kultur törekvések egyik legjelentősebb dokumentuma. 1867-ben szünt meg.

Bencsolás, a jiddis *bentschen* igéből képzett főnév, amely áldásmondást jelent. A jiddisnémet szó a latin benedictióból alakult. Olykor áldani jelentéssel is használják. Ha a rabbi hívét, vagy az apa gyermekeit megáldja, akkor jiddisnémetül azt mondják: er hat ihn gebentscht. Legáltalánosabban az étkezés után mondott imát nevezik B.-lásnak. De ezzel a szóval említik még a harmatért (tal) és az esőért (gesem) való templomi könyörgést is (Tal-bentschen, gesem-bentschen), úgyszintén azt a zsinagógai szertartást, amelynek keretében a közeledő új hónapot kihirdetik és megáldják. (L. *Ros chódes bencsolás*; *Gómel bencsolás*.)

Bencze Gyula*, orvostanár, szül. Münchenben 1879. Tanulmányait u. o. végezte s 1911. a belgyógyászati diagnosztika magántanára lett. Főmunkája: *Klinikai vizsgálatok a vér viscositásáról*. A belgyógyászat körébe vágó tanulmányai hazai és külföldi szaklapokban jelennek meg. 1928-ban kormányfőtanácsossá nevezték ki.

Benedek Ferenc, publicista és orvos. Tagja a szegedi Dugonics és a nagyváradai Szigligeti Társaságnak. A Petőfi Társaság 1922. *Biblia* c. munkáját elismeréssel tüntette ki.

Benedict, 1. Henrik, orvostanár, szül. Bécsben 1871., megh. Budapesten 1926. A budapesti egyetemen tanult, u. o. Klug biológia-tanár asszisztense lett; majd Freiburgban folytatta tanulmányait. 1908-ban egyetemi magántanár, 1918. rk. egyet. tanár, majd egészségügyi főtanácsos, miután már 1913 óta a Zsidó-kórház belgyógyászati főorvosa, majd igazgatója lett. Rendkívül nagy tudományos munkásságot fejtett ki, főleg az anyagcsere pathológiájára, az ideg és szív kórtanára és a pathológiai kémiára vonatkozólag. Legjelentékenyebb művei: *Heredodegeneratio u. postdiphtherische Lähmung* (1912); *Az epeköbetegség kórgyógytanának néhány kérdéséről* (1913); *A gümös rheumatismusról* (u. o.); *Metatuberkulózus kórállapotokról* (u. o.); *A heveny szívizomellágyulás kórképe az orvosi gyakorlatban*. (1916); *Heveny-kórképek, mint rákos megbetegedések első megnyilatkozásai* (1917); *Az encephalo-myelitisről* (1919); *Paratuberkulózis tünetek* (1921); *Calcium therapiás alkalmazásról* (1923); *Die metatuberkulösen Krankheitszustände unter besonderer Berücksichtigung d. Abdominalorgane* (1924); *A koszorús szívverő erek megbetegedéséből származó heveny kórképekről* (1925); *Benedikt Henrik belgyógyászati dolgozatai* (1928).

2. **B. Jacob**, l. Benet Jacob.

3. **B. Márkus**, l. Benet Mordechai.

4. **B. Moritz**, osztrák orvostanár, szül. Kismartonban 1835 júl. 6., megh. Bécsben 1920. ápr. 14. Bécsben tanult Hyrtl-nél és Rokitsanszky-nál s mihelyt 1859. orvosi diplomát kapott, az olasz harcérre ment önkéntes orvosnak. Mikor hazatért, egyetemi magántanár lett az electrotherapeutikából, később a neuropathológiából is. 1866-ban az osztrák-poroszháborúban is részt vett, 1868. pedig a neuropathológiából katedrát kapott, jól

lehet az osztrák demokratapárt szervezése részben az ő műve volt. Szakmájában ekkor már világhírű volt, emellett pedig a pszichológia és anthropológia, továbbá az ezeken alapuló modern kriminológia terén korszakalkotó kutatásokat végzett. Kiterjedt tudományos munkásságát a következő nagyobb alkotások jelzik: *Electrotherapie* (1868); *Nervenpathologie und Electrotherapie* (1874–75); *Seelenkunde des Menschen* (több nyelvre lefordítva, több kiadásban); *Hypnotismus und Suggestion* (ugyanúgy); *Kranio-metrie und Kephalometrie* (franciául is, 1888); *Anatomische Studien an Verbrechergehirnen* (1876, angolul is); *Experimentelle Studien über die Wirkung von Jod aufs Nervensystem* (1861) *Beiträge zur neuropathologischen Casuistik* (Deutscher Archiv f. Klinische Med. IX. XIII.); *Zur pathologischen Anatomie der Lyssa* (1874); *Zur Lehre des Raubtiertypus am menschlichen Gehirn* (1876); *Der Hinterhauptstypus der Säugetiere* (1877); *Zur Frage des Vierwindungstypus* (1880); *Über Katalepsie und Mesmerismus* (1880); *Zur Lehre von der Localisation der Gehirnfunktionen* (1883); *Über einige Grundformen des neuropathologischen Denkens* (1886); *Studien über Augenmuskellähmungen*. (Gräfe's Archiv X.) Ezenkívül számos tanulmánya jelent meg szaklapokban a szem- és fül-ideggyógyászat köréből s emellett a fizika terén is kitűnt, A bécsi Akadémia «Sitzungsberichte»-iben jelentek meg: *Über die Änderung des Magnetismus durch Reibungselectricität*; *Über die Abhängigkeit des elektrischen Leitungs-widerstandes von der Grösse und Dauer des Stromes*. Külföldi, angol és francia folyóiratokba esztétikai és dramaturgiai tanulmányokat is írt. Ilyen műve: *Studien über oesterreichische dramatische Dichter* (1854). B. egyik első előharcosa volt a női jogok kiterjesztésének és első elnöke volt a Verein für die erweiterte Frauenbildung-nak. Számos egyetem h. c. doktora és még több orvostudományi akadémia tagja volt Európában és az Egyesült Államokban. Még magas korában is jelentékeny munkákat írt, így: *Kristallisation und Morphogenesis* (1904); *Physiologie und Pathologie der Zirkulation und ihrer Organe* (1907). Értékes életét ő maga rajzolja: *Aus meinem Leben* c. (1906) memoárjaiban. S. R.

Ben Enós, l. Ember fia.

Beneschöfszky Imre, rabbi, szül. Budapesten 1903-ban. 1917–1927-ig volt a budapesti rabbiképző növendéke. 1926-ban avatták bölesész-doktorrá Budapesten, 1928. pedig rabbivá. 1927 óta a budai izraelita hitközség vallástanára és lágymányosi templomkörzetének rabbija. Műve: *Majmun aristotelizmusa* (1926).

Benet, 1. Jacob (*Benedict Aberle*), óbudai rabbi a XIX. század első negyedében, fia volt *B. Mordechainak* (l. o.) Műve: *Toldósz Mordechai Benet* (Óbuda 1832), amely atyja életrajzát és több kiadatlan írását tartalmazza. Az utóbbiak részint homiletikus tartalmúak, részint bibliai magyarázatok s egy prédikáció. Valamennyire jellemző tiszta héber nyelvezete.

2. **B. Jesája**, nagykállói rabbi, *B. Mordechai* (l. o.) nikolsburgi országos főrabbi fia, a *Semer*

Rokeách c. mű szerzőjének veje, megh. Nagykállón 1864. Atyja halála után annak örökébe ohajtott jutni, de ez a törekvése a nikolsburgi hitközség ellenállásán megghiúsult. Utóda fia, *B. Berel* lett. Veje volt *Glück Izsák* tolesvai rabbi, a *Jad Jicchok* szerzője. B.-ról Löw Lipót több alkalommal megemlékezik.

3. *B. Mordechai (Benedict Marcus)*, híres talmudtudós, Morvaország főrabbiája Nikolsburgban, szül. Csurgón, 1753., megh. Karlsbadban 1829 aug. 12. Szülei szegények voltak, sőt gyermekkorában nagyanyjához küldték Nikolsburgba, ahol Markbreiter rabbi hat évig foglalkozott B.-tel, akinek nagy tehetségét korán felismerte és sógorához, egy elszászi rabbihoz küldte tovább tanulni Ittingenbe. Mikor itt B. bar-mievó lett, már három alapos hébernyelvű talmudi értekezés szerzője volt. Később Steinhard fürthi rabbi jesivájába került, miután két évig bibliai studiumokkal foglalkozott. Innen Prágába ment, ahol Karpeles és Landau Ezékiel tanítványa lett. Itt még két évig tanult, aztán elvette egy gazdag fürthi polgár leányát és Nikolsburgban telepedett meg, ahol egy éven belül av besz-din-nek választották meg. Közben rövid ideig Magyarországon is működött Schlossberg községben, ahonnan meghívták nikolsburgi főrabbinak 1789. Később meghívták Pozsonyba és Krakkóba is, ő azonban nem fogadta el a meghívásokat. A rabbiszéknek, melyet betöltött s amely országos rabbiság jellegével bírt, óriási tekintélyt szerzett. A sok tanulás még fiatal korában idegbeteggé tette, egész életében nem tudta egészségét visszanyerni, bölcs mértékletességgel mégis magas életkort ért el. Művei a XVIII. századbeli talmudirodalom legjelesebbjei közé tartoznak. Ezek: *Biar Mordechai* (Bécs 1813), amely M. ben Hillel kompendiumához kommentár; *Mógen Óvósz* (1835), a szombatra vonatkozó és a tilalomról szóló tanulmány; *Har-ha-mor* (responsumok); *Porosász Mordechai* (Máramarossziget, 1889, responsumok); *Techélesz Mordechai* (Lemberg, 1892), halachikus és agadikus értekezések; *Kidlusé Ha-Geónim* (1900, Podgoritz), utóbbi derósók gyűjteménye; *Machberesz Jehúdo*. B. kritikái szerint nemcsak élesesű és a rabbinikus irodalomban kiválóan járatos tudós volt, hanem logikus gondolkodó is, aki tudományos módszerrel dolgozott. Ellentétben barátjaival, Szófer Mózzsal és Eger Akibával, akik kazuisták voltak, B. a kritikai fejtegetésre és az anyag szisztematikus elrendezésére gondolt talmudi magyarázatainál is. Levelezése Hirsch Levin berlini főrabbiával is bizonyítja ezt. Művei is különböznek kortársaitól. Stílusa tiszta és elegáns, nyelve tiszta héber, míg kortársainak nyelvezete telve van arameus korrumpálásokkal. Érdekes és fontos B. állásfoglalása és szerepe az akkor kezdődő reform-mozgalmakkal szemben. Álláspontja és gyakorlata szerint egyaránt szigorúan orthodox, de kortársaitól eltérően jól ismerte és megértette a kor modern szellemét, amely zaidóra, nem-zsidóra egyaránt hatással volt. Ismerte az ellenfél fegyvereit is, melyekkel szemben a mély vallásosságot és a Talmud tanítását tanácsolta. A Mendelsohn-féle Bibliafor-

dítást 1816. a kommentárok mellett engedélyezte, ami mutatja a különbséget közte és Szófer Mózes közt. Ellenben Chorin Áron (l. o.) aradi főrabbi reformjait ellenezte, de nyugodtsággal és mérséklettel, megelégedve azzal az előkelő kijelentéssel, hogy teológiai kérdésekben való döntésnél a filozófia ismeretén kívül más is szükséges. B. a rabbiképzéssel és az ifjúság nevelésével egész életén át foglalkozott s a kormányhoz egy memorandumot is adott be e célból. (Ez utóbbi a *Tóldósz Mordechai* c. művében is bentfoglaltatik.) Nem ellenezte elvileg a világi studiumokat, csupán az volt az álláspontja, hogy ha a böchereket gimnáziumba is járatják, minden más szakban kiválóak lesznek, csupán a teológiában nem. Álláspontja szerint 18 éves korig főleg zsidó iratokat kell tanulmányoznia az ifjaknak, akik rabbik akarnak lenni. A reformtörekvések közül nem egyet keményen ellenezett, bölcs megfontolással; így a németnyelvű hitszónoklatot is, amely B. szerint a héber ima rovására történt volna. B. tekintélye igen nagy volt az egész zsidóság körében, az orthodoxok mellett a reformerek és a chászideusok is végtelenül nagyrabecsülték kiváló jelleméért, tudásáért és bölcsességéért. S. R.

4. *B. Mordechai*, stomfai rabbi, a hasonnevű nikolsburgi orsz. főrabbi (l. o.) unokatestvére, megh. Stomfán 1849. Előbb Balassagyarmaton működött 1800-tól kezdve, majd 1815—17-ig Óbudán volt rabbihelyettes, attól kezdve haláláig pedig Stomfán rabbi. *B. Ezékiel* (l. o.) nyitrai főrabbi az ő testvéröccse volt.

Benjamin, 1. Ferenc, költő és ujságíró, szül. 1888. Már egészen fiatal korában hírlapíró volt és főképpen szociálista lapokban tette közzé novelláit, verseit és cikkeit, amelyekben olykor a szenvedélyes pátosz hangján nyilatkozik meg a szegényekkel és elnyomottakkal való meleg együttérzése. Jelenleg Pozsonyban hírlapíró. Önállóan megjelent verseskötetei: *Balladák*; *Bilincsből*; *Örökzöld*; *A föld*. Regényei: *Ben Sódoma*; *A pont*; *A halál*. Sz. G.

2. **B. Hermann**, festő, szül. Kolozsváron 1881. Tanulmányait a budapesti mintarajziskolában kezdte, majd a müncheni és párisi akadémián folytatta. Münchenben a Kunstverein díját, Párisban (1911) a Múbarátok első díját nyerte el. A Műcsarnok 1905. tavaszi tárlatán állított ki először (*Sídló Feri kollégám arcképe*). A háború előtt Kolozsváron élt (1913—15), azután Budapesten, hol a Műcsarnokban állított ki (*Gödöllői parkrésztlet*, *Kelenföldi jégpálya*, *Felesége arcképe*). A háború után ismét visszatért Kolozsvárra. Főleg arcképeket és figurális életképeket fest impresszionista fölfogással. Arcképein újabban az angol klasszikus arcképfestők felé hajlik. 1926-ban Buenos Ayresben állított ki nagy sikerrel. F. B.

Benkő Henrik, zeneszerző, szül. Budapest 1858 márc. 16. megh. 1912. 1882-ben a Nemzeti Színház zenekarának tagja, 1884—1902-ig a Nemzeti Zenede tanára, 1887—1910-ig a m. kir. Operaház karmestere volt. Megjelent egy elméleti könyve is a harmonizálásról. Művei: *Összhangzattan*, *vonósnégyesek*, *dalok*, *szonáta* hegedűre és zongorára. 1910-ben vonult nyugalmába. K. K.

Ben Tóra, (h.). A Tóra fia, olyan ember, aki a talmudi, rabbinikus tudományokban jártas, ellenében az am hoórecce (l. o.), aki e tudományokban teljesen járatlan. Egy B. tekintet nélkül állására, vagy vagyoni viszonyaira, vallási jellegű alkalmakkor mindig előnyben részesül az am hoórec felett és a templomban, ha felhívják a Tórához, mindig valami megtisztelő címmel (Chóver, Móre [mojre], Móre mórénu [mojre meréne]) illetik. Ez a cím tudásának foka szerint változik. B.-t «Ben Tojró»-nak mondja a jiddis nyelvhasználat.

Bér Dezső*, festő és karikatúra-rajzoló, szül. Kalocsán 1875., megh. Budapesten 1924. Előbb jogi tanulmányokat kezdett, azután festeni tanult a Mintarajziskolában, majd Székely Bertalan, Balló Ede és Hegedüs László alatt tanult (1898—1901). Karikaturái a Borsszem Jankóban, majd a Bolond Istókban és a Kakas Mártonban jelentek meg. Lipesev Adám halála után átvette a Borsszem Jankó szerkesztését. *Őszi szántás a Naphegyen* c. színes rajza a Nemzeti Szalon 1911. grafikai ezüst érmét nyerte. F. B.

Berczeller Imre, orvos, szül. Aszódon 1861 máj. 6. A budapesti tudományegyetemen nyert orvosi diplomát. A Zsidó-kórháznak előbb rendelő-orvosa volt, majd 1905 óta a kórház szülészeti osztályának vezető főorvosa. Számos gyógyászati kérdésekkel foglalkozó cikke jelent meg a szaklapokban. Legjelentősebb az Akadémia által megdícsért munkája: *A szülészeti és sebészeti antisepsis története.* V. A.

Beregi I. Armin, mérnök, szül. Budapesten 1879 okt. 19. A műegyetemet Budapesten végezte. Egyike volt a Makkabea cionista diákegyesület megalapítóinak. 1910—15-ig elnöke volt a Magyar Cionista Szövetségnek. 1918-ban Friedrich István akkori hadügyi államtitkár megbízásából zsidó karhatalmi századokat létesített, melyek elismerésre méltó szolgálatot teljesítettek az ország közrendjének helyreállításánál. Vezetője a Budapesti Palesztina Hivatalnak, mely hivatal zsidó és kivándorlási ügyekben a brit konzulátusnak információs szerve. 1921-ben egy évet töltött Palesztinában s hazajövet e tanulmányútról sok előadást tartott és számos cikket írt a Zsidó Szemlébe és a Mult és Jövőbe. V. A.

2. **B. Oszkár,** színész, szül. Budapesten 1876. jan. 24. Az Orsz. Színiakadémián tanult. Már növendék korában, oly tehetséget árult el, hogy Kresányi, az ország egyik legkitűnőbb társulatának igazgatója, színházához szerződtette őt igen flatalon. Azután Kolozsvárra, innen a Víg-színházhoz, majd 1899. a Nemzeti Színházhoz került. 1907—1910 közt Reinhardt-nál működött Berlinben és majdnem minden nagyobb német színpadon is fellépett, de 1910. visszaszerződött a Nemzeti Színházhoz, míg 1919 őszén a fajvédő ifjúságnak ellene indított hajszája miatt a Nemzeti Színházat végképpen elhagyta. Előbb Bécsben, utóbb Berlinben játszott és a legelőkelőbb színpadokon is óriási sikert aratott. Aztán Amerikába ment filmszínésznek. B. a régi irányú deklamatorius iskola hagyományainak követője, igen tehetséges és nagy tudású színész. Szerepeinek száma rendkívülis ezeket legalább két nyelven tudja. A német színpadokon is elvitathatatlan nagy eredményeket

ért el. A Nemzeti Színház műsorán legkiválóbb szerepei voltak: Faust, Romeo, Hamlet, Jázon, Konstantin (*Bizánc*), Marcus Antonius stb. Mint filmszínész már Budapesten is igen nagy sikerrel szerepelt. Különösen Babits Mihály *A gólyakalifa* c. regényében adott értékes alakítást. Játszott még a *Tékozló fiú*, *Ave Caesar* és *Mágia* c. magyar filmekben. 1920-ban Bécsben főszerepet játszott Kertész Mihály *Rabszolgakirálynő* c. filmjében. 1925-ben Hollywoodban először az Universal, majd a First National gyárhoz szerződött. *Az éjjeli nap* és a *Norma* c. nagy filmekben alakított. S. R.

Beregi eskü. 1233 aug. 12. tette le II. Endre a B.-t, hogy felszabaduljon az egyházi átok alól, amellyel az Aranybulla rendelkezéseinek be nem tartása miatt sújtotta a pápa. A B.-vel a szentszékek kötött szerződését erősítette meg és ezzel többek között szentesítette azt a régebbi határozatot is, hogy zsidók állami és egyéb közhivatalokat nem viselhetnek. Azonkívül ígéri, hogy kötelezni fogja a zsidókat bizonyos jel viselesére, hogy felismerhessék és megkülönböztethessék őket a keresztényektől. Ismét eltiltja a zsidókat a keresztény rabszolgák tartásától és végül vagyonuk elkobzását szabja ki büntetésül azokra a zsidókra, akik keresztényekkel törvényes vagy törvénytelen házasságban élnek. Mindezen felül pedig még keresztényekhez örök rabszolgaságba vettettek. A B., amely pápai beavatkozásra történt, mindenütt a szaracénusokkal vagy izmaelitákkal együtt említi a zsidókat. A pápai követ, Jakab praenestei püspök a király fiait, Kálmánt és Bélát, valamint az országnagyokat és főpapokat utólagosan, egyenként a beregi szerződés betartására megeskettette. Béla 1234. két ízben esküdött meg, hogy a beregi határozatokat szigorúan végrehajtja, sőt azt is megígérte, hogy az álkeresztényeket kiirtja (l. *Álkeresztények*.) A szentszéki követ ezzel ugyan az ország belső zillát állapotán és a nép nyomorán mit sem segített, azt azonban mégis elérte, hogy a zsidókat és izmaelitákat az egyház által kijelölt korlátok közé szorította. Nem sokkal azután, hogy Béla a trónra jutott és a tatárveszelem fenyegette az országot, 1239. azzal a kérelemmel fordult a pápához, engedje meg, hogy a közjvedelmeket megint a zsidóknak adhassa ki haszonbérbe. Az engedélyt a pápa az országot fenyegető veszély miatt meg is adta és így maga IX. Gergely pápa egyezett bele abba, hogy az általa olyan nagy fontosságúnak tartott B., illetve az eskü főpontja hat esztendő után eltörültsék és a zsidók részben visszanyerjék régebbi pozíciójukat. (V. ö. *Kohn* Sámuel, «A zsidók története Magyarországon».) U. L.

Beregszász (*Beregšas*, Cs.-Szl., Ruszinszkó), 18,000 lak. A zsidó hitközség 1200 családban, 5000 lelket számlál, 750 adófizetővel. A város zsidóságának kereskedelmi, gazdasági és kulturális tevékenysége már rég túlnötte a helyi kereteket és intenzív munkájuk által úgy a város, mint a környék lakosságának megélhetését erősen elősegítik. Gazdasági téren a messze híres bortermelés fokozásában a zsidó termelők és kereskedők első helyen állanak. A Schwartz, Hartman-családok

már hosszú évtizedek óta a világkereskedelemben kapcsolódtak a B.-i borpiacot. Ipari téren a zsidók által alapított Vári, Kont, Winkler-téglagyárak B. és környéke ipari munkásságának adnak állandó kenyeret. A városban lévő hat bank közül négy bank zsidó igazgató vezetése alatt áll. A bankok között a kisembereket segítő Zsidó Hitelszövetkezet (Joint igazgatója Reisman Simon. A kereskedők, akik a lakosság legnagyobb részét látják el árukkal, kulturális téren is szépen működnek. Az 1927-ik évben László Andor bankigazgató elnöksége alatt felépítették a kereskedők székházát és annak keretében színházi és mozi-előadások számára is helyet adtak B. lakosságának. A közhivatalokban igen sok zsidó vezető tisztviselő van, akik működésükkel az összlakosság megelégedését érdemlik ki. Földes Ervin és Ellovics József mint táblalabirák működnek a törvényszéken. Kasztor Sándor évtizedek óta jegyzője B.-nak, Fehér Emil az állami építészeti, Méhes Samu a városi főmérnök. Vincze Hugó több évig volt a város kormánybiztosa. Ruszinszky tartományi gyűlésébe legutóbb Kroó Sándort, mint a zsidópártnak vezetőjét választották be. A közéletben jelentékeny szerepet töltenek be: Hartman Fülöp, Weisz Sali és Fischli, Katz Jakab, Hausman Áron, Hamburg Salamon, Hartman Ferenc, Izrael Dávid, Schönfeld Hermann, Fränkel Jónás, Mandel Emil, Brummer Nándor, Kertész Éde és Mór és ezek családjai. Kulturális és szociális téren a város nagyszámú zsidó intelligenciája állandóan hatalmas munkát fejt ki. Az irodalom és művészet-pártoló egyesület elnöke Klein Jenő és úgy ennek, mint a színpártoló, valamint a többi kulturális egyesületek tagjainak nagyobb százaléka a zsidóság köréből került ki. A hitközség által alapított Chevra Kadisa elnöke Schwartz Salamon. A B.-i zsidó-temetőt 1927. megnagyobbította és tervbevette a csatornázását. A B.-i rabbinátus által alapított Talmud-Tóra intézet, amelynek vezetői Schwartz Jenő és Mermelstein Hillel, a vallási oktatás terén fejt ki eredményes működést. A B.-i izraelita Nőegyletet nagy szeretettel és megértéssel vezetik: özv. Weisz Ignátné és Kertész Mórné elnöknők. Az Izraelita Leányegylet kulturális és jótekonny céljal foglalkozó egyesület első elnöknője: Braun Amália orvos volt, mostani vezetője pedig Mandel Jenőné (Klein Aranka). A hitközség egy négy osztályú elemi népiskolát és két vallásoktatási iskolát tart fenn. Az elemi iskola Oppman Kálmán és Berkovits Mayer igazgatósága alatt áll és az iskola működése iránt az országos iskolai referátus többször elismerését fejezte ki. A Hirsch Sámuel rabbi által vezetett jesivának 100 növendéke, a Talmud-Tóra iskolának 160 állandó növendéke van. A városban négy rendes és öt mellék imaház van. A hitközség évi költségvetése mintegy 700.000 é. korona; filantrópikus és szociális célokra, ebből 80.000 é. koronát áldoznak évente. Külön egyesület gondoskodik a B.-i városi kórház zsidó betegeinek rituális ételmezéséről. Ez az egyesület Ösztreicher Ignázt és Friedman Áron vezetésével áll. A hitközség első rabbija Schwartz Ignázt volt és 1887 óta Schreiber Salamon őrli be a rabbiszéket. A hitközség elnöke Vári Sándor téglagyáros, alelnökei: ifj. Kroh

József földbirtokos és Klein Sámuel nyomdátulajdonos, főjegyzője Grünbaum Mór.

Berend Miklós*, orvos, szül. Nagykállón 1870., megh. Budapesten 1919 jún. 24. Dunaparti sétája alkalmával egy vörösör agyonlőtte. Orvosi tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte, azután a Stefánia-gyermekkorház orvosa volt, majd hosszabb külföldi tanulmányútra ment áll. ösztöndíjjal. 1908-ban a gyermekgyógyászat egyetemi magántanára, majd egyszersmind a Fehérkereszt gyermekkorház főorvosa lett. Nagyszámú tudományos műveiből fontosabbak: *A csecsemők mesterséges táplálkozásáról; A csecsemők gastroenteritiséről; A gyermekgyógyászat kompendiuma; A gyermekkorbeli diagnosztikus tuberkulin-kísérletekről; Újabb kutatások és alapelvek a csecsemőtáplálás terén; Az újszülöttek táplálásáról; Csecsemők védelme a tuberkulózissal szemben; Magyarország csecsemőhalálzási statisztikája és a gyermekvédelem jövője; Magyarország csecsemővédelmi intézményei; A gyermekbetegségek terápiája; A csecsemők és újszülöttek betegségei és terápiája; Német és magyar anya- és csecsemővédelmi intézmények a háború alatt és azóta (1917).* Felesége B. Miklósné*. Férje tragikus halála után az Uj Nemzedék, majd a Nemzeti Ujság munkatársa lett. Figyelmet keltett *Boszorkány* c. regényével 1922. S. R.

Berendné, Rosenák Margit, hegedűművész, szül. Budapesten 1904. 19 éves korában végezte az Akadémiát. Hubaynak, Mambrininek és Studernek volt a növendéke. Számos önálló hangversenyt adott és több koncert keretében lépett fel nagy sikerrel.

Berényi, 1. Henrik, hegedűművész és zeneszerző, szül. Kassán 1871 jan. 1. Tanulmányait Bécsben végezte Joachim alatt. A művészképző elvégzése után kezdte sikeres turnéinak sorozatát. 1886-ban Liszt Ferenc levelével Párizsba utazott, ahol lassan az elsők közé emelkedett. Több kamarazeneműve mellett értékes zenés színpadi műveket is komponált. *Chou-chou* c. operettje, *A kéz* c. pantomimje, a *Thalma* c. operája európai sikert aratott. Táncdarabjainak száma telülmúlja a háromszázat. K. K.

2. B. Róbert, festő, szül. Budapesten 1887. A modern magyar művészetnek egyik kiváló tagja, akinek néhány éven át fennállott szabadiskolája a fiatal festőgenerációra nagy hatással volt. Münchenben és Párisban tanult s azután is évekig élt külföldön. Mint a «Nyolcak» csoportjának tagja, azok között volt, akik az impresszionizmus után kialakuló művészi problémákra először mutatott rá. Képei erősen összefogott, egyszerű formafelületeikkel hatnak és nem csak színeségükkel beszélő színtömegek, vonalritmikájukkal vonzó formák ezek, hanem az a plaszticitás érződik ki belőlük, amelyet csak a legkisebb részletekig ható átélés tud megteremteni. Teret, mozgást, életet éreztetnek. 1928-ban az Ernstmúzeumban rendezett kiállítása igen jelentős haladásról tett tanúságot. Plakátjai és könyvborítékjai is a legjavából valók. K-R. A.

Berényi 1. László*, hírlapíró és közgazdasági író, szül. Pakson 1851. Fiatal korában Bécsben,

Münchenben és Párisban műtörténeti tanulmányokat folytatott. Költeményei 1869, képzőművészeti kritikái pedig 1874 óta jelentek meg. Ugyanebben az esztendőben a Pesti Napló párisi levelezője lett. Budapestre visszatérve segéd-szerkesztőnek belépett a Nemzeti Hírlap kötetlékébe. Ezidőtájt már politikai és közgazdasági kérdésekkel foglalkozott. Majd megindította a Magyar Föld közgazdasági napilapot, mely azonban csak rövid életű volt. 1881-ben az újonnan megalapított Budapesti Hírlap szerkesztőségébe lépett. Elméletileg és gyakorlatilag egyaránt képzett közgazdász, akinek sok cikke és tanulmánya jelent meg a modern mezőgazdaságról, az iparfejlesztéssel kapcsolatos kérdésekről és a pénzpiac problémáiról. Sz. G.

2. **B. Sándor** ügyvéd, jogi szakíró, szül. Bicskén (Fehér vm.) 1865 máj. 3. Jogtudori oklevelét a budapesti egyetemen nyerte el. Pollák Illés (l. o.) ügyvédi irodájában kezdte meg a joggyakorlatot. Jelenleg jogügyi előljárója és ügyésze a budai izr. hitközségnek, alelnöke az Orsz. Izr. Patronage Egyesületnek és az Izr. Szünidei Gyermektelep Egyesületnek. Első könyvét *Lakbérleti jog és eljárás* címen dr. Graber Károllyal közösen írta. Majd 1905-ben Tarján Nándor dr.-ral együtt megírta *A magyar állampolgárság megszerzése és elvesztése* c. művét. Jogirodalmi működése mellett a felekezeti sajtónak is régi munkatársa. V. A.

Berésisz, hetiszakasz, mely *Mózes* 1. könyvének kezdetétől a 6. fejezet 8. verséig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: a világteremtés hét napja, az első emberpár Éden kertjében, Káin és Ábel, Káin utódai. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész *Jesája* könyve 42. fejezetének 5. versétől a 21. versig terjed. A tórai és prófétai szakasz között az az összefüggés, hogy a prófétai rész is Istenről, mint a világ teremtőjéről szól. F. D.

Berésisz (*Széfer*), 1. *Teremtés könyve*.

Bergel, 1. *József* (v. *Bergl*), orvos és hebraista szül. 1799., megh. Kaposváron, 1884 febr.-ban. Fél századnál tovább működött, mint gyakorló-orvos. Orvosi tanulmányai a *Zeitschrift für Natur- und Heilkunde*ben jelentek meg. Zsidóvonatkozású önállóan megjelent művei; *Hebräische Gedichte nach einem neuen Rhythmus* (Gr. Kanizsa, 1873); *Studien über die naturwissenschaftlichen Kenntnisse der Talmudisten* (Leipzig, 1880); *Geschichte der Juden in Ungarn nach den besten Quellen bearbeitet* (Kaposvár, 1879, u. a. magyarul: *A magyarországi zsidók története*, u. o., u. a.); *Die Eheverhältnisse der alten Juden im Vergleich mit dem griechischen und römischen* (Leipzig, 1881). S. R.

2. **B. Viktor**, zongoraművész és énektanár, szül. Londonban 1870 máj. 20. B. magyar szülők gyermeke; születése után a kontinensre költöztek. Bécsben és Berlinben tanult. 1896-ban a Brooklyn School of Music tanára volt, New-Yorkban. 1906-ban Londonba szerződött és azóta ott él. Ismertebb tanítványai: Lauritz Melchior, Susan Metcalfe-Casals, John Adams, Gervase Elwes. K. K.

Berger, 1. *Brunó*, filantróp, szül. Homonnán 1785., ahonnan Bécsbe költözött. A pesti

nagy árvíz alkalmával 5000 forintot meghaladó összeget gyűjtött a károsultak részére, a kolera idején pedig orvos-fiát, Zsigmondot küldte Pestre, aki itt maga is életét vesztette. Művei: *Or Nógá* (vizsgálatok a héber, khald és aram nyelvben) *Lábánon* (archeológiai mű 6 kötetben).

2. **B. Endre**, gordonkaművész, szül. Meránban 1903. Schiffer-növendék volt a Zeneművészeti Főiskolán. 1927-ben végzett. Azóta egy évet Islandon töltött. Ottani hangversenyein nagy sikert aratott. K. K.

3. **B. Ferenc**, orvos, szül. Szabadkán 1828., megh. Budapesten 1919. Negyven éven át volt Hódmezővásárhely t. főorvosa és az 1868. orsz. zsidó kongresszuson a város zsidó hitközségének képviselője. S. R.

4. **B. Gyula**, hegedűművész, szül. Aradon 1848., megh. Bécsben. A bécsi Orchesterverein der Gesellschaft der Musikfreunde hangversenymestere, hegedűtanár egy bécsi magánzeneiskolában, majd a bécsi Hofoper balletkorrepetitora. Több kitüntetést kapott működéséért. K. K.

5. **B. Iván**, orvos, az állami gyermekmenhely laboratóriumának főorvosa. Szül. Sárbogárdon (Fehér vm.) 1893 febr. 21. Orvosi és kémiai tanulmányait a budapesti egyetemen végezte. Két évig Winkler professzor tanársegéde volt az I. számú vegytani intézetben. A háború alatt az Augusztá-barak és a Soroksári-úti hadikórház laboratóriumát, 1918. pedig a Szent Gellért-gyógyfürdő laboratóriumát vezette, 1919 óta az állami gyermekmenhely laboratóriumának főorvosa. Magyar és külföldi szaklapokban több colloid-kémiai munkája jelent meg, számos cikket írt még a Wassermann-féle reakcióról és a vér reakciójának megváltozásáról a gyógyfürdők hatása alatt. Újszerű eljárást és eszközt fedezett fel a minimális fehérje-mennyiségek mérésére. V. A.

6. **B. Miksa**, ügyvéd, szül. Miskolcon 1867. Ügyvédi oklevelét a budapesti egyetemen szerezte. A Kuria ügyvédi tanácsának tagja, a bíró- és ügyvédvizsgáló bizottság elnökhelyettese. Sokáig tagja volt a büntetőtörvénykönyv kodifikáló bizottságnak. Közérdekű munkásságának elismeréséül kormányfőtanácsossá neveztek ki. Kiváló büntetőjogász, aki számos cikket és nagyobb tanulmányt írt szaklapokba és egyéb szakbeli összefoglaló munkákba. Könyve: *A büntetés kimérésének reformja* (Budapest 1906). V. A.

Bérisz, (h.). *Szövetség*, szerződés, 1. *Szövetség* alatt.

Berkes Imre, író és hírlapíró, szül. Szigetváron 1878. Miután a budapesti tudományegyetem bölcészeti karán folytatta tanulmányait, hírlapíró lett. 1913-ban pályadíjat nyert *Bábel* c. társadalmi regényével. Egyéb regényei; *Csil-lagok, ha kiálszanak* (1913); *Ezer leányfej* (1916); *Bülbül hadnagy* (a magyar háborús szépirodalom egyik legsikerültebb terméke, 1917); *Nem haltam meg tőle* (a pubertás viharzásának megragadó képe, 1919); *Odakünn süt a nap* (1920); *Vérző falvakon át* c. életteli teljes harctéri emlékeket tett közzé. 1921 óta a *Magyar-ság* c. napilap éjjeli szerkesztője. Sz. G.

Berkovits, 1. *Lajos*, hegedűművész, szül. Budapesten 1874. A Zeneakadémián tanult

Hubay és Popper Dávid vezetése alatt. 1895-ben Párisba ment, ahol a híres Lamoureux-orchester első hegedűse lett és világszerte nagy sikereket aratott. 1896-ban a M. kir. Operaház szerződött s egyszersmind a világhírű Grünfeld-quartett tagja lett.

K. K.

2. **B. Miklós**, orvos, belgyógyász, szül. 1840., megh. 1909. Nagyváradon városi orvos, később a város tb. tisztí főorvosa lett.

3. **B. Zsigmond**, orvostudós, szül. 1834., megh. 1896. A magyar orvosi kar egyik legképzettebb, legkiválóbb tudós-orvosa volt. Az 1873-iki országos kolera-járvány idején sok közjóléti intézményt hívott Nagyváradon életre. A kiváló tudós és orvos emlékére a nagyváradi izraelita hitközség jelentős alapítványt tett orvosnövendékek kiképzésére.

Sz. I.

Berlin Jesája ben Juda (máskép apósa neve után Piek Jesájának is nevezték), a XVIII. sz. legkimagaslóbb talmudkritikusa, breszlai főrabbi, szül. Kismartonban 1725 okt., megh. Breslauban 1799 máj. 13. Híres rabbi családból származott s rokonságban állott Heller Jomtov Lipman (l. o.) és Schiff Meir rabbikkal. Atyját szaktekintélynek ismerték el a talmudtudományban s B. tőle nyerte kiképzését, melyet Halberstadtban folytatott. 1750-ben Breslauban telepedett le s egy tekintélyes kereskedő leányát vette nőül 1787., amikor a rabbinátus tagja, majd 1793. főrabbi lett. A díszes állás és jómód dacára B. aszkéta életmódot folytatott s tanítványa, Ginsberg Wolf leírása szerint, csupán szombat és ünnepnap éjjel fektült le, többi idejét kizárólag tanulással és tanítással töltötte. Emlékét főleg a talmudi jogról írott nagy művei örökítették meg. Ezek: *Omer ha-Sichó* (1860); *Hagóhósz ha-Sász* (Dyhernfurth, 1800 s később valamennyi tudományos talmudkiadáshoz felvéve), talmud-szövegkritikai tanulmányok; *Haflooh Sebá Aróchin* (I—II., Breslau—Wien, 1830—59); *Chiddúse ha-Sász* (Königsberg, 1860); *Risón le-Ción* (Dyhernfurth és Wien, 1793). B. ezen műveiben a talmudi szövegkritika tulajdonképeni megalapítója Wilna Elija rabbi mellett s csupán ez utóbbi multa őt felül úgy éles ész, mint kritikai szellem terén. Azonkívül B. volt az első német rabbi, aki tudományosan kezdett foglalkozni a Talmud utáni kor irodalmával. A rengeteg anyag, melyet műveiben felhalmozott, a későbbi korok kutatásait nagy mértékben megkönnyítette.

S. R.

Bermann Miksa, műszaki író és államvasúti főfelügyelő, szül. Győrben 1861., megh. Budapesten 1925. Tanulmányait a budapesti és több külföldi műegyetemen végezte és gépészmérnöki oklevelet szerzett. 1885 óta a M. Kir. Államvasút szolgálatában állott. 1912-ben a Máv. budapesti északi főműhelyének főnökévé nevezték ki, utóbb nagy érdemeket szerzett, mint a laboratóriumi anyagvizsgálat vezetője. Ezen a téren új módszereivel a külföldön is elismert elsőrangú szaktekintély volt. Fontosabb művei: *A számacél kezelése és edzése*; *Az edzésről*; *A vasanyagok felismerése szikrájuk alapján*; *Az acélhegesztés és autogénhegesztés elmélete és gyakorlata*; *A vasútüzemben előforduló balesetek okairól*; *A szikrapróbák elméleti*

és gyakorlati ismertetése; *Die Theorie des Schweissens von Stahl und ihre praktische Anwendung*; *Die Grundzüge der Versuchsmethode der Funkenprobe und ihre praktische Verwendung*.

Sz. G.

Bernát 1. Miklós, rabbi, szül. Kápolnok-Monostoron (Szolnok vm.) 1885. 1906—1916-ig volt a budapesti Rabbiképző növendéke. 1915-ben szerzi meg a bölcsészdoktori oklevelet a pesti egyetemen, 1917. avatják rabbivá, 1917. tapolcai főrabbi, 1923 óta a pesti izraelita hitközség vallástanára. Műve: *Az etimológia a hagyományos irodalomban* (Budapest, 1915). Cikkei a Magyar Izraelben jelentek meg.

2. **B. Ottó**, hírlapíró, közgazdasági író, ügyvéd, szül. Keszthelyen 1872. A budapesti egyetem jogi karának hallgatója volt és tanulmányainak elvégzése után megszerezte a jogi doktori és az ügyvédi oklevelet. Még joghallgató korában az Egyetértés című napilap belső munkatársa volt és e lap külpolitikai rovatát vezette. Később jórészt közgazdasággal foglalkozott és a legtanultabb közgazdasági publicisták sorába emelkedett. A Pesti Napló, a Neues Pester Journal, a Budapest, a Világ, az Esti Kurir vezércikkírója és közgazdasági munkatársa volt. Jelenleg a Magyar Hírlapban szól hozzá tartalmas cikkekben a magyar közgazdasági élet és a nemzetközi gazdasági politika aktuális kérdéseire. A Budapesti Napilapok Szindikátusának ügyész-titkára volt.

Sz. G.

Bernauer, 1. Izidor, gépészmérnök, szül. Budapesten 1860. A műegyetemet u. o. végezte el, majd a gázművek szogálatába állott és 1910. a fővárosi gázművek műszaki igazgatójának választották meg s e minőségben az óbudai gázgyár üzemeit és annak építését is ő vezette. Érdemeiért a főváros tanácsa a gázművek örökös igazgatósági tagjává és műszaki tanácsadójává nevezte ki. A Magyar Gázgyárak Országos Szövetségének ügyvezető-igazgatója. Szakértekezései hazai és külföldi folyóiratokban jelentek meg.

2. **B. M. W.** pozsonyváraljai ötvös a XIX. század közepéről, ötvösjegyet közli az Archaeologiai Értesítő (1912. 148. l.)

3. **B. Zsigmond**, vegyész-mérnök, szül. Budapesten 1864 jun. 3. Műegyetemi tanulmányait u. o. végezte s 1914. a Műegyetem előadója, 1924. magántanára lett. Tanulmányai főleg a védjegy- és mintaoltalom körébe vágnak és hazai s külföldi szakfolyóiratokban jelennek meg.

Bernfeld Jónás, debreceni rabbi, szül. Nagytapolcsányban, megh. Debrecenben 1890. A pozsonyi jesiván tanult és 1855-től kezdve Alberti-Irsán, 1860-tól haláláig Debrecenben működött.

Bernstein Béla, rabbi és történetíró, szül. Várpalotán (Veszprém vm.) 1868 jan. 7. 1882—89. és 1890—1892. volt a budapesti Rabbiképző növendéke, a közbeeső esztendő a breszlai Jüdisch-theologisches Seminarban töltötte. Bölcsészdoktori oklevelét 1890. Lipcsében nyerte. 1892-ben avaták rabbivá Budapesten. 1892-ben lett szombathelyi főrabbi, ugyanilyen minőségben került 1909. Nyiregyházára. Az Országos Rabbiegyesület alelnöke, a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet vezérelőbizottságának tagja. Szaktárgya a zsidó

történet és legkiválóbb ismerője a magyar zsidók szabadságharcbeli történetének. Erről írt kitünő munkáját az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat jutalommal tüntette ki. Számos tanulmányt írt és tantervet készített. Tevékeny részt vett az Imit Bibliájának fordításában. Főbb művei: *Die Schrift-erklärung des Bachja b. Ascher ibn Chalâva und ihre Quellen* (Berlin, 1891); *A Tóra* (Imit bibliafordítás, Budapest, 1896); *1848—1849-i magyar szabadságharc és a zsidók* (Budapest, 1898, Jókai Mór előszavával); *A Tóra* (tankönyv, bibliafordítás, 6 kiadás, 1902—1922.); *A zsidóság története I—IV.* (tankönyv, Nyiregyháza 1922—23); *Zsidó vallásán* (tankönyv, Nyiregyháza, 1922); *A szombathelyi izr. elemi iskola története*, (Budapest, 1896); *Die Toleranztaxe der Juden in Ungarn* (Breslau, 1900); *A Dunántúli Rabbiegyesület egyetemes részletes hittani tanterve* (Szombathely, 1901); *1848 és a magyar zsidók* (Budapest, 1906); *Die Agunafrage im Lichte des Weltkrieges*; *A jogakadémiai tanár és a zsidó erkölcs* (Budapest, 1917); *Egyetemes részletes hittani tanterv* (Nyiregyháza, 1922); *Jókai és a zsidók* (Budapest, 1925); *Tíz egyházi szónoklat*; *Zsidó honvédek a szabadságharcban* (Budapest, 1926); *A haftórák* (1928). Cikkei: A Magyar Zsidó Szemlében, az Imit Évkönyveiben, A Jövőben, a Magyar Zsinagógában, a Magyar Izraelben, a Mult és Jövőben, a Magyar Zsidó Almanachban, az Izraelita Tanügyi Értesítőben, az Egyenlőségben, a Vas és Szabolcs vármegyei helyi lapokban, a Zsidó Évkönyvben jelentek meg. E lexikon munkatársa.

F. D.

Bérorchó, I. Brórchó.

Berón Gyula, grafikus és festő, szül. Felső-Banczárán (Hunyad vm.) 1885. Tanulmányait Budapesten a képzőművészeti főiskolán végezte. Különösen budapesti városrészleteket ábrázoló finom, művészi ceruzarajzaival szerzett elismerést. Először (1909—1912) arckép és városrészt ábrázoló rézkarcokkal szerepelt a Műcsarnok 1909. évi nemzetközi grafikai kiállításán (*Híd*), később tájkép olajfestményeket (*Rózsadomb*; *Hegyes vidék*) is állított ott ki. Többször nyerte el az állam grafikai díját, 1925. pedig friss vízfestményeiért az állam első vízfestmény díját. Rézkarcai és rajzai vannak a Szépm. Múzeumban.

F. B.

Berté Henrik, zeneszerző, szül. Galgócon 1858., megh. Vöslauban 1924 május 8. A magyar-származású komponista elnémetesedett és állandóan külföldön élt. Operettjei közül az egyik világsiker aratott, a *Három a kislány*, amelynek muzsikáját Schubert műveiből állította össze.

Berzevice (*Brezovica nad Torison* Cs.-Sz.) Sáros vm. A B.-i orth. hitközség 100 évvel ezelőtt, 1828 áprilisában alakult meg. A hitközség megalapítója Holländer Mór kereskedő volt, aki később Eperjesen a megyei hitközség elnöke lett. A hitközség első rabbija Hirtenstein Mihály volt, akinek működéséről semmi feljegyzés nem maradt. B.-n két zsidó templom van, az egyik több mint 100 éves, a másik a múlt század 70-es éveiben épült. A Chevra Kadisa 1830. létesült, jelenlegi elnöke: Langer József. A hitközség tagjai közül mintagazdaságokat vezetnek Klein Zsigmond és Klein Henrik, aki Berzeviczy Albert

birtokát bérlti. A hitközségnek értékes levéltára volt, amelynek nagy része azonban egy tűzvész alkalmával elpusztult. A hitközség évi 21,000 ö K. Anyakönyvi területéhez Hamborg, Slavkov, Stelbach, Blazov, Torisa, Krivjany és Visoha helységek tartoznak. A hitközség lélekszáma 186, a családok száma 37, adót 32-en fizetnek. Foglalkozás szerint 2 gazdálkodó 1, tanító, 12 kereskedő, 4 iparos és 13 egyéb. A hitközség területéről több kiváló rabbi származott el, így Enten Manó kassai, néhai Gerstel Ignác nagyszentmiklósi, Ehrenfeld Simon nagymihályi, néhai Ehrenfeld Samu volt sárospataki és surányi rabbi, aki több könyvet írt és néhai Ganczfried Salamon, aki kiváló talmudtudós volt. A hitközség mai vezetősége: Braun Izrael rabbi, Klein Zsigmond elnök, Seidenfeld Adolf pénztárnok és titkár.

Bésalach hetiszakasz, mely Mózes 2. könyve 13. fejezetének 17. versétől a 17. fejezet végeig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Izrael átvonulása a tengeren, Mózes és Izrael éneke, Isten gondoskodása Izraelről a pusztában, győzelmes harc Amalékkal. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész a *Bírák könyve* 4. fejezetének 4. versétől az 5. fejezet végeig terjed. A tórai és prófétai rész között az az összefüggés, hogy mindkettő győzelmi éneket tartalmaz: Mózesét és Izraelét az első, Deboráét az utóbbi.

F. D.

Besnyő 1. Béla, festő, szül. Tiszaújlakon (Ugocsa vm.) 1876. Oroszországban Stepanoff tanárnál tanult három évig, 1907. beutazta Francia- és Angolországot, valamint Amerikát. Főleg tájképeket festett. Kiállított a Nemzeti Szalonban. A világháború előtt pár évvel műkereskedést nyitott, mely jelenleg is fennáll, de mint festő nem működik.

2. B. Bernát, ügyvéd, jogtudományi író, szül. Tökésújfalun (Nyitra vm.) 1876 márc. 20. Az egyetem elvégzése óta Budapesten folytatott ügyvédi gyakorlatot. Tagja az ügyvédvizsgáló bizottságnak. A magánjoggal, a római joggal és a Pandekta joggal foglalkozik intenzíven. Tömeges kisebb cikkeken és értekezéseken kívül, melyek jogtudományi lapokban jelentek meg, nagyobb munkái: *Institúciók és Pandekták* (Budapest 1900); *Justinianus császár institúciói latinul és magyarul* (1899); *A Pandecta jogi fogalma* (1906); *A büntető novella* (1907); *A magántisztviselők nyugdíja* (1912).

Besózás (*h. melichó*), a rituálisan levágott állat húsának előírásszerűen való B.-a abból a célból, hogy főzésre alkalmas, azaz «kásér» legyen. A rabbik figyelme már az ókorban ráterelődött a hajszáleres húsról s minthogy a vér élvezésének mindennemű formája szigorúan tiltva volt (I. *Vér*), ezért az esetleg véres húst még külön besózták, jóllehet a papi kódex a véredényt tartalmazó vagy a vérrel lecsurgatott hús élvezését tiltotta el, de nem a hús egy részét tartalmazó vért is. Ez utóbbira csupán a lemosást rendelik el a rituális törvények (*Keritót* 20b, 21a; *Sulchan Áruch, Jore Dea* 67.1.) Mégis ezek mellett külön intézkedtek a rabbik már az ókortól kezdve, hogy főzés előtt a felületen levő részt B. útján kell eltávolítani, különben elfogyasztani azt nem szabad, csupán, ha nyáron sűtik a húst,

de szokás szerint még ekkor is előbb elvégezték a B.-t (*Chullin 14a, Jore Dea 76*). A B.-i eljárás a következő: A húst előbb, legalább félóráig tiszta vízben kell hagyni, hogy a pórusok kibocsássák a vért; 24 óránál tovább semmiesetre sem szabad a húst vízben tartani, mert ez esetben úgy a hús, mint az edény «teréfó» lesz, miután úgy tekintendő az edény, mint amelyikben előzetes B.-nélküli húst főztek. Leginkább külön edényt kell a B. céljára tartani s azt semmiféle más célra felhasználni nem szokták, jóllehet ez nem ütközik tilalomba s megengedett (*Jore Dea 69^a*). Miután a húst kivesszük a vízből, külön kosárra vagy a célra tartott deszkára kell tenni s minden legapróbb részén meg kell sózni sűrűn; aprójószág-nál a belső részeket is fel kell nyitni s azt is sűrűn megsózni. A besózott húst félóráig érintetlenül kell hagyni, legkevesebb azonban húsz percre; ezután a sót le lehet rázni, a húst kétszer leforrázni, amely művelet után meg lehet azt főzni. Ha a húst a só lemosása előtt főzik meg, akkor az illető edény és mindaz ami benne van, tiltott («teréfó»), ha csak a főzőedény hatvanszor nem nagyobb, mint a besózatlan hús. Némely rabbi szerint azonban még az utóbbi esetben is tilos az edény további használata. Három nappal később a levágás után már a B. sem elegendő, hanem csupán a roston sütés; ha azonban a három napon belül időnként friss vízbe teszik a húst, akkor a B. is elegendő. A májat külön szokták felválni, miután sok vért tartalmaz és nem főzni, hanem sütni kell (*Chullin 111a, Jore Dea 73*). A fejét is fel kell vágni B. előtt s az agyvelőt el kell távolítani (u. o. 71); a szívet is fel kell vágni s szokásos B. előtt a tüdő nagy ereinek kinyitása is (u. o. 72). Különböző megengedett állati húsok egymás mellett is lehetnek B. céljából, azonban hal és más hús semmiesetre sem, mert a halvér, nem véredényből jöven, nincs eltiltva, viszont a kétféle kiszívargó vér vegyülne (u. o. 70). A beleket nem szabad a többi részekkel együtt besózni, azonban ez esetben nem minősítik azt «teréfó»-nak (75). Az állati testben talált tojást külön be kell sózni. L. még *Egészségügyi törvények és Vér.*

S. R.

Bealotin. Julius H. Greenstone (*Jewish Encyclop.*); Maimonides, *Jad Maakuloth* Aszaróth 6; Caro, *Sulchan-Aruch, Jore Dea 69-78*; Rokeach §§ 410-431; Kol Bo 103; Or Zarua 1. 469-478; Chochnat Adam, § 30-35.

Bész, a héber alfabétum második betűje sz. k.-szel: *bét*. Hangzó értéke: b (pontozatlan alakja nálunk v-nek hangzik), tehát ajakhang. Számértéke: kettő. Neve házat jelent, alakja nyitott háznak felel meg.

Bész almin (*h.*). Zsidó temető.

Bész din. (*h.*). *Törvény háza* kifejezéssel jelölik még ma is a rabbinikus bíróságot. Eredete remúlt időkre, a Szentély fennállásának idejére megy vissza, mikor 3, 23 és 71 tagú bíróságok voltak. Ma a magánjogi pereket nem igen viszik rabbinikus bíróság elé, ellenben a (legalább) háromtagú Bész-din elé kerül a get (l. o.), a chalica (l. o.), a prozeliták (l. *Ger*) felvétele stb. stb. A nyelvhasználat «Bész din cedek»-nek nevezi, magyarul «az igazság törvényháza», elnökeit Ros bész din-nek vagy av bész din-nek, magyarul a törvényház feje vagy atyja. Ez rendszerint a fő-

rabbi. A Bész din tagjai rabbikból, tanultakból kerülnek ki. Szokott a B. választott bíróság gyanánt is szerepelni. Ítélete megfellebezhetetlen. E választott bíróság elé vitt ügyet din-tórá-nak nevezik.

F. D.

Bész hachájim (*h.*). *Az élet háza*, a temető eufémisztikus elnevezése.

Bész haknesesz (*h.*) *A gyülekezet háza.* Zsinagóga.

Bész hakvorosz (*h.*). *Temető.*

Bész hamidras, népies kiejtéssel: *besz-medres*, szefardul: *bét hamidras*, a talmudi kutatásnak szentelt iskola vagy előadóterem, a hozzátartozó könyvtárral. Szabatos fordításban: a «tanulás háza». Rendszerint a zsinagóghoz van hozzáépítve. Ahol jesiva van, ez az «aula» és a rabbi ott tartja előadásait. Ha a község nem tart fenn jesivát, akkor a hitközség tagjai használják és itt folytatják talmudikus studiumaikat. Chásszideus vidékeken Klauz-nak hívják a B.-t, vagy Stubel-nek (Gebetsstubel) és imatermül is szolgál.

Bész hamikdos (*h.*). A jeruzsálemi szentély héber neve.

Bész ólom (*h.*). Az örökvalóság háza. Temető

Beszómim (*h.*). Fűszer, a szombatot búcsúztató havadóló szertartáshoz. Beszómim-büchs: fűszertartó, fém- és fából, ezüstből tornyos, stilizált formában; a XVI. sz.-tól a XIX. sz.-ig művészi kivitelű B.-kat készítettek.

Betegekért való könyörgés. Szertartásának többféle megnyilatkozása van. Áldásmondás, zoltármondás, névváltoztatás. 1. Áldásmondás ebben az esetben annyit jelent, hogy a Tóraolvasás keretében mi-sebérach-ot (l. o.) mondanak a betegért, kívánva annak mielőbb való felgyógyulását. 2. Zoltármondáshoz már csak súlyosabb esetekben folyamodnak. Előimádkozó és közönség versenkint felváltva mondja a következő zoltárokat: 20, 6, 9, 13, 16, 17, 18, 22, 23, 25, 30, 31, 32, 33, 37, 39, 41, 49, 55, 69, 86, 88, 89, 90, 91, 102, 103, 104, 107, 108, 142, 143, 148. (A rövidebb ritusban csak a következőket mondják: 90, 91, 102, 103, 116, 118). Ezek után pedig a 119. Zoltár alfabétumos verseiből összerakják a betegnek és anyjának nevét (pl. Sélomo ben Léa, vagy Debóra bász Mirjom stb.) Végül a Kêrá Szóton (távozz, Sátán) szavakat. Majd a nyitott frigszekerény előtt mondanak könyörgő imát a beteg felgyógyulásáért. 3. Az előbbi szertartás folytatása lehet a névváltoztatás, melynek alap gondolata misztikus tartalmú: mindaz, amit a régi névre határoztak a mennyekben, legyen semmis, mert a betegnek már új neve van. A Zoltár alfabétumából az új nevet is összerakják, elmondván a vonatkozó verseket.

F. D.

Betegek látogatása (héb. *Bikkur cholim*). A B. szimpátiából, vigasztalás, gyámoltás, gondozás és gyógyítás céljából a Talmud és a rabbinikus írók szerint minden zsidónak kötelessége, amely a nem-zsidóval szemben is fennáll (*Gittin 61a*). Minthogy a jótékony-ságnak (l. o.) erről a speciális módjáról az írott törvény nem intézkedik, a rabbik a *Pentateuch* egyes tantételeiből vezették azt le. Így: «Az Örökkévaló, a te Istened után kell menned» (*Deuter. 13. 4*);

«Istent kell utánoznod; amint Ő meglátogatja a betegeket, úgy neked is látogatnod kell azokat» (Szóta 14a; Gen. Rabba 8.). Ezen az alapon a *Bába Mecia*-traktátus (30b. és *Targ. Jerus.*) köteleltségé emeli a B.-t. A chászsideusok (l. o.) az ókorban ezen speciális köteleltség gyakorlásának módjait is kidolgozták. A javarészen tőlük és a velük azonos esszeusokból (l. o.) eredő kereszténység első evangélistái, így Máté (25, 36) is említi a B.-t a többi jócselekedetek között. A Sulchan-Áruchnak egy egész fejezete foglalkozik a B.-val, mint paranccsal. A legtöbb zsidó hitközség kebelében régi időktől fogva, sőt, mint a liturgia gyakori kitételeiből következtetni lehet, az ókortól fogva voltak és vannak egyesületek, melyeknek speciális köteleltségük a B. Ilyen egyesületek nem csupán Magyarországon, hanem mind az öt világrészben vannak. (L. *Jótekonyság.*)

S. R.

Bethlen Oszkár, hírlapíró, szül. Sopronban 1876. A budapesti egyetemen elvégezte a jogot és megszerezte a jogtudományok doktorátusát. Mint egyetemi hallgató *Hitbizományok reformja* c. tanulmányával akadémiai díjat nyert. Hírlapírói pályáját 1898. kezdte az Egyetértésnél, majd a Hazánk munkatársa lett. 1904-ben belépett a Pesti Napló kötelékébe és 1912-ig e lap politikai rovatát szerkesztette. 1913-ban megalapította a Déli Hírlap c. estilapot. Utóbb ismét a Pesti Napló munkatársa volt. Politikai riportokon, vezércikkeken és satirikus karcolatokon kívül a *Politikai Magyarország* c. gyűjteményes munkában nagyobb politikai tanulmányokat tett közzé. Állandó munkatársa volt Kiss József hetilapjának, a Hétnek is, amelyben sokáig a «Politikai szilánkok» c. satirikus rovatot írta.

Sz. G.

Betlen Gyula, szobrász, szül. Budapesten 1879. Tanulmányait 1899-ig Budapesten végezte, azután 1904-ig Párisban a Julien akadémián Verlet alatt tanult. A Műcsarnokban 1901. állított ki először. 1913-ban gyűjteményes kiállítása volt a Könyves Kálmán szalonjában. Külföldön is kiállított: Párisban, a Julien akadémián első díjat, Turinban, St. Louisban bronzérmeket, Milánóban aranyérmeket nyert. Legjelentékenyebb alkotása a nyíregyházi Kossuth szobor (1912), melyre 34 pályázó közül az első díjat és a megbízást nyerte el. Kisebb bronz és terrakotta aktszobrokat is készített. Dekoratív szobrai közül a Tóth család sírboltjának szobrai a Kerepesi temetőben (1906) és a Gutenberg-otthon díszítése (1907) említendők. Az éremszobrászattal is próbálkozott: ilyen a Mikéfé érme (1910) és a Ludovika Akadémia plakettje a Ludovika szoborra. F. B.

Bettelheim, hírneves pozsonyi család, melynek tagjai nagy szerepet játszottak az ottani zsidó életben és a külföldön is. A Bettelheim név már a XVII. sz.-ban tűnik fel Pozsonyban. 1709. Bettelheim Lóth mint zsidó bíró szerepel.

1. *B. Albert Siegfried (Áron)*, rabbi, orvos és hebraista tudós, szül. Galgócson 1830 ápr. 4., megh. 1899 aug. 21. hajón, az Atlanti-óceánon, ahol eltemették. A pozsonyi, majd a leipniki és prágai jesivákon tanult s az utóbbi helyt a híres Rappoport főrabbinak volt tanítványa, egyszerűs mind pedig az egyetemet is látogatta s később u.

o. filozófiai doktorátust tett. Kevéssel utóbb több londoni lap levelezője és Forgács gróf, későbbi magyar kancellár, akkor Csehország kormányzójának családjánál lett instruktor. Az ötvenes évek elején B. Temesvárra került, mint az ottani iskolák vezetője. Itteni működése alatt szerkesztette az «Előre» c. politikai hetilapot. 1856-ban kinevezték Csernovitzba «a keleti nyelvek hivatalos fordítójának és a héber könyvek cenzorának». Itteni tartózkodása alatt feleségül vette Weintraub Henriettet, aki az első zsidó női tanító volt Magyarországon. 1860-ban elfogadta a komáromi főrabbi állást és ugyanott az összes iskolák főfelügyelőjévé is kinevezték, mely állást zsidó előtte még nem töltött be. Mégis csupán rövid ideig maradt Komáromban, mert haladó szelleme miatt működésében akadályozták s ezért Kassára ment, ahol «Der Jude» címen hetilapot alapított és szerkesztett s ebben a kongresszus haladó iránya mellett kötötte le magát. Emiatt a fanatikuskor exkommunikációval fenyegették meg, amiért ő Amerikába vándorolt 1862 végén. Itt először Philadelphióban a «Beth Israel» hitközségnek volt rabbija s egyszersmind a Maimonides-Kollegiumnak a tanára. 1869-ben Richmondban lett rabbi s u. o. német nyelven «Der Patriot» c. lapot indította meg, mely nemsokára angolul jelent meg «The State Gazette» címen. Richmondban egyszersmind orvostudományokat tanult és orvosi diplomát is szerzett. Mint gyakorlóorvos is jó hírnévnek örvendett, de époly elismert hitszónok is volt. 1875-ben San-Franciscóba hívta meg az Ohabe Shalom hitközség. Itt a «Bűnözés elnyomására alakult társaság» elnökévé választotta meg. A kollegiumokon és egyetemeken is előkelő szerepeket töltött be és számtalanszor tartotta az avató beszédet a baccalaureusoknál. 1887 óta Baltimore legnagyobb hitközségében működött. 1899. aug.-ban szülei sírjának látogatására hazajött s újból kiutazott; a hajón meghalt. Temetését a zsidó rítus pontos betartásával és a héber imák felmondásával a hajón tartozkodó két katolikus pap végezte, akikkel már előbb B. szívélyes ismeretséget kötött. Ezek mondták el a Kaddist, midőn B. holttestét a tengerbe engedték. B. irodalmi működése nagyon sokféle volt. Írt ghetto-novellákat is, melyek közül többet németre és magyarra is lefordítottak. Húsz éven át dolgozott az új angol Biblián, melynek nagyobb részét elkészítette és kéziratban hagyta hátra. Számos jegyzetét és tudományos észrevételét Kohut Sándor (l. o.) is felvette és közli az «Aruch Completum»-ban, míg Kohut Georges Alexander B.-nek életrajzát írta meg.

S. R.

2. *B. Félix Albert*, orvos, B. 1. fia, szül. Galgócson 1861 szept. 2., megh. Baltimoreban 1890 ápr. 4.-én. Atyjával együtt vándorolt ki Amerikába. Húszéves korában san-franciscoi orvosi egyetemen diplomát kapott, azután a St. Quentin állami börtön orvosa, majd hajóorvos lett a Csendes Óceánon, később 1883—89-ig a Panama-csatorna és vasút orvosfőnöke lett. Az ő felügyelete alatt építették az első kórházat Panamában s ennek is ő volt a vezető orvosa. Számos magas kormánykitüntést és elismerést kapott. 1889-ben a nagyobb európai klinikákat tanulmányozta, miután

mint orvos egy újfajta trópusi bacillus felfedezésével jó nevet szerzett magának. S. R.

3. **B. John Barnardé**, orvos és misszionárius, szül. Pozsonyban 1811., megh. Brookfieldben (U. S. A.) 1869. szept. 11. Atyját Chaimnak hívták. 9 éves korában már német, francia és héber verseket írt. Szülei a morvaországi Trebitschbe küldték, hol nagybátyja nagy jesivát vezetett. De B. rajongott a világi tudományokért. Pesten, Debrecenben és Nagyváradon iskolázott és 1836. Páduában szerezte meg az orvosi diplomáját. A kolera tanulmányozása miatt Triestben, Nápolyban és Udinében tartózkodott, majd Szicíliát, Máltát és Görögországot látogatta. Később Mohamed Ali alatt szolgált minthajó orvos, aztán török ezredorvos lett Szmirna mellett. Ott a rabival vallási kérdéseken összekülönbözött és francia brosurát írt *La ruine du Talmud* c. (London, British Museum). Egy angol misszionárius rábírta, hogy a keresztény hitre térjen. Londonba ment, ahol mint orvos működött. 1848. mint orvos-misszionárius ment a Japán mellett fekvő Lu-Csu-szigetekre, ahol 7 évig működött. Ő volt az első, aki a Bibliát japán nyelvre fordította. 28 nyelvet beszélt. 1852-ben jelent meg a szigeten az az amerikai hajóraj, amely az első összeköttetést létesítette Amerika és Japán között. Perry tengernagy magával vitte B.-t Amerikába. Ott 1861. lelkész volt St. Anneben, 1862-től 1864-ig Cayugaban, 1865. káplán Odeliben. Az amerikai polgárháborúban mint sebész szolgált, őrnagyi rangban. 1867-ben Brookfieldben, Missouri államban, mint orvos és felvasó működött s ott is halt meg tüdőgyulladás következtében. 1926-ban szobrot emeltek neki Japánban. A Biblia japán fordítása 1873. jelent meg Bécsben. Életrajzát Rev. Karl Bull írta (V. ö. Japan Evangelist, Tokio, 1925. febr.—márc. szám); Perry tengernagy jelentése az Egyesült-Államok kongresszusához; Leon Pagès, Bibliographie yaponaise, Paris 1859). B. S.

4. **B. Karl**, osztrák orvostanár, szül. Pozsonyban 1840 szept. 28., megh. Bécsben 1895 júl. 27. A bécsi egyetemen tanult s Hyrtl, Rokitsanszky és Skorka tanítványa volt. Diplomája elnyerése után Oppolzer assistense lett, 1873. pedig magántanárrá habilitáltak a bécsi egyetemen a belgyógyászatból. 1870—78-ig szerkesztője volt a »Medizinisch-Chirurgische Rundschau»-nak, továbbá főorvosa volt a Poliklinika belgyógyászati osztályának. Tudományos működése a szív- és a véredényrendszer működésére vonatkoznak és több előkelő szakfolyóiratban jelentek meg. Igen fontos munkái a következők: *Über bewegliche Körperchen im Blute: Über einen Fall von Phosphorvergiftung* (1868, W. Med. Prae); *Ein Fall von Echinococcus Cerebri: Stenose eines Astes der Pulmonararterie: Bemerkungen zur Diagnose des Magencarcinoms* (a Vierteljahrsschrift für Psychiatric-ban); *Die sichtbare Pulsation der Arteria Brachialis* (1878); *Die Bandwürmer beim Menschen* (1879); *Entstehung des zweiten Tones in der Carotis* (1883). S. R.

5. **B. Leopold (Meyer Léb)**, orvos, szül. a XVIII. század második felében, élt és meghalt

Galgócon. Nem csupán mint orvos volt nagyhírű és elismert, hanem mint hebraista is. Galgócon messze vidékről felkeresték rendelőjét. Háziorvosa volt Erdődy József gróf kancellárnak és családjának, melynek máig birtokában vannak a sebészeti eszközök, melyekkel B. megmentette a kancellár életét, valamint az erre vonatkozó dokumentumok is. 1830-ban B.-ot I. Ferenc császár aranyéremmel tüntette ki «a királyi ház és a nemesség körül szerzett kiváló érdemeiért.»

6. **B. Mór**, bankár, szül. Budapesten 1876. Iskolái elvégzése után a Blum B. tőzsdetügynök céghez lépett be. 1900-ban önállósította magát és Krausz Simonnal (l. o.) együtt megalapította a Krausz és Bettelheim bankcéget. A társas viszony 1924. megszűnt, azóta B. külön dolgozik és főleg értékpapíroknak külföldön való elhelyezésével foglalkozik. 1917-ben tőzsdetanácsos, 1922. a Bankárok Egyesületének elnöke lett. Financialis téren elismert szaktekintély. V. A.

7. **B. Mózes**, Chaszam Szófer (l. o.) alatt hitközségi elnök volt. Sógora, a kikeresztelkedett Calman Antal Bécsben 1822 halt meg és három nővérét, B. Mózes, Pappenheim Wolf és Guttman Sámuel feleségeit, végrendeletében óriási vagyonának örökösévé tette. A három sógor a hitközség élére állott és jótékonyágukkal szigorú vallásosságukkal és műveltségükkel kedvező befolyást gyakoroltak a hitközségi élet alakulására. Mikor a kormány a pozsonyi jesiva működését betiltotta, B. 20,000 forintot áldozott a rendelet visszavonására. Fiai között Kálmán, Chaszam Szófer kedvence is hitközségi elnök volt, de nagyobb szerepet játszott Philipp (Rafael), aki Pozsony 1868. a zsidó kongresszuson képviselte és az orthodox autonómiájának előharcosa volt. Kálmán fia, Mór, évtizedeken át mint előjáró működött és a művelt orthodoxiának mintaképe volt (V. ö. *Weiss*, Abne Beth hajózer; *Mayer*, Die wiener Juden). B. S.

8. **B. Samu**, író, szül. Pozsonyban. Tanulmányait a pozsonyi jesiván végezte. 1897-ben megalapította az első magyar cionista csoportot, összehívta az első cionista országos bizottságot (Herzl elnöklete alatt) és az első országos cionista értekezletet Pozsonyban. A magyarországi cionista szervezetnek három évig elnöke volt. Reines főrabbi megbízásából megszervezte a mizrachisták első világkongresszusát 1904. Hét évig a cionista nemzetközi bizottság magyarországi képviselője volt. 1908-ban megalapította az Ungarländische Jüdische Zeitung c. hetilapot, amely Budapesten jelent meg. 1915-ben a közös kormány megbízásából Amerikába ment, ahol előadásokat tartott a központi hatalmak érdekében, 1917. a követség kíséretében visszatért és bevonult a hadsereghez. Később a kormány sajtóirodájában működött. 1920-ban alapította meg az Agudasz Jiszróél központi lapját a Jüdische Pressét, ennek főszerkesztője is volt. Majd megint Amerikába ment és ott kiadta a Jewish Weekly Bulletin. Most Budapesten él, mint külföldi lapok tudósítója. E lexikon munkatársa.

9. **B. Sámuel**, orvos és politikus, B. 4. orvos fia, szül. Galgócon a húszas évek elején. Az 1848-i forradalmak előkészítő agitációiban élénk

részt vett, majd a hadseregben szolgált. Felesége, *B. Éva*, nagytudású nő volt, aki mint hebraista és talmudi jogszakértő egyedül álló jelenség. Számos kérdésben folyamodtak hozzá s válaszai nagy elismerést szereztek. Emellett úgy a modern, mint a klasszikus nyelvekben nagy járatossága volt. Hodzsa Milán, a későbbi szláv agitátor és evangélikus lelkész volt a tanítója a klasszikus nyelvekben. B. S.

Bettelheim-Gomperz, Caroline, von (más-kép *Tellheim*), kamaraénekesnő, a bécsi cs. Operaház tagja, szül. Pesten 1845 jún. 1., megh. Bécsben. Goldmark Károlynál tanult zongorázni, énekelni pedig Läufernél. Tizennégy éves korában lépett fel először, mint zongoraművész, s két évvel később már a bécsi Operában énekelt, amely tagjai sorába szerződtette. B. Bécsen kívül a legtöbb nagyobb német operaszínpadon és Londonban is sűrűn szerepelt. Később feleségül ment Julius v. Gomperz lovag osztrák főrendhez, az Osztr. Kereskedelmi Kamara elnökéhez. S. R.

Bevándorlók. Kálmán király országlása alatt, az első keresztes hadjárat után indult meg Magyarország felé nagyobb méretű zsidó bevándorlás. A bevándorlók főleg Csehországból, aztán Morvaországból és Ausztriából valók voltak, akik hazájukbeli szorongatott helyzetüket szívesen eserélték fel a szabadabb magyar viszonyokkal és bizakodva telepedtek meg Magyarországon, ahonnan a királyi csapatok verték ki nemrég a fosztogató és zsidómészárló martalócokat. Ezek a bevándorlók idézték elő nagyrészen az autochton magyar zsidóság helyzetének rosszabbodását, mert a gazdasági életben való szerepük Kálmánt a zsidó törvény kiadására készítette. (I. *Kálmán király zsidótörvénye*). A történelem során a legközelebbi bevándorlók IV. Béla uralkodása alatt, a tatárjárás után telepedtek meg az országban. A tatárjárás nemcsak a gazdasági életet tette tönkre, de megritkította az ország lakosságát is. Béla tehát elsősorban is arra törekedett, hogy a néptelenné lett vidékekre új lakosságot telepítsen. Adómentességet és egyéb kedvezményeket biztosított a bevándorlók számára és ahogy a tatárjárás előtt is igénybe vette a zsidók szolgálatait, úgy most is kiterjedt rájuk a figyelme, mert a zsidókban látta a gazdasági élet fellendítőit. A kilátásba helyezett kedvezmények hírére aztán nemcsak a szegényebbje, de számos dúsgazdag zsidó is beköltözött az országba. Ilyen bevándorló volt Henuk kamaragróf is, (I. *Henuk*) akinek nevét a történelem följegyezte. 1421-ben az Ausztriából száműzött és Magyarországra bevándorolt zsidók védelmére Zsigmond király rendeletet bocsátott ki a városi hatóságokhoz, hogy követeléseik behajtásában segítségükre legyenek. 1394-ben Franciaországból számkivetett francia zsidók Ausztriában telepedtek meg, de az 1420-i általános zsidóüldözés miatt ezek is Magyarországra menekültek. Itt aztán nyugalmas és biztos menedéket találtak. 1433-ban II. Fülöp burgundi herceg tanácsosa és főlovászmestere, aki Budán járt följegyezte, hogy sok olyan zsidót talált ott akik igen jól beszéltek franciául. (V. ö. *Kohn S.*, «A zsidók története Magyarországon»). A tömeges

bevándorlást szörványos beszi várgás váltotta fel a későbbi századokban, de a folyamat sohasem állt meg, kismértékű bevándorlás mindig volt és sok értékkel gyarapította a magyar zsidóságot, amelyhez könnyen alkalmazkodott. A politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális élet területén még ma is sok olyan zsidó kiválóság érvényesül, aki külföldről beszármazott ősöktől örökölte a tehetséget. A legújabb időben csak a világháború alatt volt tömeges zsidó bevándorlás Magyarországon, Galícia kiürítése és elfoglalása előtt, amikor a hontalanná lett galíciai zsidók letelepedése több aggodalmat, mint részvétet keltett. Az akkor beáradt galíciai zsidókat később köz-igazgatási úton kiutasították. U. L.

Bezdán, nagyk. (SzHSz.) Bács-Bodrog vm. 7607 lak. A zsidó hitközség hitéletének iránya haladó. B. központja az anyakönyvi kerületnek és hozzá tartoznak: Kolut, Béreg, Monostorszeg, Stanisics, Gákova, Krúsevlya. Korábban Szántova is hozzátartozott. A hitközség, amely 1928-ra 30.000 dinárt biztosított adminisztrációs költségeire, 4000 dinárt filantrópikus és szociális célokra fordított. 36 családban 110 lelket (42 férfit, 68 nőt) számlál, 30 adófizetővel. Foglalkozás szerint 3 nagykereskedő, 22 kereskedő, 2 orvos, 1 tanító, 4 magánzó, 1 köztisztviselő, 3 egyéb. Két tagja nagyobbterjedelmű mintagazdaságon östermeléssel foglalkozik. A község, mint telepítvény, 1740-ben létesült, valószínű, hogy mindjárt zsidók is telepedtek meg benne. Az első évtizedek fejlődésének története ismeretlen, de 1785. már mint szervezett hitközség szerepel. A születésekre vonatkozó pontos feljegyzéseket ezidőben rendszerezítették, mert az első feljegyzés ez évről szól. A legrégebb anyakönyvi bejegyzésekben a Bruck-, Roheim-, Flesch-, Spitzer és Loschitz-családok szerepelnek. A Chevra Kadisa már 150 évvel ezelőtt működött. A hitközség lélekszáma akkor már igen tekintélyes lehetett, mert nagy területet hasítottak ki a hitközség földjéből a zsidó temető számára és az még ma is használatban van. Templomát 122 év előtt építette és azóta két ízben restaurálta. Első rabbija a pozsonyi jesivából kikerült Blitz Márkus volt, 1865 jan. 9.-éig. Utána fia B. Adolf került a rabbiszékbe, (1897.) majd 1901—1922-ig Wiesner Henrik. Nyilvános jellegű elemi iskolát 1870. létesített a hitközség, addig csak magán iskolát tartott fenn. Az iskolát, melyet 1890. szép épületben helyeztek el, az új impérium alatt államosították. Az utolsó évtizedek alatt az ezelőtt népes és tekintélyes hitközség részint elköltözés, részint elhalálozás folytán visszafejlődött, úgy hogy negyedrése sem maradt meg a negyven év előtt való lélekszámnak. A világháború elején már 150-re fogyott le a lélekszám. Ebből bevonult 40 és 35 különböző fronton harcolt. 12 elesett, 4 fog-ságba jutott, de utóbb hazatért. A hitközség vezetői: Loschitz Aladár elnök, Bolgár Miklós al-elnök, Spitzer Jakab pénztárnok, Fischhof Vilmos templomatya, Gyenes Gyula, Glied Henrik, dr. Popper Nándor, Roth Ernő, Kramer Lipót, Loschitz Károly, Grünberger Herman képviselők. Nagy József nyug. állami tanító, jegyző. A Chevra Kadisa elnöke Kramer Lipót.

Biblia (könyvecskék), vagy *Szentírás*; Izrael népének válogatott irodalma az ókorból, melyet a hagyomány isteni kinyilatkoztatásként szentesített, a vallás kútfőjévé tett és melyet a kereszténység és iszlám is szentnek ismer el. A B. több könyvből áll és még több szerző műve. Keletkezésének időtartama legalább ezer évre nyúlik, de pontosan meg nem állapítható sem a kezdő-, sem a záró-határ ideje, körülbelül a Makabeusokkorában (Kr.e.150-ben)éri el befejezését. Irodalmi keletkezésének ideje még nem azonos a Szentírassá nyilatkoztatás idejével (I. *Kanon*). A B. jelentősége tehát kettős. A zsidóságra első sorban mint a vallás alapkönyve jön tekintetbe és csaknem ugyanolyan szentségének elismerése a keresztény és mohammedán világban is. De a művelt világban mint az ókornak becses irodalmi terméke vívta ki magának tekintélyét a legelső remekművek között. A «Könyvek Könyvé»-nek is nevezik, mivel a világirodalom legjelesebb művei ennek hatása alatt állanak, ebből merített az írók egész serege és ennek szelleméhez fordult minden fáradt kor új ihletésért. Ha a B. hatásának nyomait keressük, alig találunk kultúránk oly területére, mely attól ment volna. Bár erkölcsi és erkölcsi egész rendszere a B.-n nyugszik és anélkül nem fejlődött volna erkölcsi belátásunk sem mai fokáig, a megvalósítás terén mégis még ma is követelést támaszt a kultúrvilággal szemben és még a jövő századok is visszatérhetnek ez ősforráshoz meríteni. És ha a vallás fejlődése zökkenéseket, megtévelyedéseket, fanatikus harcokat is mutat fel, ez éppenséggel nem a B.-nak rovására írható, hanem ellenkezőleg csak a B. ősi forrásának üdítő vize az, mitől a dogmákba merevedett felekezeti szellem is várhatja, itt-ott meg is találta kijózanodását és a lelkiismeret igaz sugallatához való visszatérését. A B. került a nemzetek harcainak tűzvonalába, az vitte el az európai műveltségnek, az erkölcsiségnek alapelemeit a világ legvadabb népei közé és az szolgáltatott kimeríthetetlen forrást a témát kereső képzőművészetnek és a zenének. A B. könyvei tartalmi tekintetben következő csoportba sorozhatók: Történet és történeti jelleggel bíró néphagyomány, törvény, prófétai oktatás, tanköltészet és vallásos líra. A B. összeállítói e tartalmi szempont mellőzésével inkább a szentség fokát, illetve az irodalmi gyűjtemények összeállításának régiségét véve szemügyre, e hármass beosztást létesítették: Tóra (I. o.), Próféták (I. o.) és Egyéb szentíratok (I. o.) I. *A Tóra*. Héberül: Chamiso chumse Tóra (öt könyv). Latinul: Pentateuchus. Részei: *Beresisz*, Genesis (Teremtés könyve, I. könyv); *Sémosz*, Exodus (II. könyv); *Vajikró*, Leviticus (III. könyv); *Bamidbor*, Numeri (IV. könyv); *Devórim*, Deuteronomium, (V. könyv); *Próféták*. I. *Neviim risónim*, Prophetæ priores. 1. *Jéhosua*, 2. *Sóftim*, Judicum, 3. *Sémuel*, 4. *Melóchim*, Regum. II. *Neviim acharonim*, Prophetæ Posteriores, 1. *Jesája*, 2. *Jeremia*, 3. *Jechezkél*, 4. *Hosea*, 5. *Joel*, 6. *Ámosz*, 7. *Obadja*, 8. *Jóna*, 9. *Micha*, 10. *Nachum*, 11. *Chabakuk*, 12. *Cefanja*, 13. *Chaggai*, 14. *Zecharja*, 15. *Malóchi*. III. *Keszubim*, Hagiographa. 1. *Tehillim*, Psalmi, 2. *Mislé*, Proverbia, 3. *Ijób*, Job, 4. *Sir*

ha-Sirim, Canticum Canticorum (Énekek éneke), 5. *Ruth*, 6. *Echó*, Threni (Sirámok), 7. *Kohelesz*, Ecclesiastes, 8. *Eszter*, 9. *Dániel*, 10. *Ezra*, 11. *Nechemia*, 12. *Divré Hajómim*, Chronicorum, (Krónikák). Különböző műfajok és tárgyak találkoznak tehát a B.-ban, de valamennyiüket közös szellem hatja át. Nevezhetjük ezt zsidó nemzeti szellemnek, mivel egyik főirányvonala a nemzeti boldogulás és dicsőség keresésének útjába esik; ám e nemzeti szellem ment mind attól a hatalmi vágytól és önhittség mámorától, önzéstől és kizárólagosságtól, mely a B. át nem ismerő népeket jellemezni szokta, hanem a kielégülést csakis az erkölcs elterjesztésének dicsőségében találja, miért is inkább erkölcsi szellemnek mondhatjuk. (A B. szövegét illetőleg I. *Maszora*) *Ó-testamentum* vagy *Ó-szövetség* névvel is találkozunk a B. megjelölésére. Ez keresztény elnevezés, ha t. i. szembe állítják az Új-Testamentummal. Amikor ugyanis Pál apostol a pogány világot a zsidóság felvételére akarta bírni s azt kellett tapasztalnia, hogy egyes zsidószerzetársok (főkép a körülmetélés) nagy akadályai az áttérésnek, kénytelen volt engedelményeket tenni. Hogy ezt elvi alapra helyezze, új elméletét kellett felállítani a törvény kötelező erejét illetőleg. Azt tanította ugyanis, hogy a törvény isteni eredetű ugyan, de csak az emberiség gyermekkorára jótékony hatású, azontúl fölösleges, sőt ártalmas, mert csak felhívja a figyelmet a bűnre, ahelyett hogy erőt is adna annak ellentállni. Ha Isten az ő kegyelmében egyetlen fiát küldte az emberek közé, hogy ártatlanul halálra kínoztatva, az emberiség bűnének engesztelő áldozata legyen: akkor ezen kegyelemmel szemben az embernek jócselekedete, az egész vallás-gyakorlat amúgy is számításba sem jöhető érdem és fölösleges. Elég a hit ebben az isteni kegyelemben és ez maga üdvözít; a betű (a törvénytartás) csak öl. Hogy erre némi alapot is találjon a zsidó B.-ban, mely az ő idejében még az egyedüli tekintély volt a Krisztusban hívők táborában is, Jeremiás próféta ezen prófeciájára hivatkozott: «Ime napok jönnek, amikor új szövetséget kötök Izrael házával és Juda házával: nem ama szövetség mintájára, melyet atyáikkal kötöttem... amely szövetséget ők felbontották... hanem törvényemet az ő belsejükbe adom és az ő szívükbe írom (*Jeremiás* 31. 31—33). Valójában Jeremiás nem új feltételekre alapított szövetségről szól, hanem a felbontott szövetség megújításáról és megszüveléséről. F. M.

Biblia-fordítások. Vannak kéziratos és nyomtatásban megjelent magyar fordítások. Kódexeink, melyek az első magyarnyelvű B.-at tartalmazzák, jórészt a XV. század második feléből valók. A Bécsi Kódexben különböző bibliai részletek szerepelnek. A többi kódex a Zsoltárokból veszi a fordítási anyagot. Valamennyi keresztény közönség számára készült. Nevezetesebb B.-at tartalmazó kódexeink: *Apor*-, *Battyányi*-, *Czech*-, *Döbrentei*-, *Festetich*-, *Keszthelyi*-, *Kulcsár*-kódexek. A reformációs mozgalmak elősegítik a bibliafordítást. A nép kezébe akarván adni a Bibliát, azt a nép nyelvére fordítják. Ezeknek a református B.-nak sorát már nyomtatott könyvek nyitják

meg: *Gálszécsi* István 1536 (szófai zsolnárfordítás), *Székelly* István (bencédi) 1548 zsolnárkönyv, Krakko. Majdnem teljes bibliafordítás a Heltai Gáspáré, először a Tóra (A Bibliának első része azaz Mózesnek öt könyve, Kolozsvár 1551), aztán a többi szentírási könyv Jób, Eszter, Ezra, Nechemja, a Krónikák kivételével. Majd *Melius Juhász* Péter (A két Sámuel könyveinek és a két királyi könyveknek fordítása, 1565 Debrecen, ugyanakkor Jób). Az eddig említett valamennyi bibliafordítás csupán kísérlet, sem hűség, sem nyelvi szépség szempontjából nem jelentős. Sokkal kielégítőbb az első magyar teljes bibliafordítás 1590-ből, *Károly* Gáspár tollából. Károly ha nem is adja vissza híven mindent az eredeti szellemét, gondolatközlésében világos, nyelve pedig korszerűen magyar. Számos kiadást és átdolgozást ért el. Az angol bibliatársulat ezt a magyar nyelvű Bibliát hozta mindmáig forgalomba, 200.000-nél nagyobb példányszámban. 1890-ben országosan ünnepelték az első magyar teljes bibliafordítás szerzőjét. A XVI. sz.-ban éppen liturgiai okokból igen sok zsolnárfordítás keletkezik, amelyek részben önálló munkákban, részben pedig az úgynevezett énekes könyvekben találhatók. A Zsolnárok fordítói: *Balassa* Bálint, *Batizi* András, *Battyányi* Orbán, *Barát* István, *Bogáti Fazekas* Miklós (a szombatosok is használták fordítását 1582/3), *Bornemissza* Péter, *Gönczi* György, *Illyés* István, *Németi* Ferenc, *Pap* Benedek, *Sztárai* Mihály, *Siklósi* Mihály, *Skaricza* Máté, *Szegedi* Gergely, *Tordai* Benedek, *Vörösmarthy* Mihály és mások. *Csiphés* György, Erdély utolsó református fejedelmének *Apafi* Mihálynak megbízásából lefordította az egész Bibliát, de a fordítást katolikus részről elkobozták és elégették. Így aztán állandóan a Károly vagy vizsolyi Biblia forgott közösen és sok kiadást ért meg, köztük külföldi is. A magyar katolikusok az első teljes bibliafordítást *Káldi* Györgytől kapták (1626). A legkülönb zsolnárfordítás ebben az időben a *Szenczi Molnár* Alberté, amely idegen minták után készült és 1607. jelent meg Herbornban Psalterium Ungaricum címmel. A szombatos mozgalom (l. *Szombatosok*) új kora nyílt meg a bibliafordítók történetében. *Pécsi* Simon kancellár könnyed magyar nyelven hűséggel fordít. (Psalteriumát kiadta *Szilády* Aron. Imakönyvét pedig *Guttmann* Mihály és *Harmos* Sándor). A XVIII. sz.-ból föl- említendő kéziratok bibliafordítás a *Bessenyei* Györgyé. A bibliafordítás új kora a nyelvújítás idejével esik össze. Az elavult bibliaiszövegeket a kor-stílus színvonalára kellett emelni. *Mendelssohn*-nal (Németországban) a zsidók részéről is megindul a bibliafordítási folyamat élő modern nyelvekre. Mert népnyelvi (jüdisch-deutsch) van már eddig az időig is rengeteg. Kevésbé jelentős, nem zsidó, e korbéli bibliafordítók: *Szabó* József (1851) és *Szepesy* Ignác (1836). A Káldi-bibliát 1865. dolgozza át *Tárkányi* Béla. A keresztény hitre tért *Ballagi* Mór tanár tollából származik Mózes Öt Könyvének fordítása (1840). A XIX. sz. második felében revidálják a Károlyi-biblia nyelvét is, ma jórészt a *Szilády*—*Radácsi* revíziós kiadás forog közösen. *Kámori* Sámuel az első luteránus magyar fordító 1870—78. adta ki

teljes Bibliáját. A legújabb időkből származó nem zsidó fordításokat *Tárkányi* Béla, *Czínke* István, *Kálmán* Károly, *Csik* Sándor és *Telekes* Béla készítették. Gazdag munkásságot fejtettek ki a zsidó fordítók is. A zsidó kézből származó fordításokban a nyelvezet kevésbé archaikus és nem is olyan pompázatos, mint a keresztény fordításokban, de a maszora és a héber nyelv tökéletesebb ismerete folytán ezek a fordítások hűségesebbek és tökéletesebbek. Az első fordítók *Mannheim* József bajai tanító (1868), majd *Stern* Mór (1888) voltak. Töredékes zsolnárfordításokat ismerünk *Perles* Ármint, *Makai* Emil, *Hevesi* Simon (tőle Jób is és a Sirmak), *Vajda* Béla, *Kiss* Arnold, *Szegő* Arnold, *Szigeti* Gyula tollából, végül *Gerő* Attila és *Neményi* Endre teljes rimes zsolnárfordítása. Szilágyi Géza fordított Kohelesz-ből (Holt vizeken c. kötetében) és Jób könyvéből. Iskolai használatra készült *Bernstein* Béla Pentateuchos fordítása. A Biblia legszebb könyvei című sorozatban jelentek meg a következő fordítások; Jób *Kiss* Arnoldtól (verses feldolgozás és műfordítás), Énekek éneke *Kiss* Arnoldtól, Rúth *Telekes* Bélától, Sirmak *Hevesi* Simontól, Eszter *Pfeiffer* Izsáktól. Teljes Bibliánk, vagy legalább részlegességgel ilyen, három van: az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Bibliája, a *Frenkel* Bernát szerkesztésében megjelenő és az Irodalmi Társulat ifjúsági Bibliája. Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Bibliája az első magyar fordítása az eredeti héber szövegnek. *Lów* Immánuel jórészt a magyar rabbikar több lelkes tagjának segítségével lefordította a Szentírás majdnem minden könyvét. Ez a fordítás lett az alapja az Irodalmi Társulat négykötetes Szentírásának (Budapest 1898. 1900, 03, 07), melynek szerkesztői *Bacher* Vilmos, *Bánóczy* József és *Krausz* Sámuel voltak. Az egyes fordításokat a következők végezték, illetőleg nézték át: Mózes Öt Könyvét: *Bernstein* Béla, *Blau* Lajos; az első prófétákat: *Fischer* Gyula, *Schill* Salamon; a három nagy prófétát: *Neumann* Ede; a tizenkét kis prófétát: *Löwy* Mór (az átnézők: *Vajda* Béla, *Büchler* Adolf, *Goldschmied* Lipót, *Kecskeméti* Lipót); Zsolnárokat, Példabeszédeket, Jóbót, Sirmakokat: *Perls* Ármint; Énekek énekét: *Vajda* Béla; Rútot, Koheleszt: *Bárány* József; Esztert, Dánielt, Ezrát, Nechemját, Krónikákat: *Herzog* Manó. A fordítás hű és magyaros, ami *Bánóczy*, *Bacher* és *Krausz* érdeme. Időrendben ezt követte a *Frenkel* Bernát szerkesztésében megjelent «Szentírás a család és az iskola részére». A kiadás szemelvényes és a fordítás élvezetes. A szerkesztőn kívül a munkában résztvettek: *Edelstein* Bertalan, *Fényes* Mór, *Hevesi* Simon, *Kandel* Sámuel, *Pfeiffer* Izsák, *Weisz* Miksa, *Zsoldos* Jenő. Időrendben ezután az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat ifjúsági és családi Bibliája következik, mely új fordítást tartalmaz. A szerkesztést még *Bacher* Vilmos indította meg, a munkát *Bánóczy* József, *Blau* Lajos és *Klein* Miksa fejezték be. (Budapest 1925). Eddig két kötet látott napvilágot, az első a Tórát, a második a történeti könyveket tartalmazza. A fordítást *Blau* Lajos, *Eisler* Mátyás, *Klein* Miksa, *Stern* Ábrahám végezték. A próféták kézirat fordítása *Kecskeméti* Lipóttól való. P. D

Irodalom.: Pintér Jenő: A magyar irodalom történetének kézikönyve, Budapest 1921. (I—II), (ebben valamennyi részlettel dolgozat felsorolva, melyek a nem zsidó B.-ra vonatkoznak) a zsidó B.-ra vonatkozólag: Zsoldos Jenő, Magyar nyelvű zsoltafordításaink; Blau Lajos, Bacher Vilmos és a magyar biblia. (Magyar Zsidó Szemle 1910.)

Biblia-fordítások. II. B.-kal igen korán foglalkoztak, jóllehet az iskolavezetők és a papság érthetően idegenkedtek a fordításoktól. Nyilvános felolvasásnál vagy szövegmagyarázásnál kizáróan a Tóra-tekercsben rögzített szöveg volt irányadó, de azért megengedték az interpretálás miatt már igen korán az arameus, sőt görög nyelvre való fordítást is; bizonyos versek fordítását azonban határozottan eltiltották. A legrégibb egységes és zsidóktól származó Biblia-fordítás a görög *Septuaginta*, mely nevének onnan vette, hogy állítólag 70 alexandriai zsidó tudós fordította II. Ptolemaeus korában (285—247 az időszám. előtt), míg Graetz szerint Philometor korából származik (181). Következményeiben inkább káros volt ez a fordítás, mert ennek szövege alapján magyarázták még oly kiváló tudósok, mint Philo is a Bibliát, melyet nem érthettek meg. Később, az európai nyelvekre fordításnál a Septuaginta döntő hatása volt, így Lutherre, Bezára és az angol egyházi Bibliára is. A II—V. sz.-ban kiszorította a régi Septuagintát a prozelita Aquilának, R. Akiba tanítványának javított görög fordítása, melyet még Jeromos egyházatyja is használt. A harmadik görög fordítás-javítás Theodotiontól származik s ezt is átdolgozta a szamaritánus vagy ebionita Symmachus.

Igen fontosak a szír fordítások, melyek közül legrégebbi a «Pesitta» és az arameus nyelvűek, melyek felölelik az egész Bibliát, kivéve Dániel, Ezra és Nehémia könyveit, amelyek maguk is részben arameus szövegűek. A Targumok a következők:

1. Targum Onkelos v. Babiloni Targum, a Pentateuchhoz, mely a legtöbb héber Biblia-kiadásnál a szöveg mellett áll. A fordító «Onkelos ha-Gér» (az idegen) azonos a prozelita Aquilasszal. A Targum-fordítás, illetve a mód, ahogyan interpretálja a héber szöveget, jelentékeny hatást gyakorolt a zsidó exegetákra egész a XIX. sz.-ig.

2. Targum Jerusalmi v. Palesztinai Targum, mely a középkorban kevésbé volt elterjedve, mint az előbbi.

3. Ezekon kívül van több arameus Targum a prófétákhoz és a többi iratokhoz, a Hagiographákhoz, Példabeszédekhez, Zsoltaérokhoz, Krónikákhoz és a Megillákhoz.

Az arab fordítások közül legfontosabb Szaádja szoné (IX. sz.), mely szintén igen nagy hatása volt az arab-zsidó kultúrkörben. Ezenkívül a Biblia valamennyi könyvét több szerző és több alkalommal lefordította arabra. Így a karaitáknak már igen korán külön arab Biblia-fordításuk volt. Perzsa fordítás Maimonides szerint még a mohamedanizmus előtt létezett. Ez a szöveg az 1546-iki konstantinápolyi Polyglott-Bibliában is fel van véve. A teljes tatár fordítás először 1836. u. o. jelent meg. A kopt fordítás oly régi, hogy már a Talmud tud róla (*Megillot* 18a; *Sabbat* 115a). A német-zsidó fordítások is korán elterjedtek és pedig

még Luther fellépése előtt is. Ilyen a Fagius-féle Constanzból (1543—44), de a XVI. és XVII. sz. folyamán számos újabb német-zsidó fordítás jelent meg meg, így Basel 1583, 1603, Prag 1608—10, Frankfurt a/M. 1687, Fürth 1692, Wilmersdorf 1718. Verses német-zsidó fordítás 1562. az ingolstadti. Néhány német-zsidó fordítás Cremonában (1560) és Mantovában 1562. jelent meg. A Zsoltaérok verses fordításainak száma már a XVI. sz.-ban jelentős (Velece 1545, Crakko 1582). Az első teljes német fordítás zsidó részről Amsterdamban jelent meg Isaac Blitztól 1676—78., lengyel zsidók számára. A legnagyobb hatással a zsidóságra Mendelssohn fordítása és magyarázatos Biblia-kiadása volt (l. *Büchris* és *Mendelssohn*). Ez 1780—83. jelent meg először Berlinben. Fontosak még a XIX. sz. elején Zunz, Herxheimer, L. Philippson, Samson Raphael Hirsch és Mandelstamm modern német nyelvű Biblia-fordításai. Angolra zsidó részről először David Levi fordította le 1787. Legelterjedtebb és legjobba M. Friedländer-féle «Jewish Family Bible» (1884). Úgy Angliában, mint az Egyesült-Államokban rendkívül nagyszámú a zsidóktól származó angol B. száma. A spanyol fordítást az inkvizíció eltiltotta, jóllehet a híres alcalai Polyglott-Biblia tartalmaz spanyol fordítást. Zsidók közül száműzetésükben is sokan és sokszor lefordították a Bibliát. Ezek közül legfőbb az 1553-i ferrarai kiadás, mely alapját képezi az összes későbbi ladino nyelvűeknek is. A spanyol-zsidó B.-nak egész külön irodalmuk van. Igen fontos a Samuel Reggiótól kezdett és Ehrenpreistől befejezett modern olasz B. (1818-tól kezdve). Franciára Samuel Cohen fordította le a Bibliát 18 kötetben (Páris 1833—46), ezenkívül azonban számos, zsidóktól származó Biblia-fordítás létezik. Oroszra Mandelstamm (1864) fordította le, míg a holland fordítás zsidó részről 1826-ból származik. (V. ö. *Bacher* Vilmos, «Targum»; R. *Gottheil* Jew. Encycl.; *Steinschneider*, «Jewish Literature»; *Winter-Wünsche*, Die jüdische Literatur.)

Bibliai epika. A XVI. század magyar elbeszélő költészetének egyik ága. A protestáns kor versírói különös érdeklődéssel fordultak az ótestamentumi történetek felé. A Biblia szövegéhez ragaszkodva, néha magyar vonatkozású részletek közbeszövésével, megverselték a Biblia minden részletét: a világ teremtésétől Nebukadnecár uralkodásáig. Érdekesebb feldolgozások: Izsák áldozatja, Mózes és Jósua hada, Eszter dolgáról, Sámsonról, Illésről, Makkabeusról. A bibliai epikának ismertebb művelői: Tinódi Sebestyén, Sztarai Mihály, Ilosvai Selymes Péter. Nemcsak a reformáció korában olvasták elmélyedő áhitattal a bibliai tárgyú elbeszélő költeményeket, a XVII. sz.-ban is akadtak nagyszámú olvasói és újabb feldolgozói. (A költemények szövege megtalálható a Régi Magyar Költők Tára kötetében.)

Biblia-kéziratok. Számos kódex maradt fenn az ó-korból, mert már a jeruzsálemi Nagy Templom fennállása idején foglalkoztak a B. másolásával, amely megengedett volt (l. *Szoferim*). A középkori kiváló exegeták több

ilyet említenek. A ma meglevő legrégebb Biblia-kódexek a következők: A szentpétervári volt császári könyvtár Biblia-kézirata, mely a legrégebb s amelynek Daghestanból származó Pentateuch-része a mai időszámítás előtti 604-ből való. Az ugyancsak szentpétervári könyvalakú Biblia-kézirat 916-ból való s a későbbi prófétákat tartalmazza maszoretikus margóval. A British Museum nem kevesebb mint 165 Biblia-kéziratot tartalmaz, amelyek közül a legrégebb maszoretikus szöveg a IX. sz. első feléből való. Az oxfordi Bodleianában 146 a B. száma s ezek legtöbbször 1104-ből való. Elkan Adler (London) gyűjteménye, jelenleg a newyorki Zsidó Teológiai Szeminárium tulajdonában 100 kéziratot tartalmaz. A párisi Bibliothèque Nationale 132 Biblia-kéziratot őriz s ezek közül a legrégebb 1286-ból való. A berlini porosz állami könyvtárban 14, a híres pármaiban 848, a vatikáni könyvtárban 39 Biblia-kézirat van. Érdekes Biblia-tekeresek régiségük miatt is a kínai és a malabár-parti (India) Pentateuchok, amelyek ma Londonban vannak (A szamaritánus B.-at l. *Szamaritánusok*). V. ö. Isaac *Broyd* (Jew. Encyclop.); Ch. D. *Ginsburg*, «Introduction to the Masoretico-Critical Edition of the Hebrew Bible»; H. *Strack*, «Prolegomena».

S. R

Biblia-kiadások. A Bibliát a zsinagógákban kizárólag a szóferek által kézzel írott pergamen-tekeresből, a Tórából olvassák a legrégebb időktől máig (l. *Tóra* és *Szóferim*), de a könnyonyomatás legrégebb kora óta számos zsidó kiadás létezik. Ezek közül csupán a legfontosabb zsidó kiadás héber B.-at soroljuk fel azok rendkívüli nagysága miatt. Az első zsidó kiadás Abraham b. Chaim dei Tintori v. Pinti Bibliája volt 1477-ből. Ez Kimchi Zsoltár-kommentárját is tartalmazza. Megjelenési helye valószínűen Bologna. Ugyan ott jelent meg 1482. az első héber Pentateuch, Targummal és Rasival. Ezt követte az öt Megillah és az első próféták kiadása 1485-ből Soncintól, szintén Kimchi kommentárjaival, 1486. a későbbi próféták. 1486-ban és 1490. a Biblia egyes könyvei Nápolyban jelentek meg, így a Példabeszédek és Jób, Gersonides kommentárjaival; Jerémiás Sírálmai és a Hagiographák Rasival. Kiadójuk Samuel Romano volt. Fontos az 1487. edíció Faroban (Portugália), melyből egyetlen példány maradt fenn. Spanyolországban az egyetlen Biblia, amit zsidók adtak ki, Hjarban jelent meg 1490—95. Targummal és Rasival, a Megillákkal és Haftárákkal. Legszebb korai kiadásnak a két-kötetes 1492-i lissaboni kiadást tartják, 1492—1495-ben Leirában (Portugália) is megjelent a Biblia, szintén több kommentárral. Az olasz-zsidó Soncino híres nyomdája 1492-től Bresciában működött s a különböző bibliai könyvek 1492—1494-ig jelentek meg ott kommentárokkal. Fontossága nem csupán rendkívüli becse miatt van ezeknek, hanem azért is, mert Luther főképp ezt az 1493-i, kiadást használta fordításához. A poliglott B. nem zsidó edíciók, mégis meg kell említenünk a Ximenez bibornoktól kiadott B.-at (Alcala de Henares 1514—17, 6 köt.), mert annak két marannus munkatársa volt, Zamora és

glott B.: az antwerpeni (1569—72, 8 k.); a nürnbergi (1599—1601); a párisi (1629—45, 10 k.) s főleg a londoni (1654—57, 6 k.), mely négyféle Targumot, a szamaritánus szöveget és valamennyi pontos latin fordítását tartalmazza. Továbbiak a Reineccius-féle Leipzigban (3 k. 1750), a hamburgi (1599) és az 1821. Bagster-féle Londonban. Még fontosabbak a zsidó irodalom szempontjából az ú.n. *Rabbinikus B.* (Mikraóth Gedólóth). Ilyenek a velencei (1517—18), számos kommentárral és Targumokkal. Kiadója Felix Pratensis konvertita volt s ezért nem vált népszerűvé. Pótolta azt az 1525—28-iki velencei kiadás Jacob b. Chaim Tunistól, mely még gazdagabb kommentárokkal és az 1525-i második Bomberg editio. A harmadik Bomberg-féle velencei kiadás 1546—48-ból maszoretikus szöveget is tartalmaz. 1618—19-ben Baselen jelent meg a protestáns Buxtorf tudományos Biblia-kiadása, mely szintén a rabbinikus Bibliák közé számít, úgyszintén az 1724—28-iki amsterdami 4 kötetben, *Kehillot Móseh* című, számos és másutt ki nem adott kommentárral, pontos szöveggel. A legutóbbi Biblia Rabbinica: a varsói Lewensohn-féle (1860—68., 12 köt.), amely valamennyi Targumot és héber kommentárt tartalmazza, úgyszintén a különböző maszoretikus szövegeket is. Fontosabb még a Jablonski-féle (Berlin 1690) s a Michaelis-féle (Halle 1720), az erfurti kézirat alapján, továbbá a mantovai zsidó kiadás 1742—44-ből. Valamennyi modern kiadás alapja a híres Van der Hooght-féle (Amsterdam és Utrecht 1705), s az ezek alapján készült későbbiek, így a Hahn-féle lipseai edíció. A Letteris-féle 1852-iki bécsi kiadás sem tartalmaz lényegesebb változást s ugyanaz a héber szövege az angol Biblia-társulat kiadványainak is. Újabb szövegkiadás, mely a különböző meglevő maszoretikus szövegek összehasonlításán alapult, a Baer és Franz Delitzsch-féle (1861. és köv.), továbbá a Chr. D. Ginsburgtól kiadott londoni kiadás (1895), amely a leghívebb maszoretikus szöveget tartalmazza. Fontos tudományos kiadás a prot. Paul Haupt német-amerikai orientalista Biblia-kiadása *The Sacred Books of the Old Testament* címen (Leipzig—Baltimore 1893. és köv.), melynél a héber szöveg pontos megállapítása a világ legjelentékenyebb orientalistájától származik. A jelen század elejétől kezdve megjelent kiewi héber B., hébernyelvű, de a modern tudományos kutatásokat felölelő kommentárokkal a legkiválóbb zsidó teológusoktól és Biblia-kutatóktól zárja le a fontosabb tudományos B. sorozatát. V. ö. Richard *Gottheil*, «Biblie Editions» 1904; Ch. D. *Ginsburg* «Introduction to a Critical Edition of the Bible». (London 1895) s. r.

Bibliakritika az a tudomány vagy elmélet, mely a filológia minden komoly eszközével kutatja a szövegnek eredeti alakját, a szavak kétsége esetén azok eredeti jelentését, a szakszok történeti tartalmának hitelességét, ismétlődések esetén a variánsok eredetét, az ellentmondások, stílus-eltérések vagy irányzateltérés esetén a különböző részek külön forrásait és ebben arra az eredményre jut, hogy az egységnek mutatkozó könyvek különböző részből állanak, melyek különböző szerzőkre, sőt különböző

korokra mennek vissza. Feltevéseit a vallástörténeti és mondafejlődési menet összehasonlító tanulmányára alapítja. Már a Talmud- és Midrás-irodalomban találunk számos B.-i spontán megjegyzést (pl. Jób nem létezett, sohasem szállt le Isten, sem Mózes és Eliahu nem szálltak a mennybe, mert írva van: Az ég az Isten ege, a földet az embernek adta (*Szukka* 5a). Számos helyen találunk Ibn Ezra bibliakommentárjaiban meglepő és mély gondolkodásra valló B.-i megjegyzéseket, le szándékosan homályba burkolva. Spinozának *Tractatus theologico-politicus* c. műve már teljes határozottsággal foglal állást a hagyománnyal szemben, de rendszerének alapját a francia Astruc Jean (keresztény orvos) rakta le (1753), aki amaz észrevételt tette, hogy a Tóra majd «Elóhim» majd «JHVH» (ejtsd zsidó hagyomány értelmében: Adonaj) névvel illeti Istent és ezt arra vezette vissza, hogy kétféle okiratból állította össze Mózes a Tórát. Későbbi kutatók aztán az egyes Isten-név szerint megkülönböztetett részeknek más-más nyelvhasználatát (frazeológiáját), stílusát, sőt irányát (papi és prófétai, kizárólagos nemzeti és egyetemes emberi) is vélték felfedezni és e szerint a Mózes V-ik könyvét különálló, párhuzamos, ősi Tórának ismerték fel, ellenben Jósua könyvének tartalmát, irányát és hangját annyira egyezőnek találták a Tóráéval, hogy az Ötkönyv folytatását látták benne és így Pentateuchos helyett Hexateuchos névvel illették a hat részű gyűjteményt. A Tóra hat könyvében pedig a következő rétegek egymásra rakódását és átgyuródását észlelték: *Deuteronomista* (a Mózes V. k.-nek túlnyomó része), *Papi Kódex* (a Mózes III. könyvében és a többi könyvekbe is átnyúló templomi, áldozati, tisztasági, papiadózási törvények és ezek szellemétől áthatott elbeszélések); *Jahvista* (elbeszélések a déli birodalom nemzeti szellemében), *Elohista* (előbbiéval gyakran azonos tartalmú elbeszélések az északi birodalom politikai szempontjából). Az egyes rétegek időbeli elhelyezése tekintetében nagyon elágazók a vélemények. Ezek a rétegek nem érnek véget a Tórával, hanem átnyúlnak a Jósua, Bírak, sőt Királyok Könyvébe is, ahol természetesen más eredeti részek közé kerülnek. A B. egyéb könyvekre vonatkozó megállapításai sokkal szilárdabb alapon nyugszanak és a Biblia értelmezésére hasznos útbaigazításul szolgálnak. Ilyenek a következők: Ézsaiás prófétának hátsó fejezetei (40—66) más prófétától és más időből valók (l. 2. *Jesája*), a Zsoltárok címfeliratai nem a szerzőktől valók és nem hitelesek a szerző megjelölése tekintetében. Kóhelesz, Enekek Éneke könyvei nem a címben megadott Salamon király művei, hanem sokkal későbbi korok termékei (l. o.) A B. hipotézisei az újabb ásatások folytán vesztettek hitelükből és ma már a bibliatudomány első képviselői visszatérnek a merész elkalandozások útjáról. Mózes személyének történeti voltát is mind nyomatékosabban hangoztatják. Egész új szempontot visz a B.-ba Micha József bin Gorion *Sinai u. Garizim* c. művében, aki a Talmudban és Midrásban szórványosan talált észrevételekben is régi hagyományokat derít fel, melyek a bibliaikkal ellenkeznek. Főszempontja azon-

ban az, hogy a *tórai törvényadásnak különböző színhelyét* említik az idevágó könyvek és ez nem lehet jelentőség nélkül való, hanem azt mutatja, hogy a törvényadás különböző színterei egymás vetélytársai voltak: Törvényt ad Isten Ádámnak, Noénak, Ábrahámnak, Jákóbnak különböző helyeken; a szinaji törvényadás is két ízben, két-két kőtáblán ment végbe stb. Utolsó e sorozatban a Mózes által elrendelt, Jósua idejében végbemenő szövetségkötés. Már a Talmud is így magyarázza azt a tényt, hogy a kecszegödölyének tejben való főzését három ízben ugyanazon szavakkal tiltja a Tóra, amikor azt mondja, hogy az elsőt a Szinájon, a másodikat Moáb földjén, a harmadikat Garizim hegyén hirdette Isten. Ez utóbbi tény jelentőséges következtetésekre ad alapot. Garizim hegye t. i. SziChem városa közelében van az Ebál hegygel szemben. Itt állomásozott Ábrahám és épített oltárt, itt építi fel Él Elóhé Jiszroél nevű oltarát Jákób is, itt rejti el a bálványképeket, melyeket a kanaániak kiszolgáltának; SziChemben adják el Józsefet testvérei és ott van sírhelye. Garizim hegyére rendeli el Mózes Jósua-nak a szövetség újból való megkötését, Garizim hegyén mondja Jótam lázító beszédét atyja gyilkosai ellen. SziChemben megy végbe a birodalom kettészakadása. A második jeruzsálemi templom felépítésével egyidejűleg épül (Josephus szerint) a Garizim hegyén a *szamaritánusok* temploma, melyet csak 200 évvel későbben Hyrkan János makkabeus király romboltat le, ellenben Heródes ismét felépíti a várost. A szamaritánusok mai napig fennmaradt, de pár családra lesorvadt szektája most is a Garizim tövében lakik és ott mutatja be manapság is peszchálózatát. E tények mind Garizim hegyének szentsége mellett tanuskodtak, ami csak arra vezethető vissza, hogy ott ment végbe a törvényadás. A pusztában agrárjellegű és egyéb fejlett viszonyokra számító törvényt adni nem lett volna szerző szerint alkalmas. És csakugyan a Tóra is megőrzött két törvény-gyűjteményt, melyet a Garizim hegyével hoz kapcsolatba. Bevezetőleg az elsőhöz elrendeli, hogy a *Jordánon való átkelés után* áldást mondjon ki Mózes a törvény megtartóira a Garizim hegyén, a törvényt megszegőkre pedig átkot az Ebál hegyéről (*Mózes* V. 11. 29). Továbbá elrendeli az átkelés idejére (u. o. 27. 7), hogy követ állítsanak és Tórát adjanak az Ebál hegyén (de egyik régi verzió szerint a Garizim hegyén). E Tóra pedig a folytatás szerint nem más, mint egy 12 pontból álló átok 1. bálvány készítőre, 2. szülők megszegőjére, 3. határsértőre, 4. vak megtévesztőjére, 5. idegen, árva és özvegy jogának elferdítőjére, 6—9. vérfertőzőre és fajtalankodóra, 10. emberölőre, 11. megvesztegetést elfogadóra, 12. a Tóra bármely igéjének megszegőjére. A nép valamennyire ünnepies Áment mond. Ez a 12-es törvény pendantja a 10 Igének, azzal a különbséggel, hogy a 12-es törvény már a szentföldön lett kihirdetve és annak alapján lett a nép néppé (u. o. 9 és 10) Jósua könyvének zárófejezete szerint az ország felosztása után SziChemben még egyszer népgyűlést tart és azon a nép megfogadja, hogy az Egyistent fogja szolgálni. Mintha

mindezeideig nem állott volna fenn ez a szövetség. A Garizim-adatok, szerző nézete szerint, kellő összeállításra ad alapot, hogy a Garizim-szövetség régebb mint a szinaji, a 12-es törvény átok-alakjánál fogva is ősbibb a Tízigenél; a be nem írott emlékkő régebb, mint a két beírott kőtábla. Mózes átkel a Vöröstengeren, Jósua a Jordánon, Mózes is, Jósua kémeket küldenek az országba, csak hogy Jósua kettőt, Mózes tizenkettőt. Mózesnek így szól az Isten: ne közelíts ide, vedd le saruidat, Jósuanak is, csak hogy ez esetben hadvezérhez közvetlenül hadvezér adja át az üzenetet. A két hős tehát egyazon hagyomány változatainak hősei eredetileg és csak hagyományegyeztetési célokból lettek a szerkesztők által előddé és utóddá téve. Egyébként Bin Gorion szerint már egy mult századbéli Hirsch nevű tudós egy héber munkájában («Kórót Jiszroel ve-emunószó») úgy értelmezi a tórai helyet, mely szerint «Mózes Isten keze által halt meg», hogy ez hangsúlyozott megtagadása ama feltevésnek, mintha Jósua keze által halt volna meg. Ugyanezt a nézetet történetpszichológiai alapon vallja Goethe (West östl. Divan). A Midrásból több helyet idéz, mely Jósua felsőbbségét tünteti fel Mózes fölött. Ilyen mondás is a talmudszerző ajkain, aminő: «Ha Jósua, Nun fia, mondta volna, sem hittem volna», szerinte Jósua nagyobb tekintélye mellett bizonyít. Ha ebből nem is, de kitűnik abból, hogy a nép emlékében mesterségesen eltakarták Jósua érdemeit Mózesével. Figyelmet érdemel a Messiásnak is számos hely szerint Efrájim, tehát Jósua törzsének kebléből való származtatása, szemben a rendszeren uralkodó felfogástól, mely szerint Dávid házának sarjadéka lesz. Míg a történeti elbeszélések Bin Gorion szerint Mózes javára vannak beállítva, a valóságban Jósua lett volna az eredeti népvész, de egy újabb, Judabeli mesterségesen keltett néphit Mózesnek előtérbe állításával visszazsírította Jósuát. A hithű zsidóság természetesen nem a bibliakritika, hanem a hagyomány alapján ítéli meg a Bibliát.

F. M.

Biedermann Michael Lazar, filantróp, szül. Pozsonyban 1769 aug. 13., megh. Badenben 1843 aug. 21. Egészen szegény családból származott. Vésnökinas volt és olyan művészies kivitelű pecsétet készített, hogy legfelsőbb helyről elismerést és Bécsben való iparüzési engedélyt kapott. Pecsétüzletet, majd ékszerészetet alapított, de vagyona szert téve, a gyapjúnemesítés gondolatával is foglalkozott és ezt a gyakorlatban Ausztriában, de főleg Magyarországon az ő vállalkozása honosította meg. Ő alapította az első gyapjú-osztályozó intézetet, azonkívül a morvországi Teltschben 600 embert foglalkoztató hasonló intézményt létesített. A kormánykörök bizalma oly nagy volt iránta, hogy Zichy gróf pénzügyminiszter a pénzhamisítási ügyben állami biztosnak nevezte ki. B. a hamis bankókat saját pénzén váltotta be. Az éhínség és rossz termés idején is a kormánynak nemcsak gabonakészletet, hanem készpénzt is bocsátott rendelkezésre, a francia háború idején pedig 300,000 forintot kamatmentesen. 1830-ban megkapta az akkor nagyon kitüntető «Hofjuwelier» címet. Hasonló

szolgálatokat tett a bécsi zsidó hitközségnek is élete végéig. 1812-ben v. Hoffmannsthallal együtt megalapította a vallásiskolát és az 1826. felavatott templomot; a zsidó-kórház létrejöttében is oszlopos része volt, ezenkívül külön alapítványokkal gondoskodott a betegekről, özvegyekről, árvákról, tanítókról és hitközségi alkalmazottakról. A szegények állandóan nyitott ajtóra találtak nála felekezeti különbség nélkül. Szerénysége és jótékonytsága, valamint szervezői képessége miatt egész Bécsben igen népszerű volt és halálát őszintén meggyászolták. M. B.

Biedl Samu, a szegedi hitközség elnöke, szül. Szegeden 1872 máj. 15. Egyetemi tanulmányait Budapesten elvégezvén ügyvédi és jogi doktori oklevelet szerzett, de gyáriparral foglalkozik. Hosszabb ideje elnöke a szegedi hitközségnek és a XXII. községkerületnek, melynek ügyeit nagy ambícióval és hozzáértéssel vezeti. A proletárdiktatura idején jelentékeny szerepe volt az ellenforradalmi mozgalmakban. A Szegeden alakult kormány adminisztrációs költségeit a szegedi zsidók között többször rendezett gyűjtéssel nagyrészt B. teremtette elő.

Bihari, 1. Imre, hírlapíró, szül. Nagyváradon 1867. Egyideig Csabán és Temesvárott a vidéki sajtó munkása volt. Amikor 1894. Holló Lajos megalapította a Magyarország e. függetlenségi napilapot, meghívták a lap szerkesztőségébe. Utóbb az Egyetértés és a Pesti Napló munkatársa is volt, 1903. pedig belépett a Budapesti Hírlap kötelékébe és több mint két évtizedig e lap politikai rovatát szerkesztette. Számos közleménye jelent meg a szépirodalmi lapokban is. Önálló munkái: *Való és ábránd*; *Elbeszélések*.

2. B. Mór, író és ügyvéd, szül. Erkeserűn (Bihar vm.) 1860. Cicero élet- és jellemrajza e. művével megnyerte a debreceni kaszinó pályadíját, 1879 óta Tarnóczy néven jelentek meg a szépirodalmi és jogi munkái a fővárosi lapokban. A cukoradó története e. jogi műve pályadíjat nyert.

3. B. Sándor*, festő, szül. Rézbányán (Bihar vm.) 1856., megh. Budapesten 1906. A Munkácsy föllépését követő, a mult század 80-as éveiben virágzott magyar életképfestés egyik legtipikusabb képviselője. Szegény szobafestő fia, ki gyermekéveit Nagyváradon töltötte. Korán megnyilatkozó festői hajlamait csak kerülő utakon érvényesíthette. 1878-ban a bécsi akadémia növendéke Wurzinger alatt 2 évig. Azután areképfestéssel tartotta fenn magát Nagyváradon és Budapesten, majd nehéz küzdelmek után kerül Párisba, hol másfél évig Jean Paul Laurens alatt tanul. Ott festi első életképeit: a *Cylinderpróbát* (1884) és a *Keresztüzben*, mely utóbbit I. Ferenc József vette meg. Szolnokon festette egyik legnépszerűbb képét a *Bíró előtt*-et (1886), melyre megkapta a 600 frtos Társulati-díjat és a képet a király vette meg (ma a Szépművészeti Múzeumban). Ez a kép alapította meg hírnevét. B. művészetének igazi éltető eleme Szolnok, hova 1897. került vissza állandó tartózkodásra és 1900. a szolnoki művésztelep egyik megalapítója lett, hol haláláig az év legnagyobb részét töltötte. 1886—97 között sok

helyen megfordult: Hódmezővásárhelyen festette *Aleánykérő* (1887) képét, majd Münchenben, ismét Szolnokon, azután Olaszországban tartózkodott. 1890-ben rövid időre Pesten festőiskolát nyitott Karlovsky Bertalannal, 1900 óta pedig Glattey Árminnal, majd Knopp Imrével. 1890-ben *Falurossza* c. képe az 1000 forintos Társulati-díj felét, *Az őnótája* képe pedig 1893. a nagy aranyérmét, *Zsigmond király fogadja Ulászló lengyel királyt a nagyváradi székesegyházban Sz. László sírjánál* történeti képe 1898. a Forster-Vaszary díjat nyerte el. 1896-ban a király a Ferenc József-renddel tüntette ki. Számosak külföldi kiállításokon nyert kitüntetései is: ezüstérem a bécsi nemzetközi kiállításon (1888), másodosztályú aranyérem Münchenben (1888), második aranyérem Berlinben (1891). A Mücsarnokban először az 1884-ik évi őszi kiállításon (Cylinderpróba) szerepelt, hol haláláig állandóan kiállított, 1906. a Társulat régi és hátrahagyott képeiből és rajzaiból hagyatéki kiállítást rendezett. Már említett és díjat nyert magyar életképein kívül a legjelentősebbek még: a már plein-airban festett *Oláh temetés* (1888) és *Programmbeszéd* (1891) (a Magyar Szent Korona tulajdona); *Pusztai csendélet* (állami tulajdon); *Vasárnap délután*. Egyszerűség, finom jellemzés nyilvánul meg néhány arcképén: *Onarckép*; *Agai Adolf*; *Eötvös Károly* (Magyar Zsidó Múzeum tulajdona). Az Athenaeum új illusztrált Petőfi kiadásához pár kongeniális illusztrációt is készített. B.-t ugyan a múlt század 90-es éveinek a plein-air-es impresszionizmus jegyében megindult új festészeti irányára a kísérletezők táborába sorolta, neve azonban művészetünk történetében, mint a 80-as évek realiztikus irányának egyik szárnybontója marad fenn. Halálos ágyán keresztelték meg. F. B.

Biharnagybajom, nagyk. Bihar vm.-ben, 4308 lak. A zsidó hitközséget 1826. alapították, addig a nagyváradi főrabbiághoz tartozott. Rosenfeld Sámuel, Kac Léb ben Eleazár, Kac Jakab, Jákob ben Chaim, Klein Chaim ben Baruch első előjárók alatt a hitközség gyors virágzásnak indult, úgy hogy 1848. már 60 családra szaporodott és megválasztotta első rabbiját: Gottlieb Jakabot, aki azelőtt Huszton működött. Ennek 1860. bekövetkezett halála után Friedmann Jicchok Eisigot ültette a rabbiszékbe, aki húsz évig vezette nagy buzgalommal a hitéletet. Utána Jungreis Sámuel, majd Szófer Manó vezette a rabbinatust. 1910-tól 26-ig nem volt a hitközségnek rabbija, de ez interregnum alatt odaadón ápolta régi intézményeit, különösen az 1848. alapított jesivát és az 1916. létesített Talmud-tórárt. Elemi iskoláját azonban a kedvezőtlen viszonyok nyomása alatt feloszlatta. Hitélete szigorúan konzervatív és orthodox. Anyakönyvi területéhez tartoznak: Báránd, Sáp, Bihartorda, Nagyrábé, Bothanszeg, Pancsháza. 29 családban 149 lélek él, ezek között 32 adófizető. Tagjai között 1 gazdálkodó, 18 kereskedő, 5 iparos, a többi más-más foglalkozást űz. Évi költségvetése 6000 P. Filantropikus és szociális célokra 600 P-t költött az utolsó esztendőben. A világháborúban hősi halállal 5 tagja esett el. A hitközség jelen állnak: Briszk Ferenc főrabbi, Schönfeld

Adolf elnök, Klein Sándor alelnök, Mohr Andor gondnok, Citrom Márton pénztárnok, Eliás Mór ellenőr, Gelberger József jegyző.

Bilbul, a közvélemény megtévesztése olyan hírrel, amely valakit becsületében és tisztességében könnyelműen megtámad. A B. az igazságnak és hazugságnak olyan ügyes koveréke, hogy bajos megállapítani, mi benne az igazság és mi benne a hazugság. A közönséges rágalmától abban különbözik, hogy van valamilyen ténybeli alapja is. Nem fedi a denunciació fogalmát sem, mert az ebben foglalt vád rendszerint bebizonyítható és az a célja, hogy a «feladott»-at hatósági zaklatásnak tegye ki. A B. legtöbbször csak pletykázás, de már ezt is megveti a zsidó felfogás és még szigorúbban ítéli meg, ha kiderül róla, hogy egészen költött dolog. Ebben a formájában *séker B.-nak* mondják. A zsidó vallás a gyanúsítás minden formáját tiltja, tehát nem csak a séker B.-t, de az egyszerű és kevésbé rosszhiszemű B.-t is. A B. terjesztője rágalmazónak tekintetik és az alá a büntetés alá esik, amelyet azokra szabnak ki, akik valakit a nyilvánosság előtt megszégyenítettek. (Malbin pené chaveró berabbim.) A B. terjesztője elveszti a lelke üdvösségét és nem részesül a túlvilág boldogságában. Bűnének csak az Isten bocsáthatja meg. A zsidó büntetőjog a ténybeli alapon történt rágalmazást is bűnnek minősíti és ezt a minősítést a B. minden formájára, tehát az egyszerű pletykálkodásra is kiterjeszti.

Bileám, Eufrátes melléki jós, kit Bálák, moabita király négy ízben is hívott meg Izráel népének megátkozására, illetve megbabonázására, de kinek ajkain az ócsárló átok akaratlanul mindannyiszor dicséretté, áldássá változott «Hogyan átkozzam, kit Isten nem átkozott, hogyan kárhoztassam, ha Isten nem kárhoztatta?» «Ez a nép egyedülálló, a népek közé nem számítja magát. Vajha e becsületesek halálával halnék meg és végem az övékhez volna hasonló!» «Nem észlelhetni hamisságot Jákóbban és nem csalárd-ságot Izráelben.» «Mi szépek a te sátraid, Jákób, hajlékaid, Izráel! Olyanok, mint a patakok, mikor nujytóznak, mint kertek a folyam mentén, mint Istenültette áloefák, mint vízmelléki cédrus-fák. Áldott, ki téged áld és átkozott, ki téged átkoz.» «Csillag kel fel Jákóbból és királyi pálcá sardjad Izraelből.» B. jelleme nem csupán történeti vonásokat mutat, hanem költőieket és meseieket is. Szamárháton jön és a szamara világosabban látja a helyes utat, mint ő. Viszont Isten szóf hozzá és ő is Isten nevében mondja szózatát. És idegen varázsló létére kénytelen beismerni, hogy «nem fog varázslás Jákóbon és nem bűbájosság Izráelen». Ez a kettősség az ő lelki alkatában a Talmud bölcséinek figyelmét kihívhatta, amikor ő rá ruházták a korukbeli Simon Mágus-féle legendákat. F. M.

Billitzer Izsák, nagyidai rabbi, szül. Hunfalun 1801., megh. Nagyidán 1887. Münz Mózes óbudai főrabbinak és Frankl Izsák nagykarolyi rabbinak tanítványa volt. 1834-től haláláig ötvenhárom éven át viselte rabbi állását. Utóda, Adler Alexander rabbi adta ki agadikus művét «*Beér Jicchok*» címen (Paks, 1898).

Bimó, Emelvény a zsinagógában. L. *Almemor.*

Bing Jónás, rabbi, szül. Óbudán 1800., megh. 1880. Budapesten. 13 éves korában Prágába ment, hogy itt rabbivá képezze magát. Öt évig tanult itt a legnagyobb nélkülözések között és elsajátította a héber, latin, görög és német nyelveket, Németországot is beutazva, visszajött Pestre, ahol magántanítással s tudományos munkálkodással tartotta fenn magát. 70 éves korában megtanult olaszul. Halála után egy láda kézirat maradt utána, amelyből eddig egy kötet jelent meg *Einige nachgelassene Schriften* címen (Arad, 1881).

Bírák Könyve, a Biblia történeti könyvei közé tartozik. Héber neve: *Széfer Sóftim*, latinul: *Liber Judicum*, görögül: *Kritai*. A héber Bibliában a prófétai könyvek első részében foglal helyet. Elmondja Izrael történetét Józua halálától Sámuel föllépéséig. A bevezetésben megrajzolja a bírák (vezérek) korának politikai helyzetét és a nép vallási állapotát: a nép bálványimádás bűnébe esik. Majd sorra veszi a bírákat: Omniel Mezopotámia, Ehud a moabiták, Saszgar a filiszteusok ellen védi meg Izraelt. Debóra prófétanő és Bárak bíró Chocór királya ellen viselnek szerencsésen háborút. Gideon a midjanitákat győzi le Isten csodás segítségével. Őt fia, a sokszoros testvérgyilkos Abimélech követi, aki elesik. Kisebb bírák: Tholó és Joir. Jiftách, aki az ammonitákat győzi le, fogadalmat tett, hogy a győzelem esetén a legelsőt, ki eléje kerül házában feláldozza; leánya az, ki elsőnek lépett véletlenül elébe. Kisebb bírák: Abison, Achjolon és Abdon. Majd elbeszéli Sámson rettenetes erejét, harcait a filiszteusok ellen és elpusztulását. A befejező két fejezet Dán törzse bálványimádásának keletkezéséről és a benjaminita Gibealakóinak pusztulásáról szól. A bírák könyvének vallásos tartalma azt a tanítást tartalmazza, ha Izrael népe bálványimádásra adta magát és Istent elhagyta, Isten akkor megbüntette, de ha a nép megtért, bírákat támasztott Isten, akik által megsegítette Izrael népét.

F. D.

Irodalom. Ryssel (Jew. Encycl.); Studer, Das Buch d. Richter (2. kiad. 1842); Bachmann, u. a. (1868—9). Bertheau, Das Buch d. Richter u. Ruth (Kurzer. Exeg. Hb. 2. kiad. 1883); P. Cassel (Lange's Theol.-homilet. Bibelwerk, 2. kiad. 1887); Keil, Bibl. Kommentar (2. kiad. 1874); Oettli (Strack's Kurzgefasst. Commentar 1893); Moore (Internat. Critical Commentary 1895); Budde (Kurzer Handkommentar z. A.-T. 1897); Nowack, Handkommentar (1900); Nöldeke, Untersuchungen (1869); Wellhausen, Prolegomena z. Gesch. Israels (4. kiad. 1895); Güdemann (Monatsschr. XVIII.); Cooke, The History and Song of Deborah (1896); Bruston, De Cantique De Debora (1901); H. Winckler, Alttestamentliche Untersuchungen (1892); Budde, Die Bücher Richter etc. (1890).

Birchosz (h.). Hálaadó imák.

B. háchámó. A napért való áldásmondás. Hálaadó ima a nap teremtéséért, amelyet minden 28 évben mondanak. Régi, valószínűleg egyiptomi eredetű. Zsidó évszámítás szerint ugyanis a nap minden 28-ik évben látható teremtésének helyén. Ezért mondják az imát ilyen nagy időközökben.

B. hagómél, «a jótévő dicsérete». A 107. Zsoltárban meg vannak nevezve az emberek különböző csoportjai, amelyek bizonyos okokból Isten kegyét és oltalmát dicsérik. Ebből alakult ki később a szabály, hogy akik hosszabb utazást tettek

a tengeren vagy a sivatagban, akik súlyos betegségből épültek fel, vagy veszélyből menekültek, vagy fogságból szabadultak, tartoznak hálát adni annak «aki megszolgáltatlanul tesz jót az emberekkel». Az ilyen embereket felhívják a Tórához és a Tórafelolvasás után végzik a «gomelbencsolást».

B. hamicvosz, benedikció vallásos cselekedetek teljesítése előtt. Az áldásmondás kötelességét már a Talmud rendelte el. Ennek a döntésnek az az alapja, hogy Isten hálálkodást érdemel azért a jóért, hogy kinyilatkoztatásával az isteni parancsok teljesítésére érdemesítette az embereket. Minden benedikció így kezdődik: *boruch ato adonaj elóhénu melech hoóloom aser kidsonu bemicvoszov vecivonu*. Dicsértessél Örökkévaló, Istenünk, világ királya, aki megszenteltél minket parancsolataiddal és elrendelted, hogy (következik a teljesítés alatt álló parancs megnevezése; például a kézmosásé: *al netilasj jodajim*. Benedikciót mondanak a tallisz fölvételekor, a tefillin fölszűjjazásánál, a mezuzza felszőgezése alkalmával, gyertyagyújtáskor, a challó leszántásánál, természeti tűnemények meglátásakor és sok más alkalommal.

B. hamózon, «asztali ima», régi források «brochó»-nak, népiesen «bencsolás»-nak nevezik. Az ebéd vagy vacsora előtti imáról már Samuel és Saul történetében szó esik. Később ennek a mondatnak az alapján, hogy «te enni fogsz, jólakol és dicsérni fogod az Istent a jó földért, melyet neked adott» (Mózes V. 8, 10) keletkezett a szokás, hogy ebéd után is imát mondanak. Ez a tulajdonképeni B., amely ma négy részből áll. Az első egyszerű köszönet az eledelért. A másik hálát ad Izrael országáért, amely megtermi az élelmet, az Ábrahámmal kötött szövetségért, az Egyiptomból való kivonulásért és a Szináj-hegyi kinyilatkoztatásért. A harmadik rész könyörgés a messiási birodalomért, a negyedik rész egy dicsőítő himnusz. A Talmud szerint a B. különböző részei különböző időkből származnak. Így az első részt Mózesnek tulajdonítja, a negyedik pedig állítólag Hadrián császár idejéből származik. Ebből is látható, hogy a B. hosszú idő alatt fejlődött és bővült olyanná, mint amilyen ma. A különböző ritusoknál bizonyos eltérés mutatkozik a B. szövegében. Az általánosságban mondott szövegnek van egy Maimonidesz által átdolgozott rövidebb formája, amely gyönyörű költői nyelvezetével tűnik ki. A B.-nak van egy bevezető formulája, amelyben a családfő az ebéd vagy vacsora résztvevőit imára szólítja fel. Ezt «zimun»-nek nevezik s ebből származik a «mezumen bencsolás» kifejezés. Ha legalább három férfi ül az asztalnál, ma is ezzel a régi formulával szokták a B.-t bevezetni.

B. hanehenin. Ima valaminek az élvezete fölé. Zsidó felfogás szerint a világ s minden ami betölti, Isten tulajdona (Zsoltárok 24, 1). Ha az ember bármit élvez ebből, köteles ezért Istennek köszönetet mondani. Idők folyamán egész sora keletkezett azon imáknak, amelyeket a különböző ételek és italok fogyasztása alkalmával mondanak. Vannak imák, amelyeket a fogyasztás előtt s vannak, amelyeket utána mondanak.

Előbbiek a brochosz risónosz, ételre, italtra, vagy jó illatokra (birchosz horéach) vonatkoznak, utóbbiak a brochosz ocharónosz (brochojsz acharojnojsz), amelyeket csak eledelek után mondanak. Ilyen eledelek a palesztinai gyümölcsök, olajbogyó, szőlő, datolya stb.

B. kohánim (papi áldás) az elterjedt neve a Mózes 4. könyve 6. fejezete 25–26. verseinek, illetőleg ezen versekhez fűződő szertartásoknak. Eredetileg ezt az áldást a kohaniták (l. o.) mondták a jeruzsálemi szentélyben, napjában többször. Felálltak az előcsarnok emelvényére s ott osztották az áldást. Ezt az emelvényt nevezték «duchon»-nak, innen a mai nyelvhasználat «duchenolás» kifejezése. E szertartás a templom elpusztulása után való időkben is jelentékeny szerephez jutott az istentisztelet keretében. Az áldás elmondása a tefilló-ban (l. o.) kapott helyet, annak utolsó (köznap a 19.) áldásában, a megismétléskor. Manapság is a kohaniták osztják ünneplés formák között ezt az áldást az ünnepek muszaf istentisztelete keretében, mikor az előimádkozó a tefilló-t megismétli — az utolsó áldásban. Az előimádkozó szavankint mondja elő az áldást, a kohaniták rendszerint énekelve megismétlik. A közönség ezalatt erre vonatkozó bibliai verseket mond és kabbalista hatás alatt, a rossz álmok be nem teljesüléseért imádkozik. A néphit szerint nem szabad a kohaniták áldó kezére tekinteni az áldás alatt. Áldás-osztás közben a kohaniták fejüket a tallisszal leborítják és kezüket fejmagasságban a közönség felé nyújtják olyanformán, hogy a mutató ujjat a középsőhöz, a gyűrűs ujjat a kis ujjhoz sorítják, a két ujj pártszétfeszítik, hogy villátformál. A hüvelykujj szabadon áll. Minden 13 esztendő kohanita osztat áldást. E nyilvános áldásosztási szertartást végzik a peszachi, sovuoszi, szukkoszi, rós hasonói és jóm kippuri muszaf istentiszteletek keretében. Elmarad e szertartás, ha az ünnep szombatra esik, de jóm-kippurkor még ilyen esetben is megtartják. Szimchasz Tóra -kor (l. o.) nem a muszaf-, hanem a sacharisz ima keretében tartják. A kohaniták az áldást papucsban, kézmosás után osztják. E kézmosásban, a szentély szertartásaira való emlékezésből, a község levitái (l. o.) segítkeznek. Az áldásnál a község úgy helyezkedik el, hogy mindenki a kohaniták előtt álljon, kik mögöttük lennének, erre az időre előre jönnek. A dallam egy-egy ünnep jellemző énekére emlékeztet. A tallisszal való befödést úgy magyarázzák: ne lássa a kóhén az áldandókat, hátha közöttük ellenséget pillantana meg és arra nem vonatkoztatná az áldást. Ezért kohaniták sirköven gyakran látható rajz: az áldó kéz (a levitákén: a mosdó kancsó.) E papi áldás általános áldássá is lett s több helyütt használják. Az előimádkozó minden sacharisz és muszaf tefilló elismétlésénél mondja az utolsó áldásban. Bójtnapon minchónál is mondják. Ilyenkor a minchónál is a hosszabb szövegű «szim solóm»-ot mondják «solóm rov» helyett. (l. Tefilló). Ezt az áldást mondja apa a gyermekeire, ezt mondják a mátkapárra, a «bedecken»-nél (l. *Chupacikidusin*), elutazás előtt, bar micvóra, születésnél, pidjon habén-nél (l. o.) s általában min-

den áldó alkalommal. Az áldás szövege a következő: Áldjon meg az Örökkévaló és őrizzen meg; világíttassa az Örökkévaló arcát feléd és kegyelmezzen neked; fordítsa az Örökkévaló arcát feléd és szerezzen neked békét.

B. levónó (holdáldás) a neve annak a szertartásnak, melynek keretében Istent, mint az égi testek alkotóját dicsőítjük. Szabad helyen mondják, ott, honnan a holdat jól lehet látni. Elmondási ideje rendszerint a zsinagógai hónap 3. napjától, mikor az újhold már jól látható, a hó 15. napjáig terjed. (Ettől az időtől kezdve «fogy» a hold). Tisri hónapjában jóm kippur kimenetelekor, (10-én) ab hónapjában pedig tiso beov (9-én) kimenetelekor szokás mondani. Ez az ima jókedvvel mondandó és éppen ezért jóm kippur előtt a vezeklés, tiso beov előtt a gyász miatt hiányzik. Nem mondják ez imát péntek este vagy ünnep beköszöntésekor, annál inkább azonban szombat este és ünnepek kimenetelekor. Az ima áldáson kívül néhány vonatkozó bibliai versből és a hagyományból vett idézetből áll.

F. D

Birkózás. A milléniumi esztendő után tüntek fel a zsidó birkózók. A versenyeket még a nyers erő kérdése döntötte el, módszeresség még alig nyilvánul meg a küzdelemben. Ezeket az utakat járták eleinte a zsidó ifjak is. Az első nagy sikert *Weisz Richárd* szerezte meg. 1903-ban megnyerte Magyarország bajnokságát a legnehezebb súlycsoportban. Még hétszer egymás után következő évben megismételte ezt a sikert, majd 1908. világbajnokságot is nyert a londoni olimpiai versenyeken. Még kétszer nyerte Magyarország bajnokságát, végül számtalan nemzetközi győzelem után, a város-bajnokság első díjának birtokában visszavonult. Nyomon követte *Fischer Tibor* és *Előd József*. *Fischer Tibor* 1910. már magyar bajnok, a következő évben megismétli a bajnokságot és megszerezte a világbajnoki címet is. Párhuzamosan haladt vele *Előd József*. *Fischer* a nehézsúlyban *Előd* a középsúlyban nyerte ez éveknek összes versenyét és a külföldi versenyek sorsa sem dőlhetett el nélkülök. *Előd József* már 1908. és a rákövetkező négy évben Magyarország bajnoka, azonkívül elnyerte Budapest és más városok bajnokságát is. A magyar B. első korszakában szerepelt *Orosz Miklós* is, aki szintén többszörös magyar bajnok volt. A legszebb győzelmeit 1908–09. érte el. A londoni olimpiáson is részt vett, de sikertelenül. A háború után jelentős szerep jutott a zsidó ifjaknak. A legnagyobb jelentőségre *Radvány Ödön* emelkedett, akinek a tevékenysége a modern B.-ban korszakalkotó. Módszerének lényege, hogy az ellenfelet ki kell emelni egyensúlyhelyzetéből, hogy az testi erejét ne tudja kihasználni. Súlyponti elméletét idővel kibővítette s a fogások egész rendszerét kutatta ki, amivel a B.-nak újirányt szabott. Többszörös magyar bajnok lett, megnyert sok nemzetközi versenyt; működésének igazi értéke azonban, hogy a modern B.-ban szerepet ad a gondolkodásnak, jelentőségre juttatja az anatómiai, egyensúlyi ismereteket. Tanítványai legnagyobb részt nem zsidók, akik közül sokan bajnokok lettek. *Magyar Armin* többszörös magyar bajnok, Európa bajnokságát is megnyerte. *Kárpáti Jenő*

magyar bajnok, az Európa bajnokságában második lett. Közvetlenül a háború utáni években nagy sikereket ért el *Pongrácz József*. Közel tíz bajnokságot nyert és Európa bajnokságát is megnyerte. A birkózóspport szervezésében fontos szerepet játszott *Brüll Alfréd* (l. o.). A szervező munkának *Radvány Jenő*, csepeli lőszergyári igazgató, *Radvány Ö. bátyja*, a vezére. A magyar szövetség nemzetközi kapcsolatainak kiépítését *Radvány J.* végezte. A párisi olimpiász (1924) után *Brüll* a Nemzetközi Szövetség elnöke lett. Az 1918. önállóan megalakult magyar birkózó szövetségnek *Brüll* a társelnöke, *Radvány* az alelnöke lett.

F. P.

Bíró, 1. Lajos, regény- és színműíró, szül. Hevesben 1880. Több esztendőn át vidéki hírlapíró volt. Nagyváradon lapot szerkesztett és a fiatal *Ady Endrének* legmeghittebb barátai közé tartozott. A fővárosba kerülve csakhamar a publicisták első sorába jutott. A *Budapesti Naplóba*, Az Ujságba, majd a háború alatt *A Világba* lendületességükkel és szigorúan logikus okfejtésükkel ható vezéreikket írt. Rövid ideig a *Világ* főszerkesztője, a Magyarországi Hírlapírók Egyesületének pedig alelnöke volt. A Huszadik Század szociológiai folyóirat köré csoportosuló politikusokhoz csatlakozott és amikor ezek közül többen az októberi forradalom idején 1918. kormányra jutottak, a politikai eszméikért harcoló publicistát kinevezték külügyi államtitkárnak. Erről az állásáról azonban csakhamar lemondott és külföldre, előbb Bécsbe, majd Berlinbe, végül Amerikába ment, ahol merőben irodalmi és filmírói tevékenységet folytatott. Szépirodalmi munkásságát már húsz éves korában kezdte meg Nagyváradon *Bálványrombolók* c. kötetével. Nagy feltűnést keltett *Harminc novella* c. kötete, amelyet *Huszonegy novella, Marie és más asszonyok, Elbeszélések, A császár és más férfiak, Vízözön, Gloria, A fekete ostor* c. elbeszélésgyűjteményei követtek. Novelláiban első sorban a téma megkapó újszerűségére törekszik és ezzel mindig föl tudja kelteni az olvasónak szinte izgatott érdeklődését. Gyors, szaggatott előadása legtöbbször drámaivá sűríti és fokozza az előadás menetét. Eleinte jórészt erotikus kérdések foglalkoztatták, de később mind gyakrabban társadalmi problémákat vont bele érdeklődésének körébe. Regényeiben is többnyire megvannak novelláinak erényei: az el nem koptatott tárgy, a cél felé sietés, a megfigyelések frissesége és a mondanivaló merészsége. Talán legkülönb *A diadalmasszony* c. regénye, a nő lélek megváltó nemességének megkapó himnusza. Figyelemreméltók az *Amor és Psyche; Molitorház; Don Juan három éjszakája; A Serpolette; Szentlélek lovagja; Toinette; A kacérság iskolája* c. regényei is. A zsidóság problémáját, amellyel több tanulmányában is foglalkozott, veti föl *A bazini zsidók* c. történeti regényében. Színműveiben francia mintákon nevelt ügyességgel első sorban hatásra törekszik, darabjainak szerkezetes fölépítésében elsőrendű színpadtechnikus nyilvánul meg, de azért kétségtelen, hogy ezekből a részben a külföldet is diadalmasan bejárt színművekből sohasem hiányoznak az iro-

dalmi értékek. (*Férfiak; Sárga lilium; A családi tűzhely; Tavaszi ünnep; Francia négyes; Rablólovag; Utolsó csók; Hotel Imperial; Házasságtörés iskolája; a Lengyel Menyhérttel együtt írt Cárno.*) B. a filmirodalomban, mint az amerikai Paramount szerződötetett dramaturgja dolgozott. Első filmje *A cárnő* volt, amelyet Lengyel Menyhérttel együtt írt szindarabjából dolgozott át. Nagy sikert aratott a *Hotel Imperial*, valamint a P. D. C. gyár részére feldolgozott *Rablólovag*. Egyéb filmjei: *Don Juan három éjszakája* (saját regényéből írta); *A elsodort ember; Az utolsó parancs; A fekete szűz*. 1928-ban egy nagy berlini filmkoncernhez szerződött.

Sz. G.

2. **B. György**, hírlapíró, szül. Nagyváradon 1902. A «Nagyvárad» munkatársa és szorgalmas irodalmi tevékenységet fejt ki. Könyve: *Öszutó* (1921).

3. **B. Márk**, pedagógiai író, szül. Királyhelmeccen 1879. Igazgatója a nagyvárad-i zsidó hitközség összes iskoláinak. Vezető tagja volt a 48-as és függetlenségi pártnak és elnöke a Bihar megyei Tanári Körnek. Nagyobb tanulmányai: *A közép-osztályiskolája és A történelemtanítás reformja*.

4. **B. Miklós**, nyomdász, lapszerkesztő, szül. Erdőteleken (Heves vm.) 1886. Tanulmányai elvégzése után nyomdász lett. 1910-ben alapította meg a B.-féle nyomdát, mely a modern magyar nyomdaipar úttörője lett. 1920-ban indította meg a Magyar Grafika c. szakfolyóiratot, amelynek szerkesztője. E folyóirat, mely a grafikai iparágak fejlesztését tűzte ki céljául, méltóan reprezentálja a magyar grafikai és nyomdaipar európai nivóját. B.-nak igen nagy érdeme van a magyar nyomdaipar nemzetközi tekintélyének kivívásában.

V. A.

5. **B. Pál***, közgazdász és politikus, szül. Budapesten 1881. Az elemi és középiskolát Budapesten végezte el, a jogot a budapesti tudományegyetemen, majd a berlini és a freiburgi egyetemeken hallgatta. 1902-ben államtudományi doktorrá avatták. 1903-ban a Rimamurányi és Salgótarjáni Vasmű R.-T. szolgálatába lépett. 1912-ben igazgatója, 1917. vezérigazgatója lett, majd kereskedelmi főtanácsos. A GyOSZ-nak igazgatósági tagja, a Kereskedelmi és Iparkamara beltagja. A békedelegációnak ipari szakértője volt. 1922-ben bekerült a parlamentbe, ahol az ózdi kerületet képviselte és képviseli ma is egységspárti programmal. Mint politikus főként gazdaságpolitikai és pénzügyi kérdésekkel foglalkozik. 1926-ban Ózd és Balaton községek diszpolgárrá választották.

Birtokképeség. A zsidók polgári helyzetét szabályozó 1840: 29. t.-c. 5-ik pontja szerint «amennyiben az izraeliták polgári telkeknek szabad szerezhetése gyakorlatában lennének, az ily városokban ezen gyakorlat jövődjére nézve is megállapíttatik.» E törvény csak írott betű volt, mert a valóságban 1840 előtt a zsidók sem földet, sem háztelket nem vásárolhattak. Az 1849 márc. 4-iki olmttzi alkotmány az «összbirodalom» minden felekezetű polgárának egyenlő jogot ígér, ami tehát a birtokszerzés jogát is magában foglalná, de a kormány már 1851 dec. 31. hatályon kívül

helyezi az olmützi alkotmányt és rendeletekkel kormányozza a birodalmat. A zsidóságot megkárosította és régibb jognélküliségét felújította az 1853 okt. 2-iki rendelet, mely megfosztja az ingatlanszerzés jogától. Ez a rendelet helyreállítja hazánkban az 1840: 29. t.-c. 5. pontját, mely annyit jelentett, hogy a zsidók semmiféle ingatlant nem szerezhettek. Több mint 6 év elmúltával, 1860 febr. 18. az uralkodó megint újabb rendeletet hozott, mely kimondja a zsidók birtokszerzési jogát. (Besitzfähigkeit, B.) Ennek értelmében a zsidók minden korlátozás nélkül szerezhettek ingatlanokat az «összbirodalomban», tehát Magyarország területén is. Nagy horderejű volt ez a rendelet nemcsak erkölcsi okokból, hanem azért is, mert a birtokszerzés lehetősége által megnyílt a zsidók előtt a földművelés foglalkozási ága is, mely addig el volt zárva előlük. A zsidók e jog elnyerésének örömeire emlékeztet verettek, míg Meisel pesti főrabbi által vezetett hódoló küldetés előtt I. Ferenc József kijelentette, hogy a zsidók B.-ének kimondásában az ő saját fejedelmi akarata valósult meg. Gr. Zs.

Bischitz Johanna, a jótékonyág fáradhatatlan munkása, szül. Tatán 1829., megh. Budapesten 1898 márc. 28. Atyja Fischer M. A. gyáros volt, kinek házában az 1848—49-iki szabadságharc sebesült honvédjei otthont és Johannában gondos ápolónőt nyertek. 1852-ben férjhez ment *B. Dávid* kereskedőhöz, kinek oldalán bő alkalmat nyílt a jótékonyág gyakorlására. Több évi fáradozás után sikerült neki *Meisel* akkori főrabbi-val együtt 1866. megalakítani a Pesti Izr. Nőegyletet, melynek szinte egyedül toborzott tagokat. Vezetése alatt az egyesület az ország egyik legkiválóbb jótékonyági egyesületévé növekedett. Személyes fáradozásának eredménye a nőegylet által 1867. létesített leányárva-ház, melyet Erzsébet királyné 1871. látogatásával tüntetett ki. Neki köszönhető létezését az 1870. megnyílt népkönyv, hol a legutóbbi időig minden felekezeti szegény nyert bő táplálékot. Az országnak alig volt jótékony célú egyesülete, melyben tevékeny részt nem vett volna. Bejárta a népkönyhát, pircelakásokat, hajléktalanok menhelyét, mindenütt felkereste a nyomor fészkeit, hogy segítséget vigyen. A tönk szélére jutott iparosok és kereskedők megmentésére fordított különös gondot. Az 1877. boszniai okkupációnál megsebesült katonák önfeláldozó ápolásáért I. Ferenc József király a koronás arany érdemkereszttel tüntette ki. Szociális érzéke és szervezőképessége továbbá a B., Hevesi-B.- és Hevesy-családokban, amelyeknek több tagja jutott az állam szolgálatában és a közgazdasági életben fontos pozíciókba. Nagy vallásossága azonban leszármazói nagy részben elhomályosult és többen nemcsak a tradíciótól, de a felekezettől is elszakadtak. Gr. Zs.

Bisseliches Mózes, mérnök, szül. Bródyan 1878 dec. 29. A budapesti rabbiképző és a nőegyletem elvégzése után gépészmérnök lett és vasárugyarárt létesített. A magyarországi cionista mozgalom egyik legelső harcosa volt. Több ízben előlege volt a Makkabeának, egyideig szerkesztette a Zsidó Szemlét, melyben éveken keresztül élelénk publicisztikai tevékenységet fejtett ki.

Bisritz Meir Kohen, új-héber költő, szül. Vágbesztercén 1820., megh. Bécsben 1892 szept. 5. Nagyobbrészt Bécsben élt és művei is u. o. jelentek meg. Első ezek közül Mordechai B. Meir Kalmán didaktikus költeményének német műfordítása és magyarázatos kiadása volt *Tabnisz ha Bájisz* (1858), továbbá: *Kol Rinó* héber költemények német fordítással, 1859., a dohány-utcai templom avatása alkalmából. 1863-ban újból kiadta az *Aruch ha-Kódes* c. anonim lexicografiai munkát. További kötete, mely német és héber nyelvű verseket és essayket tartalmaz Mannheim I. N. bécsi főrabbi jubileuma alkalmából *Zijjun le-Zichrón Ólom* (1864) c. jelent meg. s. R.

Bisritz Dávid ha-Kohén, rabbi. Előbb Szemnicen rabbiskodott, később a milchdorfi hitközség élére került. 1862-ben megválasztották Hegyaljára, de még mielőtt elfoglalta az állást, hirtelen meghalt. Megjelent *Bész Dóvid* c. műve, kommentár a Schulchan Aruchhoz.

Biur Chomec, (h.); kovászos dolgoknak a zsidóháztartásokból való eltakarítása. Peszach 8 napján és előnapján kovászos dolgoknak nemcsak fogyasztása, de birtoklása is tilos. Minden, ami gabonaterméssé készült, a pászkán (l. o.) kívül, el van tiltva. Ezt tehát vagy el kell égetni, vagy pedig eladni. Niszán 14. napján este gyertyavilág mellett végigjárják a lakást és összekeresik a kovászos dolgokat. E vallási parancs teljesítésénél áldást mondanak; hogy a benedikció ne legyen hiábavaló, morzsákat szórnak el a már kitakarított lakásban és azokat szedik össze az áldásmondáshoz. A kovászos dolgok elégetése másnap délelőtt 9 óra tájban történik oly ima kíséretében, mely megsemmisítettnek nyilvánítja a kovászos dolgokat, amelyek véletlenül a házban marhattak. Ha peszach előnapja szombattra esik, az összeszedés csütörtök este, az elégetés péntek délelőtt, azonban az ima elmondása szombat délelőtt (ugyanabban az időben) történik. F. D.

Biuristák, magyarázók. A héber irodalomban azok a tudósok, akik Mendelssohn Mózesnek és körének németnyelvű bibliafordításához nyelvtani és tudományos alapon héber kommentárt írtak. A B. köre: Dubno Salamon (Mózes első könyvének), Jaroslav Áron (Mózes negyedik könyvének), Wessely Hartwig (Wesel Naftali, Herz) Mózes harmadik könyvének, Homberg, Herz (a negyedik és ötödik könyv) kommentátora. Ide tartoznak még: Wolfsohn Áron, Löwe Joel, Euchel Izsák, Obornik M., Detmold Sámuel, Wolf József, Lipmann Salamon, Neumann Izrael. A Mendelssohn-féle Biblia újabb áldolgozásában Weisse József magyar rabbi is részt vett. A konzervatív zsidóság averzióval viseltetett a B. iránt, mert felvilágosító munkájukat ártalmasnak ítélte. Kommentárjaikat a jesivák olvasmányjaiból kirekesztették. Mamár leenyhült ez a rideg ellenzés.

Bizchusz (h.). *Másnak érdemében.* Akkor alkalmazzák, mikor az ember nem a maga, hanem érényes ősei, vagy kiváló tudósok érdemeiben várja Isten segítségét.

Bizonyítási eljárás. A modern jog a szubjektív bizonyítási elmélet alapján áll, ami azt jelenti, hogy a bíró a rendelkezésére álló bizonyítékokat szabadon mérlegeli s abból az össz-

benyomásból, amelyet ezek rá gyakorolnak, alakitja ki legjobb lelkiismerete szerint az ítéletét. A zsidó jog ezzel szemben csak a törvényszerű B.-t ismeri. Itt pontosan meg vannak állapítva a bizonyítási eszközök, amelyek arra kényszerítik a bírót, hogy egy tényálladékot mint adottságot fogadjon el. A bizonyítékok értékelésénél tehát itt kevés szerep jut a bírói mérlegelésnek. A B. a polgári és bűnpöröknél teljesen különböző. Polgári pereknél a B. négy bizonyítási eszközt vesz igénybe: 1. a vallomás (hodoó). A felperes vallomása, ha az komolyan és megfelelő formában történik, teljes bizonyító erővel bír. 2. Tanubizonyítékok (Snájim édim). Két tanu szóbeli vallomása is teljesen bizonyító erejű. Írásbeli tanu nyilatkozat elégtelen. A tanu felszólításra köteles volt a törvényszéken megjelenni és vallomást tenni. A tanut rendszerint nem eskették meg, sőt ha szavahihetősége olyan kétséges volt, hogy esküre szorult, vallomását nem is vették bizonyíték számba. 3. Okirati-bizonyíték (stár). Az okirat mint az alperes bizonyítéka akkor bírt érvényességgel, ha két tanu aláírta azt. Az okirat ezek szerint a tanubizonyíték egy formája. Az alperes természetes köteles az okiraton szereplő aláírások valóságát beigazolni. 4. Eskü (sévuó). Az esküt azzal a meggondolással alkalmazták bizonyítási eszközül, hogy akit megesketnek az az eskü morális kényszerének hatása alatt csak az igazat fogja vallani. Az esküt a törvényszék csak ritkán engedélyezte s letétele ünnepélyes formák között történt. A zsidó jogi fejlődés további során a lehetőséghez képest igyekeztek az esküt mellőzni. A bűnügyi perben a bírói mérlegelés szerepe még korlátozottabb volt. Itt kizárólag tanuvallomás alapján hozható meg az ítélet, amire már a Biblia is utal: «Két vagy három tanu vallomása alapján öltsék meg a gyilkos!» (Mózes V. 17. 6.). A tanukihallgatás a törvényszéken megszabott formák között történt. Mindenekelőtt nagy súlyt helyeztek a tanu életkörülményeinek s kvalifikációjának kivizsgálására, amiből főként a tanu szavahihetőségét akarták megállapítani. A tanut mindig csak a vádlott jelenlétében hallgatták ki. A személyi adatok felvétele után a bűnügyre vonatkozó kérdések következtek, (Derisó vachakiró). Két tanu vallomása elegendő s ugyanolyan bizonyító erejű volt, mint akár száz tanué. Ha a tanu vallomása önmagában ellentmondó, vagy más tanuvallomással ellenzök, akkor érvénytelen s az ilyen vallomás alapján bírói ítélet nem hozható. Ha a tanukról kiderül, hogy tudatosan tettek hamis vallomást, akkor mint hamis tanukat (édim zomémim) ugyanolyan büntetéssel sujtják, mint amilyenben érvényes tanuvallomás alapján a vádlott részesült volna. Egyetlen vallomás alapján nem lehetett ítéletet hozni, de a zsidó jog soha nem ismert kényszerítő eszközöket, amelyekkel a vádlottat beismerésre lehetett bírni. Ugyanígy az istenítéletek és órákulumok sem szerepeltek soha bizonyítási eszköz gyanánt a zsidó bűnügyi perben. Szokásos volt a házasságtörés-gyanus nővel, valami «bájital»-félét itatni, annak kifürkészésére, hogy a házasságtörést valóban elkövette-e, de sem ez, sem pedig Isten tanuul hívása, ami a bibliai kor-

ban szokásban volt, nem befolyásolták az ítélet meghozatalát.

F. M.

Blasphemia, I. Istenkáromlás alatt.

Blatt Miklós, szemorvos és szakíró, szül. 1892. Orvosi tanulmányait Kolozsváron és külföldi egyetemeken végezte. A Deutsche Ophthalmologische Gesellschaft és a Societatea Romana de Oftalmologie tagja. Tudományos dolgozatai a német és magyar szaklapokban jelennek meg, amelyek alapján külföldi orvosi kongresszusok előadói tisztét is betölti. Marosvásárhelyen él. Sz. I.

Blau, I. *Emánuel*, író, szül. 1838. Lugoson, megh. 1906. Bécsben. Az Oesterr. Ekonomist kiadója, több külföldi lap tudósítója volt.

2. **B. György**, ügyvéd, szül. Budapesten 1894. április 16. **B. Lajos** (I. o.) fia. Ügyvédi oklevelét a budapesti tudományegyetemen szerezte meg. Magán- és hiteljogi vonatkozású, valamint valorizációs kérdésekről írott cikkei és nagyobb tanulmányai magyar és külföldi szaklapokban és napilapokban jelentek meg. Könyvei: *Valorizáció 1924-es joggyakorlatunkban*; *Valorizáció joggyakorlatunkban 1926-ig*; *Valorizációs joggyakorlatunk 1927-ig*.

3. **B. Joel**, newyorki, később londoni rabbi, szül. Abaujszántón. Egyike a legjobb angol hitszónokoknak. Kitűnő angol és héber író. Tanulmányait a szántói és pozsonyi jesiván és amerikai egyetemeken végezte. V. A.

4. **B. Lajos**, az Orsz. Rabbiképző Intézet igazgatója, szül. Putnokon, Gömör vm. 1861. ápr. 29. 1886-ban avatták doktorrá, 1888. rabbivá. Ekkor már (1887 óta) tanára volt a Rabbiképző intézetnek, melynek Bacher Vimos halála után, 1913. igazgatója lett. 1926-ban ünnepelte születésének 65. és írói működésének 40. éves jubileumát. Ez alkalmából jelent meg tanítványai, barátai és tisztelői közreműködésével a magyar és héber nyelvű *Jubileumi emlékkönyv* és Friedman Dénes bibliográfiái összeállítása *B. Lajos irodalmi munkássága* címmel. Sokoldalú tevékenységet fejt ki a magyar zsidóság szellemi és kulturális életében (az I. M. I. T. társelnöke) s az egyetemes zsidóság szolgálatában. Különösen mint talmudtudós-nak elismert a tekintélye. 1891-ben vette át Mezey Ferencsel együtt a Magyar Zsidó Szemle szerkesztését. 1896 óta egyedül szerkeszti, jelenleg Hevesi S. és Friedman D. társaságában. E folyóirat irodalmi rovatában közel 1200 új zsidó irodalmi munkát tett megbeszélés s kritika tárgyává és fűzött reflexiókat zsidó vonatkozású művekhez. *Hacófe* címmel 1911. indította meg héber nyelvű folyóiratát, Hevesi Simonnal és Gutmann Mihállyal, most csak Hevesivel szerkeszti. 1928. indítja meg a M. Zs. Sz. Jabneh e. homiletikar mellékletét Hevesi Simonnal és Friedman Dénessel együtt. Az Imit. ifjúsági Bibliájának egyik szerkesztője és fordítója. Tudományos cikkei, tanulmányai, értekezései (több mint 700) a hazai és külföldi héber, német, francia, angol, olasz folyóiratokban, gyűjteményes munkákban, sorozatos kiadványokban jelentek meg. Munkatársa volt a Jewish Encyclopedienek. Irodalmi alkotásainak tudományköre széles területet fog át: Talmud, bibliamagyarázat, folklóre, irodalomtörténet, kulturhistória, nyelvészet, jog, pedagógia stb. Na-

gyobb önálló művei: *Izrael kiválasztása* (1890); *Masoretische Untersuchungen* (1891); *Tanulmányok a bibliai bevezetés köréből* (1894); *Az ózsidó büvészet* (1898); *Az óhéber könyv* (1902); *Leo Modena levelei és írásai* (1905—06); *A assuani és elephantinei aram papyrusok* (1908); *A zsidó házasságfelbontás és válólevél története* (1911—1912); *Étika a Talmudban* (Hevesi S. és Weisz M.-val együtt (1920); *A Talmud* (Népszerű zsidó könyvtár 3. sz.). E műveinek nagyrésze német nyelven is megjelent.

Zs. J.

5. **B. Pál**, publicista, szül. Nagyváradon 1889. jan. 4. Jogot végzett és a frankfurti jesiván talmudot tanult. A magyarországi cionista szervezet intézőbizottságának tagja volt és 1918. felelős szerkesztője a Zsidó Szemlének. 1918-ban a Zsidó Nemzeti Szövetség megbízásából egy időben szerkesztette Kolozsváron az Uj Kelet c. hetilapot. Később a Jesurun c. orthodoxirányú hetilapot szerkesztette. Számos fordítása és zsidó publicisztikai műve jelent meg.

6. **B. William**, bíró, Newyorkban, szül. Abaújszántón. Fiatalon vándorolt ki Amerikába, ahol mint ügyvéd és politikai pártvezér vált híressé. Most bíró a newyorki törvényszéken.

Blauner Mór, ügyvéd, szül. Imelyen (Komárom vm.) 1876 aug. 7. A budapesti egyetem elvégzése után 1901. nyitott ügyvédi irodát Budapesten. Egyik alapítója s első titkára volt az Országos Ügyvédszövetségnek. Egész fiatalon választmányi tagja lett a Budapesti Ügyvédi Kamarának, melynek főtitkári tisztségét 1914—20-ig viselte. A radikális polgári mozgalmakban vezető szerepet játszott és kezdettől fogva titkára volt a már megszűnt Választójogi Ligának és az Országos Reformbizottságnak. A legkülönbözőbb szaklapokba számos ügyvédkari és büntető vonatkozású cikket írt.

V. A.

Bleier Menáchem, rabbi, szül. Albertiirsán, megh. Németpalánkán 1900. Előbb a hevesmegyei Poroszlón, majd 45 éven át Tiszaligáron működött. Halála után jelent meg *Kevód halevónon* (Munkács, 1903) c. műve.

B'li néder (h.) Fogadalom nélkül. A zsidó etika szerint a fogadalom komoly dolog, amelyet minden körülmények között be kell tartani. A vallásos zsidó ember ezért minden ígérete mellé adafűzi a B. kifejezést, amellyel mintegy a felelősséget akarja elhárítani magáról arra az esetre, ha ígéretét nem tudná teljesíteni. A B.-t gyakran helyettesíti az «im jireó há-Sém» kifejezés, amelynek jelentése: ha Isten úgy akarja. Vagyis minden fogadalom teljesítése Istentől függ.

F. M.

Bloch. 1. Henrik, tanár, B. Mózes (l. o.) fia, szül. Herman-Mestecen (Csehország) 1854 febr. 4., megh. 1923. Közép- és főiskolai tanulmányai elvégzése után a német és görög nyelvből és irodalomtól, meg a történelemből szerezte meg tanári képesítést. 1881-ben hívták meg a budapesti rabbiképző-intézet alsó tanfolyamának tanárául. A tanítás mellett irodalmi tevékenységet fejtett ki. Nagyobb tanulmánya, egyszersmind doktori értékesítése (Leipzig, 1879) *Josephus archeológiájának forrásairól* szól. Számos cikke jelent meg német napilapokban, magyar folyóiratokban és gyűjtömenyes munkákban.

F. D.

2. **B. Jiszáchar Ber**, rabbi, szül. Hamburgban, megh. Kismartonban 1795. Több morvaországi községnek, köztük Gotteinnak volt rabbija, majd Szemniebe került, ahol összegyűjtötte homiliáit *Binász Jiszáchar* c. alatt. Könyve Prágában 1785. jelent meg. Élete utolsó esztendőit Kismartonban töltötte.

3. **B. József**, hegedűművész és zenepedagógus, szül. Budapesten 1862 jan. 5., megh. u. o. 1922 máj. 6. A magyar hegedűtanítás egyik alapító mestere. Első tanárai: Gobby Alajos, Huber Károly és Volkman Róbert voltak. Párisban Ch. Dancela tanította. Párisi útja után tagja lett az akkor világhírű Hubay-Popper vonósnégyesnek. 1889-ben kezdett tanárkodni. 1890—1900-ig a Nemzeti Zenede tanára, 1908-tól a zeneakadémiai tanárképző vezetője volt. Egész hegedűművész generációt nevelt fel és a magyar zenei élet páratlan munkását vesztette el a rendkívüli pedagógiai tehetséggel megáldott művészen. Ismertebb művei: *Hegedűiskola 5 részben* (1904); *Overture Solennelle* (Op. 57), *Magyar nyitány*, *Magyar rapszódia*, *Hegedűverseny*, vonósnégyes, darabok és etüdök hegedűre.

K. K.

4. **B. Mózes**, teológus, szül. Ronspergben (Csehország) 1815 febr. 1., megh. Budapesten 1909 aug. 10. Kora ifjúságában talmudot tanult. Majd Nagytapolcsányba került nagybátyjához, rabbi-oklevelét kora legelőkelőbb tudósaitól szerezte meg, nevezetesen nagyatyjától, a Semen Rokeach c. mű szerzőjétől, nagybátyjától, a Saará Toró c. mű szerzőjétől és a híres prágai főrabbitól, Rappaport Salamon Judától. A világi tudományokban is kellő jártaságra tett szert. Első állása Wottiz község, ide 24 esztendő korában kerül, 12 évet tölt itt, majd négy évig Hermann Mestecbe kerül, 1856. pedig utolsó rabbi állomáshelyére, Leipnikba, hol 21 évig működött. Itt éri 1877. a budapesti Országos Rabbiképző Intézet meghívása. Az akkor megnyitott Rabbiképző meghívását elfogadván, ott a talmudi és a szertartástani tárgyakat adta elő. Egész működési ideje alatt az intézet tanárkarának elnöke volt. Kettős ünnepeltetésben volt itt része. 80. születésnapján, majd a 90. iken, mikor is tanítványai héber- és magyarul elvű ünnepi irattal tisztelték meg (Budapest, 1905). A magyar zsidóság egyik legkiválóbb talmudikus tekintélyét tisztelték benne. Halála 94 éves korában következett be. Számos tudományos munkája a mozaikó-talmudikus joggal foglalkozik, legnagyobb munkája a zsidó institúciókról szól és három részből áll. Legfontosabb művei: *Die Institutionen des Judentums nach der in den talmudischen Quellen angegebenen geschichtlichen Reihenfolge geordnet und entwickelt* (I—III); *A rendőrzog mozaiko-talmudikus alappon* (Budapest 1879, német és angol nyelven is); *A polgári perrendtartás a mozaiko-rabbikus jog szerint* (Budapest 1882, németül is); *Az etika a haláchában* (Budapest 1886, németül is); *A mozaiko-talmudikus örökösödési jog* (Budapest 1890, németül is); *A szerződés a mózesi talmudi jog szerint* (Budapest 1893, németül is); *A mózesi talmudi birtokjog* (Budapest 1897, németül is); *A gyámság a mózesi talmudi jog szerint*

(Budapest 1904, németül is); *Rabbi Meir's von Rothenbury bisher unedierte Responsen* (Berlin 1891). F. D.

Blücher Ephraim Izrael, osztrák rabbi, szül. Glocksdorffban 1813 okt. 2., megh. Budapesten 1882 ápr. 6. Egyideig a lemergi egyetem héber lektora volt, majd több helyt működött, mint rabbi. Később Bécsbe ment, ahol egy reál-gimnáziumot alapított, mely megszűnt, azután Magyarországon telepedett le. Kitűnő hebraista volt. Művei: *Marpehlósnv Arámi*, mely a Targum és a Talmud arameus nyelvét tárgyalja 18 fejezetben. A bevezetésben *Maggid merésisz* címen héberre fordította J. Fürst lipcei professzor *Lehrgebäude der aramäischen Sprache* c. művét (1839); németre fordította és héber kommentárral látta el Rut könyvét (1843). Egyéb művei: *Die Synagogenfrage für deutsche Israeliten* (1860). Több lapot alapított, de valamennyi vállalata meghiúsult. S. R.

Blum, 1. *Amram*, rabbi, szül. Sámsonban (Hajdu vm.) 1834., megh. Berettyóújfalun 1907. Perlesz Meir (l. o.) nagykarolyi rabbinál nevelkedett. Innen Szófer Mózes (l. o.) jesivájába került. 1858 körül foglalta el az almási rabbiszéket. 1864-ben a hegyaljamádi hitközség rabbija lett. Itt nagy jesivát vezetett. 1881. a huszti hitközség élére került, de itt csak két évig működött és 1883. a berettyóújfalui rabbiságot vállalta el. Megjelent *Bész Seorim* c. responsum gyűjteménye.

2. *B. Gyula, pasa*, v. egyiptomi pénzügyminiszter, szül. Pesten 1843. Tanulmányait szülővárosában végezte és már 1869. az Austro-Egyptian Bank igazgatója lett Alexandriában. 1877-ben pénzügyi államtitkár, két évvel később pasa és miniszter lett. Egész 1890-ig betöltötte magas állását, azután az Oesterr. Creditanstalt igazgatója lett Bécsben. Számos igen magas idegen rendjellel tüntették ki. S. R.

3. *B. Jicchok Jaakov*, sámsoni rabbi, megh. 1851. Néhány írása megjelent *Kunteresz Bész Jaakov* c. fiának, B. Amram (l. o.) berettyóújfalui rabbinak *Bész Seorim* c. könyvéhez csatoltnak.

4. *B. Ödön*, ny. miniszteri tanácsos, szül. Nagykárolyban 1862. A budapesti orvosegyetem elvégzése után 1891. a belügyminisztérium szolgálatába lépett s az elmebetegségi ügyek referense lett. Előbb fogalmazó, később egészségügyi főfelügyelő, majd 1916. minisztertanácsossá lépett elő. Az elmebetegségekkel kapcsolatban számos cikket írt különböző szaklapokba. 1919-ben vonult nyugalomba. Azóta a zsidó közeletben játszik vezető szerepet. Két ízben mint elnök vezette a Pesti Izr. Hitközség választásait. 1923 óta a hitközség 5-ik kerületi körzetének elnöke. 1925-ben a hitközség számára a Csáky-utcában házat vásárolt és felépíttette ebben az V-ik kerületi templomot. Felekezeti kérdésekről gyakran ír cikkeket különböző felekezeti lapokba. V. A.

Blumberg Henrik, orvos, a szabadságharc évében lapszerkesztő volt, majd emigrált és Kelet-Indiában, később 1864-től kezdve Cannesban (Riviera) élt mint orvos és angol író V. ö. *Bernstein*, «A szabadságharc és a zsidók».

Blumgrund, 1. *Naftali*, rabbi B. Náthán (l. o.) fia, szül. Bolesón (Trencsén vm.) 1872 ápr. 26., megh. 1918 jan. 15. 1895–1900-ig volt a budapesti Rabbiképző növendéke. Egy évet a berlini Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums-on töltött. 1899-ben szerezte meg a bölcsészetdoktori fokot a budapesti egyetemen, 1901. avatták rabbivá. 1901 óta abonyi főrabbi. Munkája: *Sáadja ibn Danán élete és költészete* (Budapest 1899). Cikkei a Mult és Jövőben jelentek meg. F. D.

2. *B. Náthán*, bolesói rabbi, szül. Trencsénben 1836., megh. Bolesón 1889. Több mint 30 évig töltötte be rabbitisztségét.

Bné Jiszroel (h.) Izrael fia. Így hívják általában a zsidókat, Jákób pátriárka után, akit az angyal Izraelnek nevezett el. (*Mózes* I. 32, 29.) Az «ám B.» kifejezés (Izrael flainak népe) először *Mózes* II. könyvében (1. 9) fordul elő. Némi változással ez a kifejezés átment a kultúrnépek törvényhozásába is, ahol általában «izraelita» névvel jelölik meg a zsidókat.

B6, hetiszakasz, mely *Mózes* 2. könyve 10. fejezetének elejétől a 13. fejezet 16. verséig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Az egyiptomi csapások folytatódnak. A peszach törvénye. Kovásztalan kenyér. Az elkerülés ünnepe. Az elsőszülöttek Istennek szentelendők. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész *Jeremiás* könyve 46. fejezetének 13. versétől a fejezet végéig terjed. A tórai és prófétai rész között az az összefüggés, hogy mindkettőben Egyiptomról, az országnak bukásáról van szó. F. D.

Bocher (bócher). A bibliai korban B.-nek nevezték a fegyverszolgálatra alkalmas, kiképzett, hűz éven felüli ifjút. A középkor liturgiájában a vallásfilozófusok B.-nek neveznek minden korú embert a gyermekség és az öregség határai között. A kazuisták szerint B. minden olyan ember, aki nem nősült meg, tekintet nélkül a korára. A jesivákon a talmudistákat nevezik B.-eknek. A középkori és az újabbkori B.-ek életét bizonyos vándorösztön jellemzi. Iskoláról iskolára vándoroltak a nagy tanítók után valahányszor ezek lakhelyüket megváltoztatták, sőt gyakran minden különösebb ok nélkül is kielégítették vándorlási ösztönüket. A zsidó közmondásokban a B. szó gyakran gúnyos értelemben is használatos. Mint családi név is nagyon elterjedt. F. M.

Bodor Zsigmond, orvos, hírlapíró, szül. Ipolyvágyon 1871 márc. 7., megh. Budapesten 1918. A budapesti és bécsi egyetemeken tanult s miután orvosdoktori oklevelet nyert, az újságírói pályára lépett. Előbb a Neues Pester Journal fővárosi rovatának szerkesztője lett, majd a Magyar Híradó c. nyomatosnak volt kiadója és szerkesztője. Tárcai könyvalakban is megjelentek. Több külföldi lapnak is munkatársa volt.

Bodrogi Zsigmond, dalköltő és író, szül. 1874-ben. Főbb verskötetei: *A maqam útján*; *Magyar rögön*; *Síratás*. Ismertebb dalai: *Künn, a pusztán szántok vetek*; *Dicsértessék szól a legény*; *Kár, kár, kár* . . .

Bogár Ignác, zeneszerző, szül. 1811 okt. 9. megh. 1883. Népszerű operaszerző volt a maga idejében. Legismertebb dalművei: *Tudor Mária*; *A fogadott leány*. Dalokat is komponált.

Bogdányi Mór, hírlapíró, szül. 1854. Tanulmányainak elvégzése után hírlapíró lett és több napi- és hetilap munkatársa volt. Később megalapította a Budapesti Ujság c. napilapot, majd 1882-ben az Egyenlőség c. zsidó felekezeti és társadalmi hetilapot, amelyet nehéz viszonyok között sok akadállyal megküzdve szerkesztett 1886-ig és ekkor Szabolcsi Miksának adta át. Számos cikket írt éles tollal hadakozva, különösen a tisztaeszlári vérvád idejében, az antiszemitizmus ellen. Szépirodalommal is foglalkozott és több regénye jelent meg könyvalakban. A múlt század kilencvenes éveiben visszavonult a hírlapírástól s nagyobb kereskedelmi és ipari vállalatok élén fejtett ki széleskörű tevékenységet. Sz. G.

Bogyó Samu, tanár, matematikus, szül. Paptamásiban 1857 jan. 7., megh. Budapesten 1928 ápr. 10. Nagyváradon és a budapesti egyetemen tanult, majd a budapesti Kereskedelmi Akadémia tanára volt 1883-tól kezdve, egyszersmind több nagy pénzügyi matematikusa. Tagja volt az Orsz. Közoktatási Tanácsnak és Felső keresk. iskolai tanárvizsgáló bizottságnak. Főbb művei: a Bein K. (l. o.) és Havas Miksával (l. o.) együtt a Magy. Tud. Akadémia megbízásából írt *Politikai számtan* (I–II. 1907); *Hétjegyű logaritmus*; *Táblák a politikai számtanhoz* (Havas M. vel együtt, több kiadásban). Ezenken kívül számos szaktanulmánya jelent meg folyóiratokban, tankönyvei pedig a legelterjedtebb kereskedelmi tankönyvekhez tartoznak. Több intézet nyugdíjtervezőt készített el. S. R.

Böhm, I. Henrik, építész, szül. Várpalotán 1867. Középiskoláit Székesfehérvárott és Budapesten végezte. Építési oklevelet a budapesti műegyetemen szerzett (1890). Azután hosszabb tanulmányút után Budapesten telepedett le. Főbb munkái: *Újpesti új városháza* (1899); *Török A. és társa r.-t. palotája a Szervita-téren* (1906); *Újpestvidéki Takarékpénztár Újpesten*. Több sírboltot tervezett a rákoskeresztúri temetőbe.

B. B. Jakab, főtörzsorvos, szül. Eibenschützben (Morvaország) 1820 nov. 21., megh. Budapesten 1886 ápr. 12. Egész fiatalon került Magyarországra s egyetemi tanulmányait Budapesten és Bécsben elvégezvén katonarvos lett. 1849-ben mint főorvos Aradon működött s nagy szolgálatakat tett az aradi várban sínylődő vértanu tábornokoknak és a többi magyar tisztnek, akik kiszabadulásuk után B.-nek, «az emberbarátnak» egy nevükkel ellátott ezüstserleget ajándékoztak, mely történelmi jelentőségű serleg B. leánya Deutsch Antalné (l. o.) tulajdonában van. Hosszabb ideig Pesten a Ludoviceumban működött mint ezredorvos, végigharcolt több háborút, így az orosz-osztrák és a krími háborúkat, ahol több kitüntetést szerzett, majd a 70-es években törzsorvosi minőségben Temesváron kórházparancsnok lett. Később mint főtörzsorvost az erdélyi katonai kórházak orvosfőnökévé nevezték ki. Szaklapokban számos tudományos munkája jelent meg. V. A.

B. József, hegedűművész, szül. Budapesten 1795 márc. 4., megh. Bécsben 1876 márc. 28. Az udvari zenekar tagja és a bécsi Conservatorium egyik leghíresebb tanára volt. Az első zenei ok-

tatást atyjától nyerte. Nyolc éves korában már turnéra indult Lengyelországba. Később P. Rode tanítványa lett. 1819-ben a bécsi Conservatorium tanára, 1821. pedig az udvari zenekar első hegedűse volt. Mint pedagógusnak óriási jelentősége van. Tanítványai közül ezeket kell különösen kiemelni: Ernst, Joachim, Singer, Hellmesberger, L. Strauss, Rappoldi stb. 1848-ban nyugalomba ment. Szerzeményei közül vonósnégyesek, duettek, variációk, polonaisek és dalok, valamint hegedűdarabok jelentek meg. K. K.

B. Lipót*, hegedűművész, szül. Budapesten 1800., megh. Szentpéterváron 1864. Kitűnő hegedűs volt és sok éven át kitüntetett tagja a szentpétervári cári zenekarnak.

B. Vilmos*, a proletárdiktatura hadsereg-főparancsnoka, szül. Budapesten, 1880. A villany-szerelő mesterséget tanulta. Korán részt vett a szociálista munkásmozgalomban, ahol a párt gazdasági ügyeinek vezetője lett. A Károlyi-kormányban hadügyi államtitkár, a Berinkey-kormányban hadügyminiszter, a proletárdiktatura alatt hadügyi népbiztos, majd hadsereg-főparancsnok lett. Munkatársa a Népszavának és a Szocializmusnak. Írt számos röpiratot és agitációs füzetet. Jelenleg Bécsben emigrációban él, ahol megírta emlékiratait *Két forradalom tüzeiben és munkát*; *Magyar szociálpolitika*; *A munkások és a forradalom*; *A háborús korszak bünei*. T. Zs.

Böjt, ételtől, italtól vagy ezeken kívül még egyéb testi élvezetektől való tartózkodás a gyász vagy bűnbánat kifejezéséül. A Bibliában «inuj nefes» önsanyargatás kifejezése az, mit B.-nek értelmeznek, az evés-ivás tilalma világosan ott nincs kimondva. Későbbi könyvekben «cóm» néven szerepel a tulajdonképpen B. és *Eszter* k.-ben körülírást is találunk hozzá: «ne egyetek s ne igyatok». Zacharja próféta könyve már négy B.-öt említ (az Engesztelés napját nem számítva), mint a közgyász megnyilatkozását: «a negyedik hó, az ötödik hó, a hetedik hó és a tizedik hó B.-je (cóm) Juda háza számára vigassággá, örömmé, boldog ünneppé válnak majd» (8. 19). Mindezeket ma is megtartják e napokon: tamuz hó 17-ikén (sivo oszor betamuz), áb hó 9-ikén (tiso beöv), tisri 3-ikán: cím Gedaljáhu és tévész hó 10-én (aszoro betévész). A Talmud a B.-ről külön traktatust (Taánit) tartalmaz, mely alkalmi (aszály idejére elrendelt engesztelő) B.-ről is tárgyal: a Talmud előtti időben már összeállították a B.-ök lajstromát és foglalkoztak azoknak jelentőségével (*Megillat Taánit*). A Talmud utáni korban még Eszter B.-je is csatlakozott hozzájuk (l. o.) A középkori aszketikus szellem a magánböjtöket is kultiválta, de a zsidó vallás ősi szellemének a *Példabeszédek* K. (11. 17) ez igéje ad hivebb kifejezést: «Aki jót tesz magával, a szeretet embere; de aki testét emészti, kegyetlen.» A B.-napok közül az Engesztelés Napját és av hó 9-ikét estétől estig tartják, ezeken a napokon minden nélkülözhető testi élvezettől is tartózkodnak és az alázat jeléül sarut öltenek. A többi napokon csak az étel-italtól való tartózkodás szokásos. A Bibliában elő nem forduló s kevésbbé

elterjedt B.-ök a következők: 1. peszach és szukosz ünnepok után a közeledő újholdak (jár, illetőleg chesván) után hétfő, csütörtök és hétfő sorrendben háromnapos böjttartatik, melynek eredete arra menne vissza, hogy engeszteléstül szolgáljon az ünnep vig hangulatában esetleg elkövetett hibákért (sáni, chámisi véseni). 2. Minden újholdat megelőző köznapon, tehát ha az akár péntekre, akár szombatra, akár vasárnapra esik, csütörtökön jom kippur kótón a hónap bűneinek engesztelésére. Ezen böjt több hónapban elmarad. 3. A zsinagógái szökőévben gyermekbetegségek elkerülése végett ama hetek hétfőin, néha csütörtökeken, melyeknek szombatján sémósz, voéró, hó, bésálách, jiszró, mispótim, teremó, tecává hetiszakaszok olvastatnak, böjtnapot tartanak. 4. Böjtnapoknak tekintik a szelichosz (ros-hasonót és jom kippurt megelőző napokat is, ezek közül különösen szelichosz első napját, ros-hasonó előnapját.

F. M.

Böke Gyula*, orvostanár, a fülgyógyászat megalapítója Magyarországon, szül. Tatán 1832 nov. 8., megh. Budapesten 1918 márc. 5. A tatai és pesti piaristáknál, majd a bécsi egyetemen tanult és u. o. lett kórházi orvos. Később Mosonban telepedett le, de már 1861. a fővárosba jött, ahol fülgyógyászattal kezdett foglalkozni. E célból külföldi tanulmányútra ment. Visszatérve ő lett az első fülspecialista s mint ilyen előbb a Zsidó-kórház főorvosa volt, majd kikereszteledése után a Rókus-kórház és a gyermek-kórház osztályfőorvosa, 1868. magántanár, 1879. egyetemi nyilv. rk. tanár, később a fülgyógyászati klinika első igazgatója lett. Csaknem valamennyi hazai fülspecialista tanítóját tiszteli B.-ben, akinek fülgyógyászati tanulmányai meghaladják a százat. Az első *Fülgyógyászat tankönyvé*-nek is B. a szerzője. Számos külföldi orvosi társaság tagjává választotta.

S. R.

Bokor József, zeneszerző, szül. Kolozsváron 1862. Megh. 1911. Budapesten. Híres operett- és népszínműszerző. Ismertebb darabjai: *Kis alamuszi*, *Boris asszony*, *Légyott*, *Kurucfurfang*, *Huszárkisasszony*, amelyekkel évtizedekkel ezelőtt jelentős sikereket aratott.

K. K.

Bokros Béla, tanár, szül. Dengelegen 1885 júl. 25. A budapesti egyetemen tanult s miután bölcsészettudományi és tanári oklevelet nyert, a főváros középiskoláiban, majd az orsz. tanítóképző intézetben lett tanár. Tanári működése mellett a Stolce—Fenyvessy-féle gyorsírórendszernek is propagálója. Számos értekezése és novellája jelent meg különböző folyóiratokban. Önállóan megjelent főbb munkái: *Propertius a magyar irodalomban* (1912); *VII. Gergely pápa politikája*.

S. R.

Bokros-Birman Dezső, szobrász, szül. Újpesten 1899. A háború után feltűnt szobrász-nemzedék egyik legegységibb utakon járó tagja. A KÉVE művészegyesület 1918. évi kiállításán állította ki rajzokból és néhány szoborból (*Leányakt*, *Torzó*, *Felbukó harc*) álló gyűjteményét, márvány leányfejét a Főváros vette meg. Később Berlinben, majd megint Budapesten rendezett gyűjteményes kiállítást szobraiból (*Ölelkezők*, *Anyja és leánya*, *Önarckép*, *Bérczi Gyuláné*) és

rajzaiból. 1925-ben arcképszobrait (*Holzspach*, *A 20 éves Ady*) és Áchim András szobortervét állította ki a Mentor kiállítási helyiségében. Kiállított a KUT 1926. évi kiállításán egy női arcképszobrot (megvette a Szépművészeti Múzeum) és *Újvári Péter* fejszobrát. Az 1928. évi Ady síremlékpályázaton eredeti fölfogású, erőteljes síremléktervével vett részt. Aktszobrain és aktkompozícióin primitív szobrok egyszerűségén át szűrődnek lírai elgondolásai, arcképszobrain mélyenjáró, szűkszavú jellemzéssel, majd fény és árnyékhatásokat éreztet (Női arcképek), majd a leegyszerűsített formák életszerűségével döbent meg (*Újvári Péter* író). Emléktervei egyszerű monumentalitásokkal hatnak. Arcképrajzai ugyancsak egy pár tusvonással jellemeznek. 1922-ben *Jób* c. litografia-sorozata jelent meg. Válogatott munkáinak fényképei egy önéletrajz és néhány méltató tanulmány kíséretében *B. szobrász* címen jelentek meg.

F. B.

Bölcsesség (héb. *chochmó*, gör. *szofia*), praktikus intelligencia; szellemi képesség, mely a dolgok természetébe behatol; képesség, mely nehéz feladatok teljesítésére alkalmas; intuitív és teremtő, egyrészt emberi, másrészt isteni tulajdonság. A zsidó felfogás szerint minden emberi bölcsesség Istentől ered; Isten szelleme tette a bibliai Józsefet bölcsé (Genes. 41. 38—39); az inspirálta. Becálett és másokat a Frigysátor művészi építésére (*Exod.* 31. 3—6), az volt a forrása Jósua és Salamon király bölcsességének (*Deuter.* 34. 9; *I. Kir.* 3. 12, 28). Isten adja a B.-t (*Példab.* 2. 6; v. ö. *Jób* 38. 36; *Zsolt.* 51. 8; *Dániel* 2. 21) s Ő semmisítheti meg a bölcs B.-ét (*Jesája* 29. 14). Ennélfogva vétkeznek azok, akik nem veszik figyelembe a B. isteni eredetét s bünt követnek el (*Jesája* 5. 21; 29. 14; *Jerémia* 4. 22; 8. 8—9; 9. 22). A B. a természet megfigyelésétől is származhat (*Példab.* 6. 6; *Jób* 35. 11), úgyszintén az emberi történelem megfigyeléséből is (*Deuter.* 32. 29; *Hósea* 14. 10; *Példab.* 8. 33; 19. 20), további komoly tanulmányok, elmélyedés és a bölcs emberekkel való érintkezés által (*Példab.* 9. 9; 13. 20; *Jób* 32. 7). A bölcséktől kikérték tanácsait (*Deuter.* 1. 13, 15; *II. Sámuel* 14. 20; 14. 23; *Példab.* 12. 18; 8. 14), úgy, hogy azok a papokhoz és prófétákhoz hasonlatosan speciális társadalmi osztályt képeztek (*Jeremiás* 18. 18). Primitívebb korban «bölcs asszonyok»-atis konzultáltak (*II. Sám.* 14. 2; 20. 16, 22), későbbi korokban azonban csupán a művészetben, főképp a zenében járatos nőket tekintették bölcseknek (*Jerémia* 9. 17). A nemzsidókat, sőt egyes népeket is lehetett bölcsnek tekinteni (*I. Kir.* 5. 10—11; *Jerémia* 49. 7) s Dánielt nem mint zsidót tekintették annak (*Ezékiel* 28. 3). Az univerzális B. megteremtője Salamon király volt (*I. Kir.* 5. 9—14; 10. 1—24; *Ecclesiastes* 1. 13, 16) s neki tulajdonították ennélfogva a később szerzett összes iratokat, amelyek mint B.-irodalom voltak ismertek; így a Példabeszédek, a világi énekeket (*Salamon Éneke* apokr.), a filozófiai elmélkedéseket (*Kohélet* v. *Ecclesiastes*) és a *Salamon B.-ei* apokrif iratot. Az Egy-Isten hit megszilárdulása után Izrael bölcsseit, főképp a prófétákat tekintették bölcseknek és pedig nagyobb mértékben,

mint régebben a babiloniakat és egyiptomiakat. Erről tanuskodik a *Deutero-Jezsája* (40. stb.), *Amosz* interpolálója (4. 13; 5. 8), a *Példabeszédek* (8. 22—31); *Jób* (28. stb.) és a 114. zsoltár, főképp pedig a *Genesis* 1—10. önálló eszméket hangoztató szerzője. A B., mely a babilonai kozmogonia szerint a tenger mélyén lakozott, a bibliai irodalomban Isten mindent felölelő intellektusa, a Teremtő Isten attribútuma lett; Isten a világegyetem Istene, a B. kozmikus hatalom, Isten legfőbb műve (*Példab.* 8. 22), az élettörvénye, az élet kormányzója. Az erény maga az istenfélelemmel egyenlő a bibliai iratokban s ez teszi képessé az embert a rossz elkerülésére (*Példab.* és *Jób.*) Ecclesiasteskönyve, melynek szerzője valószínűleg egy, a görög epikureus és szkeptikus filozófia hatása alatt álló szadduceus pap lehetett, a világi B.-et tükrözteti vissza, melyet nem hatott át a Tóra szelleme; ezáltal a szirachi B. vesztett értékéből, mert hiányzik belőle a legnagyobb etikai ideál s az ókor zsidósága elvetette azt. A második templom korában a B.-et rendkívül nagyra értékelte a zsidóság és a böles a fiatalok tanítója s az öregek mintaképe lett. Ekkor keletkezett a tekintélyes B.-irodalom a zsidóknál, így a *Példabeszédek*, továbbá Jézus Szirach (l. *Szirach*) v. Ecclesiasticus, a Tizenkét Patriarcha Testamentuma s a Bölesesség Könyve apokrifák. Ezek valamennyiében a B. isteni attribútumként van dicsőítve (*Szirach* 1. 1—26; 4. 11—29; 51. 13—30, különösen 24. 1—29; *Tesh. Patr., Levi* 13; *Enoch* 42. 1—2; 37. 2; 49. 1—3; 82. 2—3; *Jubil. Könyve* 4. 17, 21. 10). A görög filozófia hatása alatt a B. a teremtés princípiuma lett, pl. Philonál, míg a Targumban és Midrásban a Tóra a B. megszemélyesítése; a keresztény és pogány gnoszticizmusban a B. a spekuláció központja. «Böles ember» névvel a törvénytudót illették a talmudi kor kezdetén. (*Ábót* I. 4. 2. 15) s később ezt a címet helyettesítette a «Rabbi», míg azok tanítványai a «böles tanítványai» címet viselték. Általánosságban B. általános, vagyis világi B.-et jelentett s így bizonyos ellentétben áll az a Tórával (*Kiddusim* 49b; *Nidda* 69b; *Szanhedrin* 104b; Jeruzs. *Mákkót* 2. 31d). A Talmud számos vitát közöl zsidó és nemzsidó bölcsek közt, így R. Józsuá ben Hananjah és az athéni bölcsek közt (*Bechorót* 8—9, *Támid* 23a, b), egy másik helyen pedig (*Peszichta* 94b, v. ö. *Ros-Hasánah* 12a) a nemzsidó böles véleménye a zsidóé fölé helyezték. Hogy mily magas véleménnyel volt az ókori zsidóság a nemzsidók B.-e felől, azt mutatja az, hogy a következő külön benedekciót mondták az idegen, pogány böles láttára: «Dicsértessél Te, Örökkévaló, a mi Istenünk, a Világegyetem Ura, aki B.-edet a hússal és vérral megosztottad» (*Beráchót* 58b). Egyéb a B.-re vonatkozó kijelentések a Talmudban: «A B.-nek tíz mértéke esett az ezből, kilenc a Szentföldre jutott» (*Kiddusim* 49b); «a Templom lerombolása óta a próféták helyét a bölcsek töltik be» (*Bábá Báthra* 12a); «Ki a böles? Aki mindenkitől tanul» (*Ábót* 4. 1); a *Szanhedrin* tagjainak általános B.-gel kellett rendelkezniök (*Szanhedrin*-trakt. 17a). A Misna-szerzők közt R. Jochanan ben Zakkait és R. Aki-
bat tartották az univerzális B. megtestesüléseinek

(*Szóta* 9. 15, 49b). Az idegen, a görög B.-et, vagyis filozófiát tanulmányozták Gamaliel pátriárka (l. o.) házában, de nyilvános tanítása el volt tiltva politikai okokból (*Bába Káma* 82b, 83a; *Szóta* 49b). A zenét és asztronómiá szintén B.-nek tekintették (*Ros-Hasánah* 29b; *Sábbát* 75a), a hű élettársat pedig «böles asszony»-nak (*Sábbát* 18. 3), míg a «Semóne Eszré» naponként háromszor mondandó imádság egyik benedekciója a «B. áldásának» nevezetetik (*Beráchót* 33a). A rabb-nikus irodalomban a tudomány különböző ágait nevezik B.-nek s aminthogy a középkori egyetemek hét tudománya (trivia és quadrivia) a *Példabeszédek*eken (9. 1) alapszanak, úgy a középkori zsidó tudósok is céloznak a B.-nek erre a hét ágára (*Kimchi* kommentárja a *Példab.*-hez). 8. R.

Irodalom. Kaufman Kohler (*Jewish Encyclap.*); Steinschneider, *Jüdische Literatur* (Ersch-Gruber, *Realencyclop.*); Jeremias, *Das Alte Testament im Lichte des alten Orients* (1904); Levy, *Neuhebräisches Wörterbuch*.

Boldogasszony (*Frauenkirchen*, A.) nagyk., Moson vm., 2732 lak. Zsidó hitközségét 1714. alapították, de valószínű, hogy az első zsidók már a XVI. sz.-ban telepedtek meg a községben. Esterházy Miklós herceg 1800. adott menlevele (az egyetlen történelmi okirat, amely a forradalmi időkben kikerülte a pusztulást, amelynek a hitközség értékes archívuma áldozatul esett) megemlíti, hogy az 1714. származó Schutzbrief elavult és ezért újra van szükség. Ez az okirat megengedi a zsidóknak, hogy mindennel szabadon kereskedhetnek a herceg minden birtokán. Választhattak «zsidóbíró»-t, akinek a hitközség engedelmisséggel tartozott. Tarthattak rabbit, «Schuldiener»-t, metszőt is. A ló- és tehéntartást is megengedi a védőlevél. A zsidószabadságnak ezt a kiterjesztését, úgyszintén a hercegi védelmet is természetesen nem ingyen kapták. Minden iakó, a rabbi, templomszolga és községi szolgáló kivételével évi 6 forintot fizetett «Schutzgeld», 40 krajcárt mondur-pénz címen; özvegyek csak a felét fizették. «Templomengedély» fejében évi 30 pengő járt a földesúrnak, a szombat-zsinórért 4 forint 50 krajcár. A robot alul azonban fel volt tartva, de a földesúr még a családi életükbe is beleavatkozott. Házasodni csak a herceg engedélyével lehetett. Költözködni szabadon lehetett. Aki a herceg uradalmából másfelé költözött, két dukátot fizetett. Az elhanyagolt és nem tisztán tartott lakásért 30 krajcár birságpénzt állapított meg a védőlevél, az egyetlen hasznos korlátozás, mert higiénikus életre szorította a zsidókat. Kilenc évvel azután, hogy a herceg ezt a védőlevelet kiadta, franciák garázdálkodtak a községben. Éjnek éjadán elhurcolták könyvei mellől Ullmann Solem rabbit, a magyarországi Ullmann-családnak Frankfurtból származó megalapítóját és a portyázók csak váltáság fejében adták vissza a községnek és családjának. A hitközségnek majdnem minden tagja ezidőben házalással foglalkozott és gazdag embert csak hírből ismertek. Minthogy pénzt előteremteni nem tudtak, összeszedték kevés ékszerüket és azzal váltották ki a rabbijukat. Évszázados multra tekinthetett már ekkor vissza a hitközség, amelyet 1700 körül a Bécsből kiutasított Oppenheim-család alapított. Hitéletének első alapjait Auerbach Naftali rabbi

rakta le 208 évvel ezelőtt. Tradícióit híven őrizték meg az utódai: Schossberg Ignác, aki innen Nagyváradra került rabbinak, Ullmann Solem (Charif) Horovitz, Poerhofer Móse, a fia: Abraham Áron és unokája: M. Mordecháj. Templomát 1837. építette Eszterházy Miklós herceg támogatásával, aki a zsinagóga számára háztelket adott. 1854-ben nyitotta meg elemi iskoláját, amely 2 tanítóval és 40 tanulóval még ma is működik. Talmud Tóráját (14 tanuló) és jesiváját (16 tanuló) Löwy Simon főrabbi alapította 1893. A Talmud Tóra mellett működik még a sokkal régibb Bészhamidras, amelyet a templommal együtt épített a hitközség a talmudikus tudományok művelésére és a célnak megfelelő jó könyvtárral is ellátta. A Chevra Kadisa valószínűleg a hitközséggel egyidős. Későbbi alakulás a Nőegylet, a Jeszod Hatóra és a Marpé Lanefes, amelyek részint kulturális, részint filantropikus célokat szolgálnak. A hitközség évi költségvetése 16,000 siling, hitéleti, filantropikus és szociális célokra 15,000 silinget költ. Régebben alapítványok is támogatták a hitközség közhasznú tevékenységét, de ezek a világháború következtében elértéktelenedtek. A hitközség az orthodox irányt követi. Hozzá tartoznak: Wallen, Pamhagen, Apetlon, Illmitz, Tadtén, Andau és Gels. 80 családban 320 lelket és 64 adófizetőt számlál, 2 nagykereskedőt, 50 kereskedőt, 7 iparost, 2 orvost, 2 köztisztviselőt, 2 tanítót, 10 vállalkozót, 1 munkást, 3 egyéb pályán és 3 közadakozásból él. A világháborúban 50 tagja vett részt és 11 elesett. A mai vezetőség: Löwy Simon főrabbi, Lunczer Salamon, Rechnitzer Kálmán, Steiner Ábrahám, Deutsch Bernát, Kohn József főkántor.

Boldogság, a földi élet kelléke, mely a zsidók Bibliájában nem ugyan mint életcél, hanem mint jogosult vágy, folytonosan előfordul. A zsidó vallás, amely a jó gyakorlását, a jó gyakorlásának szeretetét és ápolását parancsolja, boldoggá is kívánja tenni az embereket. Az élet B.-a abban a harmóniában nyilvánul meg, melyben az ember Istennel s embertársaival van. Minél szorosabb a lélek kapcsolata Teremtőjéhez, annál nagyobb a boldogság érzése. Isten szeretete és törvényeinek, az erkölcs parancsainak megőrzése tehát a B. alapfeltétele: «Mindenki áldott, aki istenfélő s az Ő útjait járja» (*Zsolt.* 128. 1.). A B.-ban az etika tanítása szerint csak annak lehet része, aki nem egoista, mert az önzés kizárja a mások szeretetét, amely nélkül nincs B. A B.-ban másnak is részesednie kell, mint azt a Biblia parancsa előírja: «Örvendened kell Istened előtt, neked, fiadnak, lányodnak, szolgálódnak, szolgálódnak, a levítának, az idegennek, az árvának, az özvegynek, mindenkinek, aki kapuidon belül tartózkodik» (*Deuteron.* 16, 9—11; v. ö. 14, 26). Ezzel szemben a nem erre a világra való aszkézist a józan zsidó vallás bűnnek tartja; a Biblia a napi fáradságos munkát is élvezetessé kívánja tenni, a fiatalságnak pedig megengedi az élet örömeit (*Eccles.* 11, 9a). Később, a talmudi korban, már pesszimizmust is látunk belevegyülni a B.-ról való felfogásba. A nemzeti függetlenség elvesztése, a messiási reménység be nem teljesedése s a zavaros politikai és gazdasági viszo-

nyok kihatnak az életfelfogásra, de általában még mindig a vallásos optimizmus az uralkodó felfogásuk a moralistáknak, akik az Istenben való hitet és reményt az élet sötétségéből és küzdelmeiből való kivezető útnak tekintik. «Aki a napot létrehozta, gondoskodni fog megélhetéséről» (*Mechilta*, Besalach); «Akinak kenyere kosarában van s mégis kérdezi: mit eszem holnap?, annak csekély a hite» (*Szóta* 48b). Az aszketizmust a Talmud is megveti: «Ha módodban áll az életet élvezni, élvezd azt» (*Erubin* 54a); «A világ úgy lett teremtve, hogy az ember gyönyörűséget találjon benne» (*Sábbát* 30b). A számos benedikció az élet legkisebb örömeire, a különböző ételek, gyümölcsök stb. ízlelésére, tanuskodnak arról, hogy a rabbiknak érzékük volt az élet örömei iránt. Így a házasságkötést kötelességnek nyilvánították úgy a bibliai, mint a talmudi korban, ellentétben a kereszténységgel, mely csupán a húsnak tett engedményt látott benne eredetileg s megvetette azt. A rabbinikus felfogás a Talmudban van lerögzítve: «Az embernek vallásos kötelessége, hogy házasodjon meg» (*Kiddusim* 2b); «Nőtlennek lenni annyi, mint öröm, áldás, jóság, vallás és béke nélkül élni» (*Jebámot* 62a); «Az embernek áhítatba merülnie nem bánat után kell, hanem valamely jó cselekedet gyakorlása után tapasztalt szent gyönyörűség alkalmával» (*Beráchot* 31a); «A jeruzsálemi templom lerombolása óta Istennek sincs teljes boldogsága» (*Abóda Zárá* 3b), ezért «az ember ne vessen tágra nyitott szájjal» (*Beráchot* 31a).

S. R.

Irodalom. Philipson, Weltbewegende Fragen I. (1869); Wünsche, Die Freude in den Schriften des Alten Bundes (Weimar 1896); Ewald, Die poetischen Bücher des Alten Testaments II. (Göttingen 1835); Pfeiffer, Die religiös-sittliche Weltanschauung des Buches der Sprüche (München 1897); A. Guttmacher, Optimism and Pessimism (Baltimore 1903); u. a., Happiness (Jew. Encycl.)

Bolechovszky Júda, II. Rákóczi Ferenc tolmácsa, lengyel borkereskedő, szül. 1723., megh. 1805. Gyakran járt Magyarországon kereskedelmi ügyeinek lebonyolítása végett, tökéletesen elsajátította a magyar nyelvet és II. Rákóczi Ferenc környezetébe került. Mikor Rákóczi Siesziavszky lengyel fővezérrel tárgyalásokat folytatott, B. tolmácsolta a két államférfi beszédeit. T. Zs.

Bolgár, 1. *Elek**, tanár, szül. Kassán 1833 júl. 3. Előbb a főváros iskoláiban működött, majd a városházán. A proletárdiktatúra alatt Bécsbe neveztek ki politikai ügyvivőnek, majd visszahívták s a Pedagógiai Szemináriumban dolgozott, egyszersmind belépett a Vörös Ujság szerkesztőségébe is. A diktatúra bukása után Bécsbe menekült. Egy szociológiai értekezése a Huszadik Században jelent meg.

2. *B. Mózes*, ügyvéd és költő, szül. Csomán (Ugocea vm.) 1882. Tanulmányait különböző jesivákon és a rabbiképző intézet középiskolájában végezte, majd az egyetemen megszerezte a jogi doktorátust. 1912-ben szerkesztője volt a Zsidó Szemlének és itt jelentette meg «A gólusz meséi» címen a talmudikus mesék és legendák magyar feldolgozását. Versei és novellái, amelyeket héber nyelven írt, különböző héber folyóiratokban jelentek meg. Noha kifejezetten héber

író, magyar nyelven is írt számos novellát és lefordított egy kötet elbeszélést J. L. Perezről. Főszerkesztője az Ungváron megjelenő Zsidó Néplapnak.

Bolgár zsidók. A róluk való történelmi emlékezések a honfoglalás előtt való időkig vezetnek vissza. Minden valószínűség szerint a bizánci birodalomból kerültek Bolgárországba és így jutottak el a Duna és Tisza közelébe is. Ezek a déli és délkeleti részek Bogor Mihály bolgár fejedelem alá tartoztak és az egész vidéket bolgárok lakták, akik csakhamar kezdték átvenni a köztük települt zsidók szokásait. Mikor Bogor Mihály 866. áttért a keresztény hitre, százhat kérdést terjesztett I. Miklós pápa elé a nép vallásos gyakorlatára vonatkozólag. A kérdések között van az is, hogy «vajjon szombaton és vasárnap szabad-e munkát végezni?» Mire a pápa azt a feleletet adta, hogy a szombati pihenés «zsidó szokás» és aki eszerint él, «az magát a zsidó hitelenségnek veti alá.» U. L.

Bolmányi Ferenc, festő, szül. Léván 1904. Arcképeket, kisebb figurális kompozíciókat némi torzításra való törekvéssel széles ecsetkezeléssel fest. Kiseb gyűjteménnyel mutatkozott be először a Nemzeti Szalon 1928-i csoportkiállításán. Eredetileg szobrásznak készült Róna Józsefnél, azután az akadémián és Magyar-Mannheimernél tanult festeni.

Bólok, hetiszakasz, mely Mózes 4. könyve 22. fejezetének 2. versétől a 25. fejezet 9. verséig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Bólok és Bileám, Bileám áldása, Izrael bálványimádása, Pinchász érdemeinek jutalma. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész Micha könyve 5. fejezetének 6. versétől a 6. fejezet 8. verséig terjed. A törái és prófétai rész között az az összefüggés, hogy a próféta megemlíti Bileám fondorkodásait, melyek által el akarta pusztítani Izraelt. Néha a naptári beosztás folytán a megelőző hetiszakasszal olvastatik együtt. (Chukasz-Bólok). F. D.

Bonyhád, nagyk. Tolna vm., 6370 lak. A kongresszusi hitközségnek gazdag könyv- és irattára van, de az ebben felhalmozott történelmi okiratokból sem derül ki a hitközség alapításának időpontja. Annyi bizonyos, hogy a hitközség legalább kétszáz éves, mert 1764. már imaháza volt a röviddel rá úgy meggyarapodott, hogy egy új templomról kellett gondoskodni. 1794-ben felépült a ma is meglevő szép, románstílusú templom, melyet jóni és korintuszi oszlopokkal díszítettek. Sem az alapítók, sem az első rabbi nevét nem tudjuk, de sok olyan rabbi — így Eisenc, Spitz, Boszkovitz, Perls és Heller — működött a hitközségben, akik a maguk idejében híres talmudtudósok voltak. 1868-ban kettévált a hitközség. Tizenkét tag kilépett az anyahitközségtől és külön orthodox hitközséget létesített, mely jelenleg 90 adófizetőt számlál. Van a hitközségnek Chevra Kadisája (elnök: Stern Miksa), Talmud Tórája, Rófé Cholim egylete (elnök: Litzmann Miksa) és Nőegylete, melyet Eisner Sándor vezet. Fenntart ezenkívül a hitközség egy hat osztályú elemi iskolát, melynek Krammer Zoltán az igazgató-tanítója. A 14 ezer pen-

gős költségvetéssel dolgozó hitközségben 115 család él, ugyanennyien fizetnek adót. A tagok között sok a szabad pályán levő (110), 4 nagykereskedő, 1 gazdálkodó, 3 ügyvéd, 1 köztisztviselő és 3 orvos. A hitközség 134 tagja vett részt a világháborúban s közülök 13-an estek el. A hitközség főabbija Schwartz Lajos, elnöke Kaiser Ede.

Bor Pál, festő, szobrász és művészeti író, szül. 1899. Az újabb művészgenerációnak igen értékes, teoretikus felkészültségű tagja. Művei a természettől való elvonatkozásnak azon a határán állnak, ahol a külső objektum még nem válik fel nem ismerhetően absztrakt formává, de már a képet felépítő egyenesek közé illeszkedik s természetet éreztető s ugyanakkor elvont jelentésű kép-elemmé hasonul. Képei programszerűen erősen sematizáló, akvarelljeiben azonban szabadabb utat enged ösztönös festői látásának; kis-plasztikai mindig szoborszerű, szép ritmikájú kompozíciók. Művészi cikkei általában a művészet teoretikus kérdéseit tárgyalják, külön könyve is jelent meg: *A kubizmus problémája és Csáky József szobrászata.* F. B.

Borchi napsi (h.). *Dicsérjed én lelkem.* A 104-ik Zsoltár kezdete. A szombat délutáni «minchó» imádság alkalmával egész télen át imádkozzák. Ez a Zsoltár Scaliger szerint a legnagyobb és a legpoétikusabb az összes természetfestő költemények között.

Borgida József, ügyvéd és publicista, szül. Szatmáron 1893. márc. 8., a háborúban több kiüntétést szerzett. Vezető szerepet visz a zsidó mozgalmakban és cikkei erdélyi lapokban jelennek meg.

Boros László*, író és hírlapíró, szül. Budapesten 1893. Miután elvégezte jogi tanulmányait és doktorátust szerzett, hírlapíró lett. Előbb a Világ c. napilap politikai rovatvezetője volt, jelenleg az Esti Kurir felelős szerkesztője. Számos vezércikket kívül verseket és novellákat is írt.

Boross Elemér, író, szül. Budapesten 1900 febr. 4. A Magyar Hírlap, Pesti Hírlap és Ujság állandó tárcaírója. Merész s eredeti hangú versei kötetben *Ábel* címen jelentek meg. 1912-ben a Világ pályázatán díjat nyert egy novellájával (*Szegény, szegény koporsókészítő*). Számos kabarédarabot írt. A *Stella Maris* c. grand guignolt külföldön is előadták. *Vakablak* c. drámáját az Uj Színház tűzte műsorára.

Borsa (Borsa, R.) Máramaros vm. 14,451 lak. A zsidó (orthodox) hitközség 3500 lelket, 400 adófizetőt számlál 550 családban. 4 nagykeres., 80 keresk., 3 nagyiparos, 30 iparos, 100 gazdálkodó, 1 orvos, 5 köztisztviselő, 20 magántisztv., 10 tanító, 10 vállalkozó, 150 munkás, a többi más pályán. 100 katona, 50 munkanélküli, 150 közadakozásból él. A hitközség, amelyhez Majsziu és Borsa-bánya is tartozik, 1927. 1.000.000 leit fordított adminisztrációs célokra, hitéleti, filantropikus és szociális célokra 500.000 leit. Első templomát 1800. a másodikat 1840. a többit 1890 óta építette. Talmud Tórája, amelyben ma 6 tanító 120 tanulót tanít, hatvan éves. A Chevra Kadisa 1815 óta áll fenn; a szemérmes szegények támogatására alakult Titkos Jótékonyági Egylet 1918 és a szegé-

nyeket s betegeket gyámolító nőegylet 1908 óta működik. Most érvényes alapszabályait 1871. alkotta meg a hitközség, 120 évvel azután, hogy a zsidók ittvaló első megtelepedése megtörtént. Az első teleplők jómódú galíciai zsidók voltak, akik kereskedni jöttek ide. De nemsokára a mezőgazdaságra is vetették magukat és földet vásároltak a havasokban. Gyors gyarapodásuk szemet szűrt. Szorgalmas munkájuk eredményét gyanuba vették és azzal vádolták meg őket, hogy a közeli Borsabánya bányamunkásaival bűnösen összeszövetkeztek és megvásárolják tőlük a lopott aranyat. A megbecstelenítő vád kinyomozására meg sem indította a hatóság a vizsgálatot, hanem igaznak ismervén el a vádat, elhatározta, hogy a zsidókat kiüzi. Közben kiderült, hogy az aranybánya kimerült és a bányászok nem azért szolgáltattak be kevesebb aranyércet, mert a hozadék nagy részét a zsidóknak eladták, hanem azért, mert alig bányásztak már valamit. A hatóság erre elállt a szándékától és a zsidók megmaradhattak otthonukban. A szorongattatásból megmenekült zsidók isteni csodának vették ezt a megszabadulást. Még ma is él B.-n a legenda, hogy mikor az aranylopás igaztalan vádja alatt reszkettek, rabbijukhoz, a szent hírében állt rebbe Mendeléhez fordultak segítségért. A szent ember kaméát írt és megparancsolta, hogy szövegét véssék be a frigyszekrénybe és ne féltsék ezután sem a templomot, sem a híveit, mert a kamea Isten oltalma alá rendeli őket és a templom is, a zsidók is mindaddig, amíg a diaszpórának vége lesz, itt maradnak. A vád alól való felszabadulásukat természetesen a csodatevő kaméának tulajdonították. Még ma is akadnak ott zsidók, akik hisznek az akkor történt csodában és a világháborúban történt esemény még megerősítette őket ebben a hitükben. A világháborúban ugyanis a német katonák az 1800. épült érdekes fatemplomot istállónak rendezték be. A padokat, imazsámolyokat, még a frigyszekrényt is feldarabolták. A háború után a hitközség hozzáfogott a zsinagóga restaurálásához és ekkor egy jászolból előkerült az a darab deszka, amelybe rebbe Mendele a kaméát vésette be. Az értékes relikviát persze beépítették az új frigyszekrénybe. A restaurált zsinagógát nem használják rendszeres istentiszteletek elvégzésére, abba a hívek csak évente kétszer gyülekeznek, még pedig peszach és szukkósz utolsó napján, hogy a halottakról tartott Hazkarában rabbi Mendele lelkiüdvéért imádkozhassanak. A chászidikus színezetű szellem nem vonja el a gyakorlati élettől a hitközség tagjait. Száz gazdálkodó és százötven munkás él ebben a hitközségben és ezek arról tesznek bizonyosságot, hogy a zsidók nem vetik meg az ösfoglalkozásokat sem, ha erre alkalmas viszonyok között élnek. Mindenestre megállapítható, hogy a környék gazdasági fejlődésében a B.-i zsidók jelentékeny szerepet játszottak. Sok száz nemzsidó munkásnak is biztosít kerestet és megélhetést a zsidó kézen lévő erdei gazdaság: Steinmec Mechel [1000 hold], Verberger Chaim [1200 hold] és Marcovits Heso [600 hold]; úgyszintén a három nagyszabású fűrésztelep is, amelyet Forichter testvérek, Fried József és Perl Chaim alapítottak. A világháborúban a 3500

főnyi hitközség 350 katonát adott, akik közül 15 elesett. A háborút követő időkben, 1919. a forradalmi hangulat zűrzavarában a hitközség két tagját: Stein Wolf és feleségét Gold Máriát megölték. A hitközség élén állanak: Hager Alter főrabbi, Früchter Herz elnök, Lebovits Náthán alelnök, Waldmann Mózes alrabbi, Cofler Itic jegyző. A Chevra Kadisa vezetője Fisch Bencion, a Talmud Tóráé Waldmann Izrael, a Titkos Jótékonyági Egyleté Wertberger Hers és a Nőegyleté Steinmetz Freide.

Borsai, 1. Aron, orvos, szül. Kolozsborsán 1866 febr. 15. Tényleges állományú ezredorvos, majd több mint 30 év óta járási körorvos Hunyadmegyében. Az egészségügy és közjótékonyág terén szerzett érdemeiért többször kitüntették.

2. B. Mária, író, B. Aron leánya, szül. Bánffyhunyadon 1906 jan. 6. *Varázskorona* címmel mesekönyve jelent meg.

Borsodi, 1. József, rabbi, szül. Sajószentpéteren (Borsod vm.) 1878 márc. 15. 1895—1905-ig volt a budapesti rabbiképző növendéke. 1904-ben szerzi meg a bölcsészdoktori fokot a budapesti egyetemen, 1906. avatták rabbivá. 1906-ban szarvasi, 1908. nagyatádi, 1922. kecskeméti főrabbi lett. Főműve: *Commentarius Maimuni in Mischnam ad tractatum Shekalim* (Cap. I—IV. Budapest, 1904). Cikkei a Magyar Nyelvőrben, a Magyar Izraelben, az Izraelita Családi Naptárban jelentek meg.

2. B. Lajos, író, szül. Nagybecskereken 1883 máj 8. Középiskoláit u. o. végezte. Jogi doktorátust Kolozsváron, ügyvédi diplomát Budapesten szerzett. Verseket, novellákat, tanulmányokat írt, hosszú ideig budapesti lapok részére, utóbb inkább az utódállamok folyóiratainak. A Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület egyik vezetője és a Magyar Párt ügyésze. Önállóan megjelent művei: *Mesék-merengések* (versek), *Fenség* (színdarab), *Az irodalom újabb irányai* (essay), *Séta az irodalom körül* (essay), *Ady* (essay), *A szerb-horvát irodalom* (essay), *Kirakat* (novellák), *Házibál* (novellák, színművek).

Boruch dajon emesz (h.). Dicsértessék az igazságos bíró. Minden halálhírt ezzel fogadnak.

Boruch hatóv vėhámétiv (h.). Áldassék, aki jó és jót tesz. Ezt az áldást jó hír vételekor, minden jó hírt ezzel a benedikcióval fogadnak.

Boruch hu uvoruch Sěmó (h.). Áldassék O és áldassék az Ő neve). A zsinagóga gyülekezete ezzel felel az előimádkozónak, ha az áldást mond.

Boruch nimcó (h.). Áldott az itt talált. A vendég viszonzása a köszöntésre, mellyel fogadják.

Boruch Sēm kėvód malchuszó (h.). Áldassék Királyságának dicsőséges neve. A reggeli és esti sěmá első mondata után mondják, még pedig az egész évben halkán, csak jom kippur napján hangosan.

Boruch sěomár (h.). Áldott legyen O, aki szólott, himnusz a mindennapi imában, amely bevezeti az ott elmondott Zsoltárokat (Zemirosz). A himnusz két különböző részből áll. Az első Isten mindenhatóságát magasztalja, a másik a Zsoltárok tulajdonképeni bevezetője.

Boruch sępotrani, Az atya áldása, amelyet fának barmicva unnepen mond. Az ember fáért ennek 13 éves koráig felelős (*Midrás, Beráchot Rabba* 63, 10), ekkor ezt kell mondaná: Boruch sępotrani meonso seloze — áldott legyen az, aki megszabadított az érte való felelossęgtol. A jiddisben B.-t kozmondaskent használják, ha valaki egy számára terhes embertől megszabadult.

Boskovitz, 1. *Wolf,* a pesti hitkozsęg első rabbija, szül. 1740. megh. 1818. Pest város zsidósága 1787. mozgalmat indított, hogy Óbudától különváltan hitkozsęget alkothasson. Minthogy a két várost híd nem kötötte össze, a vallási kerdesek elbírálása, valamint az unnepnapok megtartása szuksęgesse tették, hogy egy rabbit allandositsanak, jollehet Münz Mózes (l. o.) tekintélye feltetlentul irányadó maradt. A választás B.-ra esett, aki ismert talmudista volt. B. 1793-től kezdve működött, mint pesti rabbi, de már két év mulva Münz Mózes vetoja lemondásra kenyyszerittotte, mire B. elhagyta az országot. 1809-ben azonban visszajött, mert Bonyhádra meghivtak rabbinak. Itt is működött halalagig. Jamborsaga miatt nagyon népszerű volt. Halála után a következő műveit adták ki: *Széder Misna* (kommentár Maimonides Jad ha-Chazaka-jához); *Madmer Eszter* (hitsonoklatok). A Talmudhoz trott kommentárjai az 1830. bécsi Talmud-kiadasban jelentek meg.

S. R.

2. B. litografált kottacimlapja kormagyart táncoló párokkal, ismeretes.

Bosszankodas, bosszúság, 1. Harag címszót.

Bosszú, a rosszindulatnak vagy ellensęges cselekedetnek megtorlására irányuló érzés vagy tett. Ha ez érzést a társadalom teszi magáévá és intézményesen jár el kielégítésben: igazságszolgáltatásnak mondjuk. Ez természetesen megtisztítja a B.-t az aljas mellekerzesektol. A B.-t a Biblia még egynek veszi a büntetéssel. «Bosszú Istene» a Bibliában és különösen egyes Zsoltarokban gyakran szerepel. A B. szónak itt még nincs az a nemtelen értelme, mint a modern nyelvekben, inkább elegıtelszerzest, megtorlást jelent és pedig főkép Isten vetélytársaival szemben. «Havvel büntetem a balvanyimadokat, de kezyes és könyörületes vagyok más ügyekben.» *Mechilla* 9. 20, 5). Alapfoltetele, hogy a bun: megtevelyedes, eltérés az istenkijelolte útról, mely csak egyirányú lehet. A dualizmus ezzel szemben felteszi, hogy a bun osprincipium, kozonkos adottság, melynek külön külön teremtoje van. Az utóbbi felfogás szerint a bűn nem is megtevelyezendo valami, hanem egyik típusa a jeltemeknek. A gnosztikusok is a dualizmus alapjan állanak, mert felteszik, hogy a rossz a zsidó lentol származik, ki az anyagi világot teremtette, mely minden csabitasnak gocepontja. De még az erkolesi törvényt is ennek az Istennek tulajdonítják és vele együtt elítélik, ughogy a bun elkovetesében látták a világtól való megszabadulásnak lehetosęget, forradalmat a bun osprincipiuma ellen. Ezen gondolatmenetbe fűződött a «törvén» (Tóra) megtagadása is. Csak a törvén hozta a bűnt a világra és akadályozta

meg az emberi természet szabad fejlődését. Elvonta a nőt és a föld minden javait a kozhasznalattol. A Tóra alapjára helyezkedett az egyház és minden keresztény állam is a büntetés szervezésében. Ismeri a Tóra a vérbosszú ősi intézményét is; a családnak vagy nemzetsęgnek szolidaritását megölt tagjával. Az ily vérbosszú nem egyéb, mint kezdetlegesebb alakja az állami büntető rendszernek és oly idő terméke, melyben az állam még nem volt teljesen ura az igazságszolgáltatásnak, amennyiben nem is állott elég alkalmas közeg rendelkezésére a bűnösnek a hullámzó tomezben való kiderítésére. Ellenben kimagaslik a bibliai torveny a görög és germán törvények idevágó intézkedései fölött abban, hogy nem engedi a bűnös helyett más családtagnak felelossęgre vonását és tiltja a váltságdíj elfogadását, mely soká késleltette a vérbosszú intézményének eltörlését. (*Mózes* 4. 35, 31. és 32.) A B.-t a Tóra erkolesi törvénye elítéli és tiltja. «Ne állj bosszút és ne tarts haragot» (*Mózes* 3. 19, 18). A Talmud felveti a kerdest, mi a kulonbsęg B. és a haragtartas kozott és arra a megállapodásra jut, hogy B. az, ha valaki p. o. nem ad embertársának egy tárgyat kölesön avval a megokolással, hogy az sem adott neki; harag pedig az, ha adja ugyan, de kiemeli, hogy annak ellenére teszi ezt, hogy amaz megtagadta e kölcsönt.

F. M.

Bram Miksa (bardanyi) lovag, miniszteri tanacos, szül. Budapestén 1842., megh. Bécsben 1917 februárjában. Alig 19 éves volt, mikor a Déli vasúthoz került. Már 1870. megbízták a valalat magyarországi üzemeinek vezetésével. Mielőtt a Déli-vasút magyarországi vonalának vezerigazgatoja lett, már nagy része volt ennek kiépítésében. Erdeimei elismeréséül magyar nemessęget és miniszteri tanacososi címet kapott, azonkívül a Vaskorona-rend III. osztályát, a Ferenc József-rend középkeresztjét, stb.

Brassó (Brasov, R., ném. Kronstadt), rend. tan. város Brassó vm. 40,335 lak. B.-ban a XIX. sz. elejegig nem lakhattak zsidók. 1807-ben telepedtek le az első zsidók a városi tanács engedélyével, de hitkozsęget csak 1826. alapítottak egy a tanácshoz írt császári dekrétum alapjan, mely a «sem kilengessel, sem csalással nem vádolható» zsidók nyugodt eletlehetosęget biztosította. A hitkozsęg alapítói Jekuthiel ben Jicchok, Bealel ben Sámuel, Fixl ben Mose és Aron ben Jehuda kereskedők voltak, akik közül ez utóbbi 25 éven át töltötte be a hitkozsęg első elnöki tiztsęget. Utóda fia Aronsohn Lobel lett, akit 1868. a hitkozsęg orokos elnökévé választottak. Ez az elnökválasztás és más okok kirobbantották az ellenteteket s az orthodox hitkozsęg (l. alább) megalakulását vonták maguk után. 1906-ban új alapszabályokat hozott a hitkozsęg s ezekbe az alapszabályokba hosszú harcok után felvettek azt a kongresszusi hitkozsęgeknel ritka pontot, hogy a hitkozsęg a Sulehan Aruch alapjan áll. A hitkozsęg első rabbija Papp Lajos (l. o.) volt, aki az askenázi ritust bevezette a hitkozsęgben. A hitkozsęg év-tiztedeken át bérelt helyisęgekben tartott Isten-tiszteletet s 1899. építette fel Baumhorn Lipot (l. o.) tervei alapjan modern templomát, amelyet

1901 aug. 20. avattak fel. Az avatáson több század fegyveres katonaság is részt vett, amire az szolgáltatott okot, hogy B.-ban éppen akkor ütötte fel fejét a vérvád s tartani lehetett attól, hogy a felizgatott tömeg támadást intéz a templom ellen. A 60-as években létesült a hitközségben az első magánjellegű iskola, melyet Steinhardt Zsigmond alapított. Ezt az iskolát évtizedekig szubvencionálta a hitközség s megszűnése után 1920. az orthodox hitközséggel közösen három tanerős elemi iskolát létesített, melynek Kain Dávid az igazgatója. A hitközség többi intézményei: a Chevra Kadisa, melynek Klein Sámuel az elnöke és Sziklás József az alelnöke, az 1876. létesített Nőegylet, mely Deutsch Árminné elnöklete alatt áll. Volt még egy «Ozér dálim» nevű jótékony-sági egylet és egy Zsidó Legényegylet, amelyek hosszabb működés után megszűntek. A hitközségnek több olyan tagja van, akik a társadalmi életben előkelő szerepet játszanak vagy játszottak. Ezek: néhai Hahn Jonathan, Feller Farkas és Egyed Mór főtörzsorvosok, Kecskeméti Zsigmond törvényszéki orvos, néhai Grünfeld Mór táblai bírósági, Mestitz János ezredes. A hitközség évi 1,375.000 leies költségvetéssel dolgozik, melynek egy részét szociális és filantrópikus célokra fordítja. A hitközség anyakönyvi kerületéhez egy község tartozik. A hitközség lélekszáma: 1280, a családok száma 311, adót 430-an fizetnek. Foglalkozás szerint: 2 nagykereskedő, 4 szabad pályán levő, 2 tanító, 226 kereskedő, 8 ügyvéd, 1 művész, 14 orvos, 119 magántisztviselő, 4 vállalkozó, 10 mérnök és 20 magánzó. A hitközségnek 120 tagja vett részt a világháborúban, akik közül 15 esett el. A hitközség mai vezetősége: Deutsch Ernő főrabbi, Kecskeméti Zsigmond elnök, Szegő Árpád alelnök, Sziklás József kultuszügyi, Klein Sámuel tanügyi, Deutsch Ármín pénzügyi és Fischer Béla jótékony-ságügyi előjárók, Mátyás Ignác gazda, Kohn Jakab pénztárnok, Steinhardt Sámuel ügyész, Dükler Nándor titkár és Stampler Henrik főkántor, hitoktató. Az orthodox hitközség 1877. létesült. Kilencen kiléptek az anyahitközségből s ezek alapították meg az orthodox hitközséget, amelynek első elnöke Adler Rezső volt. A hitközség külön Chewra Kadisát és külön temetőt és több más intézményt létesített. Csupán iskolája közös a kongresszusi hitközségével.

Braun, 1. Henrik, nagyiklodi főrabbi, szül. Berzevicén (Sáros vm.) 1894. Megalapítója az egyedülálló iparos Jesivának, amelyben ötven fiatal talmudistát képeznek ki különböző iparágakra. Az intézményt újabban a Joint is támogatja.

2. B. Josef, osztrák író, szül. Budapesten 1846 máj. 5. Eredetileg orvosnak készült, de korán belépett a Heller-féle «Fortschritt» szerkesztőségébe s itt a magyar politikai részt írta, majd a «Wanderer» és a «Morgenpost» később a «Tagesspre» főszerkesztője lett. «Der Floh» c. humorisztikus lapot és a «Bombe»-t ő alapította 1871., 1881. pedig a «Wiener Carricaturen»-t. Igen sok operette-szövegkönyvet írt, amelyek nagysikerteráltak. A legismertebbek: *Die flotten Bursche*, *Carneval in Rom*, *Indigo* Bécsben kerültek bemutatásra.

s. R.

3. B. Miksa, orvos, gyomor- és bélspecialista. Szül. Magyarremetén (Bihar vm.) 1894 ápr. Egyetemi tanulmányait Kolozsváron, Bécsben és Budapesten végezte. Előbb közkórházi alorvos, majd az Apponyi poliklinikán működött, ahol 1926 óta osztályvezető tanársegéd. A Budapesti Orvosi Újság állandó munkatársa. Különböző szaklapokban sűrűn jelennek meg cikkei, melyek a gyomor, bél és epe megbetegedéseivel továbbá, a belső szekrecióval kapcsolatos szakkérdésekkel foglalkoznak.

V. A.

4. B. Paula, zongoraművésznő és pedagógus, szül. Budapesten 1881 máj. 22. Szendy Árpád növendéke volt a Zeneakadémiában. 1920. óta a Fodor zeneiskola tanára. Pedagógiai művei: *A kéztartás és billentés módszere*; *Legelső tanulmányok*; *Előtanulmányok naponta használatos gyakorlatainkhoz*.

K. K.

5. B. Róbert, szociológiai író, szül. Aradon, 1879. A budapesti egyetemen tanult és középiskolai tanári és bölcsészeti doktori oklevelét itt nyerte el, azután kereskedelmi iskolai tanár volt Lippán és Marosvásárhelyen. 1910—1911-ig a Fővárosi Könyvtár főkönyvtárnoka volt. Lefordította angolból Henry George *Haladás és szegénység* c. művét. Egyéb önálló művei: *Magyarország feldarabolása és a nemzetiségi kérdés* (1919); *Régi és új milliomosok Amerikában* (1920). Folyóiratokban és különnyomatban is megjelent jelentékeny szociológiai tanulmányai: *A falu lélektana*; *Marosvásárhely szervezett munkássága*; *Lippa és San Sepulchro*; *A szlovén nemzetiségi eszme története*; *Az amerikai város*; *A tanult és tanulatlan munka*; *Mezőgazdasági forradalmak*; *Bürokrácia és demokrácia*. Egyideig Jászi Oszkár társaságában társszerkesztője volt a «Huszadik Század»-nak, főmunkatársa a «Századunk»-nak, 1928. szerkesztette a Közgazdaságtani Encyklopédiát.

S. R.

6. B. Salamon, tanár, szül. Puhón (Trencsén vm.) 1869 dec. 4. 1884—1894 volt a budapesti Rabbiképző növendéke, közben egy évig a berlini Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums hallgatója. 1893-ban szerezte meg a bölcsész-doktori fokot a budapesti egyetemen, később a magyar és német nyelvből való tanári képesítést. 1895-ben avatták rabbivá. 1897 óta a Pesti Izraelita Hitközség polgári fiúiskolájának tanára, 1925 óta tanfelügyelőhelyettese. Önálló munkája: *Nachum próféta élete és működése* (Budapest, 1893). Cikkei az Izraelita Tanügyi Értesítőben jelentek meg.

F. D.

7. B. Sándor, újságíró, szül. Mezőkeresztesen 1866 okt. 2., megh. Budapesten 1920 jan. 21. Egyideig a kereskedelmi iskolában tanított, majd 1887-től a Pesti Napló munkatársa, később szerkesztője lett. 1894-ben megalapította a Közgazdasági Napló c. napilapot, 1896. pedig a Budapesti Naplót szerkesztette. 1905-ben alapította a Nap c. igen népszerű radikális politikai estilapot, melyet haláláig szerkesztett. Nagy érdemeket szerzett a modern magyar újságírás fejlődése körül, a riportázs új formái az ő szerkesztőségében bontakoztak ki.

Sz. G.

8. B. Soma, tanár, író, szül. Kecskeméten 1890 febr. 13. A budapesti egyetemen tanult és nyert

tanári oklevelet a classica-filológiából. Munkái: *Apuleius tanulmányok* (1913); *Horatius filozófiájáról* (1913); *Az első magyar köztársasági forradalom* (1918); *A népmese* (1924); *A primitív kultúra* (1925). Lefordította De Coster *Uylen-spiegel*-ét és U. Sinclair *Petroleum*-át. S. R.

Breitenstein Max, egyetemi tanár, író, szül. Iglón 1835 nov. 10. Jogi doktor. 1876 óta folytat írói munkásságot Ausztriában. 1876-ban alapította és 1889-ig szerkesztette az Alma Mater c. akadémiái folyóiratot. Szerkesztette az Akademie-scher Kalender der österr. Hochschulen-t. A Gerichtshalle kiadója. Művei: *Zukunft der Prager Universität*; *Commerzbuch der Wiener Studenten*; *Zur Reform der Hochschulen in Oesterreich*; *Einige principielle Bedenken gegen den neuen Strafgesetzentwurf für Oesterreich*.

Breuer, I. Armin, orvos, szül. Szarvason 1846. megh. Temesváron 1909 nov. 30. 1874-ben került Temesvárra és 1877. érdemei elismeréséül a megye főorvosává nevezték ki. 1890-ben kapta meg örökös főorvossá való kinevezését. Magyarországon ő alkalmazta először a diftéria szérumát. Aelnöke volt a Délmagyarországi Természettudományi Társulatnak. Orvosi szaklapokon kívül sokat írt a Hazánk és Külföld c. lapokba.

2. **B. József**, a haifai műegyetem tanára, szül. Komáromban 1882 márc. 8. A budapesti műegyetemen szerzett mérnöki diplomát s főleg talajjavítási munkálatokkal foglalkozott. 1919-ben Palesztinába költözött, ahol megcsinálta a tiberiási vízműveket. Legnagyobb munkája, amely híressé tette nevét, Palesztina legegészségtelenebb részének, az Emek Jeszreel (Jeszreel völgye) mocsarainak lecsapolása. A Népszövetség megbízásából speciális talajjavítási módszeréről könyvet írt. 1926-ban a palesztinai kormány a haifai műegyetem tanárává nevezte ki. V. A.

3. **B. Leopold**, pedagógus, szül. Gyulafehérváron 1791., megh. Bécsben 1872. Ő volt a szerzője annak a memorandumnak, amelyet 1832. a magyar országgyűlés elé terjesztett a hazai zsidóság. 1835-ben Bécsbe hívták meg vallás-tanárnak. Tankönyvei és módszere az osztrák kultúrkormányzat elismerését és figyelmét vonták maguk után. B. «reformer» volt, jóllehet maga a bécsi hitközség távol állott ettől. 1857-ben visszavonult. Akkor nagyon elterjedt és eredeti szempontból megírt tankönyvei: *Biblische Geschichte u. Geschichte d. Juden u. des Judentums für die israelitische Jugend* (2 k. 1848–49); *Israelitische Glaubens- u. Pflichtenlehre* (1851).

4. **B. Mór**, vasúti mérnök, királyi tanácsos, szül. 1858. Középközlait Budapesten, a műegyetemet u. o. és Karlsruheban végezte. Huszonegy éves korában lépett a Déli-vasút szolgálatába. 1917-ben a vállalat magyar vonalainak vezérigazgatója és 1909-ben királyi tanácsos lett. A világháborúban udvari tanácsosi címet kapott, majd a Ferenc József-rend hadiékítményes tisztikeresztjét kapta.

5. **B. Salamon**, frankfurti főrabbi, szül. Nyitra 1849., megh. Frankfurt a. M.-ban 1926. A pozsonyi jesiván tanult és előbb Pápán volt főrabbi 1883-ig, amikor Frankfurtba hívták meg Hirsch S. R.-nek, — akinek veje volt — utódául.

Mint a német orthodoxia szellemi vezetője, ugyanazon irányt követte, mint Hirsch: a legszigorúbb vallásosság mellett a modern műveltség megszerzését ő is megengedte. Elnöke volt az orthodox rabbik egyesületének és támogatta azt a törekvést, hogy mindenütt külön orthodox hitközségek alakuljanak. Az általa 1890. alapított frankfurti jesivát haláláig vezette. Fia, **B. Isaak**, frankfurti ügyvéd, szül. Pápán 1883., szintén az orthodoxia előharcosa s annak támogatója a hitközségektől való különválásban. Ily irányú munkái: *Kampf um Gott*; *Das Judenproblem*; *Messiasspuren*. Az «Agudasz Jiszroel» egyik vezetője s ellentétben áll a mizráchiakkal. S. R.

6. **B. Soma**, rabbi szül. Nagyszöllősen 1880. A lévai tanítóképzőt végezte, majd a pozsonyi rabbiiskolán tanult. 1904-ben Borosjenőn, majd azóta Nagykátán működik mint rabbi. Egyik alapítója az 1910. létesült Orsz. Izr. Patronagenek. Munkatársa több felekezeti lapnak. Önállóan megjelent művei: *R. Eibenschütz Jonathán és R. Emden Jákob s híveik közt kitört háborúság története*; *Coucy hercege élete és munkái*.

7. **B. Wolf**, megh. 1892. Előbb a rajkai, később a tabi hitközség rabbija. Megjelent *Nachlass Binjamin* responsum gyűjteménye.

Brill, 1. **Azriel**, rabbi, pesti dájan, a XIX. század első felében működött. Megh. 1853. Műve a *Hadrasz Kódes*, amely Misna-traktátusokat magyaráz és német fordítással lát el. Azonkívül több, a szertartásokra vonatkozó munkát írt és egy naptárt adott ki.

2. **B. Sámuel Löb**, pesti rabbi, szül. Pesten 1814 jom-kippur estéjén, mint **B. Azriel** dáján fia; megh. u. o. 1897 ápr. 8. A felvilágosult rabbiúlnök fiát a Talmud és héber tudományok mellett világi tudományokra is taníttatta és mielőtt jesivára küldte, előbb az evang. gimnáziumban 6 osztályról vizsgát tétetett vele. Kismartonban **Perls** Mózes rabbinak volt kedvenc tanítványa. 19 éves korában *Szófer* Mózes tanítványa Pozsonyban, hol feltűnt nagy tudásával, de idegenkedve látták, hogy világi tudományokkal is foglalkozik. Ezután 4 évig nevelősködött az akkor híres pozsonyi *Pappenheim*-családnál, mely idő alatt roppant szorgalommal foglalkozott a héber, latin és görög irodalommal. Majd Prágában **Kauders** Sámuel rabbi oldalán tökéletesítette talmudi tudását, az egyetemen pedig bölcsészetet hallgatott. Tanulmányainak befejeztével atyjának segédkezett a lelkészkedésben s ennek 1853. bekövetkezett halála után hivatali utóda lett, míg a pesti hitközség 1874. rabbisági elnökké nevezte ki. A kormány megbízásából 1864. részt vett a rabbiszemináriumot előkészítő bizottság munkálataiban s az 1877. megnyílt intézetben egy évtizeden át előadta a Talmudot. Az 1868/9. évi kongresszuson (l. o.) tekintélyét a korszerű haladás mellett vetette latba. A talmudi tudomány terén elismert szaktekintély volt. Az ország legelső hitközségének rabbisága elé kerülő sokféle, gyakran bonyolult rabbinikus kérdést mély tudással és biztos ítélőképességgel oldotta meg. A zsidó tudománynak örök vesztesége, hogy minden írásbeli munkának közzétételétől tartózkodott, minek folytán közel 50 évi lelkészkedése

alatt adott vallásügyi döntései nincsenek meg-
rögzítve. Belső értékével egyesült tiszteletet pa-
rancsoló tekintélyes külseje. Élesen látó ember-
ismerő volt, ki egy ötletes megjegyzésével sok-
szor egész jellemeket festett. Bár szűkös anyagi
viszonyok közt élt, mégis ritka művekben bővel-
kedő nagybecsű könyvtárat szerzett, mely halála
után az orsz. Rabbiképző könyvtárában nyert el-
helyezést. Ugyanabban a Király-utcai házban
halt meg, amelyben 82 évvel azelőtt született.
Életrajzát Blau Lajos írta meg. Gr. Zs.

Bróchó, (h. beráchá), általánosságban bróche,
dicsőítés, áldás. A B. szó gyakran előfordul a Bibliá-
ban s értelme többféle: térdre esni, könyörögni,
áldani és Istent dicsérni. Később a B. dicsőítő és
hálaimává lett melynek tartalma mindig him-
nikus. A liturgiában a B.-k mindig ezekkel a sza-
vakkal kezdődnek: «Borucható Adonój» — áldott
légy te Örökkévaló! Pontos szabályokat a B.-k
képzésére az első amorák (a Misna előírásai-
nak magyarázására hivatott tanítók) állítottak
fel; Isten nevének, majd Isten királyságának
említését ők szorgalmazták. Így keletkezett a
szokásos formula: «áldott légy te Örökkévaló
Istenünk, világ királya!» Ahol több B. követke-
zik egymásután, ott csak az első kezdődik a
«Boruch» szóval. Vannak rövidebb, gyakran egy
mondatból álló B.-k, amelyeket evés vagy vallási
kötelességek teljesítése előtt mondanak és van-
nak ú. n. hosszú B.-k, ezek a szorosabb értele-
ben vett imadarabok. A B.-k három csoportba osz-
thatók: 1. (Birchosz hanehenin), amelyeket vala-
mely étel vagy ital élvezete előtt mondanak; ide
tartozik az asztali ima is (Birchosz hamózon);
2. (Bróchosz parszijosz) örvendetes, komoly és
gyászesemények alkalmával mondott imák; 3.
(Birchosz hamicvosz) vallási parancsok teljesítése
előtt szokásos imák.

Brochó levattoló (h.). *Hiábavaló áldás-
mondás*, mely tilalom alá esik. Tilos pl. férges gyü-
mölcs felett elmondani az áldást, mert azt meg-
enni nem szabad és az áldást ennél fogva hiába
mondanak el. Szertartásokra is áll a tilalom, ha
valami oknál fogva a szertartás elvégzése aka-
dályokba ütközik.

Broda Hirsch, köpésényi rabbi, szül. Un-
garisch-Brodban, megh. Köpésényben 1821, ahol 1782
óta működött. Halála után adták ki halachikus és
agadikus művét «*Téomé Cevnjó*» (I—II. Wien—
Pressburg, 1822—46.) és «*Séné sztórim*» (Prag,
1825) címen. B. unokái voltak *Jellinek Adolf*
híres bécsi főrabbi és teologus és *Jellinek Her-
mann*, az «Uriel Acosta» c. tudományos mű szer-
zője, a bécsi forradalom mártirja; dédunokája
Jellinek Georg*, a heidelbergi egyetem világhírű
államjogásza, a német jogtudomány egyik leg-
kimagaslóbb büszkesége. s. R.

Brody, 1. Abrahám, rabbi, szül. Ungváron,
megh. Breznán 1882. fiatalon, ahol működött.
Atyja, *B. Salamon* kunfalvi rabbi volt, apósa pedig
a híres talmudtudós *Weinberger Izsák* kisvárdai
főrabbi (l. o.) volt. Egyik öse *B. Abrahám* híres
frankfurti rabbi volt. B.-nek még életében meg-
jelent «*Pri Hechog*» c. (1871) halachikus érte-
kezés-gyűjteménye, mely módszeres tanulásra
vall. Másik műve: «*Halichosz Ólom*» (1869)

csupán címében héber, az egész német nyelven
van írva és több kiadást ért el. s. R.

2. *B. Ernő,* ügyvéd és politikus, szül. Miskol-
con 1875 szept. 12. U. o. végezte a gimnáziumot,
majd a budapesti egyetemen és a kereskedelmi
akadémián tanult s miután jogi doktorátust és
ügyvédi diplomát szerzett, a fővárosban nyitott
ügyvédi irodát, egyszersmind a Magyar Hirlap-
nál, majd más liberális lapnál is publicisztikai
tevékenységet fejtett ki. Mint ügyvéd, főleg
nagyobb büntetőjogi perekben vonta magára a
figyelmet. Korán részt vett Vázsonyi Vilmos
oldala mellett a városi, majd az országos politikai
életben s a Központi Demokrata Körnek egyik
megalapítója volt. 1906-ban Nagyszöllősen meg-
választották országgyűlési képviselőnek s a kö-
vetkező ülészakokon is mindvégig képviselő
maradt, kivéve a második nemzetgyűlési választá-
sokat, amely alkalommal kimaradt, azonban,
mint a fővárosi képviselőtestület tagja annál
nagyobb és fáradságosabb küzdelemmel járó mun-
kásságot fejtett ki a főváros lakossága, különö-
sen pedig az iparos- és kereskedőosztály érde-
kében. 1920-ban és 1926. a fővárosban választot-
ták meg demokrata programmal újjólag ország-
gyűlési képviselőnek. Mint a hazafias liberaliz-
musnak meggyőződéses híve és jeles parlamenti
szónok, ellenfelei előtt is nagy tekintélyű poli-
tikus. 1928-ban részt vett az amerikai Kossuth-
zarándokútban, amely alkalommal jelentős pro-
pagandát fejtett ki a Magyarországot ért igaz-
ságtalanságok ismertetésében és annak jöváté-
tele ügyében. s. R.

3. *B. Farkas* filantróp, szül. Miskolcon 1770.,
megh. u. o. 1841. A miskolci hitközségnek több
mint három évtizeden át volt az elnöke. Minden
energiáját a hitközség fejlődésének szolgálatába
áldotta. Talmud Tóráat alapított s nagy vagyoná-
nak több mint kétharmadát a hitközségnek ha-
gyományozta kulturális és jótékonyági célokra.

4. *B. Heinrich,* prágai főrabbi, szül. Ungvá-
ron 1863. Szülővárosának jesiváján, majd a
berlini rabbiszemináriumon és az ottani egyete-
men tanult s miután a rabbi- és doktori oklevelét
elnyerte, prágai főrabbinak választották meg.
Már 1896. megalapította A. Freimannal a «*Zeit-
schrift für hebraische Bibliographie*» c. lapot. B.
elismert legkitűnőbb ismerője a középkori hé-
ber költészetnek, de emellett kiváló talmud-
tudós is. Számos ismeretlen és téves szöveget
korrigált és adott ki, így Juda Hálévyt is újra
kiadta. Az Insel-Verlagban *Mivchar ha-sró
ha-ivrisz* c. héber anthológiát adott ki. Nagyobb
művei még: *Die neuhebraische Dichterschule
der spanisch-arabischen Epoche* (1905, K.
Albrechtel együtt). B. régi, tevékeny cionista
s mint ilyen, a Mizráchi világszervezéshez
tartozik. Vallásos kérdésekben a művelt német
orthodoxia álláspontján áll. s. R.

5. *B. Imre,* fizikus, szül. 1891. Tanulmányait
a budapesti és több külföldi tudományegyetemen
végezte. Számos értekezése jelent meg tudomá-
nyos szakfolyóiratokban az elméleti fizika köré-
ből. Több tanulmányában Planck kvantumelmé-
letét magyarázta és megvilágította egyes súlyo-
sabb problémáit.

6. *B. István*, filmdramaturg, szül. Budapesten 1894 nov. 28. *B. Sándor* (l. o.) fia. Hosszabb ideig az Est munkatársa volt, majd jogi pályára ment és Bedő Mórnak (l. o.) volt az irodavezetője. 1926 óta filmpályán működik mint az Ufa, majd a Star dramaturgja. Egyike a legjelentékenyebb magyar filmdramaturgoknak.

7. *B. Károly*, orvos, szül. Budapesten 1896. Orvosi tanulmányait a párisi Sorbonne egyetemen végezte. Már az egyetemen feltűnt rendkívüli tehetségével s mint negyedéves orvostanhallgató hónapokig helyettesítette a nizzai közkórház megbetegedett igazgató-főorvosát. Orvossá avatása után a Nizza melletti grasse-i szanatórium igazgató-főorvosa lett. Mint belgyógyász, főleg a tuberkulotikus hashártyagyulladás problémájával foglalkozik. Felismerte ennek a betegségnek egy eddig teljesen ismeretlen körjelző tünetét s megállapította, hogy ez a betegség sebészeti úton egyáltalán nem, csupán helioterápiás és kvarcfényes kezeléssel gyógyítható. Alapvető és tudományos körökben nagy feltűnést keltett munkája: *A tuberkulotikus hashártyagyulladás modern felfogása és kezelése* (1925). Értékes és nagyjelentőségű tudományos munkásságáért a párisi orvosi akadémia 1928. az *Argent* díjjal tüntette ki, mely a legnagyobb orvosi kitüntetések egyike.

V. A.

8. *B. Lajos*, szerkesztő és publicista, szül. Miskolcon 1857. A budapesti és lipcsei egyetemen tanult és miután ügyvédi oklevelet szerzett, főmunkatársa, majd főszerkesztője lett a Neues Pester Journalnak, melyet liberális szellemben irányított és népszerűvé tett. Udvari tanácsos, a Budapesti Ujságírók Egyesületének sokáig elnöke és segítőalapjának elnöke. Lapját, amely évtizedeken keresztül a németül beszélő magyarok népszerű orgánuma volt, a háború után megszüntette s önmaga is nyugalomba vonult. Azóta a zsidó közéletnek szenteli jelentékeny munkásságát.

9. *B. László*, költő és ügyvéd, szül. Sátoralja-nyhelyen 1897. A gimnáziumot Budapesten végezte, majd az egyetem jogi karának hallgatója volt. Cikkei, versei és novellái a Pesti Naplóban, Ujságban, Népszavában, Nyugatban, Szivárványban, Új időkben, Mult és Jövőben jelentek meg. Költeményeiben a nagyváros szegénységének megtiport szívét lüktet. Több ízben megénekelt zsidó témákat is. E tárgyú versei között a legnagyobb feltűnést a *Hazátlanul* c. (1919) keltette, amelyet lefordítottak héberre, jiddisre és angolra. Önállóan megjelent verskötetei: *Bohóc*; *A 25-ik nap*; *Nap-nap után*. *Bábszínház* c. versesjátékát, amely 1927. jelent meg, sikerrel adták elő Forgács Rózsi Kamara-színházában és Paulini Béla játékszínében.

Sz. G.

10. *B. Mihály*, író és tanár, szül. 1883. A budapesti egyetemen tanult, középiskolai és bölcsészeti doktori oklevelet szerzett, majd Szegeden lett áll. főreáliskolai tanár, azonban 1920. állásától felmentették. Azóta a Bács megyei Napló főszerkesztője Szabadkán. Művei: *Vajda János*; *Hullámok* (versek) és tankönyvek. s. R.

11. *B. Miklós*, karmester, szül. Nagykárolyban 1877. márc. 3. Pesten elvégezte a jogot, a

kolozsvári egyetemen doktorátust szerzett. Előbb a pécsi, gráci, pozsonyi színházakban működött, majd a Népszínház-Vígopera dirigense lett. A kolozsvári Neuzeti Színházhoz 1910. szerződött, innen került a Román operához. Művei: *ABC* (operett); *Jerikó leánya* (opera). Számos nemzetközi sakkversenyen első díjat nyert.

Sz. I.

12. *B. Miksa*, író, szül. Nagyváradon 1875., megh. Budapesten 1924. Apja híres talmudtudós volt. Családjában sokan művelték a specifikus zsidó tudományokat és fiatal korában önmaga is foglalkozott a talmudi diszciplínákkal. Orvosi pályára készült, de ezt korán az újságírással cserélte fel s eleinte a Budapesti Napló színházi és szépirodalmi munkatársa, 1910-től Az Est munkatársa, majd a világháború alatt svájci tudósítója volt. Számos verset és kitűnő novellát írt, továbbá Jacobi *Leányvásár* és *Sybill* operettjeihez a librettót, amely nagy sikert aratott. Könyvekben megjelent tőle: *Paraesthesia* (versek, 1900); *A boszorkánytánc* (versek, 1901); *Clotho* (elbeszélések 1913); *Mozi vászon nélkül* (humoreszkek, 1913); *Kaleidoskop* (u. a.) és *Csak semmi háború*.

13. *B. Sándor*, regény- és színműíró, szül. Egerben 1863., megh. Budapesten 1924-ben 1890-ig Kolozsvárott hírlapíróskodott, 1890 óta Budapesten előbb a Magyar Hírlap, majd Az Ujság népszerű munkatársa. Közben 1902-ben egymaga írta és kiadta a Fehér Könyv c. havi folyóiratot, majd szerkesztette a Jövőndő c. hetilapot. Egy ideig naturalistának tartották, témái miatt, amelyeket részben a főváros nyomorának dzsungeléből választott. Pedig nem az volt, hanem mindent mértéktelentül felnagyító, a szertelenségek világát érzékeny izzó színekkel festő, forrószavú romantikus, aki sohasem érte be a valóság aprólékosan fotografáló másolásával. Stílusa szeszélyes, bizarrul szaggatott, olykor keresetten hanyag, de mindenképpen utánozhatatlanul egyéni. Erős magyarságával békésen összefért olykor hangsúlyozott zsidóvalta. Novelláinak, regényeinek, színműveinek alakjait nem egyszer zsidó környezetből vette. A múlt század végének egyik legnépszerűbb szerzője volt, aki nemcsak a közönségre hatott, hanem a sokszínű csillogó egyéiségéért rajongó ifjú író társaira is. Megkövesedni és lehiggadni öregkorában sem tudott. Egész életén át forrongó és forradalmasító, nyugtalan és nyugtalanító, erjedő és erjesztő író volt, aki nemcsak munkáinak, hanem személyének különös varázsával is elragadta híveit. Több művét németre és franciára is lefordították. Legfőbb munkái: *Faust orvos* (regény); *Don Quichotte kisasszony* (regény); *A kétlelkű asszony* (regény); *Hóféherke* (regény); *Két szőke asszony* (regény); *Az ezüst kecske* (regény); *A nap lovasja* (regény); *A villamos* (regény); *Rembrandt-fejek* (elbeszélések); *Egy férfi vallomásai*; *Regényalakok*; *A ruhásbolt* (elbeszélések). Színművei közül a legirodalmibb a *Király-idillek* c. egyfelvonásosokból álló történelmi ciklus, amelynek azonban nem volt sikere. Tárgyának frissességével és szempontjainak újszerűségével megkapta a közönséget *A dada* c. drámája, amely még közelebb áll a naturalizmushoz (Vígsház 1902, Nemzeti

Színház 1917). A fővárosi zsidóság egy bizonyos körét rajzolja *A medikus* c. életkép (1908 Víg-színház és 1909 Deutsches Theater), míg *A tanító-nő* (u. o. 1911) túlzásokat halmozó, de színpadilag hatásos vidéki erkölcsrajz. A háború közepén színre került *Lyon Lea* (1915 Magyar Színház) egy zsidó rabbi leányának és egy orosz nagyhercegnek szerelmi drámáját vitte a színpadra. Ebben, valamint *Timár Liza* (1914 Magyar Színház) és *Szerető* (1917 Magyar Színház) c. munkáiban inkább már csak néhány erős hatású színészi alakításra nyújt alkalmat. Évekig mint publicista és képzőművészeti kritikus is működött, sokszor meghökkentő, sokszor megkapó mondanivalóival és merőben egyéni formákban. A már említetteken kívül még a következő művei jelentek meg: *Emberek* (1888); *Színésznő* (1891); *Regénytárgyak* (1892); *Az egri diákok* (1894); *Apró regények* (1895); *Éjszaka* (1895); *Rejtelmek* (1895); *Az asszonyi szépség* (1897); *Tündér Ilona* (1898); *Arva leányok* (1901); *Erzsébet dada és más cselédek* (1901); *Egy rossz asszony természetrajza* (1905); *Királyfi és koldusleány* (1907); *A hercegasszony és más elbeszélések* (1908); *Regényalakok* (1908); *Andornakiné* (1909); *Imre herceg* (1912); *Emberfejek* (1912); *Lávák* (1913); *Lyra* (1913); *A felboncolt szív* (1914); *Elmélkedések* (1914); *Diákok regénye* (1915); *Raby Mátyás viszontagságai* (ifjúsági regény 1915); *A kötőre és egyéb elbeszélések* (1917); *A szerelem élettana* (1922); *A nász* (1923); *Rembrandt* (1925).

Sz. G.

14. **B. Zsigmond** hírlapíró, szül. Miskolcon 1840 nov. 15., megh. Budapesten 1906 jan. 6. Szülővárosában és Pesten folytatott középiskolai tanulmányok után a pesti egyetemen jogot végzett. Leckeadásból tengette életét, közben irogatni kezdett, elsősorban a zsidóság megmagyarosodása és polgári egyenjogosítása érdekében. E kettős célt szolgálják 1860. «egy magyar zsidó» jelzéssel megjelent költeményei és különféle ujságcikkei. A pesti hitközség megbízásából 1861 elején Tatay Adolfal együtt magyar templomi énekeket írt, melyeket Friedmann Mór főkantor zenésített meg. Politikai cikkei és szépírodalmi dolgozatai nevét széles körökben ismertté tették. Az abszolutizmus idejében igen sokat küzdött a magyar nemzeti ügy győzelméért érdekében. Több hírlap alapításának kísérlete után rövid ideig Bécsben tartózkodik, csakhamar ismét Pesten van és a legelőkelőbb ujságokba ír. 1872-ben mint miniszteri titkár meghívást nyer a belügyminisztériumba, de egy év múlva ismét visszatér az ujságíráshoz. Megveszi a «Neues Pester Journal» c. lapot, mely szerkesztése alatt páratlanul elterjedt az egész országban s a német-ajkú lakosság között terjesztette a magyar érzelmeket. Szorgalmával és tehetségével nagy vagyonhoz jutott, melyből hatalmas alapítványokat tett az irodalmi érdemek jutalmazására és a nyomor enyhítésére. Felesége **B. Adél** nevének megörökítésére 1897-ben 600.000 korona költségen gyermekkórházat létesített a fővárosban, mely a pesti hitközség kezelésében áll. Érdemeinek elismerésül a király 1896. a főrendiház tagjává nevezte ki.

Gr. Zs.

Bruck, 1. Hermína*, festő szül. Budapesten 1865. B. Lajos és Miksa festők testvérhuga. A budapesti mintarajziskolában tanult (1891—97), majd Lotz és Deák-Ébner Lajos mellett és egy ideig bátyjánál képezte magát. Később Münchenben Fehr és Schmidt voltak a tanárai. Tanulmányúton volt Német-, Francia- és Olaszországban. A Képzőművésznők Egyesületének 1913. kiállításán a Nemzeti Szalonban *Őszi virágok* pasztellképével ezüstérmét nyert. A Magyar Képzőművésznők Egyesületének egyik megalapítója és a Nemzeti Szalonnak alapító tagja. Képei: *Csendélet* (1897); *Holdvilágos táj* a király tulajdonában; *Tanulmányfej* a Szépművészeti Múzeumban, továbbá *Semmeringi táj* (1894—95); *Besnyőitáj* (1895—96); *Kolostorkert* (1910—11); *Budai hegyek közt* (1917—18); *Szeptember vége* (1926); *Részlet a Jókai villából* (1927).

F. B.

2. **B. Jakab**, orvos és szakíró, szül. Pápán 1845. 1885-ben az Országos Közegészségügyi Tanács tagjává nevezték ki. Cikkei a szakfolyóiratokban jelentek meg. Önálló művei: *Erzsébet sósfürdő és keserű forrásai* (Budapest, 1877); *Kurorte und Heilquellen Ungarns* (Budapest, 1883); *Semmelweis Ignác, Fülöp* (1885). U. a. németül (1887 Bécs és Teschen).

3. **B. Lajos**, festő, szül. Pápán 1846., megh. Budapesten 1910. Már tizenöt éves korában Pestre került, ahol festők műtermében sajátította el a festészet első elemeit. 1865-ben került a bécsi akadémiára. Itt Geigernél és Wurzingernél tanult. 1869-ben állami ösztöndíjjal Olaszországba ment, hol egyideig a szépművészeti akadémián Molmenti alatt festett. Az 1873. bécsi világkiállításon szerepelt először két képével, a még Olaszországban festett *Vásár a Ponte Rialto alatt* és egy magyar tárgyú *Falusi konyhával*, melyeket ez évben Pesten is kiállított. E képek árából és állami ösztöndíjjal ment most már Párisba (1874), hol egy ideig Munkácsynál dolgozott. Két évi ottartózkodás után 1876. állított ki először a párisi Szalonban. Később Londonban élt, hol az udvar és angol arisztokrácia legkeresettebb arcképfestője volt és mint a londoni magyar egyesület elnöke fejtett ki tevékeny működést. A Royal Academiben kiállított képei között legjelentékenyebbek: *Lady Folkestone, Earl of Radnor* arcképe és a világhírű *Joachim-quartett*. 1885-ben családjával együtt visszatért Budapestre, hol haláláig élt. 1899-ben ő rendezte Szentpétervárott a magyar művészek kiállítását, melyet II. Miklós cár nyitott meg és melyért a cár a Sz. Anna-rend lovagkeresztjét adományozta neki. A Nemzeti Szalon alapító tagja volt. 1896-ban festette I. *Ferenc József* király és *Erzsébet* királyné arcképeit a budapesti igazságügyi palota díszterme számára. Hagyatéki kiállításán bemutatott vázlatai e gondos kidolgozású képekkel szemben a korabeli francia mesterekkel, nem egyszer Corot-val rokon frisseségű mestert mutatnak. Ilyen természetű munkák képviselik a Szépművészeti Múzeumban is.

F. B.

4. **B. Lipót**, orvos és szakíró, szül. Budapesten 1847. cikkei az orvosi szaklapokban jelentek meg. *Hasi hagymáz* c. műve pályadíjat nyert

az egyetemen. Szerkesztette az Oktató Házi Orvos c. lapot (1883), önálló műve még *Házi gyógytár közhasználatra* (Budapest 1883).

5. *B. Miksa*,* festő, szül. Pesten 1863. megh. Budapesten 1920. *B. Lajos* festő testvéröccse. 1878—81 között a budapesti mintarajziskolában Székely Bertalanál tanult, majd Párisba, onnan Münchenbe költözött, ahol az akadémián Nikolaus Gysis alatt folytatta tanulmányait és 1884. dícsérő oklevelet nyert. Az 1890-es évek elején jött vissza Budapestre és 1894—7. év között a Benczúr mesteriskolában dolgozott. A Műcsarnok 1887-iki őszi kiállításán állította ki először *Lóversenyen* c. képét. Kiállított külföldön is, Londonban, Berlinben, Velencében, Münchenben, Antwerpenben. A Műcsarnok 1916. tavaszi kiállításán *Enteriőr János főherceg (Orth kastélyából Gmundenben)* c. képe az állami kis aranyérmét nyerte el. Nagy érdemeket szerzett a Hazai Művásárlók Egyesületének megalapítása (1901) és eredményes vezetése körül. A Nemzeti Szalonnak több éven át művészeti igazgatója és alapító tagja volt. 1914-ben a Ferenc József rend lovagkeresztjét kapta. Eleinte párisi hatás alatt pain-air képekkel is próbálkozott (*Libapásztor leány* az 1896. milleniumi kiállításán), később tónusos tájképeket, felvidéki utcarészleteket, mindenek fölött pedig meghitt enteriőr képeket festett. F. B.

6. *B. Mózes*, teológiai író, szül. Prerauban (Morvaország) 1812. megh. 1849. Hódmezővásárhelyen. Előbb Morvaországban volt tanító, majd Magyarországra költözött s a szabadságharc kitörésekor Nagybeacsereken önként beosztatta magát s rövidesen honvédtiszt lett, de 1849. elesett. Holttestét katonai pompával temették el a hódmezővásárhelyi zsidó temetőben. B. a zsidó reformmozgalomnak is jelentékeny híve volt s a modern zsidó irodalom úttörői közé számítható. Ny irányú művei: *Die Reform des Judentums; Rabbinische Ceremonial-Gebräuche; Pharisäische Volkssitten und Ritualien.* s. r.

Brüll, 1. *Aladár*, orvos és festő, szül. Liptóújváron 1890. A budapesti egyetem orvosi szakát végezte és 1913. orvosdoktorrá avatták. A bőr- és nemikórtani klinikán tanársegéd volt, jelenleg főorvos. Orvosi munkái között felemlítendő: *A psoriasis aetiologiájához* (Festschrift 1923). Művészi kiképzését Párisban nyerte. A Műcsarnok 1921-iki tavaszi kiállításán állított ki először és *Mary hercegnő* arcképével a Horváth Károly díjat nyerte, s azóta a Műcsarnok rendes kiállítója. Figurális kompozíciója a *Tizen* (imádkozó zsidók) a Műcsarnok 1922-iki jubiláris kiállításán kitüntető elismerést kapott. Festett akt-kompozíciókat is: *Emese álma* (1925/26), *Venus* (1927), továbbá esendéleteket: *Virágok* (1928).

2. *B. Alfréd*, a magyar sportmecenása, filantróp, szül. Budapesten 1876. Sportszeretete később a Magyar Testgyakorlók Körébe vitte, melynek vezetője lett. 1904-ben a Magyar Atléta Szövetség első alelnöke, két év múlva a Magyar Csúszószövetség elnöke lett. 1908-ban a Tornász Szövetség alelnöke. Közben a Football Szövetség megalapozásában is tevékeny részt vett. A futballszövetség 1906. tiszteletbeli tagjává, a később

megalakuló Magyar Birkózók Szövetsége pedig elnökének választja. Működésével túlnő a magyar sport határain. A birkózók világszövetsége a párisi olimpiász alkalmával (1924) elnökévé választja. Nyelvtudása és szónoki képessége kiválóan alkalmassá tették a magyar sport propagálására. Már a háborús években a legjelentősebb magyar sportembernek ismerték. A Testnevelési Tanácsnak, a legfőbb állami testnevelési hatóságnak már 1912. tagja és kinevezését megújítják 1918-ig. Díszelnöke és tiszteletbeli elnöke összesen 26 sport-egyesületnek. Nagy figyelemmel fordult az új sportágak felé, az első magyar úrvezetők közé tartozik az automobilozás és a jachtversenyzés terén. Sok atlétát támogatott, hogy külföldi versenyükről anyagi okok miatt el ne maradjanak. A legnagyobb támogatást egyesületének, az MTK.-nak nyújtotta. Az MTK. pálya építésekor 150.000 koronát bocsátott a klub rendelkezésére, amiért részvényeket kapott. Később a részvényeket odaajándékozta magának az MTK.-nak. F. P.

3. *B. Ignác*, ötvös, az 1840. években Aradon működött. Mesterjegyét közli a Múzeumi és Könyvt. Ért. 1914., 24. l.

4. *B. Ignácz*, angol konzul, szül. Nagyváradon 1848 nov. 12. Jogtudományi oklevelet 1872. szerzett. Budapesten folytatott ügyvédi gyakorlatot, hosszú éveken át a budapesti ügyvédi kamara elnöke volt. 1907-ben m. kir. udv. tanácsosi címmel tüntette ki a király, 1892. pedig budapesti angol konzul lett. VII. Edward angol király a III. osztályú Szt. Mihály renddel tüntette ki.

5. *B. Lipót*, szül. Aradon 1811., megh. Nagyváradon 1881. Nagy része volt Nagyvárad kereskedelmi életének fejlesztésében. Az 1870. febr. 9. megalakult nagyvárad izraelita hitközség elnökévé választotta. A nagyvárad Kereskedelmi Csarnoknak 12 éven át volt elnöke.

6. *B. Márkus*, ötvös, működött 1837—47. Aradon. A Nemzeti Múzeumban a következő munkái láthatók: egy egyoldalú emlékérmé, a közepén Sz. Flóriánnal (Arad 1845), továbbá egy aranyozott ezüst lemez domborműve díszítményekkel, rajta a következő fölíratok: *A hazai nyelv megtanulására fordított szorgalomért, a lemez közepén levő koszorúban: 1846., lenn pedig: Az Aradi Izrael. Magyar egyesület. Egy ezüst kelyhe patenával együtt 1847-ből az aradi ág. ev. egyház tulajdonában.* F. B.

7. *B. Mór*, ötvös, az 1840-es években Aradon élt. Az 1842-iki első pesti iparműkiállításán olyan aranygyűrűt állított ki, mely egy másik gyűrűt rejtett magában és érte dícsérő oklevelet kapott. 1846-ban ismét résztvett néhány munkájával a pesti iparkiallításán.

Buchbinder Bernhard, osztrák író (írói álneven *Gustav Klinger*), szül. Budapesten 1884 júl. 6. U. o. tanult, majd a kereskedelmi pályára kellett volna lépnie, de egy vígjátéka oly nagy sikert hozott számára, hogy író lett s novelláival és drámáival is hamarosan kitűnt. Korán árvaságra jutva nemcsak magáról, hanem testvéreiről is kellett gondoskodnia, minek következtében sokáig nélkülözések közt élt, amíg a nyolcvanas években neve ismertté nem vált.

Számos novellás kötete közül jelentékenyebb: *Vergessen im Armenhause* (1882); *Vater und Söhne* (1885); *Bettelstudent* (1886); *Freimann* (1891); *Eine Wiener Theaterprincessin* (1894). Vigjátékai: *Hergotts Mörderei*; *Vater Deák*; *Wer ist der Herr im Hause*; *Gräfin von der Strasse*; *Die Flüchtlinge*; *Heirat auf Probe*; *Heiratsschwindler*; *Der Schmetterling*; *Göttin der Vernunft*; *Verlogenes Volk*; *Leute von Heute*; *Die Diva*; *Roter Schnabel*; *Die dritte Eskadron*; *Grubers Nachfolger*; *Er und seine Schwester* stb.

Buchinger Manó, szocialista politikus, szül. Nyitrán 1875. A magyarországi szocialista munkásmozgalom egyik vezéregyénisége, pártvezetőségi tag, központi párttitkár. A könyvkötőmesterséget tanulta s onnan küzdötte föl magát. Szónok és cikkíró. A proletárdiktatura kitörésekor titkári állását otthagya. 1920 óta Bécsben él és ott a Népszava tudósítója. Számos agitációs füzetet írt. Nagyobb műve. *A magyarországi könyvkötőmunkások szervezkedésének története* (1927). Felesége: szül. *Ladányi Szerén*, ujságíró. Tanári képesítése van. A magyarországi nőmunkásmozgalom megszervezője s a Nőmunkás c. lap szerkesztője.

Büchler, 1. Adolf, orientalista és teológus, szül. a turócmegyei Prjékopán 1867 okt. 19. 1881—91-ig a budapesti rabbiképző növendéke, közben egy évig a breslauer Jüdisch-Theologisches Seminar hallgatója. A bölcészdoktori oklevelet 1890. szerezte meg Leipzigban. Már doktori értekezését, mely a héber akcentusok keletkezéséről és fejlődéséről szólott, a bécsi tudományos akadémia adta ki. 1892-ben rabbioklevéleny megszerzése után Oxfordba ment nagybátyjához, Neubauer Adolfhoz, aki ott könyvtárnok és egyet. tanár volt. 1893-ban hívta meg a wieni Israelitisch-Theologische Lehranstalt a bibliai és történeti tudományok tanárának. 1906. pedig a londoni Jewish College igazgatója lett. Számos zsidó tudományos folyóirat munkatársa. Úgy cikkei, mint önálló munkái főleg a második szentély korának történetével foglalkoznak. Ez epochának ő egyik legkiválóbb zsidó ismerője. Jelentékenyebb művei: *Zur Entstehung der hebräischen Accente*, mely a bécsi Akademie der Wissenschaften «Sitzungsberichte»-iben jelent meg (1891); *The Reading of the Law and Prophets in a Triennial Cycle* (Jew. Quart. Rev. 1893); *Die Priester und der Kultus im letzten Jahrzehnt des Tempelbestandes* (1895); *Die Tobiaden und die Oniaden* (1899); *Das grosse Synedrion in Jerusalem und das Beth-Din in der Quaderkammer des Jerusalemischen Tempels* (1902); *Dergaliläische Am-ha-Arec des 2. Jahrhunderts* (1906); *Types of Jewish-Palestinian Piety from 70 bef. Chr. to 70 Chr.* *The Ancient Pious Man* (1922). B. tagja a jeruzsálemi egyetem kura-tóriumának.

2. **B. Aron**, dunaszerdahelyi rabbi, szül. Szögyön 1780 körül, megh. Dunaszerdahelyen 1820. Testvére volt Szögy Falk szécsényi rabbinak. Előbb Nyitrán és Vágújhelyen élt s 1816 óta működött, mint dunaszerdahelyi rabbi. Ajánlat-tal látta el Weiss *Bész Jicchok* c. munkáját.

A «Chaszam Szófer» több helyt megemlékezik róla (II. 221, 251. és V. 97).

3. **B. Dávid**, pásztoi rabbi, szül. Szögyön 1815., megh. Pásztón 1907. Atyja *B. Falk*, szögyi, később szécsényi rabbi volt. B. 1839—1847-ig Bicskén, attól kezdve haláláig Pásztón működött hatvanegy éven át. Neve a *Jehudó Jaale* döntvénytárban többször fordul elő. Leszármazottjai mint rabbik működnek.

4. **B. Ráchel**, énekesnő, szül. Budapesten 1856, megh. Bécsben a kilencvenes években. Előbb zongorázni, majd R. Paulinál énekelni tanult. 1876-ban sikert aratott hangversenyei után, amelyről nagyon melegen írtak az akkori lapok. Bécsbe került, ahol szintén sok ünneplésben volt része.

5. **B. Sándor**, rabbi, szül. Füleken (Nógrád vm.) 1870 szept. 24. 1884—1894 volt a budapesti rabbiképző növendéke. A bölcészdoktori oklevelet 1893. szerezte a budapesti egyetemen, rabbivá 1895. avatták. 1897 óta keszthelyi fő-rabbi. A budapesti királyi magyar Pázmány Péter tudományegyetemen «A magyar zsidóság története» c. tárgykörből magántanár, a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet vezérelőbizottságának tagja. A budapesti zsidók történetéről szóló munkáját az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat jutalommal tüntette ki. Művei: *Sáj lumóre* (Budapest 1895); *A zsidók története Budapesten* (Budapest 1901). Cikkei a Magyar Zsidó Szemlében, az Egyenlőségben, a Mult és Jövőben, az Országos Egyetértésben, Österreichische Wochenschriftben, az Izraelita Tanügyi Értesítőben, az Ost und Westben, a Hamagidban, a Heossifban, az Imit Évkönyveiben jelentek meg. A Jewish Encyclopedia munkatársa volt.

Buchner Chaim, lakompaki rabbi a XVII. század második felében. Krakkóban született gazdag családból. Előbb Ebenfurtban, majd Lakompakon működött, onnan pedig később Bécsbe költözött. Mikor a zsidókat 1670. Bécsből kiűzték, Fürthben telepedett le s itt is halt meg 1684 febr. 2. Művei: *Órchósz Cháim* (Krakkó, 1654); *Or Chódos* (Amsterdam, 1671), mely utóbbi liturgia-magyarázat és *Luach hachájim* (Prag, 1690), mely egészségtannal foglalkozik és több kiadást ért meg.

Buda, Magyarország egykori fővárosa, a középkorban sz. kir. város, 1872 óta három kerületével alkotórésze Budapest (I. o.) székesfővárosnak. Zsidó lakossága az I. kerületben 8167, a II.-ban 5378, a III.-ban 5720. Összesen: 19.265. Egy XIII. sz.-beli Izsák ben Mózes bécsi zsidó tudós a budai zsidókról közölt leírásában Budának nevezi, a XV. sz.-ban Ovn, Új-Ovn jelöléssel fordul elő a héber iratokban, szembeállítva Ó-Ovnnel; később pedig Ovnnstadt nevet visel. Az e korabeli zsidó válólevelek hivatalos megnevezése szerint: Budn, mely Ovnnak neveztetik. Egy XV. sz.-beli író a Budn szó használatát annak tulajdonítja, hogy a zsidók ilyenképen akarták kifejezésre juttatni a magyar nyelvhasználat elsőbbségét. A XVI-ik sz.-beli B.-i zsidók már csak Ovnnak nevezik B.-t, ami arra mutat, hogy közhasználati nyelvük a német volt és ezt megerősíti irataikban a Dunának Donaunak való elnevezése. A török zsidók

már Budru, Budn és csupán egyszer a «Higri királyságban levő» Budáht használják a város megjelölésére. (V. ö. *Büchler*, «A zsidók története Budapesten». A B.-i zsidók bevándorlásának idejét csak hozzávetőlegesen lehet megállapítani. A X. sz. előtti források még nem ismerik a magyar zsidókat és mivel a B.-i hitközség (l. *Budai izr. hitközség*) a XII. sz.-ban már fennállott, a B.-i zsidók megtelepedésének ideje minden valószínűség szerint a XI. sz. második felére esik. A történelem még máig sem tudta szilárdan megállapítani, hogy B.-nak első zsidó telepesei zsidóhitű magyarok és kabarok (l. o.), vagy Németországból és a nyugati szláv tartományokból bevándorolt zsidók voltak-e. Szer-tartásaiknak jellege azonban német eredetre vall, ahogy az B. történetében fellelhető. Lakóhelyeik B.-n a tatárok betörése előtti időkből nem állapíthatók meg. IV. Béla óta azonban a zsidó negyedben az ú. n. zsidó utcában (l. *Budai zsidó utca*) laktak. A zsidó-kapu (l. o.) közelében állott 1307. a zsinagóga és a kapun túl a mai krisztinavárosi templom környékén feküdt a temetőjük (l. *Budai zsidó temető*). A B.-i zsidóság valóságos gettója a XIII. sz. vége felé alakulhatott, mert 1279. a B.-i zsinat (l. o.) még azt hibáztatta, hogy a keresztények együtt laknak a zsidókkal. A B.-i zsidók főleg kereskedelemmel foglalkoztak és kereskedelmük Cseh- és Németország felé irányult. Társadalmi helyzetüket a középkor uralkodó szelleme hátrányosan befolyásolta, amiről az első hírt a honfoglalás után kétszáz évvel a szabolcsi zsinat (l. o.) adja. 1251-ben már szüksége mutatkozott annak, hogy Béla (IV.) zsidótörvénye (l. o.), amely bizonyos szabadalmakat biztosított számukra, létrejövön. 1348-ban kiűzték B.-ról a zsidókat az ország többi zsidóival együtt, mert nekik tulajdonították a fekete halálveszedelmet. A kiűzetés szomorú történetét Kohén József zsidó krónikás is közli. 1360-ban ismét száműzték őket, ahogy a B.-i krónika (*Chronicon Budense*, Buda 1838) beszéli, azért, mert Nagy Lajos nem tudta őket a katolikus hitre téríteni. Ez a száműzetés (l. *Kiűzetés*), amely különben országos jellegű volt, negy esztendeig tartott. Visszatérésük után Nagy Lajos országos zsidóbírói hivatalt (l. *Zsidó bíró*) állított fel B.-n az ország zsidósága ügyeinek intézésére. Zsigmond alatt adták ki a Budai Törvénykönyvet (l. o.), amely súlyos megaláztatásokat hozott a zsidóságra. Ekkor tették kötelezővé számukra a sárga folt (l. *Zsidójel*) a vörös köpeny és hegyes süveg (l. *Zsidóöltözet*) viseletét. B. városa arra törekedett, hogy a zsidókat a kereskedelemről (l. *Kereskedelem*) eltiltsa és a pénzüzletre (l. *Pénzüzlet*) utalja őket. A *Budai Törvénykönyv* (l. o.) megemlékezik a zsidó utcáról, amely a mai Szt. György-utca helyén volt. Itt volt a zsidó kapu és amellet állott 1307. a zsinagóga, amelyet kiűzetésük után a király Szt. Zsigmond nevére kapolnának avatott. A mohácsi vészt megelőző időben mégis meglehetősen élénk volt a kereskedelmük. Pénzüzleteik is kiterjedtek voltak, a jobbágytól kezdve a királyi kincstárig mindenki hozzájuk fordult kölcsönért. Viszontagságos időket élt a magyar zsidóság 1391. és az 1405. esztendő «átok» évének jelzi budai Izsák nemrég

kiásott sírkövének felirata. Valószínűleg budai Nátán zsidó tudós is üldözés miatt költözött a cseh Égerbe és ezidőtájon kerülhettek a külföldi hitközségek emlékkönyveibe a magyarországi, így a B.-i zsidó vértanúkról szóló feljegyzések. A B.-i üldözések szórhatták szét a B.-i és pesti zsidókat 1406—43-ig az ország különböző hitközségeibe. A B.-i hitközség (l. o.) a XV. sz. eleje óta kerül előtérbe a magyar zsidóság életében és a magyar zsidók érdekeik képviselését is a jelentékeny számú és tekintélyes B.-i zsidóságra bízta. 1406 óta egy fél évszázadon át majdnem kizárólag B.-i zsidók szerzik meg a királyoktól Béla kiváltságlevelének másolatát (l. *Béla [IV.] zsidótörvénye*). Mátyás királyt szentírással a kezükben fogadták a B.-i zsidók és az ő közbenjárásukra erősítették meg a kiváltságlevelét. Mátyást székesfehérvári megkoronáztatására is elkísérték a B.-i zsidók, a tekintélyes Mendel-család egyik tagja tizenhat csatlóssal lovagolt a király előtt. 1476. Mátyás lakodalmi menetét lovas bandériummal fogadták (l. *Bandérium*). Mátyás király 1482. felállította a zsidó prefekturát (l. o.), az ország zsidóságának legfőbb fórumát. Prefektusnak pedig Mendelt, (l. o.) a B.-i hitközség elnökét nevezte ki. Mintegy hatvanhárom évig állt fenn ez a hivatal és ez idő alatt az ország zsidóságának sulypontja B.-ra került. A prefektusi tisztséget mindig a Mendel-család egyik tagja töltötte be. II. Ulászlót ugyancsak Tórával várták a B.-i zsidók és jogaik megerősítését kérték. A prefektus pedig huszonnégy pompás lovassal kísérte el Székesfehérvárra a koronázáskor. II. Ulászló alatt szabadjára indult a zsidóüldözés, B.-ra felhívták a pozsonyi zsidókat és mikor ezek nem tudták a szükséges pénzt a királynak előteremteni, bebörtönözték őket. A B.-i zsidók házáinak megtámadása is egyre gyakrabban megismétlődött, mert a nép azt hitte, hogy a zsidók óriási kincsek fölött rendelkeznek. A B.-i zsidók, vagy ezer lélek, ezidőben B. adójának, évi kétezer forintnak a felét fizették, ami nem állott arányban B. keresztény és zsidó lakosainak számával, mert a zsidók nem tették B. lakosságának a felét. 1495. olyan veszedelmes méreteket öltött a zsidó hajsza (l. *Budai zavargások*), hogy a zsidóság külön védelmi őrseget szervezett. Ilyen nagyméretű zsidóüldözés újra csak 1525. volt, amikor a tömeg megostromolta a zsidó negyedet (l. *Budai pogrom*) Szerencsés Imre (l. o.), a király zsidó kegyence elleni gyűlöletében. A B.-i zsidók történetének a mohácsi vész előtti korszakát Szerencsés szereplése fejezi be. E korszakban a B.-i zsidóság már élénk kereskedelmet tartott fenn a külfölddel, főleg erős kapcsolatok fűzték őket Törökországhoz, ami annak tulajdonítható, hogy számos B.-i zsidó házasodott Konstantinápolyból. 1526-ban, a mohácsi vész után B. menekülő főurait, papjait és polgárait csak néhány gazdag zsidó követte, a többi ott maradt, hogy műhelyét, zálogüzletét megmenthesse a törökök prédaéhsége elől. A zsidók előljárói halotti lepelbe burkolva jelentek meg a B.-t meghódító Ibrahim pasa előtt, élet- és vagyonbiztonságot kértek a hódítóktól és átadták a védtelenül maradt vár kulcsait. A zsidók sorsát azonban csak a később bevonult szultán

döntötte el. A történelmi feltevés szerint kegyelmet adott nekik és vagyonuknak sem esett bántódása. Mikor azonban a szultán visszaindult, utána vitték a kegyelmet kapott keresztényeket és zsidókat. Vagy kétezer zsidót Törökország különböző városaiban helyeztek el, a keresztények pedig Konstantinápolyban a Héttorony környékén kaptak lakást. Ezzel a kényszertelepítéssel akarta valószínűleg a szultán népesebbé tenni birodalmát. Egykorú tudósítások különféle képen írják le B. elfoglalását, egy röpirat azt állítja, hogy a zsidók elszántan védelmezték a zsidó negyedet, mire a törökök kardélre hánytak negyedfélezer zsidót. Az egykorú ujság a *Newe Zeyttung* azt közli, hogy miután a várbeliek kegyelmet kaptak, a törökök felszólították a zsidókat, menjenek velük Törökországba. A zsidók azonban mind B.-n akartak maradni, mire a zsidó férfiak közül negyedfélezeret legyilkoltak, a húsz éven aluliakat, a nőket és gyermekeket elhurcolták. Az egykorú zsidó krónika azonban egyáltalában nem említi fel semmiféle kegyetlenkedést. Míg a B.-i zsidók nagyrésze Törökországba került, a többi elszéledt az országban. De már 1526 okt. 9. megkezdik Pozsonyban a zsidók kiűzetését és nov. 9. a zsidók el is indultak Dévény felé. Jött aztán egy másik országgyűlési törvénycikk, amely elrendeli a zsidóknak az ország minden vidékéről, a szabad királyi városokból és helyiségeiből való rögtöni kiűzetésüket. Ekkor azonban B.-n már egyetlen zsidó sem lakott. János király házait elajándékozta híveinek. I. Ferdinánd már megtúrta a zsidókat az országban, de B.-n ő is követte elődje példáját. Elajándékozgatta a zsidók házaikat. 1529-ben kerül B.-ra csak ismét zsidó, a müncheni Lazarus, aki mint a bajor herceg követe szerepel az udvarnál. 1538 körül találni először zsidó telepeseket. Nemsokára 1541. foglalták el a törökök ismét B.-t és legelőször a szombati kaput (l. o.) kerítették hatalmukba a zsidó-utca zsinagógája mellett. A török világe korszakban kezdődik el Magyarországon. A zsidók és keresztények fejadója B. és környékén 50—215 akcse között váltakozott. Az adóztatás súlyos terhei alatt nyögött a lakosság és csak később tettek lehetővé, hogy az adót a hitközségek egymás között feloszthassák. Az adó behajtásának idején a törökök túsokul vitték a tekintélyes zsidókat, az adóletagadókat megkínózták és aki a kínzásba belehalt, annak vagyona a kincstárra szállt. A zsidók a legegyszerűbb életmódra szorítkoztak, mert a törökök mindent ürügyül használtak fel az adóemelésre. Fizettek fogyasztási és telekadót, gabonatedet, város- és várépítési illetéket és véradót. Mindezzel szemben azonban letelepedésüket semmi sem gátolta, megélhetésüket nem nehezítették meg és zsidóságuk miatt nem üldözték őket. Ennek tulajdonítható, hogy a XVI. sz. második felében már népes zsidó gyülekezet volt B.-n, az 1580-i conscripció szerint nyolcvannyolc zsidó család lakott, kb. nyolcszáz lélek, hatvannégy házban. Foglalkozásukat az összeírás nem tünteti fel. Történelmi források azonban arra mutatnak, hogy kereskedők, iparosok, állami hivatalnokok és orvosok voltak. Az állami szolgálatban, mint kincs

tári hivatalnokok, bérletfelügyelők, számtartók, adó- és törvénykezési költségbehajtók voltak. B.-n a török uralom alatt is a zsidó negyedben laktak, amelyet mahallei jehudiánnak neveztek. 1598 okt. 4. szállták meg B.-t a császáriak. Az ostromlók nagy vérfürdőt rendeztek a zsidó városban. A héber krónika szerint a zsidók elszántan védtek magukat, mert a császáriak győzelme esetén nem számíthattak kegyelemre. A császáriak ostroma eredménytelen maradt és csak 1601. kezdődött ismét a császáriak előnyomulása és 1602 okt.-ben már ismét B. környékén portyáztak és hatodikán be is törtek a zsidó városrészbe. A városba szorult zsidók még az első ostrom óta igen rossz időket éltek át, éhínség fenyegette őket és a nép már döglött lovakon élésködött. Még négy esztendeig tartott a császáriak és a törökök közt a küzdelem, míg végre 1605. megkötötték a békét, amelynek létrejöttén a zsidók is erősen fáradoztak. A zsitvatoroki béke után a régi zsidó telepések kezdtek visszaköltözni B.-ra. A zsidók lélekszáma az áttérőkkel is szaporodott, mert a B.-i zsidók átvették a török zsidók hittérítő szokásait és főleg a rabszolganókat térítették zsidó hitre. A XVII. sz. második felében mintegy ezer lélekszámból állhatott a B.-i zsidóság. 1684-ben kezdtek ismét a császári csapatok B. ostromához. Júl. 14-től okt. 30-ig tartott az ostrom és a vár védelmében a zsidók is résztvettek, mert tudomásukra jutott, hogy a császáriak kardélre akarják őket hányni. Csak 1686 nyarán támadtak újból a császári csapatok. Elsőnek a zsidó- vagy Viziváros került a hatalmukba. A zsidók a felsővárosba szorultak, ahol éhezve, szomjazva figyelték a küzdelem kimenetelét. A júl. 27-i nagy ostromkor ők is minden erejükkel részt vettek a védelemben. Szept. 2. mégis megtörtént a végső támadás és a brandenburgiak benyomultak a felsőváros zsidó utcájába. A zsidók menekülni igyekeztek, de akit utólértek közülök az ostromlók, azt lekaszabolták. Spanyol tudósítás szerint a parancsnokló tábornok hetvenezer forint váltságdíjat kért a B.-i zsidóktól, a leggazdagabbakat pedig túsul lecsukatta. A B.-n tartózkodó ezer zsidó közül ötszáz kapott így kegyelmet, a többiek vagy a Dunába veszttek, vagy a katonák ölték meg őket. A császáriak a legborzalmasabb kegyetlenségeket követték el a sebestülteken. A felkocoltak közül hetvenkettőnek az emlékét őrzi a worms-i hitközség. A gettót a brandenburgiak teljesen kifosztották, a Tórákat és százszámra a könyveket a tűz martalékául hagyták. Csak néhány héber kódex maradt meg, amit gróf Marsigli mentett ki a zsidó utcából. B. elfoglalása után Cseh-, Morva-, Németország tele volt B.-i zsidó foglyokkal. A lotharingeni herceg, mikor bevonult B.-ra, váltságdíj fejében ígérte a zsidók megkegyelmezését. 270 zsidót és harmincöt Tórárt Nikolsburgba szállíttatott, míg a váltságdíj egybegyűl. Harminckilenc hétig tartották fogva a B.-iakat, mert a pénzt nagynehezen tudták összeszedni, pedig egész Európa zsidósága a B.-i zsidó foglyok kiszabadításán fáradozott. A szerencsésen megmenekült B.-i zsidók Cseh-, Morva-, Német- és Törökország gettóiban telepedtek meg. Származási helyük után *Ofner*-nek nevezték ma-

gukat. A felszabadított B.-n, mint az egész országban kezdetét vette a megtorlás politikája. I. Lipót, a zsidók életlehetőségeinek korlátozására törekedett és Kollonics érsek országrendező javaslatai egyre rosszabbá érlelték a helyzetet. Ellenezte a zsidók újabb letelepítését, kétszeres közterheket akart kivetni rájuk, a mezőgazdaságtól való eltiltásukat kívánta, keresztény cselekedet ne tarthassanak és keresztényektől elválasztva éljenek. Ha e rendeleteket a zsidókra kényszerítik, idővel önként elhagyják az országot. Aki pedig e rendeletet áthágja, azonnal üzesésk ki az országból. 1690-ben már érződött a hatása Kollonics szellemének, a kancellária elrendeli Sopronmegyének, hogy az örökös tartományokból odaköltözött zsidókat űzze ki. Mikor B.-ra újabb zsidó családok igyekeztek megtelepülni, már ez a hangulat fogadta őket, gyűlölködés és gazdasági féltékenység közepette kellett tengetni életüket. Több, mint fél évszázad mult el így fölöttük, ami alatt a B.-n megtelepedett zsidóság hosszú küzdelmet folytatott a várossal, amely arra törekedett, hogy mint az ország többi szab. kir. városai, korlátlanul rendelkezessék a zsidókkal. Ezidőbe esik a kurucfelkelés ideje és mikor a felkelők 1706. feltűnedeztek B. környékén, a zsidók is részt vettek a sáncmunkálatokban és élénken kifejezésre juttatták királypárti érzelmeiket. A zsidók és a város között ekkoriban kezdődött a viszálykodás, mert Lipót már 1703. minden lakost a városi törvényhatóság alá rendelt és a város a zsidókra is ki akarta terjeszteni a jogait. A B.-i osztrák várparancsnok azonban védelmébe vette a zsidókat a várossal szemben, mivel a zsidóság a kamara hatáskörébe tartozott. 1708-ban mégis sikerült a város törekvése, a hadügyi tanács meghagyta a várparancsnoknak, hogy ne keljen a zsidók védelmére. Így a zsidók a város fennhatósága alá kerültek, ami miatt számos tehetősebb zsidó elköltözött B.-ről és a többiek is kivándorlásra készülődtek. A B.-i kamarai adminisztráció erre felírt az udvari kamarához és a zsidók eltávolításának káros következményeit ismerteti, aminek csak a B.-iak egyéni érdekei látják a hasznát. A kurucfelkelés leverése után már nemcsak a zsidók, de a protestánsok és görögkeletiek is elnyomottakká lettek. 1711-ben, mikor az özvegy királyné, Eleonóra Magdaléna Terezia vezette az ország ügyeit, elrendelte, hogy B.-n a zsidók, akik városi telken laknak, a városi törvényhatóság alá tartoznak, annak adózni kötelesek, azonkívül pedig évenként a királyi kamarának türesútkért bizonyos adót befizetni tartoznak. A védelmi és türelmi adót már megtelepedésük óta fizették a kamarának, évi 50 forintot minden üzlet után. Türelmi adójuk jóval nagyobb volt, mint a rácoké. Most azonban ez megszaporodott a városi adóval. Hogy a zsidók megszabaduljanak a városi törvényhatóság könyortelenségétől, védő urak fennhatósága alá igyekeztek magukat helyezni. Ilyen védő úr volt az országban minden főpap, fő- és köznemes, a kamara, a hadügyi tanács és főrangú katona. Az 1735-iki konskripció szerint a B.-i zsidók közül kamarai felsőbbség alatt állottak tizenhatan, köztük a rabbi, katonai alatt öten, a városi tör-

vényhatóságnak mindössze három magyar és hét külföldi volt alávetve. 1711 végén kiűztek Esztergomból a zsidókat, mire B. is kedvet kapott a zsidók zaklatására. Majd pedig elrendelte, hogy Szent Márton napon túl a zsidók hagyják el a várost. 1712 nov. 18. pedig leromboltatta a zsinagógát. A B.-i zsidóság a királyhoz fordult védelemért és kérték, hogy a Vizivárosban és Pesten nyolc családdal négy üzletet tarthassanak. Ezért a négy üzletért 200 forint türelmi taksát ajánlának fel. Kérik egyben a zsidó személyvám eltörlését és hogy a lerombolt templomot a város a maga költségén építse fel. A zsidókon azonban nem segített a kancellária, mert a folyamodványt véleményezés végett a tanácshoz küldte. Lipót a város ítéletére bizta, akar-e zsidókat tűrni, az özvegy császárné pedig megengedte, hogy a tanács a zsidókat a városi adózás és jurisdicció alá hajtsa. A város zsidóellenes politikáját 1713. ápr.-ban a kancellária azon leirata gátolta meg, amely megtiltja a már letelepedett zsidók üldözését. A zsidók ügyének rendezése végett pedig mind a két fél küldjön teljhatalmú követeket Bécsbe. A pestis miatt a követek nem utazhattak el, ami kapóra jött a városnak, mert folytathatta régi politikáját. Minden zsidóra fél forintnyi adót vetett ki, mire 1713 ok.-ben a kancellária magyarázatot kért. Ekkoriban készültek a zsidók lerombolt zsinagógájuk felépítéséhez, mire az esztergomi érsek rendeletileg tiltotta el a zsinagóga felépítését. A város és a zsidók között egyre tartott a nyugtalan állapot, míg végre III. Károly 1715 márc. 15. azon kívánságának adott kifejezést, hogy a város törje meg a zsidókat addig, míg ő véglegesen dönt a kérdésben. Így egyelőre a királyi védelem nyugalmat biztosított a B.-i zsidóknak, de azért továbbra is csak hátrányosan megkülönböztetett módon bántak velük. A B. és Pest közötti hídon minden zsidó télen egy, nyáron pedig egy fél garast tartozott fizetni. Végül is a B.-i osztrák várparancsnok közbenjárására a város kénytelen volt a zsidókat is a vámegyenlőségben részesíteni. A kurucfelkelés lezajlása után több zsidó család kapott B.-ra letelepedési engedélyt a királytól, aki bizonyos kiváltságokat biztosított számukra. Ez azután ismét felébresztette a város zsidógyűlöletét, mire 1719 márc. 27. a B.-i tanács felfolyamodással él a királynál a zsidók ellen. Felpanaszolja, hogy a zsidók mindjobban elszaporodnak, aminek igen károsak a következményei. A polgárkereskedők tönkremennek, a zsidók foglalják el a lakásokat és mivel már rabbijuk is van, oda zarándokol a zsidóság és könnyen megeshetik, hogy a kánonok és hercegprímás-tilalma ellenére is, felépítik a zsinagógájukat. A polgárság terheiben nem akarnak részt venni és egyre a kamarai védelemmel hozakodnak elő. A város könyörögve kéri, hogy a zsidókat ne védje a kancellária a város privilégiumainak ellenére. A kancellária figyelmébe ajánlta a város kérelmét a hadügyi tanácsnak és az udvari kamarának, ahová a város egy másik kérelmét is felterjesztette és ebben tiltakozik az ellen, hogy a zsidók telket szerezhessenek. 1719. jún. 17-én a hadügyi tanács már értesítette a kancelláriát, hogy a szállító zsidók felett a katonai védelem június

végével megszűnik, csupán a császári gabona-szállítóval Bürgel Sámuellel tesz kivételt. Az udvari kamara is kiadta a B.-i zsidókra vonatkozó intézkedését és mindössze a Nátán, Bacharach és Hirsch családokra kívánt kivételes bánásmódot. A város persze nem akart ebbe beleenyugodni, mire a kancellária annyi engedményt mégis tett, hogy a nevezett zsidók a városnak is fizessenek adót. A város pedig megkezdte azoknak a zsidóknak a kiüzetését, akik nem tarthattak igényt a különleges védelemre. 1720 okt. 17. fajult el teljesen a helyzet. Sátoros ünnep éjszakáján a városi tanács rendelete alapján ingóságokkal együtt kilakoltatják a zsidó családokat és a polgármester kihirdeti, hogy 150 frt bírság terhe alatt tilos a zsidóknak menedéket adni. Csak négy nap múlva érkezhettek meg a király parancsa, amelyben elrendeli, hogy a kiüzötteket engedjék vissza lakásaikba. Így egy darabig ismét nyugalomhoz jutottak a B.-i zsidók. 1725-ben, mikor a B.-iak úgy látták, hogy a bécsi udvarnál kedvezőtlenebb hangulat uralkodik a zsidók ellen, ismét mozgolódní kezdtek a zsidók ellen. Mire a magyar zsidóság panaszt nyújtott be a bécsi udvari kamarához a B.-i tanács ellen. Ugyanekkor a város pedig összeíratta a zsidókat, hogy kiüzetésüket keresztül vigye. Mialatt mindkét fél folyamodványai a bürokrácia útját járták és a király határozata még nem történt meg, a tanács 1728. parancsot ad, hogy Szent György napján hagyják el a várost. A zsidók ismét a királyhoz fordulnak védelemért, mire az ápr. 12. jelentést kér a várostól. A zsidók ismét megmenekültek a kiüzetéstől. Csak 1736. kezdődik újra hevesebb zsidóellenes mozgalom. Az előző évben elrendelt konkripció ekkor került a helytartótanács elé a tanács panaszait tartalmazó folyamodvánnyal együtt. Ismét a régi vádakát sorakoztatja fel és kéri, hogy a helytartóság járja ki a királynál a zsidók kiüzetésére az engedélyt. Két évvel később ismét a zsidók kiüzetését kérik. A király most sem teljesíti kívánságukat és megengedi, hogy a B.-i zsidók továbbra is kereskedhessenek, de a város vigyázzon, nehogy a zsidók Pestre vagy a dunántúli részekre menjenek. A város a királyi rendszabályt azzal tetézi, hogy minden Pestre átjáró zsidótól 17 krajcár híd vámot szed. III. Károly utóda, Mária Terézia még annyi jóindulattal sem viseltetett a zsidók iránt, mint atyja. A B.-i tanács zsidóellenes áskálódásai meghallgatásra találnak nála. A városi tanács most is régi érveivel támogatja kérelmét és legelsősorban a zsidók szaporodását panaszolja fel. Az összeírás létszáma pedig, amely ekkoriban készült, mindössze kettővel mutat többet az előző konkripció lélekszámánál. 1742 szept. 22. kísérli meg a tanács legvehemensebb támadását a zsidók ellen. Ebben már katolikus kérdéssé teszi a polgári kereskedők ügyét és a királynő vallásos elfogultságában bízva, az önző érdekeket az uralkodó vallás érdekeiként tünteti fel. A királynő dec. 21. még ellenzi, hogy a folyamodványban felsorolt egyes zsidók terhére rótt bűnök miatt valamennyi zsidót büntessék. Mivel nem akarta a kincstárt megfosztani a zsidók adóitól, megfontolás tárgyává tette a kiüzetés kérdését és véleményt kért arra vonat-

kozólag, hogy hány zsidó maradjon királyi protekcio alatt. Amíg a kitiltás fölött tanakodtak, Mária Terézia elhatározta, hogy kiveti az ország zsidóságára a türelmi adót (l. o.). A zsidóság vonakodik magára venni az új terheket, mire az udvar magatartása érezhetően megváltozik a B.-i zsidókkal szemben. 1743-ban a B.-i kamarai zsidók külön engedelem nélkül már nem kapnak védelmet. 1745 már. 8. a kancellária ismét sürgeti az udvari kamara végzését a zsidók kiüzése ügyében. A kiüzetést azonban csak egy esztendő múlva vihették keresztül, amikor 1746 jún. 17. a királynő rendeletileg minden zsidót kitiltott B.-ról. A B.-i tanács júl. 5. tárgyalta le a királynő végzését, a királynő pedig júl. 7. külön leiratban értesítette elhatározásáról az udvari kamarát. A kamarai zsidók kísérletet tettek arra, hogy legalább a maguk számára nyerjék meg a királynő jóindulatát. Mária Terézia azonban hajthatatlan maradt. Szept. 8. volt a kivándorláshatárnapja. A város még behajtotta a zsidókon az 1746. évre szóló adót. A zsidók pedig rekkenő hőségben, előbb, mint a végső határidő letelt volna, elhagyták a várost. A száműzöttek egy része Ó-Budán (l. Ó-Buda) telepedett meg, sokan szétszéledtek az országban, a többiek pedig Lengyelországba vándoroltak. A zsidó temetőben fekvő halottak csontjait 1806 júl. 17. kiásták és átszállították az óbudai temetőbe. Csak 1783. kezdődött meg ismét a zsidók letelepedése B.-n és Újlak elővárosban. Ezideig még a zsidó házalókat is kitiltották a városból és csak az országos vásárok idején kereskedhettek B.-n a zsidó kalmárok. II. József rendelete oldotta fel a régi megkötöttségeket, amikor megengedte, hogy zsidók a sz. kir. városokban is letelepedhetnek. (l. *Egyenjogositó törekvés.*) Az első zsidó vendéglő 1787. nyílt meg B.-n a helytartóság engedélyével. A zsidógyűlölet csak nem csökkent, amit élénken bizonyít, hogy 1848., közvetlenül a márciusi napok után ki akarták üzni ismét a zsidókat, pedig a szabadságharc után is még mindössze 4976 zsidó lakott B.-n. A B.-i hitközség újjászervezése József császár uralkodása alatt kezdődött. Ezután is még sok zaklatást szenvedett, de a hitélet mégis megerősödött. A B.-i zsidók számára is csak az emancipáció (l. o.) hozta meg 1867. a jogegyenlőséget, B.-nak pedig önálló szerepére megszűnt 1872., mikor Pesttel (l. Pest.) egyesítették. U. L.

Irodalom. Büchler, A zsidók története Budapesten [l. Buda (Budapest 1901); Kohn, A zsidók története Magyarországon [Buda, budai zsidók.] (Budapest 1884.); Kaufmann, Die Erstürmung Ofens und ihre Vorgeschichte (1895); Károlyi, Buda és Pest visszavívása (1686); Podhraczký József, Buda és Pest sz. kir. városoknak volt régi állapotjokról (Pest 1883); Ujhegyi B., Budavár keletkezése és hadtörténelmi multja (Temesvár 1892); Ziglauer, Die Befreiung Ofens (Innsbruck 1686); Die Vertheidigung Ofens durch Hentzi (Wien 1896).

Budai, 1. Nátán, zsidó hittudománnyal foglalkozott és 1427 előtt élt. Nagyszombati Izsák (l. o.) rabbi kortársa volt és fiatal korában a esehországi Egerben az ottani Nátán nevű rabbinak volt a tanítványa. Életéről igen kevés adat maradt fenn.

2. B. Saul, élt Székesfehérváron a XV. század elején. 1406-ban hasznos szolgálatot tett a magyar zsidóságnak azzal, hogy a székesfehér-

vári káptalantól megszerezte több másolatban IV. Béla kiváltságlevelét (l. *Városbírák hatásköre*).

U. L.

Budai Izraelita Hitközség. 1783-ban kezdtek ismét letelepedni Budán az zsidók. 1830-ban temetőt vásároltak, ugyanakkor alakult meg az iskola. A hitközségnek évszázadok folyamán sok nagy tudású kiváló rabbija volt. Az első rabbi, akiről tudunk, Ábrahám, ez a XV. sz.-ban működött. Utódai közül említésre méltók: Kohén Naftali, Hercz ben Izsák, aki vallástügyi döntvényeket írt, Chajim Haczmann ben Izsák, Lévi Benjámín, Gedalja a XVII. század elején, Lévi Azriel, Chizkija Herz és Izachár Bärmann rabbi. Bärmann rabbi rokona volt a budai Nóé, a «tökéletes jámbor», aki híres tudós volt és nagy alapítványokkal mozdította elő Budán a zsidó tudomány művelését. 1652-ben Askenázi Kohén Mordecháj lett a rabbi, aki előbb vándorprédikátor volt s szónoklatait *Ros mor decor* címen adta ki Velencében. 1660-ban Kohén Szimcha belgrádi rabbit választották meg, aki héber döntvényeket írt és a *Nevek könyvé*-t, mely a válási bonyodalmak megoldása szempontjából alapvető munka volt. Csak két hónapig működött Budán s önként hagyta el állását Uri bécsi rabbi ama határozata miatt, mellyel megtiltotta, hogy olyan egyén, aki rokonságban áll a hitközség bármely tagjával, rabbiállást vállalhasson. Utódja Eleázár, aki a Szentföldre költözött, őt Kohén Efrajim követte, aki Budának legnagyobb rabbija volt s a hitközséget világszerte ismeretté tette. Tanácsért és döntésért a világ minden részéből fordultak hozzá. 1670-ben a járványos betegség áldozata lett. Halála után fia, Juda adta ki művét *Saár Efraim* címen. Utóda Askenázi Jakab, aki buzgó híve volt Sabbatai Cevinek, az ekkor fellépő álmessiasznak. Fia, Askenázi Cevi, akit a zsidó irodalom Chacham Cevi néven ismert, korának legnagyobb zsidó tudósa volt. Askenázi Jakabot Budavár megvétele után Berlinbe hurcolták a brandenburgi katonák, később a Szentföldre került s ott is halt meg. Az újabbkori rabbik között az első Kunnitzer Mózes (l. o.), aki a felvilágosodottság úttörője volt a magyar zsidók körében. Utódai: Sváb Löw, Goldberger Rafael, majd a jelenlegi vezető főrabbi Kiss Arnold (l. o.). A hitközség fejlődése csak a múlt század vége felé vett nagyobb lendületet, mikor a Rózsadomb, a Margit-körút és a Lágymányos kiépülése következtében az alig néhány száz tagot számláló hitközség lélekszáma hétezerre gyarapodott. Ezzel a gyors és egyre fokozódó fejlődéssel intézményei nem tudtak lépést tartani, ami érthető, mert a hitközséget a legszükségesebb feladatok ellátása megakadályozta abban, hogy nagyobb intézményeket teremthessen. Talán éppen az intézmények hiánya vetette fel pár évvel ezelőtt a Pesti Izr. Hitközséggel való egyesülésnek a gondolatát. Megindult a harc az egyesülés eszméje körül s hosszas ülések és tanácskozások után 1921 márc. 27. a képviselőtestület nagy szótöbbséggel kimondotta, hogy «szent kötelességének tartja az ősi hitközség önállóságát és autonómiáját megóvni.» A világháború visszavetette fejlődésében s csak akkori kiváló elnöké-

nek Szabolesi Izidornak tulajdonítható, hogy a hitközség vezetésében nem álltak be nagyobb zökkenők. 1919 dec.-ben Barsi Dezső főorvos lett a hitközség elnöke, aki a hitközség lelki reorganizációját tűzte programjára. Másfélévi elnökösködés után Barsi Palesztinába vándorolt, ahol a a haifai Hadassza kórház főorvosa lett. Ideiglenesen Baróti Samu alelnök vitte az ügyeket 1922 máj. 29-ig, amikor Baracs Károly udvari tanácsost (l. o.) választották meg elnökül. Vele a hitközség új korszaka kezdődött. Legfőbb érdeme, hogy megszilárdította a hitközség anyagi helyzetét és a zsidó kultúra iránti érdeklődést belevitte a hitközségi tagok legszélesebb rétegeibe. Utóda Kriszhaber Adolf ügyvéd lett, aki a hitközség építési programjának nagy részét valósította meg. A hitközségnek három temploma van, a Beer Berthold egykori hitközségi elnök kezdeményezésére kb. 60 évvel ezelőtt épült Öntőház-utcai főtemplom, a Zsigmond utcai templom, mely Jakab Dezső és Soós Aladár műépítészek tervei alapján épült és a Verpeléti-úti templom. E templomokat legutóbb tatarozták és bővítették, de a hitközségnek régi terve, hogy új nagy templomot épít. E terv megvalósulását a világháború akadályozta meg, de a hitközség vezetői azóta folyton napirenden tartották, úgy hogy 1929. a székházzal együtt a nagy templom építését is megfognák kezdeni. A hitközség két Talmud Tórát létesített, melyekben mintegy 70 növendék oktatását 3 tanerő látja el. A hitközség évszázadokkal ezelőtt létesítette elemi iskoláját, de ezt annak idején Eötvös József báró kérésére beszüntette. 1928 szept.-ben nyílt meg újból az iskola, mely egyelőre kéttanerős, de továbbfejlesztését tervezik. A budai iskolákban 14 hitoktató látja el a hitoktatást. Intézményei: a *Chevra Kadisa*, mely kb. egyidős az ósrégi hitközséggel. Jelenlegi elnöke Schwarc Ernő ügyvéd. 1923-ban Bárány Oszkár textilgyáros és neje *orvosi rendelőt* létesítettek, melynek fenntartási, majd kibővítési költségét később a hitközség vállalta magára. A szegény betegeket felekezeti különbség nélkül ingyenesen kezelő Ambulatórium egy kuratórium felügyelete alatt áll, melynek elnöke Weber Adolf orvos, a hitközség volt elnöke. Az ambulatórium Weber József főorvos vezetése alatt áll. További intézmények: a Kiss I. Jenő elnöklete alatt levő *Menház Egyesület*, mely kb. 70 aggot és árvát lát el, a *Nőegylet*, mely özv. Friedmann Gusztávné elnöklete alatt áll és a *Maszkil el-dál* betegsegélyző egyesület, melynek Grünfeld Henrik az elnöke. A hitközségnek számos olyan tagja van, akik tudományos, irodalmi és közgazdasági téren kiváltak és többen közülök országos hírnévre tettek szert. Így a hitközség tagjai: Molnár Ferenc, a világhírű író (l. o.), Kóbor Tamás (l. o.), Emőd Tamás (l. o.), Lengyel Menyhért (l. o.) és a tagok sorába tartozott Szenes Béla is (l. o.). Többi kiválóságai: Baracs Károly udvari tanácsos (l. o.), Pfeiffer Ignác műegyetemi tanár (l. o.), Strausz Adolf egyetemi tanár (l. o.), Geró Ödön, a Pester Lloyd szerkesztője (l. o.), Mező Ferenc, az amsterdami olimpiász irodalmi díjának nyertese (l. o.), Földi Károly és Löw Tibor törvényészi tanácselnökök, Geréb

József gimnáziumi igazgató és klassz. filológus (l. o.), Lasz Samu geografus, Heller Bernát rabbi-zemináriumi tanár (l. o.), csepeli Weiss Alfonz báró, Bárány Oszkár textilgyáros, Schrecker S. Lipót, a Borsod-Miskolci gőzmalom vezérigazgatója, Kallós Ernő, a Schmoll-pasztagyár igazgatója, Schwarc Samu, a Fővárosi Tejüzem vezérigazgatója, Kabossa Gyula, a Kereskedelmi minisztérium műszaki főigazgatója, Wittenberg Ignác, a Déli Vasút ny. igazgatója, Szántó Jenő, az Angol-Magyar bank igazgatója, Róna Miklós a Cseh-iparbank igazgatója, Bartos Ármin, a Nasici igazgatója, Sichermann Bernát ügyvéd, a Hitelbank jogtanácsosa, volt kassai hitközségi elnök, Diósi Jenő ny. belügyminiszteri számtanácsos, a hitközség főtítkára, néhai Guth Pál, a Pénzügyi Központ igazgatója és néhai Weimann Géza, a Georgia vezérigazgatója. A hitközség tagjai közül nagyobb mintagazdaságokat vezetnek: Leopold Lajos, Küffler Dezső, Nagy György, Balkányi Béla, Balkányi Miklósné és Bekény Artur. A hitközségnek kb. 15,000 kötetes könyvtára van és régi, nagyon érdekes dokumentumokat tartalmazó levéltára van. A hitközség tagjai közül Baracs Károlynak van 5000 kötetet meghaladó könyvtára, amelynek ritka értéke, hogy hiánytalanul tartalmazza a Goethe irodalomra vonatkozó összes könyveket. A hitközség területén megjelentek régebben a Szimcha Kohén főrabbi által összeállított héber döntvények, újabban Kiss Arnold vezető főrabbi (l. o.) könyvei. A hitközség történetét Büchler Sándor keszthelyi főrabbi írta meg «A zsidók története Budapesten» c. könyvében. A hitközség évi költségvetése 514,000 pengő, melyből 200,000 pengőt költ szociális és filantrópikus célokra. Több kisebb alapítványt is kezel, költségvetése egy részének fedezésére szolgál egy 1928. épített ötemeletes bérház, melyben a hitközség tisztviselői is lakást kaptak. Lélekszáma 28,000, a családok száma 7200, adót 6500-an fizetnek. A hitközség mai vezetősége: Kiss Arnold vezető főrabbi, Edelstein Bertalan főrabbi, Beneschofszky Imre rabbi, Krishaber Adolf elnök, Strausz Adolf egyetemi tanár, a Lágymányos-kelenföldi templomkörzet díszelnöke, Szandicz Ernő a körzet elnöke, Szántó Jenő a hitközség alelnöke és gazdasági előadója, Katona Gyula kultusz-előjáró, Wittenberg Ignác tanügyi előjáró, Haas Lajos jótékonyági előjáró, Róna Miklós adóügyi, Bartos Ármin pénzügyi, Berényi Sándor jogügyi, Gerő Ödön kulturális előjáró, Baracs Károly az országos ügyek előjárója, Pfeiffer Ignác műegyetemi tanár és Szilárd Bertalan tárcanélküli előjárók, Diósi Jenő főtítkár, Tauszk Jakab jegyző és Sirota Sándor főkántor.

Budai pogrom. Az 1525 máj. 7-ére hirdett országgyűlés idején, mikor a nemesség heves támadást intézett a kormánytanács, az udvari párt és főleg Szerencsés Imre, a király zsidószármazású al-kincstárnoka ellen (l. Szerencsés), teljesen felkorbácsolták a népszuverenitást. Gyors egymásutánban következtek az események és Szerencsést, aki kegyeltje volt a királynak máj. 20. már le is tartóztatták és börtönbe vetették. Szerencsés ugyan tizennégy nap múlva hívei

közbenjárására kiszabadult, de ellenfelei ezt nyílt kihívásnak tekintették, mire csatlósokkal és feligazgató néptömeggel megrohmozták Szerencsésnek a királyi vár tőszomszedságában levő házat és azt teljesen kifosztották. Másnap hozzáfogtak a lerombolásához, majd az udvari párt embereinek házeit akarták kifosztani, de itt fegyveres ellenállás fogadta őket. A feldühödött népszuverenitást erre másnap a zsidókra vetette magát. A prédaéhes tömeg korán reggel megröhögte a zsidók utcáját és fosztogatni kezdett. A zsidók házaik védelmére keltek és valószínűleg már előre felfogadott zsoldosok segítségével a támadókat visszaverték. A utcájuk kapuit ekkor elzárták és eltorlaszolták, úgy hogy az ezután következő rendszeres támadásokat egész éjjel visszaverték. Hajnalkor azonban a túlerőnek kénytelenek voltak engedni és visszavonultak minden valószínűség szerint abba a toronyba, amely a zsidó prefektúra fohháza volt. Az örjögő tömeg ekkor előzönlötte az egész zsidó utcát, betörte a házak kapuit és a házakat teljesen kifosztotta. Az olasz szemtanú, aki erről az eseményről hivatalosan beszámol, Trója elpusztításához hasonlítja a tömeg vandalizmusát. Mikor már mindent elpusztítottak és elraboltak, ostrom alá fogták a tornyot, ahová a zsidók menekültek és magukkal vitték vagyonukból azt, ami menthető volt. A Szapolyai párt, amely ezt a rablótámadást alattomban szította is, három napig szabadjára engedte a tömegszuverenitást, hogy az udvari pártot megfélemlítse. Csak ekkor igyekeztek véget vetni a véres harcoknak, ami Buda utcáin folyt és Szapolyai György, a vajda öccse indult megmentésére a toronyba szorított szerencsétleneknek, a rabló hordákat pedig szétverte és a városból kikergette.

U. I.

Budai tanácskozás 1851-ben. Az abszolutisztikus kormány azzal a tervvel foglalkozott, hogy a magyarországi zsidó hitközségek részére egyházszerkezeti szabályzatot készített. Hatósági közegei útján 1850. úgy haladó, mint konzervatív részről véleményeket gyűjtött a zsidók egyházi és tanügyi állapotáról. A különböző felfogásokat tükröztető vélemények beérkezése után a kormány 1851. Budára egyes bizottságot hívott egybe, hogy ez a megoldandó kérdésekről javaslatot tegyen. Schwab Lőb pesti, Freyer S. Jakab győri, Lőw Lipót szegedi és Zipser Mayer székesfehérvári rabbi, továbbá Kassowitz J. H., az iskolaalap (l. o.) bizottságának elnöke, Löblin Ignác budai orvos, Schwimmer Dávid pesti orvos és Barnay Ignác, a pesti hitközség titkára voltak a bizottság tagjai. A Sacher helytartósági tanácsos elnöklete alatt 1851. szept. 23. és 24. folyt tanácskozás Lőwöt bízza meg, hogy készítsen hitközség-szerkezeti szabályzatot. Lőw a nov. 17—23. tartott folytatólagos tanácskozáson bemutatva 285 szakaszból álló tervezetét, mely kiterjed a hitközségi élet minden ágára. Targyalja a zsidók polgári helyzetét, kiknek polgári egyenjogúságot követel; rendezi a születési, házassági és halotti anyakönyvek vezetését; szabályozza a házassági jogot, az önálló és fiók hitközségek keletkezését, azok feladatait, a hitközségi tagok, valamint tisztviselők jogait és köte-

lességeit, az istentiszteleti, tanügyi és szegénygámoltási kérdést. A kormány úgy tervezte, hogy a hitélet minden mozzanatára kiterjedő Löw-féle szabályzatot császári pátenst alakjában életbe lépteti; a valóságban azonban a szabályzat csak terv maradt, mely ezen formában meg nem valósult.

Gr. Zs.

Budai Törvénykönyv. 1421-ben fejezték be, de azért korábbi keletű rendeleteket is tartalmaz. Német törvények és helyi intézkedések mintájára készült és zsidókra vonatkozóan csupa megszorító és lealázó határozatokat hozott. Ez a törvénykönyv teljesen helyi jellegű, ami kiténik abból, hogy másutt egészen más zsidó öltözetet viseltek a zsidók, ellentétben a budai előírással. A B. ugyanis kötelezte a zsidókat a hegyes zsidó kalap és vörös köpeny viselésére, a sárga folttal (l. *Zsidó öltözet, Zsidó jel*). A zsidók életét biztosítja azzal, hogy fejevesztésre ítéli azt, aki zsidót öl; megengedi a zsidónak, hogy ingatlant vásároljon; kötelezővé teszi a zsidók számára a keresztényekkel való együttműködést, de az uzorától eltiltja őket. Ez a tilalom az «ítélet napjára» tolja ki a felelősségre vonás idejét, ami ép elég időt engedett az uzora további virágzására. A kérdésnek ez az enyhe kezelése a többi, egyébként szigorú büntető szankciókkal szemben arra vall, hogy a gazdasági életben nélkülözhetetlen zsidóságot mégsem akarta valóban eltüntetni és elriasztani az uzorától. Az utcai kereskedelmet is megrendszabályozta a B.: zsidók csak egyszer hetenként árulhatták árucikkeiket, akkor is csak a zsidó-utcában és keresztények közé nem mehettek az áru elkobzásának veszélye nélkül. Megtiltja, hogy zsidók templomi kegyszereket, egyházi ruhákat és ékszereket zálogba vehessenek; az egyéb holmijközlő szülő zálogleveleiket pedig egyszer évente tartoznak bemutatni a városbíróknak, aki ilyen alkalmakkor a záloglevelek bemutatásáról értesíti az adósokat. Az a záloglevél, amelyet elmulasztottak bemutatni, érvényét veszítette. Pozsonyban a kölcsönügyletek nyilvántartására külön könyvet fektettek fel (l. *Zsidó könyv*). Okiratok kiállításáért az érvényben levő díjszabás kétszeresét kellett a zsidónak fizetni. Öngigazolási eljárásnál a B. a zsidókat eskütételre kötelezte, az esküminta azonban már nincs meg seholsem.

U. L.

Budai zavargások. 1494-ben kezdődtek, nemsokára a nagyszombati vérvád után (l. *Nagyszombati vérvád*). Az összecsődült és felizgott tömeg a zsidókat megtámadta, úgy hogy a kancellár, Bakács Tamás egri püspök a maga embereivel verette szét a támadókat. A zavargás elfojtása véraldozatba került és három keresztény gyermeket is eltiportak Bakács lovasai. Súlyosabb kimenetelű zavargás ismétlődött meg az 1496-i országgyűlés bezárásának idején. Keresztény gyerekek a zsidó-utcában beverték a házak ablakait, mire a zsidók a gyerekeket elkergették. Nagy tömeg csődült erre össze és ki akarták fosztani a zsidók házait. Bakács megint intézkedett, hogy emberei védjék meg a zsidókat, de a népszerűtlen kancellár fegyvereseinek megjelenése még jobban felkavarta a tömeghangu-

latot. A zavargók megrohanták a zsidók házait és rabolni, fosztogatni kezdtek. Néhány főúrnak végre sikerült késő éjjel lecsillapítani a zendülőket, de hajnalban újból csak hozzá kezdtek a fosztogatáshoz. A csócselék, amely egyre növekedett, formális ostrom alá vette a zsidók házait a kapukat betörték és mindent, amit a házakban találtak, elraboltak. A polgárság kénytelen volt tehetetlenül végignézni azt a vandalizmust, közbenjárásuk még jobban felbőszítette a tömeget, úgy hogy az a többi városrészben is rabolni kezdett. A rend helyreállítására kiküldött nemesek és főpapok csapatai is csatlakoztak a fosztogatókhoz. A kifosztás veszedelme most már az egész várost fenyegette, mire a király a palota parancsnokának vezetésével alatt kirendelte a testőreit a zendülés elfojtására. A testőrség néhány fosztogatót elfogott és nyomban kivégezte a csócselék szemeláttára. Így sikerült megfélemlíteni a tömeget, amely lecsendesedett, mindamelllett a néphangulat tovább izzott a főpapság ellen, amelyet egyebek mellett azért is gyűlölték, mert most védelem alá vette a zsidókat. Maga a király sem mert sokáig nyilvánosan megjelenni a zendülés után. Az ilyen zavargások kisebb-nagyobb mértékben gyakran ismétlődtek, úgy hogy a tehetősebb budai zsidók azon igyekeztek, hogy családjukat és vagyonukat biztos helyen elhelyezhessék. A zsidó praefectus (l. *Mendel Jakab*) és rokona Izrael is Pozsonyba menekültek családjukkal együtt v. két héttel a szept. 22-re hirdetett 1505-i országgyűlés előtt, mivel az előrelátható zavargások ellen a király nem biztosíthatott kellő védelmet a számukra. A király azonban menlevéllel látta el őket, amelyben a pozsonyi hatóságokat felszólította arra, hogy ott tartózkodásuk alatt oltalomban részesítse őket (l. *Pozsonyi zsidóhajszák*). A gyakori budai zendülések arra kényszerítették a zsidókat, hogy maguk gondoskodjanak védelmükről. 1521-ből való tudósítás szerint a királyi székvárosban, ahol a főurak és főpapok is éltek, a közbiztonsági állapotok mégis annyira meglazultak, hogy a zsidók erős fegyveres őrseget állítottak fel a maguk védelmére és erőszakot erőszakkal vertek vissza.

U. L.

Budai zsidó temető. Az egykori szombatkaputól (l. o.) nyugatra, a mai Krisztina-városnak, akkor még lakatlan területén, a mostani Alagút-utca mentén terült el. 1894-ben egy házépítés alkalmával került napfényre az eddig ismert legrégebb sírköve, amelynek felirata szerint Péter fia Pészaeh meghalt 1278. A temető fekvése olyan volt, hogy Rogendorf, I. Ferdinand hadvezére, mikor 1541-ben Buda várát ostromolta, ostrom-ütegeit a Szt. Gellért hegyről ide csoportosította, mert így egyformán támadhatta a vár északi és nyugati kapuját. 1526-ban, valószínűleg akkor, mikor II. Lajos a törökök elleni hadjáratra készült, a királyi sátorokat is itt állította fel a fegyveres őrseg. Amint különböző források említik, Budának török kézre kerülése után, ebben a zsidó temetőben földelték el Werbőczyt, a Hármaskönyv megalkotóját, aki törvénybe iktatta a zsidókra nézve meggyalázó eskü mintát (l. *Werbőczy zsidó esküje*) és minden-

kor csak ellenszenvvel viseltetett a zsidók iránt. Sokan a végzet iróniáját látják abban, hogy ez a zsidógyűlölő törvényhozó éppen zsidó temetőben lelte sírját. Ezt a temetőt a mohácsi vész óta nem használták.

U. L.

Budai zsinat. 1279-ben hívta egybe Fülöp fermói püspök, szentszéki követ. A B. megtiltotta a keresztényeknek, hogy zsidókkal egy föld alatt lakjanak és barátságosan érintkezzenek. A magyarok és zsidók ugyanis a legnagyobb egyetértésben és gyakran egy lakásban és egy családban éltek, sőt össze is házasodtak, amire pedig szigorú büntetést szabott már ki a beregi szerződés. A B. mindebben a vallásos élet súlyos megsértését látta és a már külföldön érvényben lévő egyházi rendeleteket igyekezett itt is érvényre juttatni. A beregi szerződés által kötelezett zsidójelek viseletének sem volt már látható nyoma, ezért most, ötven évvel később, a B. ismét elrendeli a viselésüket. Az idevágó határozat azonban nem hivatkozik régebbi keletű szokásra, vagy törvényre, hanem azt egyszerűen a kánonoknak megfelelő szükséges rendszabálynak említi. A 125. cikkely második fejezete elrendeli, hogy a zsidók ne szedjenek adókat és zsidókra semmiféle közhivatalokat ne bizzanak. A tilalom ellen vétő egyházi személyeket háromhármon napra felfüggeszti papi hivataluktól. A világiakat pedig, a legmagasabb rangúakat is, egyházi átokkal sújtja. E zsinati határozatnak még sem volt gyakorlati eredménye, mert a zsidók a vörös foltot ebben a korszakban nem viselték. Különben maga a 125-ik cikkely, amely e kérdéssel foglalkozik, sem szabta meg a zsidójelek felvételére kitűzött határidőt, mintán a zsinat váratlanul feloszlott.

U. L.

Budapest. Magyarország fővárosa és az államfő székvárosa, Pest vm. székhelye, azelőtt sz. kir. ma t.jv. a Duna mindkét partján. Az 1872. XXXVI. t.-c. egyesítette Buda-Pest elnevezés alatt a két testvér fővárost, Budát és Pestet, az eddig Pest vm.-be bekebelezett Ó-Buda mezővárossal, Margitszigettel és Kőbányával együtt. Az egyesült főváros tíz kerületre osztatott: *A főváros lakossága* 960,995, ebből 207,563 (21,6%) zsidóvállású.

B. zsidóságának történetét a fennmaradt hiteles források szerint a budai zsidók nyitották meg (l. *Buda*) és a történelmi fejlődés rendje határozta meg a további gyülekezetek megalakulását. A zsidók letelepedése Budán legkorábban a X., legkésőbb a XI. sz. második felében történt és hitközségük a XII.sz.-ban már fennállott. Mialatt a budai hitközség a fejlődés útján haladt, az óbudai (l. *Óbuda*) és pesti zsidóság (l. *Pest*) nem jutott el odáig, hogy a történelem figyelme ráirányulhatott volna. Csak mikor 1746. Mária Terézia kiűzte a zsidókat Budáról és a budai hitközség összeomlott, kapott életre az egyébként népes óbudai gyülekezet. B. zsidósága történetének ez a második etapa. Az egyenletes fejlődés harmadik korszaka akkor kezdődik, amikor II. József megengedi a zsidóknak a Pesten való letelepedést. Ekkor azonban bekövetkezik az óbudai hitközség hanyatlása; a budai, ahová 1873. kezdődött meg újra a zsidók visszatele-

pedése, csak szűk keretek között tarthatja fenn magát.

B. mai zsidósága már egyöntetűen halad a fejlődés útján, ha hitéletének szervezője több hitközségre is decentralizálódik és mint az ország egyéb vidékein is, a haladó és konzervatív gyülekezetek a maguk hitközségeit teljes autonómiával egymástól különválasztják. A főváros zsidó lakossága így öt hitközségbe tömörül, Budapesti Aut. Orth. Izr. Hitközség (l. o.), Pesti Izr. Hitközség (l. o.), Budai Izr. Hitközség (l. o.), Óbudai Izr. Hitközség (l. *Óbuda*) és Kőbányai Izr. Hitközség (l. *Kőbánya*). E hitközségek templomaikon kívül számos kulturális és szociális intézményt tartanak fenn, vagy támogatnak (l. az illető hitközségeknél). Az oktatásügyet a zsidó elemi iskolák, a leány- és fiú polgári és a leány- és fiúgimnázium látják el. Zsidó tanítóképző és rabbiszeminárium is működik a fővárosban, van továbbá zsidó árvaház, vakok intézete, siketnéma intézet, kórház és gyermekkórház, szeretetház, továbbá népkonyha a szegények számára és diáksegélyző bizottság. A kulturális és szociális akciók jelentős támaszt nyernek a zsidó nőegyletek és leányegyletekénél. A testkultúra fejlesztésére a zsidó szellemben működő sportegyesület áll fenn és az ifjúság nevelését zsidó cserkészcsapat látja el. Külön egyesület foglalkozik a zsidóknak a kézműiparban és a földművelésben való képzésével és elhelyezésével. A zsidó kultúra, irodalom és művészet ápolására három irodalmi társaság alakult. Jelentékeny zsidó könyvtára van a Pesti Izr. Hitközségnek és a Rabbiszemináriumnak. Van azonkívül B.-en zsidó múzeum, ahol számos történelmi dokumentumát őrzik a magyar zsidóságnak. A Palesztina-munka is megszervezte az intézményeit, B.-en működik a Magyarországi Cionista Szövetség központja, a Keren Hajjeszod és a Keren Kajemet is. Ugyancsak B.-en székel a Pro Palesztina Szövetség. A magyar zsidóság megszervezésére több ízben történt kísérlet, a Magyar Zsidók Szövetsége azonban nem tudott végérvényesen létrejönni. B. központja a magyar zsidóság kulturális és politikai életének és ugyancsak itt székel a magyar zsidóság két legfőbb foruma: az Orth. Hitközségek Központi Irodája (l. o.) és az Izraeliták Országos Irodája (l. o.), amelyek a mindenkori kormányok felé képviselik a zsidóságot.

B. zsidó sajtója hetilapokra és folyóiratokra tagozódik: Egyenlőség (demokrata), Zsidó Szemle (cionista), Mult és Jövő (illusztrált filocionista), Országos Egyetértés (liberális), Zsidó Ujság (orthodox), Szombat (riportlap), Magyar Zsidó Szemle (tudományos), Hácofe me'erec Hagár (hébernyelvű, bővebben l. az illető lapcímeiknél). A zsidó könyvkiadásnak nincs kifejezett zsidó kiadóvállalata.

B. zsidóságának társadalmi szerepe számottevően jut érvényre a főváros politikai, gazdasági és kulturális életében. A magyar főváros hatalmas arányú fejlődéséhez nagy mértékben járult hozzá a zsidóság és az emancipáció (l. o.) óta eltelt félszázad, ahogy jelentős periódusa a magyar zsidóságnak, ugyanúgy kitörülhetetlenül él B. fejlődéstörténetében, mert csak a szabad és

jogegyenlőségben élő zsidóság támogathatta a főváros egyéb lakosságát abban a törekvésében, hogy az ország fővárosa az európai szellemnek, kultúrának és civilizációnak egyik elismert gócpontjává lehessen. B. zsidósága, mint választópolgárság, részt vesz a főváros közigazgatásában. A törvényhatósági bizottsági tagok között számos zsidószármazású várospolitikus szerepel a demokrata és szociáldemokrata pártok részéről. A főpolgármesteri székbe ezideig a zsidó polgárság közül egyedül Heltai Ferencet (l. o.) választották meg. Kulturális téren a számos zsidó alkotótehetség soraiból került ki és mindvégig B.-en dolgozott: Alexander Bernát, Bánóczy József, Bródy Sándor, Dux Adolf, Goldzieher Ignác, Kármán Mór, Kiss József, Kohn Sámuel, Makai Emil, Szabolcsi Miksa, Vázsonyi Vilmos stb. és ma is itt dolgoznak: Balassa József nyelvész, Donáth Gyula orvostanár, Fodor Armin jogtudós, kúriai bírósági elnök, Heltai Jenő író, Kóbor Tamás író és publicista, Kunos Ignác egyetemi tanár, orientalista, Lengyel Menyhért író, Mahler Ede egyetemi tanár, egyptológus, Marczali Henrik egyetemi tanár, történetíró, Mezei Ernő publicista, Molnár Ferenc író, Munkácsi Bernát a Magy. Tud. Akadémia tagja, etnológus, Patai József költő, Sándor Pál politikus, Somlyó Zoltán költő, Strauss Adolf főiskolai tanár, orientalista, Szép Ernő költő, Szomory Dezső író, Ujvári Péter író és publicista, Vészi József publicista stb. Ugyancsak B.-en él a magyar irodalom jiddis fordítója és propagálója, Holder József költő. Közgazdasági téren: Baracs Károly, Fleissig Sándor, Goldberger (óbudai) Gyula, Kaszab Aladár, Krausz Simon, Kohner Adolf br., Székely Ferenc, Vázsonyi Jenő, Weiss (csepeli) Alfonz br., Vida Jenő, Wolfner Tivadar stb. Az országos politikában részt vesznek, mint az országgyűlés tagjai B. polgárai közül: Baracs Marcel (demokr.), Bródy Ernő (demokr.), Dési Géza (egys. párt), Fábian Béla (demokr.), Gál Jenő (demokr.), Györki Imre (szoc. dem.), Propper Sándor (szoc. dem.), Rothenstein Mór (szoc. dem.), Sándor Pál (demokr.), Várnai Dániel (szoc. dem.). A felsőház tagjai ugyancsak B. zsidó polgárai közül: Glücksthal Salamon, Reich Koppel, Vida Jenő.

U. L.

A B.-i zsidóság statisztikája. 1869-ben B. lakosságának 16%-a, 44,890 volt zsidó vallású, 1910. már 23% 203,687 s 1925. 207,563, azaz 21.6%. A növekedés nagyságát az a tény magyarázza, hogy a zsidóság világszerte a nagyobb városokba törekszik, a kereskedelmi és hitelélet gócpontjaiba Magyarországon e törekvés még inkább érthető, mert Magyarország agrárállam s ipari-, kereskedelmi- s hitelélete úgyszólván csak a fővárosban összpontosul. B. zsidó lakosságának időrendbe osztott statisztikája a következőképen csoportosul:

Év	Zsidó-vallásúak száma	A lakosság százalékában kifejezve
1869	44,890	16.0
1880	70,227	19.7
1900	166,198	23.6
1906	186,047	23.5
1910	203,687	23.0
1920	216,512	23.2
1925	207,563	21.6

A zsidóvallású lakosság kerületenként s a kerület lakosságának százalékában kifejezve a következő: I. 8167 (8%), II. 5378 (10.6%), III. 5720 (10.3%), *Jobbpart összesen: 19,265 (9.3%)*, IV. 4744 (18%), V. 22,833 (31%), VI. 46,023 (28.1%), VII. 65,755 (36.3%), VIII. 32,041 (21.9%), IX. 12,818 (13.1%), X. 4084 (6.3%). *Balpart összesen: 188.298 (25%)*.

E lakosság foglalkozása megoszlik (nem számítva az eltartottakat): *őstermelés 1026; bányászat 246. Ipar: Vas- és fémipar 6397, gépgyártás 4962, kő-, föld-, agyagipar 427, fa-, csontipar 2095, bőr- és szőőipar 992, fonó- és szőőipar 2007, ruházati ipar 17,833, papiripar 586, élelmezési ipar 4527, vegyészeti ipar 698, építőipar 2932, sokszorosító ipar 4067, szállodai stb. ipar 4624, egyéb 452. Az iparban foglalkozók összlétszáma 53,599. Kereskedelem: állat-, mezőgazdasági terményekkel való kereskedelem 2051, fa, erdei termelés 1812, vas- és fémárkereskedelem 2315, agyag-, üvegkereskedelem 403, fa-, bőr stb. árkereskedelem 2558, fonó-, szőőipar-árakkal való kereskedelem 9093, élelmszer stb. kereskedelem 5940, gyógy- és vegyészeti áruk kereskedelme 1025, könyv- és műkereskedelem 902, vegyes keresk. ágak 2246, kereskedelmi segéd munkások 18,696; *összesen 47,041.* Ügynökök, pénz-, hitelbiztosítás 18,295, közlekedés 4944. *Bányászat, ipar és kereskedelem összesen 124,586.* Ha e főösszegeket B. összes dolgozóival e téren egybevetjük, százalékban a következő képet nyerjük. A bányászat, ipar és kereskedelemben összesen foglalkoztatott 503,599 közül 24.6% zsidóvallású. Az őstermelők közül 12.08%, a bányászatban foglalkozók közül 37.5%, az iparban foglalkozók közül 16.3%, a kereskedelemmel foglalkozók közül 54.3% és az ügynökök, pénz-, hitel-, biztosítási alkalmazottak között 51.8% zsidóvallású. A polgári és egyházi közszolgálatot és szabad foglalkozást űző 156,554 lakos közül 36,746 (23.5%) zsidóvallású, a közigazgatással foglalkozó 57,421 közül 1861, az igazságszolgáltatással foglalkozó 12,778 közül 4036, az egyházi szolgálattal foglalkozó 3587 közül 1130, a tanügyben foglalkozó 16,556 közül 2119, a közegészségügygel foglalkozó 10,067 közül 3364, az irodalom és művészetrel foglalkozó 9376 közül 2699, az egyéb értelmiségi foglalkozást űző 46,769 közül 21,537 zsidóvallású. A véderő 10,631 tagjából 120 (1.13%), a 27,864 napszámosból 1157 (4.3%) s a 100,792 nyugdíjas és vagyónából élőlől 24,108 (23.9%) zsidóhitű.*

Zsidó iparosok. A főváros összes önálló iparosainak száma 63,538, amelyből 15,253 zsidó és pedig a bőr, sörté, szőr stb. iparban 199, a fonó- és szőőiparban 465, a ruházati iparban 73,330. a papirosanyag és papirosgyártásban 133, az élelmezési és élvezeti cikkek gyártásában 805, a vegyészeti iparban 114, az építőiparban 974, a sokszorosítóiparban 637, a szállodás-, vendéglős-, kávéiparban és fürdőiparban 913, egyéb iparágakban 147 zsidó vallású dolgozik.

Zsidó kereskedők. A főváros 18,065 kereskedője közül zsidó 11,934, akik az egyes ágakban a következőképpen oszlanak meg: állatokkal, mező-

gazdasági és állati termékkel való kereskedés 734, fával, erdei termékkel, bányászati és ásványi anyagokkal való kereskedés 580, vas- és fémáru-, gépkereskedelem 789, agyag- és üvegárukereskedés 134, fa-, bőr-, díszműáru stb. kereskedés 824, fonó-, szövőipari és ruházati árukkal kereskedő 2828, élelmezési és élvezeti cikkekkel kereskedő 2007, gyógy- és vegyészeti árukkal kereskedő 368, könyv- és műkereskedés 290, vegyeskereskedelmi ágak (zsbáros, ócskavaskereskedő, cselédközvetítő, hirdetésközvetítő, bizományos, bútorszállító, címiroda, drágakőkereskedő, egyházi szerekkel kereskedő, bélyegkereskedő 129.

Magántisztviselők. Az 52,903 magántisztviselő között zsidó vallású 24,493. Ezek az egyes foglalkozási ágak között a következőképpen oszlanak meg. Östermeléssel foglalkozik 105, bányászattal 99, ipari tisztviselő 1477, kereskedelmi tisztviselő 4829, ügynök 3848, pénzügyi, hitelügyi, biztosítási, hajózási tisztviselő 107, egyéb foglalkozási ághoz tartozik 14,028.

Háztulajdonosok. B.háztulajdonosainak száma 17,576, ebből azonban csak 1290 jogi személy. 16,286 ház közül 4776 (29,4%) van zsidó kézben és pedig 1 háza van 4432, 2—3 háza 318, 4—5 háza 22, 6—10 háza 4 zsidóvallású egyénnek. Foglalkozásra nézve van közöttük 78 földbirtokos, 6 földműves, 799 önálló iparos, 89 alkalmazott iparos, 1069 önálló kereskedő, 149 alkalmazott kereskedő, 7 állami tisztviselő, 68 takarékpénztári tisztviselő, 3 fővárosi tisztviselő, 130 ügyvéd, 88 orvos, 136 nyugdíjas.

Fővárosi alkalmazottak. A főváros alkalmazottainak létszáma 5949, ebből 169 (143 férfi és 26 nő) zsidóvallású, tehát az összes alkalmazottak 2,83%-a. Az alkalmazottaknak különböző pályákon való megoszlása a következő: 2 fogalmazói, 5 műszaki, 16 számviteli, 6 adóhivatali, 7 végrehajtói, 15 kezelői, 1 kórházügyi, 1 köztisztviselési, 1 gazdasági, 5 közegészségügyi, 16 kórházorvosi, 4 tüdőbeteggondozó-orvosi, 1 szegényházorvosi, 1 vegyészeti, 28 állategészségügyi, 1 nyomdai. A tisztviselők összesen kinevezett állásban működik 105 férfi, 5 nő, ideiglenes állásban 11 férfi, 15 nő, havi vagy napi-díjas 8 férfi, 6 nő, altiszt 18 férfi, tűzoltó 1 férfi.

Tanulói állás. A főváros összes tanulóinak száma 96,722, ebből 53,807 fiú és 42,915 leány; zsidóvallású tanuló összesen 15,945, ebből 8280 fiú és 7665 leány. Ebből az összegből az egyes iskolákra esik a következő arányban: elemi iskolára összesen 21,457 fiú, 19,609 leány, ebből zsidóvallású 2605 fiú, 2646 leány; gazd. és háztartási iskolára 1769 fiú, 2897 leány, ebből zsidóvallású 145 fiú, 234 leány; gyógypedagógiai iskolára 43 fiú, 19 leány, ebből zsidóvallású 3 fiú, 5 leány; iparostanone iskolára 14,271 fiú, 5765 leány, ebből zsidóvallású 1725 fiú, 1254 leány; kereskedelmi tanonciskolára 2019 fiú, 7 leány, ebből zsidóvallású 844 fiú, 2 leány; polgári iskolára összesen 9936 fiú, 10,510 leány, ebből zsidóvallású 1625 fiú és 2438 leány; gimnáziumra 1806 fiú, 1297 leány, ebből zsidóvallású 609 fiú, 412 leány; alacsonyabb ipariskolára 432 leány, ebből zsidóvallású 68; alacsonyabb fokú kereskedelmi iskolára 383 leány,

ebből zsidóvallású 76; kereskedelmi iskolára 35 fiú, 13 leány, ebből zsidóvallású 2 fiú, 2 leány; iparrajziskolára 541 fiú és 380 leány, ebből zsidóvallású 54 fiú, 55 leány; felsőkereskedelmi iskolára 2439 fiú, 1094 leány, ebből zsidóvallású 865 fiú és 276 leány.

A műveltségi állapot. A főváros lakosságának 88,3%-a ír és olvas, 0,5%-a csak olvas és 11,2%-a analfabéta. A zsidóságnak 91,4%-a az írni és olvasni tudó, 0,3%-a csak olvasni tudó, 8,3%-a analfabéta. Az ágostai evangélikusok 90,6%-a írástudó, 0,5%-a csak olvasni tudó s 8,9%-a analfabéta. A katolikusok közt 87%-a írástudó, 0,6%-a csak olvasni tudó s 12,4%-a analfabéta. Az iskolázottságot tekintve — az 1910. évkönyv szerint — 4—5 középsiskolát végzett összesen 75,536, és pedig 31,713 férfi és 43,823 nő, ebből zsidóvallású 32,169 és pedig 13,678 férfi és 18,491 nő; a középiskola 6—7 osztályát elvégezte összesen 23,971 és pedig 11,276 férfi és 12,695 nő, ebből a zsidóvallású 9863, még pedig 4765 férfi és 5098 nő; a középiskola nyolc osztályát elvégezte összesen 66,761 és pedig 54,244 férfi és 12,517 nő, ebből zsidóvallású 25,484, még pedig 21,575 férfi és 4009 nő.

A főváros tantervezete összesen 3660 (1909-ben 2642), 1514 férfi és 2146 nő (1909-ben 1338 férfi és 1304 nő), ebből a zsidósághoz tartozik 213, 97 férfi és 116 nő (1909-ben 286, még pedig 134 férfi és 152 nő) azaz 5,8%, ez utóbbiakból az elemi iskolákban tanít 30 férfi és 80 nő (1909-ben 42 férfi és 105 nő), a gyógypedagógian 1, az iparostanonciskolában 3, a polgári fiúiskolában 29 férfi, 2 nő, a polgári leányiskolában 1 férfi, 27 nő (1909-ben a polgári iskolákban 54 férfi és 35 nő), a főreáliskolákban 4 férfi (1909-ben 2 férfi) a leánygimnáziumban 1 férfi, 1 nő (1909-ben 1 férfi), a felsőkereskedelmi iskolában 29 férfi, 3 nő (1909-ben 17 férfi) a női ipariskolában 2 nő.

Munkanélküliek. A lakosság szociális viszonyaiba nyújt betekintést az 1926 dec. 31-én fölvetett munkanélküli statisztika. Az összes munkanélküliek száma 18,951, ebből 14,176 férfi és 4775 nő. A zsidósághoz tartozik 2681 és pedig 1928 férfi 753 nő. A zsidóvallásúak megoszlása az egyes pályákon: iparral foglalkozó 2067 (1423 férfi, 644 nő), kereskedelmi pályán 589 (503 férfi, 86 nő), háztartással foglalkozó 25 (2 férfi, 23 nő). A szellemi pályán lévő összes munkanélküli 6506, ebből 3557 férfi, 2952 nő. Zsidóvallású 2171, ebből 1335 férfi, 836 nő.

Lakásviszonyok. B.-en csak konyhából álló lakása van 647-nek, ebből 27 zsidó, egyszobás lakása 112,931-nek, ebből 12,833 zsidó, kétszobás lakása 55,333-nak, ebből 20,110 zsidó, háromszobás lakása 24,110-nek, ebből 10,758 zsidó, négyoszobás lakása 10,755-nek, ebből 4685 zsidó, ötszobás lakása 3869-nek, ebből 1588 zsidó, hatszobás lakása 1325-nek, ebből 497 zsidó, hétszobás lakása 513-nak, ebből 168 zsidó, nyolcszobás lakása 183-nak, ebből 62 zsidó, nyolc szobánál több van 208 egyénnek, ebből 33 zsidó vallású.

Népmozgalom. Született összesen 1926. évben élve 16,767 gyermek és pedig 8615 fiú és 8152 leány. A gyermekek közül 13,419 (6936 fiú és

6493 leány) törvényes, míg 3338 (1619 fiú és 1659 leány) törvénytelen, száz születésre 19 törvénytelen jut s minden 1000 leánygyermekre 1057 fiú. Ebből zsidóvallású 2140 (1110 fiú és 1030 leány), akik közül 2027 (1048 fiú és 979 leány) törvényes, míg 113 (62 fiú és 51 leány) törvénytelen, 100 születésre jut 5·2 törvénytelen és minden 1000 leány születésére esik 1077 fiú. A holtan született gyermekek száma 653, ezek közül 87 és pedig 54 fiú és 33 leány zsidó; ebből 79 (48 fiú és 31 leány) törvényes, 8 (6 fiú és 2 leány) törvénytelen. Száz születésre jut 9·1 törvénytelen s 1000 született leánygyermekre 1636 fiú. Többes szülés volt 131 esetben, amelyek közül a szülők 18 esetben mindketten, 1 esetben csak részben tartozott a zsidó hitfelekezethez.

A házassulók statisztikája szerint, az 1926. évben kötött összes házasságok száma 9866 (1925-ben 9731) s ezek közül a vőlegény és a menyasszony 1602 esetben tartozott a zsidó hitfelekezethez; míg vegyesházasság kötött 372 esetben és pedig 299 esetben a vőlegény, 79 esetben a menyasszony zsidó vallású. A vegyesházasságok felekezeti szempontból a következőképpen oszlanak meg: vőlegény róm. katolikus 282, gör. katolikus 7, görögkeleti 2, ágost. evangélikus 42, református 42, unitárius 2, felekezetenküli 3. A házasságok közül a születendő gyermekek vallásra nézve 65 esetben történt meggyőzés és pedig 37 esetben a vőlegény és 28 esetben a menyasszony javára. A zsidóság vesztesége a házasságkötéseknél 17.

A válásokat vizsgálva, látjuk, hogy 1925. főbontott és érvénytelenített összesen 1596 házasság s különélés elrendeltetett 96 esetben. Ezek közül a férj 367 esetben, a feleség 347 esetben volt zsidó vallású. 1926. évről a következő képet kapjuk: főbontatott és érvénytelenített 2026 házasság; különélés elrendeltetett 114 esetben. A felbontott és érvénytelenített házasságokban a férj 438, a feleség 434 esetben volt zsidó.

A zsidó halálozások

száma. 1917. évben 3695, 1918-ban 4714, 1919-ben 3553, 1920-ban 3492, 1921. 3088, 1922-ben 3176, 1923. ban 2814, 1924-ben 3054, 1925-ben 2783, 1926-ban 2703. Az adatokból kitűnik, hogy a halálozások arány-

száma legkedvezőtlenebb volt a háború utolsó évében és a legkedvezőbb 1926-ban. Az 1926. évi halandóság kor szerint: 1926. a halálozási arány a fővárosban 15·9%, az összes halottak száma 15,301. 0—1 évig 124, 1—5 évig 60, 5—10 évig 32, 10—15 évig 23, 15—20 évig 55, 20—25 évig 80, 25—30 évig 93, 30—35 évig 78, 35—40 évig 89, 40—45 évig 124, 45—50 évig 153, 50—55 évig 214, 55—60 évig 242, 60—65 évig 275, 65—70 évig 316, 70—75 évig 287, 75—80 évig 220, 80—85 évig 132, 85 éven felül 105, ismeretlen 1, összesen 2703.

Elvetélések. 1926-ban az összes elvetéltek száma 1545, ebből ismeretlen 450; 152 esik a zsidóság kárára.

Gyermekhalandóság:

0—1 napos	korábban meghalt	87	ebből zsidó	8
1—7	«	370	«	37
7—30	«	203	«	14
1—2 hónapos	«	171	«	11
2—3	«	180	«	15
3—4	«	206	«	10
4—5	«	168	«	5
5—6	«	107	«	3
6—7	«	111	«	6
7—8	«	89	«	6
8—9	«	77	«	41
9—10	«	59	«	3
10—11	«	49	«	1
11—12	«	40	«	1
12—18	«	226	«	15
18—24	«	93	«	12
2—3 éves	«	170	«	13
3—4	«	130	«	12
4—5	«	133	«	88

Összesen 2669, ebből zsidóvallású 184, ha csupán az első évben elhaltakat vesszük, összesen meghalt 1917, ebből zsidóvallású 124 (6·47%).

Tüdővész és rákbetegségben elhaltak. Tüdővész: 0—5 évig 78, zsidó 2; 5—10 évig 10, zsidó —; 10—15 évig 44, zsidó 3; 15—20 évig 195, zsidó 20; 20—25 évig 369, zsidó 30; 30—35 évig 358, zsidó 34; 35—40 évig 240, zsidó 23; 40—45 évig 235, zsidó 18; 45—50 évig 170, zsidó 20; 50—55 évig 143, zsidó 20; 55—60 évig 113, zsidó 21; 60—65 évig 74, zsidó 14; 70—75 évig 67, zsidó 11; 75—80 évig 21, zsidó 7, 80—85 évig 15, zsidó 2; 85—4, zsidó 3. Összesen 2328, ebből zsidó 254.

Rákbetegség: 31—35 évig összesen 7, zsidó 3; 35—40 évig 24, zsidó 1; 40—45 évig 48, zsidó 7; 45—50 évig 77, zsidó 9; 50—55 évig 106, zsidó 24; 55—60 évig 163, zsidó 45; 60—65 évig 139, zsidó 25; 65—70 évig 186, zsidó 44; 70—75 évig 184, zsidó 51; 75—80 évig 137, zsidó 52; 80—85 évig 69, zsidó 23; 85 évtől 24, zsidó 11; ismeretlen korú 15, zsidó 5. Összesen 1189, ebből zsidóvallású 300.

Öngyilkosságok 1926. évben. Összes öngyilkosok száma B-en 310, ebből zsidóvallású 65, azaz 20·9%.

A B.-i hitközségek:

Alakult	Anyakönyvet vezet	A templomi szószék nyelve	Rabbik száma	Kerületben van templom	Kerületben van imaház
Pesti Izr. Hitk.	1800	1836	magyar	12	10
Budai Izr. Hitk.	1800	1847	magyar	2	3
Óbudai Izr. Hitk.	1817	1851	magyar	1	1
Budapesti Aut. Orth. Hitk.	1870	1872	magy., német	4	1
Kőbányai Izr. Hitk.	1850	1886	magyar	1	—

Eszerint a fővárosban 15 temploma és 23 imaháza van a zsidóságnak 19 rabbival. A hitközségek között legrégebb a pesti és a budai hitközség, míg legújabb az orthodox; a legrégebb anyakönyvet a pesti hitközség vezeti.

Hitoktatás. A zsidóvallású gyerekek hitoktatására a főváros a következő összegeket adta ki (a zárjelben levő összeg az 1926. évi kiadást tünteti föl). A Pesti Izr. Hitközségnek 68,800 (68,800) P, a Kőbányai Hitközségnek 12,800 (4800) P, a Budai Hitközségnek 23,600 (23,600) P, az Óbudai Hitközségnek 10,400 (—) P. Az Auth. Orth. Hitközségnek 20,000 (—) P.

Az izr. hitfelekezet segélyezésére adott a főváros 109,600 (1169) P-t, mely a következőképpen

oszlott meg: Pesti Izraelita Hitközség 46,400 (816) és 40,000 P rendkívüli segély, Kőbányai Hitközség 2900 (81) P, Budai Hitközség 8700 (136) P, Óbudai Hitközség 5800 (68) P, Budapesti Auth. Orth. 5800 (68) P.

T. Zs.

Irodalom. A fővárosi statisztikai hivatal heti kimutatásai, havi füzetei és közleményei; B. székesfőváros statisztikai évkönyve; Thiring Gusztáv, B. székesfőváros a millennium idejében; Körösi József, B. magyarosodása, B. 1883., akad. értekezés; Szalai és Kahn (útikalauz) Die ungarische Metropole, B. 1888.; Gelléri Mór, B. a kiállítás alatt, B. 1885.; Salamon, B. története, 3 köt., B. 1878—85.; Dr. Götz, B. története, B. 1883.; Schmall Lajos: Adalékok B. történetéhez, 2 k., B. 1899.

Budapesti Híradó és a zsidók. 1848 április 19 után egy népgyűlés a zsidók kiűzetését és a nemzetorségból való kizárásukat követelte. Ennek a követelésnek behódolt a felelős minisztérium is és a fővárosban megtámadták és fosztogatták a zsidókat. A Budapesti Híradó, amelynek nem volt zsidó munkatársa, ezt írta: «A sors úgy akarta, hogy Magyarország újjászületésének napjai ne jegyeztessenek föl e nemzet évkönyvébe foltok nélkül; szabadságunk meg van fertőzve, még pedig a legszenyesebb módon».

Budapesti orthodox hitközség. A budapesti hithű zsidóság 1870 okt. 16. tartott közgyűlésén egyhangú lelkesedéssel hozta meg a határozatot, hogy «miután úgy az állam, mint a vallás törvényei által rendelt hitközségi intézményeket nélkülözni kénytelen, külön, önálló hitközséget alakít». Ez a határozat csak jogilag szentesítette a már meglevő állapotot. A B. tényleg már előbb is megvolt. Mikor az országos zsidó kongresszus szakadást idézett elő, a budapesti zsidóság nagy tömegei a kongresszusi irányhoz csatlakoztak, más részük pedig «status quo ante» alapon állva beilleszkedett a Rombach-utcai templom konzervatív keretébe. Egy kis csoport volt csak, — túlnyomóan szegény emberekből állott — amely a talmudtudása, jámborsága és jótékonytsága révén híres Trebitsch M. vezetése alatt orthodox alapon tömörült. Ezt a tömörülést nem igen lehetett hitközségnek nevezni. Miután hatóságilag nem volt elismerve, a kongresszusi pesti izr. hitközség fennhatósága alatt csak igen szűk körben működhetett. Mindössze egy orth. «minjant» tartott fenn, valamint két magánkézben levő, szigorú felügyelet alatt álló mészárszéket és baromflvágóhelyet. Ezeknek a szerény intézményeknek a megalapítását is nagy harcok előzték meg s az orthodoxoknak a kongresszusi hitközséggel szemben éveken át nagy kitartással kellett védelmeznük ezen intézményeket, hogy fennállásukat biztosítsák. A B.-et nyilván a hagyományhű zsidóság lelki szükséglete teremtette meg. Kezdetben nagyon kicsi és szerény volt, de néhány évtized alatt az ország egyik legnagyobb hitközségévé fejlődött. Ez az aránylag rövid idő alatt végbement hatalmas arányú fejlődés azzal magyarázható, hogy mindig kiváló képességű, szuggesztív egyéniségű férfiak állottak a hitközség élén, akik nemcsak maguk áldozták minden energiájukat a hitközségnek, de megvolt a tehetségük arra is, hogy felkeltsék a nagy tömegek áldozatkészségét és ezt is a hitközségi munka szolgálatába állítsák. E kiváló férfiak — egyben a hitközség első el-

nökei és előljárói — a következők voltak: Abelesz Sámuel, a Nagyváradról származott Frankl Hermann, a nagy filantróp, aki bőkezűen támogatta a szegényeket, Perlmutter Izsák, Salzer Simon, óbudai Freudiger Mózes a hitközség volt elnöke, aki nagy tekintélyével és áldozatkészségével hathatósan előmozdította a hitközség fejlődését, Schächter Jakab dr. orvos, filantróp, aki Tótsiz Jakab dr.-ral együtt megalapította a Chevra Kadisát és annak első elnöke volt és Trebitsch M., aki az orthodox mozgalom első vezére és az autonómia egyik megalapítója volt. A hitközség első rabbijául Schreiber (Szófer) Joachimot választotta, aki nagyhirű talmudtudós volt, sok halachikus s egyéb talmudi vonatkozású munka szerzője. Schreiber főrabbi 16 évig vezette nagy szeretettel és hozzáértéssel a hitközséget. Megh. Budapesten 1886. és Pozsonyban temették el. A hitközség első temploma az Orczy-házi templom volt, melyet a Pesti Izr. Hitközségtől bérelt. Új templomokat a Csáky-u. 9. és a Tompa-u. 17. sz. alatt létesített a hitközség, majd 1913. Löffler Sándor és Béla műépítészek tervei alapján felépíttette Kazinczy-utcai nagy templomát, mely a magyarországi orthodoxiának legszebb, legnagyobb és aránylag legmodernebb temploma. Ez a nagy templom sem tudta kielégíteni a nagyarányokban terjeszkedő hitközség tagjainak igényeit s ezért a hitközség fennállása óta a mai napig mintegy 25 imaházat is létesített. A hitközség kebelében Schreiber főrabbi halála után megindultak a harcok a főrabbi állás betöltésére. Két pártra szakadt a hitközség, az egyik pártnak, melynek Katz Mózes nagymagyar főrabbi volt a jelöltje, Freudiger Mózes volt a vezére, míg a Frankl Hermann vezetése alatt álló párt Reich Koppel (l. o.) verbói főrabbit jelölte. Megindult az agitáció a két jelölt érdekében és a harcot Schächter Jakab dr. döntötte el, aki nagyszámú híveivel együtt a Frankl-párthoz csatlakozott, minek következtében 1890. Reich Koppelt választották meg főrabbiává. Ez a választás még jobban kiélezte az ellentéteket, Freudiger Mózes a kudarc után, — bár akadályokat nem gördített az új főrabbi működése elé, visszavonult a hitközségi élettől és a visszavonulásban pártja is követte. Pedig ebben az időben nagy szükség lett volna Freudiger és nagyszámú híveinek tevékenységére. A hitközség helyzete ekkor még nem volt valami nagyon fényesnek mondható. Közintézményei egyáltalán nem voltak még, Talmud Tórája sem volt, mindössze egy szerény népiskolája. Kevés volt a hitközségi tagok száma is és ezeknek nagy része sem fizette az adót. A hitközség kiadásait főleg a kóser hús jövedelméből fedezték, de így is csak a legnagyobb nehézségek árán tudták a szükséges összegeket előteremteni. Ilyen volt a helyzet, amikor Reich Koppel lett a főrabbi, akinek működése új korszakot nyitott a hitközség történetében. Reich Koppel kezdettől fogva az ellentétek elsímítására törekedett és bölcsességével, finom tapintatával sikerült lassan békességet teremtenie. Ez a folyamat lassú volt, de mikor a hitközség vezéreinek örökébe a flúk léptek — Frankl Adolf (l. o.), aki az Orthodox Országos Iroda el-

nőke lett és óbudai Freudiger Ábrahám (l. o.), akit a hitközség elnökévé választottak — teljes lett az egység a hitközségben, ami hatalmas lökést adott a produktív munka megindulásának. Óbudai Freudiger Ábrahám egészen új alapokra fektette a hitközséget, modernül szabályozta az ügykezelést és Reich Koppel főrabbival karöltve az új intézmények egész sorát teremtette meg, úgy, hogy ma a hitközség a világ legegységesebb, legjobban szervezett és intézményekben egyik leggazdagabb hitközsége lett. A hitközség első iskoláját 1873. alapította. Ez az iskola két tanterem volt. A hitközség iskolatígyének hatalmas fejlődését mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy jelenleg fiú és leány elemi és polgári iskolája, jesivaelőkészítője és Tórász emesz tanfolyama van, a tantestület pedig már 50 tagból áll. A hitközség intézményei a következők: Chevra Kadisa (alakult 1883.). Megalapítása főleg Schächter Jakab dr. érdeme, aki a Chevra Kadisa első elnöke volt. Ma nagy székháza és nagyszerűen kiépített szervezete van. Elnöke: Friedmann Izidor dr., aki nagy invencióval és hozzáértéssel vezeti ezt az intézményt. Méltó munkatársa Schlesinger Adolf alelnök. Gondnokok: Berger Sámuel, Filut Beinisch, Kornfein Ábrahám. Pénztárnok: Reitmann Manó, ellenőr Weinstock Vilmos, főtitkár Ábrahámsohn Ármin dr. A Chevra Kadisából indult ki az orthodox kórház létesítésének gondolata. A Chevra Kadisa jelenlegi elnöke Friedmann Izidor dr., orvos vetette fel az eszmét, amely csakhamar meg is valósult. Egy fumei gazdag ember, Braun Bernardo vetette meg nagyobb alapítvánnyal a kórház alapját, de Schlesinger Adolf, Herzog József, a Chevra Kadisa volt elnöke, különösen pedig Freudiger J. Lipót a hitközség jelenlegi tb. elnöke is nagy érdemeket szereztek a kórház megalapítása körül. A kórház «A budapesti orthodox izr. hitközség Biró Dániel kórháza» néven 1920. nyílt meg a Városmajor-utca 64/66. sz. alatt s az egyetlen orthodox kórház a világon. 40—50 férőhelye, szanatóriumi része van. A kórház szelleme szigorúan vallásos. Kiváló orvoskara is erősen konzervatív vallási tekintetben. Igazgató főorvosa Rosenák Miksa (l. o.). Ugyanő a vezetője a hitközség nyilvános ambulatóriumának, mely 1912. nyílt meg a Kertész-utca 32. sz. alatt. Itt vagyontalan bejáró betegek díjtalan kezelésben és részben ingyenes gyógyszerellátásban részesülnek. 1822-ben alapította a hitközség az aggok házát, amelynek elnöke Friedmann Izidor dr. A nőegylet 1910. alakult. Elnöke: Schächter Jakab dr.-né társelnökök: Abelesz Emilné és Práger Samuné, alelnökök: Tauber Ignácné, Blau Ábrahámné és Klein Jakabné. A szegények ingyen ebéddel való ellátására alakult 1914. az Orthodox Népszal Egyesület, amelynek díszelnökei óbudai Freudiger Ábrahám és Korein Dezső, elnökei Berger Sámuel és Weisz Mór. Még 1871. létesült a hitközség keretén belül az Országos Bikur Cholim Egyesület a betegek gyámolítása és ritualis élelemmel való ellátása céljából. Elnöke: Sebestyén Antal dr., alelnöke: Stern Simon. Nagyon eredményes tevékenységet fejt ki a Hizoháru bizottság, amely a Budapesten, vidéken és külföldi

jesivákon tanuló szegény talmudifjakat látja el havi segéllyel, ruhával és cipővel. A bizottság elnöke óbudai Freudiger Ábrahám. A vagyontalan iparosok és kereskedők számára kamatmentes, hosszú lejáratú kölcsönöket folyósít a «Gemilusz Cheszed» bizottság, melynek elnöke Deutsch Géza, alelnöke Weintraub Vilmos. A Kerületközi Talmud Tóra Egyesület elnöke Korein Dezső, társelnökei Kahán Frankl Sámuel és Zucker Henrik. Az orthodox ifjúság két egyesülete a Tiferesz Bachurim és az Éc chajim, előbbinek Stern Ödön, utóbbinak Baumann Dávid az elnöke. Szociális szempontból nagyjelentőségű a Heiden Dóra elnöklete alatt működő Hanna Gyermekevédelmi Egyesület, mely naponta 200 gyermeknek ad ingyen ebédet s évenként ugyanennyi gyermeket ruház fel. A hitközség intézményei közé tartozik még a Machziké Hadasz egyesület, melynek elnöke Reich Koppel, társelnökei Süszmann Viktor rabbi, óbudai Freudiger Lipót és Ausch Ignác (Bonyhád), továbbá a Sász Chevra, mely Klein Márkus elnöklete alatt működik. A hitközség tagjai között többen vannak, akik a társadalmi és közgazdasági életben előkelő szerepet visznek. Ezek: óbudai Freudiger Ábrahám (l. o.) és Lipót a hitközség elnökei, a Freudiger Mózes fiai hatalmas ágynemű és textilgyár főnökei, Frankl Adolf (l. o.), Hartstein Lajos (l. o.), Korein Dezső (l. o.), Mauthner Henrik (l. o.), Deutsch Vilmos bankár, Rakonitz Gyula dr. ügyvéd, Fejér Lajos és Dános László kormányfőtanácsosok, építési vállalkozók, Rein Artur dr. ezredorvos, Bárkány Ármin nagykereskedő, földbirtokos, Deutsch Géza nagykereskedő, Tauber Vilmos nagykereskedő, Stein Artur dr. ügyvéd, a Hagyomány c. lap szerkesztője, Stern Simon dr. ügyvéd, Lindenbaum Lipót mérnök, Kahán Frankl Sámuel talmudtudós stb. A hitközség területén több vallásfilozófiai és bibliai vonatkozású munka jelent meg. Így Schreiber Szófer Joachim főrabbi munkái: *Machne Chajim* (5 részben); *Saaré Chajim*; *Kol Szófer*; *Divré Saaré Chajim*; *Tilim magyarázat* (1870—86); Schreiber Jakab rabbi két kötetes *Tórász Chajim* c. könyve (1904); Friedländer Dávid talmudtudós munkája: *Szod Hoibur* (1880); Geller Mór könyve: *Talmudschatz* (2 részben 1880), óbudai Freudiger Mózes, *Móse Jedaber* c. munkája (1926) stb. A hitközség történetét Löffler Henrik (l. o.) főtitkár dolgozta fel (kézirat). A hitközség tagjai közül óbudai Freudiger Ábrahám és Frankl Adolf rendelkeznek több ezer kötetet kitevő, igen értékes zsidó könyvtárral. A hitközség lélekszáma 50,000, az adófizetők száma kb. 7000. Foglalkozás szerint a hitközség tagjainak tulnyomó része kereskedő, iparos és vállalkozó, de sok az intellektuális pályán levő tanár, tanító, orvos, ügyvéd, mérnök, hivatalnok stb. A hitközség mai vezetője: főrabbi: Reich Koppel királyi tanácsos, felsőházi tag, rabbi: Süszmann Viktor, Steif Jonathán, Grosz József, elnök: óbudai Freudiger Ábrahám, tiszteletbeli elnökök: Frankl Adolf és óbudai Freudiger Lipót, alelnökök: Deutsch Géza és Schreiber Sámuel, pénztárnok: Bárkány Ármin, ellenőr: Stern B. Sámuel, előljárók: Klein Márkus és Schlesinger József, gondnokok: Friedmann Alfréd, Ratzes-

dorfer Lipót, Reitmann Manó, Spitzer Jakab, Tauber Mihály, Tauber Simon és Weisz Mór, főtitkár: Löffler Henrik, titkár: Pápai Márton dr. Az iskolaszék tagjai: elnök: Klein Márkusz, al-elnök: Stern Simon dr., gondnokok: Rosenbaum Gyula, Zsoldos Zsigmond dr. és Singer Lipót, jegyző: Tauber Emil.

V. A.

Budapesti orthodox iskolák. A kongresszus után létesültek. Legrégibb iskolatípusa az elemi fiúiskola, melyet 1873. az Andrássy-út és a Dobó-utca sarkán nyitottak meg. Geller Mór volt az első igazgatója az iskolának, melyben főleg héber tárgyakat tanítottak és az előadás nyelve kezdetben a német volt. 1893-ban Reich Koppel (l. o.) főrabbi kezdeményezésére megnyílt a «Tórász Emesz» jesiva-előkészítő tanfolyam. 1898-ban szervezte meg a kiváló szaktudású néhai Zsengeri Samu igazgató a polgári iskolai tanfolyamot, Az ő működése alatt avatták fel az iskola mai impozáns épületét (Dob-u. 35. szám alatt), melynek néhai óbudai Freudiger Mózes (l. o.) volt hitközségi elnök, a nagy tanügybarát volt a megteremtője. Ebben az épületben nyertek elhelyezést az 1917. megnyílt elemi leányiskola, az 1920. létesített polgári fiúiskola és 1921. a polgári leányiskola. 1920 óta valamennyi iskola igazgatója Deutsch Adolf dr. (l. o.), akinek hozzáértő vezetése alatt az iskola sokat fejlődött. Az orthodox-iskolák közé tartoznak még az elemi leányiskola (Kertész-u. 32.), vezetőtanítónője: Paneth Jenőné és a Magdolna-utcai fiú- és leányiskola, melynek Wirth Henrik c. igazgató a vezetője. Az iskolaszék eddigi elnökei Tótság Vilmos dr. és Rakonitz Gyula dr. voltak, jelenlegi elnöke Klein Márkusz. A tantestületnek 50 tagja van. A növendékek száma évről évre gyarapodik. Az iskola nevelő- és oktatómunkájának iránya, hogy hazafias szellemű, héber tudományokban jártas, hithű polgárokat neveljen az ifjúságból.

Budapesti Talmud Egylet (Sász Chevra). Alakult 1842. Alapítói s egyben első elnökei Fleischmann Ede és Taub Gusztáv voltak, akik minden idejüket és vagyonuk nagy részét az egy-let céljaira áldozták. A miniszterium 1852. hagyta jóvá az egylet alapszabályait, melyek szerint a B. célja, hogy talmudi és bibliai előadások tartásával a hagyományokat elhunyt tagok és alapítványozók emlékét kaddis-ima mondásával ápolja. E célból fentart egy imaházul is szolgáló tanintézetet, továbbá egy könyvtárt, mely jelenleg több mint 2000 kötetből áll. Alkalmazásában áll két kiváló Talmud-tudós, akik közül az egyik, az u. n. Sász-rabbi naponta kétszer: reggel és este Talmud-előadásokat tart megfelelő magyarázatokkal; a másik pedig esténként bibliai előadást tart és szombatona «Haftorát» adja elő. A B. autonóm testület, mely nem tartozik egy hitközséghez sem s ezek részéről sem anyagi, sem erkölcsi támogatásban nem részesül. Az egylet tagdíjából, alapítványokból és önkéntes adományokból tartja fenn magát. Tagjainak száma kb. 1000. Alapítványai között legjelentékenyebb a Porgesz Bernát és neje szül. Blas Rozália-féle. Az általuk hagyományozott nagy pénzüsszegekből az egylet egy háromemeletes házat vásárolt, melynek jövedelméből állandóan 20—30 talmudistát részesít hathatós támo-

gatásban. A B.-ből indult ki annak idején a mozgalom, mely a budapesti orthodox hitközség megalkotására vezetett. Előadói mindig a legkiválóbb tudósok voltak, akik közül különösen Suszmann Wolf, Szoffer Lázár, Herskovits Mihály és Eppler Mór emelkedtek ki. Az előadásokat naponta átlag 100-an látogatják, de a hallgatók száma állandóan emelkedik s erre való tekintettel az egylet legutóbb egy új tantermet építtetett. A B. évi költségvetése kb. 30.000 pengő, melynek több mint a felét jótékony célra és szegény talmudisták támogatására fordítja. Az egylet mai vezetősége: Fleischmann Manó (az alapító unokája) elnök, Taub Armin dr. pénztárnok, Bodánszky Lajos ellenőr, Kohlmann Nándor főtitkár s egyben előadó, Rabinek Bernát és Ehrenfeld Samu templom-előjárók, Spiegel Armin, Salamonovits Géza és Rosenberg I. Lipót előjárók.

Budapesti vonósnégyes néven ismerik külföldön a Hauer—Roisman—Ipolyi—Son együttest, amely tizenhat esztendővel ezelőtt alakult. A zenevilágban jóveretű neve van ennek a The Budapest String Quartettnak.

K. K.

Budavári zsidó-utca. A mohácsi vész előtt Budán két zsidó utca volt. Az egyik 1246 körül keletkezett, mikor IV. Béla Buda-várát megalapította és a vár legelső lakói között már zsidók is voltak. Ezek a zsidók valószínűleg még a vár felépülése előtt a legszélső északi részen, a mai Bécsi-kapu (l. Szombat-kapu) helyén telepedtek le és körülbelül hatvan évvel a vár alapítása után 1307. ide építették a zsinagógájukat is. Ez az utca, ahol a zsinagóga állott és amelyet a zsidók nagyrésze lakott, a mai Bécsi-utca, amely a mai Bécsi-kaputól az Iskola-térig vezet és amely akkor a Szt. Miklós-utca nevet viselte. A másik, a «Zsidó-utca»-nak nevezett kis utcába a zsidók csak Nagy Lajos után telepedtek meg a vár nyugati részén, amikor a zsinagóga mellett már nem fértek el, vagy házat nem szerezhettek. Ez az utca a mai Fehérvári-kaputól (l. Zsidó-kapu) délkeleti irányban húzódott a királyi vár felé egészen a mai Sz. György-tér közepéig. Ebben a zsidó-utcában meglehetősen sűrűn laktak zsidók és az utca nagyobb részét zsidók házai foglalták el. Ebben az időben tehát a zsidók a vár északi és nyugati kapuja mellett két külön utcában laktak, de közöttük keresztényeknek is voltak házaik. 1424-ben azonban a zsidóknak innen ki kellett költözködniük, mert itt építették fel a Szt. Zsigmond-templomot. Azóta ezt az utcát «a volt», vagy «régii zsidó utca» néven említik, a zsidók pedig oda költözködtek a többi zsidó által lakott utcába, vagy legalább is a szomszédságába, ahol a zsinagóga volt, az északi oldalon. A mohácsi vészig ez az egy zsidó-utca volt csak Budán, amelyet ténylegesen is így neveztek el és úgy lakosságára, mint területére nézve jelentékenyen meggyarapodott. Nagyban befolyásolta ezt az a körülmény is, hogy Buda néhány évtizeddel később a zsidó praefectura székhelye lett (l. Zsidó praefectura).

U. L.

Büdszentmihály, nagyk. Szabolcs- és Ung vm. 8255 lak. A B.-i orth. hitközség 1847. alakult meg, de már a XVIII. sz. végén is laktak

B.-on zsidók. A *Szentmihály község története* c. könyvben olvasható, hogy «1787. Fried Mózes, Farkas Márton, Braun Izsák és Sime nevű izraeliták korcsmárosok voltak B.-on». Évtizedekig csak szórványosan költözött be egy-egy zsidó család s csak a 40-es években voltak annyian, hogy hitközséget s egyidejűleg Chevra Kadisát alapíthattak. Az alapítók neveit nem ismerjük, miután egy tűzvész alkalmával a hitközség levéltára elpusztult. Annyit tudunk, hogy a hitközség első elnöke, akinek az alapításban is bizonyára oroszlánrésze volt, Sichermann Ignác földbirtokos volt. Az első rabbit az 50-es években választották Rollenberg Sámuel személyében, aki 1873. halt meg. A hitközség alapszabályait 1899. hagyta jóvá a minisztérium, amikor is az előjáróság tagjai a következők voltak: Grünfeld Juda főrabbi, Stern Miksa elnök, Biermann Henrik gondnok, Glück Lajos pénztárnok, Stern Márkus ellenőr, Kohn Dávid, Rollenberg Márton és Weinberger Mór előjárók. A hitközség 1903. saját erejéből építette fel nagy templomát. Ugyanekkor egy kisebb «bészhamidras» is épült. 1880-ban létesítette a hitközség kettaneros népiskoláját, mely jelenleg Mandel Manó igazgató vezetése alatt áll. Van ezenkívül a hitközségnek három taneros Talmud Tórája, amelyet kb. 80 növendék látogat. Jesivát is alapított a hitközség, amely Grünfeld Simon főrabbi, a híres talmudtudós vezetése alatt áll s növendékeinek száma meghaladja a 100-at. A hitközség évi költségvetése 5000 P, amelyből egy részt szociális és filantrópikus célokra fordít. A hitközség anyakönyvi területéhez Tiszabud község tartozik. A hitközség lélekszáma: 820, a családok száma 150, adót 145-en fizetnek. Foglalkozás szerint: 2 tanító, 60 kereskedő, 8 köztisztviselő, 4 munkás, 1 nagyiparos, 5 orvos, 1 magántisztviselő, 23 iparos és 41 szabad pályán levő. A hitközségnek a világháborúban részt vett tagjai közül 16 esett el. A hitközség mai vezetősége: Grünfeld Simon főrabbi, Lówy Géza elnök, Biermann Henrik gondnok, Braun Márton pénztárnok, Kohn Gusztáv ellenőr, Berger Sámuel, Adler Herman, Klein Jakab, Schwarc Bernát, Schwarc Márton és Weinberger Mór előjárósági tagok.

Budun Dávid, rabbi kohanita-családból származott, Lurja Salamonnak volt tanítványa és vitatársa Mózesnek. Iszerlesz *Migdal Dóvid* (megjegyzések Gittin traktátusához) c. műve Szalonikiben jelent meg 1597. Budán működött.

Bún Samu, pedagógus, szül. Lakompakon 1844 okt. 29. Előbb tanító, majd felső kereskedelmi tanári oklevelet szerzett és 1868. Nagykanizsán, 1883-tól kezdve Hatvanban működött, mint az ottani zsidó iskolák tanítója. 1891-ben ismét Nagykanizsára hívták meg az ottani zsidó iskolai, majd egyszersmind a felső kereskedelmi iskola igazgatójának. Ezt az állását 1916. bekövetkezett nyugalomba vonulásáig töltötte be. Tiszteletbeli tagja az Orsz. izr. tanítóegyesületek és királyi tanácsos. Írt több tankönyvet. Fia **B. József***, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank vezérigazgatója.

S. R.

Bűnbánat, a bűn jóvátételének egyik módja, mely azonban nem érvényesül abban az esetben,

ha még a kártérítés, megkövetés vagy a becsület helyreállításának lehetőségei nyitva állanak. A B.-ot a Biblia gyakran emlegeti és a Zsoltárok-nak egész sora ad meghatóan költői kifejezést ennek az érzelemnek. Ennek megnyilatkozási formái: bűnbánó ima, bűnvallomás, zsáköltés, hamvazkodás, görnyedt állás, földönfekvés, szakáll- és hajtépcs, ruhabeszakítás, templomban való gyülekezés. A próféták prédikációinak is egyik fő témája a B. «Szíveteket tépjétek, ne a ruhátokat és térjétek meg Istenhez». (Jóél 2. 13). Ezékiel próféta szavaszerint is Isten ezt mondja: En nem kívánom a halálra szántnak halálát, hanem térjétek meg és maradjatok életben (18. 32). A B.-nak van szentelve a Tórában az engesztelőnap (l. *Jom ha-Kippurim*), melyről a Talmud azt tanítja, hogy csak az embernek istennel szemben elkövetett (vallási) bűneit engeszteli, de ember és ember közötti (erkölcsi) bűnöket csak abban az esetben, ha a B.-ot a megkövetés is kiegészíti. (E tórai verset t. i.: «E napon engesztelődik irántatok, hogy megtisztítson minden bűneitektől, || az Isten előtt tisztán álljatok» a mondat metszet áttételével így olvassa: . . . minden bűneitektől Isten előtt || (de nem emberrel szemben) || tisztán álljatok».) A B. érzése a zsidóságban páratlanul áll, ez adta meg az Engesztelés napjának azt a csaknem emberfölöttien mélységes hangulatot, melyet hiába keresünk bárhol. A B. az Engesztelés-napot megelőző tíz napra (Bűnbánat tíz napja l. o.), sőt ezt megelőző néhány «szelichósz» napra is kiterjed, azonkívül a mindennapi főimába is külön szakaszokban jut kifejezésre. A Talmud is sokat foglalkozik a B. tanával. Jellemző humánus és szabadelvű felfogására ez a homíliaja: Kérdezték a bölcseségtől (értsd: a «Bölcsesség» bibliai könyveitől): mi történjék a bűnössel? azt felelte (a Példabeszédekkel): A bűnösökét üldözöbe veszi a gonoszság. Kérdezték (ugyanazt) a próféciától: azt felelte: (Ezékiel próféta szavával): «A bűnös lélek haljon meg»; kérdik aztán a Tórától, ez azt feleli: «hozzon áldozatot és ki lesz engesztelve» és végül magához Istenhez fordultak és ő így válaszolt: «tartson bűnbánatot» (*Beráchót* 34). A B.-nak külön imatípusa az ú. n. *Vidduj* (l. o.) bűnvallomás. A B.-ot azonban számos dolog meghiusítja. Majmuni felsorolásában 24 ilyen akadály van a B.-nak, többi között: ha valaki másokat bűnös útra vezet, ha valaki nem tartja vissza fiát a bűntől, ha a B.-ra támaszkodva azt mondja, hadd vétkezzem, majd megtérek, ha valaki szakít a közösséggel, ha orgazdaságot követ el, ha megvesztegetést fogad el, ha szegény ember zálogát használatba veszi, ha elfogad ételt olyantól, kinek magának sincs anyija, hogy jóllakhasson, ha tisztességes embereket gyanuba vesz, ha mások szégyene árán keresi becsületét. A bűnvallomást, mely az Engesztelő napi főima végén foglal helyet, jellemzi, hogy többszámában van írva és ezzel kifejezésre juttatja azt, hogy minden elkövetett bűnnek mindnyájan vagyunk részesei az emberi szolidaritásnál és kölcsönös felelősségnél fogva. Jellemzi továbbá az is, hogy egyetlen tisztán vallási bünt sem tartalmaz a kb. 40 bűn felsorolásában, melyek mind erkölcsi, illetőleg társadalmi vonatkozásúak. B.-i imákat

kell felismerni egyes Zsoltárookban is főképp az 51-ben.

Bürger, 1. Albert (boroskrakkói), szül. Vajasdön 1861. Kereskedelmi akadémiát végzett, majd Marosvásárhelyen számos nagy iparvállalatot alapított. Tagja a román szenátusnak, az Ipar-kamarának elnöke és az erdélyi gyáripárosok alelnöke.

2. **B. Theodor**, (Pillitz Dániel (l. o.) rabbi írói álneve) hittudós, szül. Magyarországon, élt a XIX. század első felében. Feltűnést keltő kötete jelent meg *Der Talmud und die Perfectibilität des Mosaismus vom Standpuncte der Reform beleuchtet* (Pest 1845).

3. **B. Zsigmond**, gordonkaművész, szül. Bécsben 1856 febr. 8., megh. Buđapesten 1908 máj. 14. Moser és Popper voltak a tanárai. Elméleti tudását Graedenernél és Nottebohmnál sajátította el. 1872-ben lépett fel először, egy gimnáziumi hangverseny alkalmával. Nagyon sokat hangversenyezett. Kitűnő művészekkel (Wienrawsky, Patti, Alfred Grünfeld, Ernst Loewenbeg, Breiter, Marsik, Johannes Wolf) járta be Ausztriát, Magyarországot, Német-, Francia-, Orosz-, Törökországot, Dániát és Angliát. Aztán leszerződött a

bécsi és müncheni operákhoz. 1894-ben megalapította a Grünfeld-B. vonósnégyest. 1887 óta a m. kir. Operaház első szólócsellistája, a Nemzeti Zenede tanára volt. Több kompozíciója, Schubert, Schumann átírata jelent meg.

Bús Ilona, költő, szül. Nagykállóban 1901. Tárcai és szabadformájú, mélyérzésű versei az Ujságban és a Népszavában jelentek meg. Verseskönyvei: *Most indulok* (1925) és *Napharang* (Mentor-kiadás 1928).

Bús-Fekete László,* színmű- és regényíró, szül. Kecskeméten 1896. Eleinte építésznek készült és a Műegyetemen folytatta tanulmányait, majd bejárta hosszabb ideig a külföldet. 1914 óta költeményei, elbeszélései, crokijai jelentek meg napilapokban és szépirodalmi folyóiratokban. Utóbb a színpadnak is kezdett dolgozni. Nevét a Magyar Színházban 1921. bemutatott *Búzavirág* című színművével tette ismertté. A Belvárosi Színházban került színre 1924. *Mihályiné két lánya* c. vígjátéka, a Renaissanceban 1926. *Hűségserum* c. színműve. Számos operettlibrettót is írt. Regényei: *Pravaz*; *Baba*. Könnyed szórakoztató író, akinek jelentékeny közönségsikerei voltak.